

HRONOLOGIJA DOGAĐAJA

1966-2006.

1966-1985.

1966.

26. juni

◇ Na sednici CK Srbije Dobrica Ćosić i Antonije Isaković brane Aleksandra Rankovića od napada da je planirao da smeni Tita, kako bi on i UDBA preuzeli vlast radi očuvanja unitarne centralističke Jugoslavije. Slučaj Ranković, u suštini, je sukob dve struje u Partiji oko koncepcije Jugoslavije: unitarne vs demokratske i decentralizovane.

1. juli

◇ Na Brionima je održan IV plenum CK SKJ, na kome je smenjen Aleksandar Ranković, potpredsednik SFRJ i Svetislav Stefanović, savezni sekretar za unutrašnje poslove zbog, kako je zvanično objašnjeno, "deformacija u radu Službe državne bezbednosti". Smenom Rankovića pristalice decentralizacije su dobile bitku unutar najvišeg rukovodstva. Aleksandar Ranković je smatran za konzervativnog dogmatskog komunistu koji je duboko sumnjao u demokratizaciju i decentralizaciju.

Dobrica Ćosić je tim povodom napisao pismo Josipu Brozu Titu u kome ga je posavetao da "ne dira u Rankovića, jer bi to značilo udariti po celoj Srbiji". Ćosić je posle pada Rankovića tretira kao izdajnika komunizma: ... taj mladi socijalist nije bio antimilitarist u Prvom svetskom ratu, nego odličan austro-ugarski ratnik, odlikovan medaljom za hrabrost; taj metalac nije bio učesnik u Oktobarskoj revoluciji, što su bili hiljade Jugoslovena, Srba, seljaka i radnika, nego se ženio i čuvao glavu, bežeći iz Petrograda u Sibir, a potom iz Sibira u Hrvatsku; taj komunist je vrlo vešto prikrivao svoj kominternovski period. Čak je izjavio kako je znao da se slušaju razgovori u sobama Luksa i

Kominterne! Priznaje da je ćutao i ni s kim nije razgovarao o politici i događajima. Žurio je da klisne iz Moskve, što dalje od očiju Staljinovih agenata". (Dobrica Ćosić, *Promene*, 1992)

◊ **Oskar Davičo** je u polemici sa Nikolom Miloševićem izneo: "Zato moram reći: Aleksandar Ranković je kritikovan 1966. zbog protivzakonite akcije, rečeno nam je svima, instaliranja prislušnika na izvesnom broju telefona, da je te svoje naprave i mikrofone uvodio čak i u spavaće sobe najviših rukovodilaca ne bi li kontrolisao svakog koji mu je bio iz ovog ili onog razloga 'zanimljiv'. Postojala je, rečeno je, zavera u cilju uvođenja čvrstorukaške diktature mesto ovog demokratsko-samoupravnog reda stvari". (Oskar Davičo, 'Prsle tikve' u knjizi *Polemika i dalje*, 1986)

◊ U Beogradu je održana VI sednica CK SKJ na kojoj je kritikovan rad SDB na Kosovu zbog "drastičnog vida šovinističke prakse", odnosno favorizovanja Srba na račun Albanaca na Kosovu.

1967.

17. februar

◊ U Veću naroda Savezne skupštine podneta je inicijativa za promenu saveznog Ustava.

16. mart

◊ Plenum Društva književnika Hrvatske usvojio je *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Ovu Deklaraciju zajednički su podnele brojne hrvatske institucije, potpisale su je mnogi istaknuti kulturni i naučni radnici Hrvatske, između ostalih, Miroslav Krleža, Mirko Božić, Vjekoslav Galeb, Stanko Lasić, Gustav Krklec i mnogi drugi.

19. mart

◊ Na skupštini Udruženja književnika Srbije, grupa od 45 pisaca je potpisala tekst koji je nazvala *Predlog za razmišljanje* u kome se prihvata Deklaracija i daje saglasnost u pogledu razgraničavanja srpskog i hrvatskog jezika.

2. april

◊ *Tekst Predloga za razmišljanje* objavljen je u *Borbi*, između ostalog, stoji: "(...) Posle svestranog razmatranja ovog značajnog istorijskog dokumenta, grupa pisaca smatra legitimnim i neotuđivim pravom svakog

naroda da donosi odluke o nazivu i razvoju svog sopstvenog jezika...(...) Grupa pisaca predlaže rezoluciju, podnosi zahtev Skupštini Udruženja književnika Srbije, pa prema tome i zahtev Saveznoj Skupštini, Skupštini Socijalističke republike Srbije i Saboru Socijalističke Republike Hrvatske, da se ubuduće doseljno i obavezno izbace iz zvanične upotrebe nazivi hrvatsko-srpski i srpsko-hrvatski jezici i da se u administraciji federacije, saveznim propisima, u diplomatiji, zakonodavstvu, političkim organizacijama, železnicama, PTT, TANJUG, Leksikografskom zavodu Jugoslavije, carini, JNA, svuda sprovodi ravnopravnost ovih jezika i azbuka. Povodom toga grupa pisaca koja predlaže ovu rezoluciju, zahteva da RTB prestane da neovlašćeno igra ulogu centralnog jugoslovenskog studija i da u svom lokalnom programu uvede ćirilicu, a da se u zajedničkim emisijama RTB Jugoslavije paralelno upotrebljavaju oba pisma. (*Borba*, 2 april 1967)

18. april

◊ Usvojeni amandmani I-VI na Ustav SFRJ, kojima se proširuju ekonomska prava republika.

1. septembar

◊ **Dobrica Ćosić**: "(...) moja su shvatanja kvalitativno različita od shvatanja i *Deklaracije* i *Predloga*; ja sam pristalica humanističkog internacionalizma i socijalističkog jugoslovenstva, onog jugoslovenstva koje je kao princip i socijalistički cilj, nacionalne politike, u jugoslovenskoj zajednici, zapisan u *Programu Saveza Komunističke Jugoslavije*.

Razlike i varijante koje postoje u vrlo širokoj skali u okviru hrvatsko-srpskog jezika, a potom razlike koje postoje, u okviru tzv. istočne i zapadne varijante, ne doživljavam kao neostvarenost nacionalnog individualiteta i suvereniteta, ni kao nacionalnu političku ugroženost, nego kao bogatstvo i raznovrsnost izražajno-stvaralačkih mogućnosti jezika, koji razumem, na kome mogu da mislim, na kome mogu da me ćitaju i ljudi koji nisu Srbi.

(...) Smatram da u našem društvenom i kulturnom životu i sveukupnim odnosima snažno i uspešno dejstvuju svakojake nazadne klasične i neoklasične, reakcionarne i konzervativne sile i ćinioci. Razorava se buržoaski, egoistički, privatnički duh, moral i stil življenja. I to ne zato što ima mnogo slobode u našem društvu, nego zato što je još nema dovoljno i prave.

Sve mi se ćini: ovo naše doba i revoluciju podmićuju sitnim uživanjima i malim slobodama. .. Ali ja najviše verujem u revolucionarnu negaciju, u pobunu, kao moralno-svestan ćin, kao racionalni akt uma i volje, kao ćin stvaralačkog jedinstva i poistovećenja ljudske lićnosti, zajednice i

istorije. Ti vidovi čovekove samorealizacije, ti sadržaji i oblici življenja imaju za mene najveću vrednost. Prometejstvo je moja vera. Upravo i zbog svog imanentnog tragizma". (intervju D.Ć. sarajevskoj reviji *Odjek*, br. 17, 1. septembra 1967)

1968.

22. april

◊ Na XIV sednici Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SK Srbije zaključeno da "pokrajina Kosovo i Metohija treba više da bude kategorija federacije i da se jasnije izrazi kao sastavni deo federalizma". Tom prilikom promenjen je i dotadašnji naziv Kosovo i Metohija u Kosovo.

29-30 maj

◊ Na 14. sednici CK SK Srbije rasprava o politici nacionalne ravnopravnosti. Na toj sednici istoričar dr Jovan Marjanović i književnik Dobrica Ćosić ukazali na "pojave albanskog i mađarskog nacionalizma". Zbog svojih nacionalističkih pozicija isključeni su iz CK.

Dobrica Ćosić u svom govoru, između ostalog, potencira: "(...) zabrinjavajuće antisrpsko raspoloženje koje se široko u najrazličitijim oblicima ispoljava u izvesnim sredinama, naročito u Hrvatskoj i Sloveniji (...) Ne vidi se u odgovorajućim razmerama, šovinističko raspoloženje i nacionalistička psihoza u šiptarskoj narodnosti. (...) Sasvim se prećutalo postojanje i dejstvovanje vojvođanskog birokratskog autonomaštva, ustvari jednog retrogradnog partikularizma. (...) birokratsko-etatistički shvaćena ravnopravnost Šiptara u Srbiji i Jugoslaviji, i razvijanje njihovog suvereniteta ne može da se ne završi u iredentizmu, u dubljenju političkih razlika, među narodima Kosova i Metohije i Albanije i Jugoslavije u permanentnom i ovorenom sukobu.(...) Ako u Jugoslaviji potraju i pobeđe tradicionalne, odnosno nacionalističko-etatističke orijentacije, ako demokratske snage socijalizma ne odnesu konačnu pobeđu nad birokratskim i malograđanskim silama i stihijama, **mogao bi se i u srpskom narodu razgoreti stari istorijski cilj i nacionalni ideal – ujedinjenje srpskog naroda u jedinstvenu državu** (...) Samo u uslovima doslednog internacionalizma u jugoslovenskoj zajednici, samo u uslovima istinske socijalističke samouprave i potpune demokratije, stvar nacionalne integracije srpskog naroda može da se nastavi u duhu opredelenja izvršenog ustankom 1941"

3. juni

◊ U Studenstkom gradu u Beogradu izbile studentske demonstracije, koje su okončane nakon Titovog govora u kome je predstavio osnovu tzv. "smernica" Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ za brže i odlučnije rešavanje društvenih problema koje su na dnevni red stavili studenti.

Učesnici junske pobune su svojim zahtevima bitno uticali na obustavljanje privredne reforme koje je započeta 1965. godine. Oni, između ostalog, traže: za efikasnije i brže rešavanje problema nezaposlenosti treba da se izradi dugoročna koncepcija razvoja naše privrede i da se kao nešto što je osnovno obezbedi pravo na rad, svim radnim ljudima naše zemlje (...) Sprečiti energično sve pokušaje da se društvena svojina dezintegriše ili da se izrođava u akcionarsku svojinu. Sprečiti tendencije da se lični rad pretvori u kapitalisanje pojedinaca i grupa, a ove (tendencije) svesti u okvire Ustava i pozitivnih zakonskih propisa. Izmeniti što pre Zakon o stambenim odnosima, da bi se onemogućilo špekulisanje stanovima u društvenoj i privatnoj svojini. Da se ukinu propisi o plaćanju školarine, u svim obrazovnim ustanovama.

◊ **Dragoslav Marković** za studentske demonstracije u svom dnevniku kaže: "Nemam nikakvih dokaza za to, no ja sam ubeđen da postoji neposredna veza između Gedžinog (Ćosićevog) istupanja na Plenumu i ove akcije. Čuo sam i siguran sam da je tačno, da je bio plan da za vreme CK Srbije (29. maja) dok D. Ćosić govori na Plenumu, Lj. Tadić govori na mitingu, u parku kod Skupštine. Plan im nije uspeo i onda su dobro iskoristili incident sa brigadistima na Novom Beogradu. D. Ćosić je za vreme ovih događaja stajao na strani. No, to ne znači ništa. On je svoj zadatak ispunio na sednici CK". (Dragoslav Marković, *Život i politika*)

19. novembar

◊ **Dobrica Ćosić**: Ova 1968 godina ima, čini mi se, dosta sličnosti sa 1848. Ta godina 1848, bila je, pored ostalog, i godina buna i revolucija; rađala se eopha indsutrije i proleterijata, nacionalnih država i naučnog socijalizma, ideologija radničkog pokreta, internacionalizma i romantizam; Evropom je gazio Bakunjin. Studentske bune i pobune po čitavoj zemaljskoj kugli ove 1968. iako nisu oborile ni jednu vladu, jer su vlade raspolagale tenkovima, televizijom i policijom, koja čuje sve i vidi sve, sem žišku uma i listić srca, te su bune možda svitanje i kukurikanje jedne nove epohe.(...)

Stara revolucionarna generacija nije mogla da dobije dostojnije naslednike; ona je nagrađena divnom i moćnom decom. Stara revolucionarna generacija dobija istorijsku šansu da obnovi i potvrdi svoju mladost, da podigne sve rampe sa puta budućnosti, da pomogne i podstakne mladu

kolonu zemlje, da slobodno zakorači za svojim suncem, da se u društvenoj ravnopravnosti i moralnoj odgovornosti za ishode demokratskog socijalizma, kome težimo, ujedini s mladima, da sledi svoju decu, znanjem i iskustvom, bez tutorstva i bez divljenja, s razumevanjem i kritičnošću.(...) (*Student*, 19 novembar 1968)

27. novembar

◊ Na Kosovu masovne demonstracije na kojima se zahteva da Kosovo dobije status republike.

26. decembar

◊ Usvojeni su amandmani VII-XIX na Ustav SFRJ. Promenjen je naziv Autonomna pokrajina Kosovo i Metohija (odnosno Vojvodina) u Socijalistička autonomna pokrajina Kosovo. Pokrajine su dobile pravo da donose sopstvene ustavne zakone.

◊ **Dobrica Ćosić:** "Jezgro beogradskog opozicionog kruga kome sam pripadao od 1968. kontinuirano je delovalo kao organizovana intelektualna zajednica. Tu grupu su činili profesori Mihajlo Marković, Ljubomir Tadić, Svetozar Stojanović, Zagorka Golubović, Dragoljub Mićunović, Miladin Životić, do svoje odluke da se vrati na Filozofski fakultet, Nebojša Popov, Trivo Inđić i desetak novolevičara iz studenskog pokreta, među kojima je svakako najkativniji bio Vladimir Mijanović". (*Srpsko pitanje-demokratsko pitanje*, Beograd 1992)

1969.

15. mart

◊ U Beogradu održan IX Kongres SKJ na kome se uvodi paritet u sastavljanju partijskog rukovodstva. Shodno tome u sastav Predsedništva CK SKJ ulazio je jednak broj članova iz svake republike i odgovarajući broj iz pokrajina, što, u suštini, znači napuštanje načela demokratskog centralizma. To je početak "federalizacije SKJ".

31. jul

◊ Na vanrednoj sednici u Ljubljani, Republičko izvršno veće Slovenije osudilo je odluku SIV da se Međunarodnoj banci za obnovu i razvoj ne šalje i zahtev slovenačke skupštine za modernizaciju nekih putnih pravaca u

Sloveniji. CK SKJ je odluku slovenačke vlade (tzv. cestna afera) ocenio kao neprihvatljivu, jer ugrožava monolitnost jugoslovenske države.

Novembar

◊ Dobrica Ćosić postaje predsednik *Srpske književne zadruge*(SKZ), koju pretvara u centar "opozicionog okupljanja". SKZ, u suštini, postaje paralelni centar moći zvaničnoj vlasti.

Dobrica Ćosić: "Ja sam pokušao da organizujem jednu intelektualnu zajednicu pluralističkog tipa. U njoj su se našli ljudi kakvi su Mića Popović i Borislav Mihajlović-Mihiz, ali i takvi kao Mihajlo Marković i Ljuba Tadić. I jedni i drugi su bili moji prijatelji i to mi je pomoglo da ostvarim težak zadatak, da ljude različitih usmerenja dovedem na zajedničke pozicije(...) Upadljiva heterogenost Glavnog odbora *Srpske književne zadruge* bila je njegova prednost. Samo se može samo poželeti takav tim sastavljen od političkih neistomišljenika. Tu su se našli komunisti, provereni marksisti, partijsci, vanpartijci, isključeni partijci, filozofi i privrednici, ljudi od političkog poverenja i – ozloglašeni – opozicionari. Politička realnost je poništila ideološke podele". (Milo Gligorijević, *Slučajna istorija*, 1988)

◊ **Dobrica Ćosić:** "(...) Imenovanjem neophodnosti jedinstva srpske nacionalne kulture mi smo imenovali porok raskola, konfederacijsku koncepciju jugoslovenskog rukovodstva. Koncepciju razbijanja integriteta srpskog naroda. Stvaranje nečeg najgoreg – partikularnih kultura i provincijalizacije celokupnog duhovnog života...

(...) Naš program je zaista bio opozicioni vladajućoj partijskoj ideologiji i praksi. Ja se time ponosim. I jugoslovensko rukovodstvo je bilo u pravu što nas je smatralo jednim od centara otpora. Srpska književna zadruga je, zajedno sa Filozofskim fakultetom bila intelektualno jezgro tadašnje i buduće opozicije. Bez obzira što nikada nismo težili za vlašću, mi nismo pristajali na postojeći poredak..".(Slavoljub Đukić, *Čovek u svom vremenu*)

◊ **Dobrica Ćosić:** To su bili dani kada se, ako to ne zvuči neskromno, očas mobilisala elita jedne generacije. Desilo se to zato što je ona osećala težinu vremena i svu neizvesnost puta kojim je krenula Jugoslavija. Mi, pripadnici te generacije, bili smo uplašeni za budućnost i lako smo se mogli pokrenuti. Da nisu došli ta partijska redukcija i duhovni teror, taj pritisak politički, da nije nastupio, danas bi smo uveren sam, gopvorili o tom vremenu kao o vremenu velike obnove i spasenja ove druge Jugoslavije. (Milo Gligorijević, *Slučajna istorija*, 1988)

3. decembar

◊ **Dobrica Ćosić** na skupu "Socijalizam i kultura" kaže: "Kultura nije sredstvo vlasti ili ekonomije, nego suštinski cilj revolucije i socijalizma. Jer, revolucija je u suštini prometejski čin istorije; a bitno u prometejstvu su stvaranje i sloboda. Ako to revolucija nije, onda se ona degeneriše u vlast i biva samo promena oblika nasilja nad ljudima, negacija koja se nije u viši humanitet osmislila.

Kultura u socijalističkom društvu podrazumeva stvaranje objektivnih uslova za nastajanje novih vrednosti i novoga uopšte. Ti uslovi ako nisu materijalno, moraju svakako biti politički i etički nadmoćniji nad uslovima buržoaskog društva..."

1970.

14 -17 januar

◊ U Zagrebu je održana X sednica CK SK Hrvatske na kojoj su raspravljani zahtevi za većom samostalnošću Hrvatske u okviru rasprava o ustavnim promenama. Traži se samostalna armija, govori se o položaju hrvatske privrede, jezika. Ovi zahtevi su dobili masovnu podršku u Hrvatskoj iz čega kasnije nastao i naziv "masovni pokret" (maspok) ili "hrvatsko proleće".

1971.

◊ **Branislav Mihajlović Mihiz** u intervjuu *Dugi* govori o odlasku Dobrice Ćosića sa svojom ekipom među Srbe u Dalmaciji: "Kada god se javi hrvatski nacionalizam, živne i srpski svet u Hrvatskoj. To se dešava danas, a tako je bilo i 1971. Dakle, u doba maspoka, jedino srpsko društvo u Hrvatskoj "Prosvjeta" usudi se, po prvi put posle rata, da pozove na književno veče u goste pisce Srbije.(...) To književno veče je bilo zakazano u Zadru, Socijalistički savez, najpre Zadra, pa onda Hrvatske, javno je protestovao zahtevajući da se književno veče ne održi...(...) Naši domaćini odveli su nas sutradan u selo. Kako su oni obavestili to srpsko stanovništvo, ja ne znam – valjda dimnim znacima, jer taj kraj je tad i ličio na indijanski rezervat. U selu Islam Grčki – a to znači Islam grčko-pravoslavni, znači Islam srpski – održali smo književno veče. Narod je silazio s planina i, budući da se tad nije ni imala srpska zastava, niti se smela nositi, primetili smo jednu grupu koja je nosila zastavu kluba Crvene zvezde. Okupilo se pet-šest hiljada ljudi i mi smo u jedno kasno

mediteransko predvečerje održali književno veče pred nekoliko hiljada zanemarenih, zaboravljenih, u planini ostavljenih Srba. Uzbudjenje je bilo toliko da mi je jedan pukovnik u rezervi, koji je bio i jedan od organizatora, rekao – Druže Mihiz, sad ako se dogovorimo možemo ih poslati po oružje, pa da noćas uzmemo zadar. Koliko znam, to je bio jedan od ranih javnih pokupšaja uspostavljanja veze između Srba u Hrvatskoj i Srba u Srbiji... (Branislav Mihajlović Mihiz, *Duga*, novembar 1990)

12. april

◊ **Dobrica Ćosić**, u to vreme predsednik Srpske književne zadruge, je pozvao najznačajnije naučne ustanove da se založe, da se – savremena problematika srpskohrvatskog jezika prenese iz političke u kulturnu sferu – odnosno da se stručnjaci međusobno dogovore o ovom pitanju. To je bila reakcija na već poodmakli proces da se hrvatski jezik izdvoji iz zajedničkog i proglašeni posebnim jezikom. **Ćosić** tada kaže: "Ubeđen sam da su poodavno nastupila izuzetno odgovorna vremena za sve koji su svojim stvaralaštvom, društvenom ulogom i radnim mestom, pozvani da se staraju o osnovnim vrednostima kulture našeg naroda... Dobro poznatim akcijama i autoritativnim političkim stavovima i odlukama, u Hrvatskoj, srpskohrvatski jezik je danas *de facto* politički razdvojen na dva jezika, s tendencijom, da se svim sredstvima i dalje postiže njegova parcelizacija." (Ljubinka Trgovčević, *Istorija Srpske književne zadruge*)

30 jun

◊ Usvojeni su amandmani XX-XLII na Ustav SFRJ, kojim su na nov način uređeni odnosi u federaciji. Autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodina postale su "konstitutivni elementi federacije" i gotovo izjednačene sa republikama. Odlučivanje u federaciji postavljeno je na načelima sporazuma između republika i pokrajina.

Tim povodom vođena je rasprava na Pravnom fakultetu.

Kosta Čavoški: Zbog toga bi možda bilo vredno da pomenemo da istorija ne poznaje samo redovni, odnosno ustavni postupak za promenu postojećeg ustava, već i neustavni put odnosno promenu vanustavnim sredstvima, da narod nema samo dužnost da se pokorava legitimnoj vlasti, već da izvorno raspolaze pravom na otpor i pobunu. (...) Izgleda da nama nije dovoljno ni 25 godina, jer uglavnom oni isti ljudi, koji su donosili naš prvi posleratni Ustav od 1946. godine i sada menjaju postojeći. Stoga bi trebalo još jednom da se zapitamo: Da li će zadatak nas pravnika biti da tumačimo i branimo Ustav, ili da dovodimo narod do svesti o pravu na pobunu?

Dr Mihajlo Đurić: Treba odmah reći da predložena ustavna promena iz osnova menja karakter dosadašnje državne zajednice jugoslovenskih naroda. Ili tačnije: tom promenom se, ustvari, odbacuje sama ideja jedne takve državne zajednice. Ukoliko nešto još i ostaje od nje, to je samo zato da bismo u sledećoj, takozvanoj drugoj fazi promene imali još šta da privedemo kraju. Treba biti načisto s tim da je Jugoslavija već danas gotovo samo geografski pojam, budući da se na njenom tlu ili, tačnije, na njenim razvalinama, i to pod maskom doslednog razvijanja ravnopravnosti između naroda koji u njoj žive, uspostavlja nekoliko samostalnih, nezavisnih, čak međusobno suprotstavljenih nacionalnih država. To je činjenica kojoj treba smelo pogledati u oči.

(...) Ni sadašnji položaj srpskog naroda u Jugoslaviji nije nikako dobar, a ne samo onaj u kome bi se on našao u slučaju sprovođenja predloženih promena. I to ne samo zbog toga što je srpski narod danas tako nemilosrdno i nepravedno optužen za centralizam i unitarizam prethodnog perioda. Kao da je centralizam u bilo kom pogledu pogodio srpskom narodu, kao da taj centralizam nije bio zaveden, između ostalog, i zato da bi se sprečilo postavljanje pitanja nacionalnih odgovornosti za genocid koji je za vreme Drugog svetskog rata izvršen nad srpskim narodom! Mnogo je važnije ukazati ovde na to da se srpski narod već sada nalazi u neravnopravnom položaju prema drugim narodima Jugoslavije, tako da je predložena ustavna promena, u krajnoj liniji, uperena protiv njegovih najdubljih životnih interesa. Krajnja konsekvencija te promene bila bi njegovo potpuno dezintegriranje.

Očigledno je da granice sadašnje Srbije nisu nikakve ni nacionalne ni istorijske granice srpskog naroda. Uopšte uzev, granice svih sadašnjih republika u Jugoslaviji imaju uslovno značenje; one su više administrativnog nego političkog karaktera. Neprikladnost, proizvoljnost i neodrživost tih granica postaje očigledna onda kad se one shvate kao granice nacionalnih država. Ni za jednu republiku u Jugoslaviji, izuzev, možda, Sloveniju, postojeće granice nisu adekvatne, a pogotovo ne za Srbiju. Treba li uopšte da vas podsećam na to da izvan uže Srbije živi oko 40 odsto Srba, ili gotovo koliko i Hrvata u Hrvatskoj, odnosno koliko ima Slovenaca, Makedonaca i Muslimana zajedno? U trenutku kad je silom prilika doveden do toga da treba da ponovno uspostavlja svoju nacionalnu državu, može li srpski narod da bude ravnodušan prema svojim mnogobrojnim delovima izvan sadašnjih granica SR Srbije.

Nije nimalo teško uvideti da se već i u sadašnjim uslovima srpski narod nalazi u neravnopravnom položaju prema drugim narodima u Jugoslaviji. Kao što je dobro poznato, izvan granica Srbije srpski narod živi još u četiri od pet preostalih republika. Ali, ni u jednoj od tih republika on ne

može da živi svojski. U Hrvatskoj i Makedoniji srpski narod nema nikakvih posebnih Ustavom zagarantovanih prava na nacionalni život. Ta prava mu nisu data sa na izgled umesnim i bezazlenim obrazloženjem da mu nisu ni potrebna, budući da su Srbi u Jugoslaviji narod, a ne nacionalna manjina, odnosno narodnost u smislu sadašnje terminologije. U SR Bosni i Hercegovini, iako čini većinu stanovništva, srpski narod faktički nema mogućnosti ni da se služi svojim ćirilčkim pismom, što je samo jedan od spoljnih znakova njegove izdvojenosti iz celine nacionalne kulture kojoj pripada. A u SR Crnoj Gori srpski narod nema pravo ni na vlastito nacionalno ime, ili se bar to pravo osporava onim, nikako malobrojnim, Crnogorcima koji se osećaju Srbima.

Ustavne promene koje nam se danas stavljaju u izgled mogu samo još više da pogoršaju ovaj i onako nezavidan položaj srpskog naroda. U granicama sadašnjih republika, ukoliko se one pretvore u države, Srbi bi imali samo dve mogućnosti: da pomažu u ostvarivanju tuđe nacionalne državnosti (hrvatske ili makedonske), ili da izivljuju nekakvu svoju regionalnu državnost (crnogorsku ili bosansko-hercegovačku).

(...) Očigledno je da je stvaranje nacionalnih država u zemlji u kojoj nijedna od postojećih republika, izuzev jedne, SR Slovenija, nije nacionalno homogena, krajnje ozbiljan i složen poduhvat. Mnogonacionalnost Jugoslavije ne znači prosto to da u ovoj zemlji živi više naroda, već da su ti narodi međusobno izmešani, isprepleteni, sudbinski povezani. Baš zbog toga što su mnogi njegovi delovi raštrkani po svim jugoslovenskim krajevima, srpski narod je oduvek bio mnogo više zainteresovan za Jugoslaviju nego bilo koji drugi narod u njoj. Nažalost, najčešće na svoju štetu. To danas treba glasno reći. Još za vreme Prvog svetskog rata srpski narod je nedvomisleno pokazao da mu je pre svega stalo do zajedničkog života s drugim jugoslovenskim narodima na koje je istorijski upućen. Velikodušno je odbacio Londonski pakt koji mu je nudio mogućnost stvaranja velike Srbije baš kao što je i posle Drugog svetskog rata dostojanstveno prešao preko strahovitog zločina koji je nad njim počinjen.

(...) srpski narod mora da se okrene sebi, mora početi da misli na svoj opstanak, mora početi da se bori za svoj opasno-ugroženi-nacionalni identitet i integritet. To je osnovni preduslov njegovog daljeg istorijskog samopotvrđivanja.

Dr Dragoslav Janković: Treba reći da te stalne bojazni hrvatskih političara, u ono vreme i u onim uslovima nikako nisu bile bez osnova. Spoljna, nacionalna politika Srbije- i to ne samo Pašićeva politika i politika Radikalne stranke, nego manje-više politika svih građanskih stranaka Srbije – bila je zvanično formulisana kao politika oslobođenja i ujedinjenja svih Srba,

Hrvata i Slovenaca; u suštini, to je bila politika jedne, već više decenija nacionalno oslobođene, buržoaske države koja se, iako još uvek mala i siromašna, nalazila, naročito posle 1903 godine na liniji svog značajnog privrednog, društveno-političkog i kulturnog uspona; to je bila jedna nova etapa na njenom putu postupnog teritorijalnog širenja (na putu čije su deonice bile povezane, označene godinama 1815, 1833, 1876, 1912-1913).

Ipak pri tome svakako treba uočiti značajnu činjenicu da svi glavni politički faktori Hrvatske (izuzimajući krajnju desnicu, frankovce i, kasnije, ustaše) nikada nisu u svojim zahtevima za rešenje hrvatskog pitanja išli do zahteva za separacijom, odvajanjem od Jugoslavije. Oni su vazda tražili što je moguće veću samostalnost i svoju državnu nezavisnost, ali uvek u okvirima, granicama Jugoslavije.

Koliko juče, i nažalost ovde, u jednom nacionalističkom istupanju - avetinjskom i nakaznom, kakvo je svako nacionalističko istupanje, pa bilo da potiče od Hrvata, Srba ili bilo kog drugog - čuli smo i 'argumente' koji ustvari predstavljaju teško nacionalističko falsifikovanje istorije. Kao, na primer, tvrđenje da je srpski narod, "velikodušno odbacio Londonski pakt koji mu je nudio mogućnost stvaranja Velike Srbije". Londonski pakt od 26. aprila 1915 - to zna svako - bio je tajni ugovor između Italije i savezničkih sila o ustupanju Italiji, između ostalih teritorija, Dalmacije i Istre da bi se Italija pridobila da uđe u rat na strani Antante. Srbiji, ne samo da tom prilikom nije nuđena Velika Srbija, nego nije bila uopšte ni obaveštena.

Dr Radoslav Stojanović: Pre svega, sasvim je jasno da se ovim ustavnim amandmanima jača nezavisnost republika. Ako neko misli da jačanjem nezavisnosti istovremeno jača i ravnopravnost onda se grdno vara. Jer, države u međunarodnim odnosima su potpuno nezavisne, suverene, ali daleko su od toga da su ravnopravne, počevši od delovanja zakona vrednosti pa do politike sile u međunarodnim odnosima.

Ovim putem se, ustvari konzervira neravnopravnost između razvijenih i nerazvijenih u Jugoslaviji, jer se na ovaj način omogućava nesmetana eksploatacija, delovanjem zakona vrednosti u jugoslovenskim razmerama. (...) Prema tome, tek ovakvim rešenjem našeg ustavnog i političkog sistema mi ćemo stvoriti nacionalno pitanje u Jugoslaviji u punom njegovom obimu onako kako ćemo imati prilike da ga rešavamo. Posebno nekoliko reči o nacionalizmu u Srbiji. Ako se pozivamo na nauku, pozivamo se na stav da jedna pojava nastaje onda kada postoje određeni uslovi da se ona javi. Srpski nacionalizam je razvio svoj barjak onda kada je Srbija bila u granicama Beogradskog pašaluka. Ako Srbiju ponovo svedemo na Beogradski

pašaluk nastaje samim objektivnim delovanjem zakona koji deluju u ovom trenutku u društvenom razvoju srpski nacionalizam.

Mr Budimir Košutić: (...) Jer, davanje veće autonomnosti i političke nezavisnosti, pojedinim federalnim jedinicama odnosno decentralizovanim oblastima, nužno povlači promene u položaju pojedinih nacija. Stoga, promene u političko-teritorijalnoj dimenziji federalizma moraju biti praćene adekvatnim izmenama u višenacionalnoj dimenziji. To nije, nažalost, slučaj u Nacrtu ustavnih amandmana. Iako priznaje, izričito ili prećutno, postojanje osam nacionalnih država, i tako polazi od teze o nužnosti državno-pravne zaštite nacije, Nacrt u potpunosti predviđa, osim u pogledu Srbije, da se time u suštini menja položaj pojedinih jugoslovenskih naroda, pošto republike nisu nacionalno homogene, menja se iz osnova položaj drugih naroda koji u njima žive. Dok je postojala Jugoslavija, kao samoupravna zajednica i posebna savezna država, ovi narodi nisu imali status nacionalnih manjina. Međutim, oni ga sada objektivno imaju i stoga u Nacrtu ustavnih amandmana moraju naći mesta i ona rešenja koja unose izmene i u višenacionalnu dimenziju jugoslovenskog federalizma. (*Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, maj-jun 1971)

17. maj

◇ **Dobrica Ćosić** na redovnoj godišnjoj skupštini Srpske književne zadruge: "Novo ustrojavanje Jugoslavije - naime, ideološke motivacije i težnje koje ga uslovljavaju i prate - aktuelizuje problem društveno-političkih odrednica kulture srpskog naroda, kao celine. Ozbiljno se dovodi u pitanje pravo ispoljavanje duhovne celokupnosti srpskog naroda, istorijsko i sadržajno jedinstvo srpske kulture, jedinstvo koje postoji od kad postoji srpska narodna i nacionalna svest. To sadržinsko i istorijsko jedinstvo srpske nacionalne kulture, jedinstvo bez obzira na državne granice, prostornu necelovitost i vremensku neusklađenost u razviću, kao i slobodu potvrđivanja svih elemenata njenog sadržaja i oblika, od Berlinskog kongrsa pa do naših dana, osporavali su samo Austrougarska i Treći Rajh. Niko ga nije osporavao, sa humanističkog i demokratskog stanovišta..."

Na drugoj strani, pak, postepeno se prećutkuju, potiskuju ili nedovoljno ističu i oblici ispoljavanja celokupnosti kulturne svesti u Srba i čežnje za potvrđivanjem jedinstva srpske kulture - bez obzira na republičke i teritorijalne podele i granice. Ta evolucija, pod dejstvom znanih činilaca, dovela je praktično do svođenja srpske nacionalne kulture na granice današnje Republike Srbije, a potvrđivanje pripadnosti srpskoj nacionalnoj kulturi, kao celini, bez obzira na republiku u kojoj se živi, neki moćni ljudio ocenjuju kao "velikoserpstvo".

22. septembar

◊ Poseta Leonida Brežnjeva Beogradu. SSSR u to vreme vrši veliki pritisak na Jugoslaviju, pre svega zbog njenog demokratskog i reformskog kursa.

23. novembar – 3. decembar

◊ Štrajk studenata Zagrebačkog sveučilišta kao podrška hrvatskom rukovodstvu .

1-2 decembar

◊ U Karađorđevu održana XXI sednica CK SKJ na kome je smenjeno hrvatsko partijsko rukovodstvo zbog "nacionalističke i separatističke delatnosti hrvatskog rukovodstva".

1972.

25-27 januara

◊ Na Drugoj konferenciji SKJ predsednik CK SKS Marko Nikezić i sekretar Latinka Perović kritikovani su zbog "liberalističke politike", koja je podrazumevala liberalizaciju i stvaranje velikih privrednih i bankarskih sistema pod parolom "moderna Srbija".

22. maj

◊ **Dobrica Ćosić** je ponovo izabran za predsednika SKZ na skupštini SKZ 22. maja 1972. godine. Tada kaže da SKZ treba da postane tribina za borbu mišljenja: "... mogućnost negovanja slobodne kritičke misli ... jedno mesto za kritiku svega, što je predmet nauke... Jer, ako bismo se svi prepustili smeru opšte matice, ako se iz našeg duha ne bi uspravio otpor novom zlu, novim zabludama, besmislu potrošačkih ideala, ako pristajemo na neslobodu, za istinu i laž o sebi u društvu... mi bismo kao generacija i inteligencija svoga naroda sami sebe konačno prognali iz istorije". (Ljubinka Trgovčević, *Istorija srpske književne zadruge*, 1992)

3. jul

◊ **Marko Nikezić**: "Ako je Jugoslavija potrebna, onda je potrebna svima, a ne samo Srbiji. Jedino tako možemo opstati. Ne možemo očekivati jedinstvo u zemlji, ako se nasleđuje kod Srba shvatanje da su oni stub Jugoslavije, da ona na njima počiva, a da su drugi problematični. Onda mora

kod drugih da nasledno bude shvatanje da u toj Jugoslaviji nikada nisu bili do kraja kod kuće, i da se kao Srbi osećaju kao kod kuće".

◊ **Latinka Perović**: "Bili smo uvereni da je Srbija suviše sebe identifikovala sa Jugoslavijom. Od toga ne samo što nije profitirala, nego je, naprotiv, okretala sve protiv sebe. Želja nam je bila da se oslobodimo žiga unitarizma i centralizma. Na tome je naročito insistirao Milentije Popović. A mi smo kansije tu ideju razvili. Iz toja je proizašla koncepcija o prepoznavanju sopstvenih interesa. Ideja je bila: uspostavljanje mostova sa svim republikama, uvek razgovor, a ne konfrontacija, zatim modernizacija i intenzivan razvoj uže Srbije, tesna saradnja sa Vojvodinom i Crnom Gorom, demokratizacija političkog života. U takvoj prosperitetnoj Srbiji, ekonomski snažnoj i politički demokratizovanoj, smatrali smo, u jednom novom svetlu javlja se i pitanje Srba koji žive u drugim krajevima Jugoslavije, pa i kosovski problem". (Slavoljub Đukić, *Slom srpskih liberala*)

10. oktobar

◊ Posle kontinuiranih pritisaka iz Gradsjkog komiteta SK, Dobrica Ćosić pismom Glavnom odboru Srpske književne zadruge podnosi ostavku, posle čega je usledila ostavka ostalih članova Glavnog odbora.

9-12. oktobar

◊ Održan sastanak rukovodstva SR Srbije i CK SK Srbije kod predsednika Republike i SKJ na kome je uzvršen obračun sa liberalima u Srbiji. Posle tog sastanka Marko Nikezić i Latinka Perović su podneli ostavke.

◊ **Josip Broz Tito** u pismu Dari Janeković: "Vidite, već uoči Šestog kongresa, a naročito poslije, nastali je nekakva euforija demokratizacije svega i svačega, do mjere da je uloga Partije bila potisnuta u svim važnim domenima društvenog života... ne možemo dozvoliti da se demokratijom koristi svako, pa čak i klasni neprijatelj. ... Dakle, sa demokratijom išli u preveliku širinu... Ustvari mi smo već stupili u borbu i nećemo nikome dopustiti da nas ometea. Nikakav liberalizam i nikakva bolećovost apsolutno tu nemaju mesta. To je jako štetni i mi ćemo morati biti nemilosrdni..." (Latinka Perović, *Zatvaranje kruga*)

◊ **Draža Marković**: Reč je o shvatanjima koja sadrže neki apstraktni natklasni demokratizam, pseudoliberalizam, koji celom problemu demokratskog razvoja našeg društva prilazi jednostrano pretežno sa stanovišta građanskih sloboda, prava čoveka i građanina... Takvo insistiranje na foirmlanom demokratizmu, takva shvatanja demokratskih prava i sloboda bez neophodnog prožimanja klasnom suštinom može se i mora u našim

uslovima pretvoriti u pravu opasnost za socijalistički i demokratski razvitak. To je jedno od krupnih idejnih pitanja. (Latinka Perović, Zatvaranje kruga)

◊ **Petar Stambolić**: "Umesto da se praksa vlasti i praksa demokratije posmatraju kao povezan metod političke prakse, zastupljen je neklasni, pseudoliberalni i neistorijski prilaz stvarnosti.

Mislim da teza o modernoj Srbiji, kojom s mnogo operiše, ima tehnokratsku sadržinu... U glavama nekih naših ljudi, moderna Srbija je Srbija ključnih objekata, što je najfatalnije" (Latinka Perović, *Zatvaranje kruga*)

◊ **Dobrica Ćosić** je bio protiv liberala: (...) Liberali nisu bili puki sledbenici... Ali začuđuje kako su se oni ponašali u nekim krupnim događajima. Na primer, ne zaslužuje ni malo poštovanja njihov odnos prema Brionskom plenumu i celom kompleksu političkih pitanja oko ustavnih amandmana 1968. kao uvoda u Ustav 1974, tog kobnog Ustava po budućnost Jugoslavije. U političkom, moralnom, nacionalnom - pitanju Brionskog plenuma i njegovih ciljeva, oni nisu imali ograd eprema konstruktorima tog političkog kriminala. Nisu ispoljili nikakve rezerve prema jednom staljinističkom činu i policijskoj inscenaciji. Liberali su na čelu sa Košom Popovićem upravo na Brionima bili Titova najubedljivija podrška. Bili su alibi, pokriće jedne, pokazalo se kasnije, po Jugoslaviju porazne orijentacije..." (Slavoljub Đukić, *Slom srpski liberala*)

26. oktobar

◊ U Beogradu održana sednica CK SK Srbije na kojoj je izabrano novo srpsko partijsko rukovodstvo.

1974.

9. februar

◊ Srpsko filozofsko društvo organozovalo je simpozijum na Divčbarima, na kome je govorio i **Dobrica Ćosić**, na temu "Kultura i revolucija": (...) "Danas je, verujem, moralni imperativ razotkrivati pragmatizam i hipokriziju birokratske vlasti prema kulturi, a neodložno je istovremeno delati protiv intelektualnog i moralnog komformizma tzv. poštene intelegencije, te rezervne armije političke birokratije, koju ona neprestano suprotstavlja jednoj intelektualnoj manjini što uporno služi veličini revolucionarnih ideala i humanističkim vrednostima.. (...) U ishodima, dramati i stvarnosti socijalističke revolucije, sadrže se mogućnosti za grandiozna i nova saznanja čoveka i njegovog sveta. Nigde kao u socijalističkim prostorima

ne može tako ohrabrujuće i spasonosno da se potvrdi moć i nepobedivost čovekovog duha, nigde se tako on ne kuša, ne izaziva i u besmrtnost i u ništavilo. Socijalizam je jedino tle u današnjem svetu na kome, verujem, može po motivima i sadinama da nastane zaista epohalna umetnost. Vidim je u sintezi čovekovog tragizma ..." (diskusija je objavljena u časopisu *Praksis* 1974)

Na istom simpozijumu je govorio i pesnik **Dragoljub Ignjatović**, koji je govorio o stanju u zemlji. Ignjatović je zbog svog izlaganja osuđen na tri godine zatvora u Okružnom sudu u Valjevu. Branio ga je beogradski advokat Srđa Popović, koji je i sam optužen za verbalni delikt koji je počinio vršeći svoju profesionalnu obavezu branioca. Popović je osuđen na uslovnu kaznu.

Dobrica Ćosić za taj slučaj kaže: "Jer, ja sam tada stavljen na tv sa porotom da se dokaže da sam kao Đilas izdao otadžbinu, braneći advokata koji je branio jednog pesnika. On (taj pesnik) se zove Ignjatović, brbljao je gluposti, koje ti, s punim pravom, možeš takvim smatrati, kao što i ja smatram. Ali primio sam na sebe moralnu odgovornost da ga branim – a on danas protiv mene piše pisma koja kruže Beogradom. Pušten je sa robije i na moju intervenciju. A kada sam branio advokata Popovića, koji je branio tog 'pesnika' – ja sam prvi put stao pred Britansku televiziju, a nakom toga porota je na beogradskoj televiziji dokazivala da sam izdao otadžbinu i da sam pošao Đilasovim putem". (Dobrica Ćosić, užički časopis *Međaj*, 1989)

U istom intervjuu Dobrica Ćosić komentariše i hapšenje Azema Vlasija: "Ja sam u načelu protiv svih političkih suđenja, pa prema tome i protiv političkog suđenja Azemu Vlasiju, ako je reč samo o političkom suđenju. Međutim, ja ne poznajem Azema Vlasija i ne usuđujem se da govorim o njemu, a još manje o njegovom predstojećem suđenju".

21. februar

◊ Proglašen je novi Ustav SFRJ, kojim je do kraja doveden proces reforme federacije, započet usvajanjem ustavnih amandmana u prethodnim godinama. Pokrajine su definitivno postale "element jugoslovenskog federalizma" jer je izričito označen njihov naziv - Kosovo i Vojvodina. Do kraja februara usvojeni su i svi republički i pokrajinski ustavi.

Mart

◊ U beogradskom kulturnom centru zatvorena je pre otvaranja izložba slika Miće Popovića, jer je umetnik odbio predlog direktora da ukloni platna sa likovbima J.B. Tita sa holandskim monasima i Tita sa Ričardom Bartonom u zoološkom vrtu.

1976.

◊ Usvojen Zakon o udruženom radu, kojim se uvodi koncept tzv. dogovorne ekonomije.

1977.

◊ U partijsko–državnom rukovodstvu Srbije izrađena je tzv. *Plava knjiga* kojom se neformalno pokreće pitanje revizije Ustav iz 1974, posebno onog dela koji se odnosi na položaj pokrajina Vojvodine i Kosova. Ona je predmet rasprava na brojnim partijskim forumima, ali nije dobila podršku ostalih republika, pa je skinuta sa dnevnog reda. Pitanje revizije Ustava se javno ponovo pokreće odmah nakon Titove smrti. Promoteri *Plave knjige* su Dragoslav Marković, Miloš Minić i Petar Stambolić.

1978.

◊ Donet Zakon o obligacionim odnosima.

29. mart

◊ **Dobrica Ćosić**, u pristupnoj besedi Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (SANU) pod naslovom *Književnost i istorija danas* kaže: (...) biće da u Evropi nema naroda koji se u poslednja dva veka, a naročito u XX, toliko založio na poslovima istorije, toliko žrtvovao za oslobodilačke ciljeve i velike promene uslova svog postojanja, koliko je to činio srpski narod.

(...) Ni posle nekoliko godina razmišljanja, još nisam uspeo književno da pojmem najbitnije: s kojim je sve moranjima i htenjima, u ime kakvih je sve ciljeva Srbija žrtvovala skoro polovinu sebe u ljudskom izginuću Prvog svetskog rata? Jer, mora dugo, dugo da se ćuti nad sedmocifrenom brojkom mrtvih: milion dvesta pedeset sedam hiljada. Jedino u statistikama ljudskih gubitaka u ratovima za slobodu mi smo ravni nekim velikim narodima, a mnogi veliki nisu ravni nama; jedino brojem ratnih žrtava za slobodu mi stojimo u samom vrhu evropske rang- liste. Ta činjenica me primorava na potištenost: pa kakav smo mi to narod, kakvi smo mi to ljudi koji u ratovima toliko ginu za slobodu da samim pobedama ostanu bez nje? (...) To što sam saznao i zaslutio primorava me na savesnu proveru: koliko je ta bezmerna

nesreća koja je uzročila druge velike nesreće i sudbinu srpskog naroda u XX veku bila istorijska neminovnost i neophodnost opstanka, koliko nacionalni interes i nužna cena nekakve slobode i nastajanja jedne zlosrećne države, a koliko poraz državničke, vojničke i političke pameti onih što su upravljali Srbijom, koliko izraz ratne nadmoći i pobedničke svireposti austrougarske, nemačke i bugarske vojske, koliko nespremnost i nevoljnost Engleske, Francuske i Rusije da pomognu svog saveznika, tu "malu, herojsku Srbiju", kako joj izdašno tepahu posle Cera i Kolubare ? Da li je, zaista, bilo neminovno da se gine tako rasipnički i necelishodno, da se gine neuporedivo više od ostalih naroda savezničkog fronta, da se tako plaća sloboda, država, ujedinjenje?

(...) Jer i tužno je i nesrećno je pripadati narodu koji je toliko ginuo, imati očeve i pretke koji su toliko stradali; i trgično je biti potomak onih koji su prinuđeni da imaju više snage za rat nego za mir, koji su posle najteže i najveće ratne pobeđe u srpskoj istoriji, ostali bez snage da je potvrde u miru. Veliki je napor i još složenija odgovornost živeti u drugoj polovini XX veka i pripadati narodu kome su ratovi odredili mesto u svetskoj civilizaciji, a ratne pobeđe – najveće ljudske pobeđe. Mučno je samim rođenjem biti nerazdužno dužan mrtvima. Još je mučnije biti nekome i u svemu kriv što si sin, unuk, potomak tih što su zanosno i uporno, svesno i zabludno ratovali, za slobodu i ujedinjenje, od 1912. do 1918 (...) Našu književnost izaziva istorija da izrazi svest o tragičnoj sudbini svoga naroda i podnese pobunu protiv takve sudbine. Kao i svaka prava pobuna stvaralačke svesti, i ova poetska mora biti pobuna protiv sveta u kome čovek pristaje da bude beznačajan, ponižen i žrtva. Mi smo na ovoj tankoj granici s koje se zakoračuje u prazninu ili stupa u život kojim se upravljamo i približavamo svojim istorijskim idealima. Bitke izgubljene u duhu moraju se za budućnost u duhu i dobiti: stvaranjem. (Pristupna beseda u SANU 1978, *Srpsko pitanje – demokratsko pitanje*, Bgd. 1992)

◊ **Dobrica Ćosić**: "Ja sam kao komunist i modernist u književnosti, sa komotnim stavom prema institucijama, imao loše mišljenje o Akademiji nauka. Smatrao sam je konzervativnom ustanovom, koja u modernoj kulturi ima mali, samo istorijski značaj. Čak sam jednom prilikom izrekao i ovu rečenicu: 'Revolucija je, pored Akademije, prošla na vrhovima prstiju'. (...) Tek ulaskom u Akademiju uvideo sam, što bismo mi komunisti rekli, svoj sektaški odnos i shvatio da ona može da odigra krupnu ulogu u kulturi našeg naroda, i ne samo u kulturi, a meni lično, postala je velika zaštita". (Slavoljub Đukić, *Čovek u svom vremenu*)

1980.

11. mart

◇ Studentske demonstracije u Prištini pod parolom "Kosovo-republika".

2. april

◇ Predsedništvo SFRJ proglašava vanredno stanje na Kosovu.

4. maj

◇ Umro Josip Broz Tito, a istog dana prema članu 328. Ustava SFRJ funkciju predsednika Predsedništva SFRJ kao kolektivnog šefa države preuzeo Lazar Koliševski.

1981.

2. april

◇ Predsedništvo SFRJ donosi odluku o proglašenju vanrednog stanja na Kosovu i formiranju Združenog odreda milicijskih snaga Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove.

24-26 decembar

◇ Održana XVIII sednica CK SK Srbije o odnosima u Srbiji i ustavnom položaju autonomnih pokrajina

1982.

26. februar

◇ IX kongres SK Srbije otvara pitanje "prinudnog iseljavanja" Srba i Crnogoraca sa Kosova.

April

◇ Dvadeset i jedan sveštenik potpisalo je *Apel* upućen najvišim državnim organima Srbije i federacije, Svetom arhijerejskom saboru i Sinodu. Tekst *Apela* predstavljao je "dizanje glasa u zaštitu duhovnog i biološkog bića srpskog naroda na Kosovu i Metohiji".

◇ Grupa episkopa SPC posetilo je Ameriku (*State Department* i *Congress*) tražeći "intervenciju zbog Kosova".

29. oktobar

◇ **Dobrica Ćosić**: "Osećam, uveren sam, danas 29. oktobra 1982, da su razlozi za revoluciju veći no 1941"(...) Glavni krivac za ovakav porazan ishod jednog ambicioznog, herojskog i časnog istorijskog poduhvata – jesu Tito i njegova oligarhija"(...) Tito je svojim životom, pohlepom za vlašću, bogatstvom, luksuzom, dvorovima i lavovima, slavom i ordenjem, kinjđenjem i farbanjem, neradom i turizmom, neviđenim, neograničenim rasipništvom, označio moralni slom revolucije, produžio i probudio taj slom svojom politikom i stilom vladanja, utvrdivši laž umesto istine u društvu, omogućio najpre duhovnu i moralnu kontrarevoluciju, koja se razvila uz celokupnu kontrarevoluciju". (Dobrica Ćosić, *Promene*, 1992)

1983.

29. januar

◇ **Antonije Isaković**, pisac i akademik: "Na nacionalnim različitostima smo počeli insistirati od amandmana. Naročito od donošenja novog Ustava. Kada smo utvrdili državnost. Ja nemam ništa protiv, ali onda će da bude ovako kako je. Ja nemam potrebu da bilo koga zadržavam. Ako smo za Jugoslaviju, onda treba negovati nacionalne odnose, ali onda se moraju izmisliti neki instrumenti tog pravog zajedništva, jer bez njega se ne može.

(...) U toj deklaraciji (*Deklaracija o hrvatskom književnom jeziku* iz 1967) hrvatski književnici su tražili da se odvoje srpski i hrvatski jezik! Ja sam je, barem, tako osetio odmah, da će ona biti uvod u nešto što će se posle kod nas nazvati 'Mas-pok'. Osetio sam da će se iz toga razviti nešto čudno, nešto bolesno. A *Predlog za razmišljanje* je bio jedana reakcija na to. Potpisali su ga književnici Srbije. Mi smo smatrali: dobro, ako hoćete da odvojite jezik - odvojte ga, ali smo tražili da Srbi koji žive u Hrvatskoj mogu da kažu da u svojim školama uče srpski jezik. (*Duga*, 29. januar 1983)

Jul

◇ Pokreće se časopis *Javnost*, sudi se Gojku Đogu za zbirku *Vunena vremena*; postavlja se pozorišna predstava *Golubnjača* Jovana Radulovićeve; štampa se studija o posleratnom višepartijskom sistemu *Stranački pluralizam ili monizam*, Vojislava Koštunice i Koste Čavoškog; sledi *Bela knjiga* Stipe Šuvara

koja se obračunava sa nacionalistima, posebno onima u Srbiji (od 200 imena 170 je bilo iz Beograda).

U redakciji *Javnosti* bili su Ljubomir Tadić (glavni urednik), Dobrica Ćosić (odgovorni urednik), Dušan Bošković, filozof, Zoran Gavrilović, književni kritičar, Nebojša Popov, Svetozar Stojanović, Zoran Đinđić, Lazar Trifunović.

Dobrica Ćosić: "Ta intelektualno-kritička beogradska grupa, kojoj i sam pripadam, imala je punu svest da zemlja ide u katastrofu i da su pokopani izgledi demokratskog socijalizma, u koji smo verovali. Smatrali smo svojom patriotskom dužnošću da damo glas otpora i razmišljali smo da pokrenemo časopis – samizdat, da izađemo u javnost sa neakvim papirom u kojem ćemo progovoriti o dubokoj krizi i naznačiti stvaranje jednog novog društvenog programa. (Slavoljub Đukić, *Čovek u svom vremenu*)

◊ Programski tekst, koji potpisuju **Ljubomir Tadić** i **Dobrica Ćosić**, zalaže se za socijalizam: "A društvena odgovornost u narodu koji se revolucijom i neprocenjivim žrtvama opredelio za socijalizam, ne iscrpljuje se političkim sledbeništvom, koje, inače, može da pogoduje i karijerizmu i egoizmu konformističke intelegencije; društvena odgovornost danas, verujemo, potvrđuje se služenjem istini i slobodi, stvaralaštvom i nekonformizmom prema postojećem. Jer, demokratski, humani, prosveteni socijalizam može biti, zaista, samo delo celokupnih umnih i moralnih snaga naroda, kako je još pre sto godina ukazivao Svetozar Marković, pokretač prve *JAVNOSTI*".

(...) Samoupravno uređenje, međutim, kao i svako novo društveno uređenje, nema jedan, svojom unutrašnjom biti određen oblik i razvoj. Čini nam se da je realna opasnost od fetišizacije postojećeg i dogmatskog prenebraganja izvesnih očiglednih zabluda i neuspeha u samoupravnoj organizaciji društva".

(...) U poslednjoj deceniji osobito razvila su se i postala legitimna izvesna ideološka shvatanja o nacionalnim kulturama koja su po svom karakteru, blago rečeno, nenučna i nedemokratska, a od kritike zaštićena tobožnjim samoupravnim pravima. Ovu i slične regresije, zajedno sa duhovnom plašljivošću i teskobom, održava i podržava ustaljeni monopol poverljivih i podobnih koji imaju odlučujući uticaj u kulturnim ustanovama, štampi, radiju, televiziji, izdavačkim kućama, rečju, u celokupnom kulturnom životu".

◊ **Predsedništvo Gradske konferencije SSRN Beograda** je povodom platforme *Javnosti* konstatovalo: "I ovoga puta oni pokušavaju da se nametnu kao politički partner... tražeći za sebe povlašćeni položaj elite sa kojeg bi mogli

delovati kao legalizovana politička opozicija(...) Zahtev za pokretanje časopisa 'Javnost' nije bez paušalnih i proizvoljnih ocena o odsustvu slobode u nas, o prikrivenoj javnoj cenzuri, monopolu sredstava informisanja, tobožnjem dogmatizmu političkih centara i ustavnih struktura društva, itd...

Jure Bilić, partijski državni funkcioner Hrvatske, ocenio je da se u osnovi platforme nalazi srpski hegemonizam.

Kosta Nađ, general i nartodni heroj, je pokretanje "Javnosti" ocenio kao nacionalističku aktivnost ćosićevskih grupa.

Akcija oko pokretanja ovog časopisa nije uspela.

◊ Krajem 1983. godine vladika Atanasije Jevtić počinje u *Pravoslavju* sa objavljivanjem feljtona pod naslovom "Od Kosova do Jadovna" u kome pravi paralele stradanja srpskog naroda u raznim delovima Jugoslavije.

◊ Objavljena je knjiga Dobrice Ćosića "Stvarno i moguće" u izdanju "Otokar Krešovani" u 12.000 primeraka koja je rasprodana za samo nekoliko dana. Hrvatski i srpski mediji vode kampanju protiv Ćosićeve knjige ocenjujući je kao bibliju srpskog nacionalizma. Smenjen je glavni i odgovorni urednik, kao i direktor preduzeća "Otokar Krešovani".

Povodom te kampanje Dobrica Ćosić se obratio otvorenim pismom predsedniku Predsedništva CK SK Jugoslavije, Mitji Ribičiću, u kome piše da političke kampanje protiv nacionalističkih i negativnih pojava u kulturi: "...svojim zlim pobudama i ciljevima označavaju onaj tok savremene istorije koji preti da konačno porazi ona još živa nastojanja i težnje za demokratskim socijalizmom u Jugoslaviji. A bojim se da je njegov poraz neminovan, ako se što pre ne mobilišu i organizuju celokupne umne, tvoračke i moralne snage jugoslovenskih naroda"

20. avgust

◊ Umro **Aleksandar Ranković**. Njegova sahrana bila je povod za prve srpske masovne demonstracije u posleratnoj istoriji Jugoslavije.

1984.

April

◊ Srpska pravoslavna crkva dobila je dozvolu za izgradnju Hrama sv. Save na Vračaru i dozvolu za izgradnju novog kompleksa zgrada Pravoslavnog bogoslovske fakulteta. Crkveni krugovi su isticali da ova dva zdanja "doprinosu velikom prestižu SPC u čitavom pravoslavnom svetu i daleko šire pa je to dokaz nemejljivih dimenzija srca Srbinovog, njegove snage

i njegovog htenja kada su u pitanju velika dela, dela trajne i večite vrednosti". ("Povratak bogova", specijalno izdanje lista *Duga*, april 1986)

20. april

◇ Policija upala u stan u kome se održavala sesija *Slobodnog univerziteta* i uhapsila 28 lica. Milovan Đilas je na toj sesiji držao predavanje na temu "O nacionalnom pitanju u Jugoslaviji".

◇ **Dobrica Ćosić**: "Ne znam da li je dobro što smo nas četvorica 'starih' izbegli hapšenje. Sveta i Mihajlo smatraju da je policija pretrpela neuspeh, hvatajući samo 'sitne ribe'. Očigledno namera im je bila da pohapse čitavo jezgro beogradske i srpske opozicije i da nas optuže kao đilasovce". (Dobrica Ćosić, *Piščevi zapisi* 1981-1991)

24. maj

◇ **Dobrica Ćosić** na zasedanju Skupštine SANU: "Znanje kojim raspolaže Akademija ne treba da ostane samo u strukama, nego treba da se integriše u mudrost, opšte iskustvo i kolektivnu stratešku viziju."

1985.

16. novembar

◇ U ljubljanskoj kafani "*Mrak*" održan je prvi sastanak između Ćosića i njegove grupe (Mihajlo Marković i Ljubomir Tadić) sa slovenačkim intelektualcima okupljenim oko "Nove revije" na kome je raspravljana sudbina Jugoslavije. Počinje operacionalizacija *Memoranduma*. Polazna tačka beogradske grupe bila je revizija Ustava iz 1974.

Dobrica Ćosić o stavovima Slovenaca iznetim u kafani "*Mrak*": "Mi (Slovinci) tražimo svoje rešenje u obezbeđenju svoje samostalnosti, pa tek na toj osnovi da rešavamo svoj odnos prema Jugoslaviji. Ideja Jugoslavije i jugoslovenstva je sekundarna za Sloveniju. Partijska ideologija ne može da artikuliše perspektivu Jugoslavije. Ona nastoji da zadrži postojeće stanje i da ga perpetuiira. (...) Mi svoje socijalne parametre kompariramo samo sa Evropom. Nikad prema Jugoslaviji. Mi želimo da budemo Evropa; evrepoeizaciju želimo i Srbiji. Očekujemo od Srbije da se odupre azijskom totalitarizmu. Srbi moraju najpre da reše albanski problem. To je put za debalkanizaciju i evropeizaciju. To je traumatičan problem, ali on se mora rešiti, jer ugrožava Jugoslaviju, a Srbija se ne može evropeizirati dok ne reši problem Kosova. Evropske tradicije moraju biti osnova za reformu

Jugoslavije. Za Srbe to je jedini put obnove nacionalne svesti i odbacivanje boljševizma i kominternovske tradicije.

(...) A kad nas je Tine Hribar odvezao do autobusa za Zagreb, nas trojica do zagrebačkog kolodvora nismo progovorili ni reč. Bili smo pretučeni i zanemeli. Trebalo naa je tri sata da progovorimo o ljudima u "*Mraku*" i zapitamo se: 'jesmo li mi njih dobro čuli, jesmo li mi razumeli vodeće slovenačke intelektualce?'" (Dobrica Ćosić, *Srpsko pitanje – demokratsko pitanje*, 1992)

22. novembra

◇ **Dobrica Ćosić** je samo nekoliko dana nakon sastanka napisao pismo Niku Grafenaueru (učesnik u razgovoru u "*Mraku*"):

"Niste me oduševili svojim neuviđanjem vašeg grandioznog napretka omogućenog i mogućeg samo u Jugoslaviji; vaš pesimizam, vaše osećanje ugroženosti, ostalo mi je neargumentovano i neuverljivo.(...) Žao mi je što od vas nisam ni reč čuo o vašem ekonomskom hegemonizmu i po mnogo čemu privilegovanom položaju koji imate u Jugoslaviji od 1918. osobito posle 1945. Prilično sam iznenađen vašim potcenjivanjem, po mojim utiscima, prave nacionalne euforije, tj. antibosanstva, što znači i antisrpstva, koja je zahvatila i mlade dubine slovenačkog naroda (...) Nacionalizam nikada u istoriji nije bio samo ljubav prema svom narodu; on je bio uvek i mržnja nekog drugog naroda, a ta mržnja može biti i nepravedna, i izraz zabluda.

(...) Što se savremenog srpskog nacionalizma tiče, on se rađa kao defanzivan danas, kao reakcija na egzistencijalnu ugroženost (...) Zabrinut sam što više ne znate koliko je težak, neravnopravan i ponižavajući položaj srpskog naroda u postojećoj konstelaciji samoupravne Jugoslavije; koliko je beznadežan položaj srpskog naroda u ovoj trećoj, Brionskoj Jugoslaviji, ako se što pre ne izvrše radikalne ustavne promene (...) Žalostan sam koliko ste neobavešteni o albanskom genocidu nad srpskim življem na Kosovu i Metohiji..." (Dobrica Ćosić, *Srpsko pitanje – demokratsko pitanje*, 1992)

◇ **Taras Kermauner**: "Prvi je uslov srpskih čelnika bio: da mi Slovenci naš jezik usmerimo na pisanje niže, populističke literaturte, koja će takođe, s vremenom, preći na srpski, a da se srпки koristi u javnom životu i višoj kulturi. (...) Odgovorio sam Popovu (Nebojši), a preko njega i srpskim akademikima, da su Italijani pod fašizmom 1941- 43, kao i Nemci 1943-45, u ljubljanskoj pokrajini Slovincima nudili veću autonomiju. Takve zahteve nijedan Slovenac neće prihvatiti, radije ćemo krenuti u novi narodnooslobodilački rat. Tada sam shvatio šta će se dogoditi sa Jugoslavijom: ideje srpskih akademika bile su sledeće: Slovenci ne mogu imati svoju državu,

jer za nju nisu sposobni, Hrvati je ne mogu imati, jer su genocidni po prirodi. Bošnjaci je ne mogu imati, jer na kraju XX veka u Evropi ne mogu nastajati nove nacije. Makedonci ne, jer su Srbi. Hrvatsko plemstvo i povesne samostalnosti jesu izmišljotine itd. (*Globus*, 22. januar 1996)

◊ **Taras Kermauner** u svom pismu Nebojši Popovu, između ostalog, piše: "Žao mi je što na niz mojih pisama, koje sam ti pisao u drugoj polovini osamdesetih godina, nisi odgovorio (...) Kasnije sam shvatio da ste bili kritični prema partiji i vladajućem srpskvu, ali ne i prema pravom srpstvu, a ni prema Rankoviću. Dobrica ga je i dalje hvalio. Ni slutio nisam da ćete oko 1986, iz demokratizma, inače apstraktnog i humanističkog, ali ipak, smatram, poštenog, preći skoro u fašizam. Pošto se to desilo iznenada, bar u mojim očima – a možda sam bio i naivan, neki su me upozoravali na Dobričin ultranacionalizam, ali ja Dobricu nisam tako razumeo – utoliko sam više bio šokiran. Tvoj dolazak u Asbver – naš poslednji susret – bio je za mene utoliko veća nesreća. (...) Zar se zaista ne sećaš kako si se rugao na račun Hrvata kao genocidnog naroda koji zbog svoje genocidnosti ne može dobiti svoju državu, te kako je Bošnjaci ne mogu dobiti pošto krajem XX stoleća u Evropi ne mogu nastati nove države, itd? Ne verujem da se ti ne sećaš, pošto to nisi govorio samo meni; Bog zna kome si sve to govorio i kome ste sve to govorili..." (*Vreme*, 4. maj 1996)

1986.

15. januar

◊ U *Književnim novinama* objavljena je prva peticija 2015 Srba i Crnogoraca sa Kosova Polja.

Dobrica Ćosić: "Savetovao sam ih da pre toga upute jednu kolektivnu, svenarodnu žalbu Saveznoj skupštini i prvo tako istupe kod političkih foruma ove zemlje. Tražili su od mene da im napišem peticiju. Nisam prihvatio. Mislio sam da to oni treba da učine po svojoj pameti... Smirivao sam ih u eksplozivnim situacijama i pokretima za kolektivno iseljavanje, a, istovremeno, više puta pokušavao da skrenem pažnju srpskom rukovodstvu na njihovo nepodnošljivo stanje". (*Slavoljun Đukić, Čovek u svom vremenu*)

Dobrica Ćosić: "Tačno je to što se govori da se meni ljudi, Srbi sa Kosova direktno obraćaju i pitaju me za savet(...) Čujem nastala je gužva na Kosovu, naročito u Kosovu Polju. Zovu me ljudi otuda i pitaju šta da rade(...) Govore mi da se više na Kosovu ne može živeti i da su Srbi spremni da masovno dođu u Beograd. Računaju na Beograđane da ih neće podržati. Kažu da se masa Srba i Crnogoraca, to što ih je ostalo na Kosovu, pokrenula za seobu. Na sve to ja im kažem da smo im u hotelu rezervisali sobe. Neka prenoće, pa ćemo se videti ujutru. To im kažem glasno a ostavim poruku da posle toga dođu kod mene. (...) Tumače mi da su spremni za konačan obračun sa Šiptarima. Ne dozvoljavam im ni pomisao na tako nešto, pa, oni to i hoće. To šiptarsko zlo i hoće da nas izazove. Nego ćete sutra, kako vam glava zna, da odete Dušanu Čkrebiću, kao predsedniku Predsedništva SR Srbije. Mora da vas primi po svaku cenu. Lezite mu na prag. Mora da vas primi i predsednica vlade Jugoslavije Milka Planinc". (*Ljiljana Bulatović, Ispovest*, 1995)

26. jnuuara

◊ Objavljen je APEL povodom peticije Srba i Crnogoraca sa Kosova koji je potpisalo 200 vodećih intelektualaca. (Vid. Prilog 1)

26. februar

◊ Prvi dolazak Srba i Crnogoraca sa Kosova u Beograd (oko 100 ljudi) zbog pritiska Albanaca sa Kosova

10. septembar

◊ **Dobrica Ćosić** u razgovoru sa Ljiljanom Bulatović: "Vi biste mogli da napravite sjajnu stvar za istoriju ovog naroda: da razgovarate sa ženama Kosova. Da vam pričaju o tome kako one doživljavaju i proživljavaju ove teške dane. Znaš li ti da je kontrarevolucija počela od male dece? Najpre su deca počela da brukaju, da pljuju, da biju starce Srbe, koji njih nisu hteli da biju, da im uzvrćaju. Deca, maloletni Šiptari su počeli sa silovanjem Srkinja na Kosmetu! To je materinsko vaspitanje, a majke su morale mnoga silovanja da ukriju, zato što je trebalo sačuvati obraz kćeri u javnosti. Možda neće hteti da pričaju. Ali ih vi nagovorite. Vi to možete. Zapišite sve to i ostavite. Jednom će moći da se objavi. Valja to, tu istinu iz naroda sačuvati za obraz naroda". (Ljiljana Bulatović, *Ispovesti*, 1995)

24. septembar

◊ Objavljen je *Memorandum* Srpske akademije nauka i umetnosti u *Večernjim novostima*. Odluka o izradi Memoranduma doneta je na skupštini SANU 23. 5.1985, a za pisanje su su bili zaduženi sledeći akademici: Pavle Ivić, Antonije Isaković, Dušan Kanazir, Mihailo Marković, Miloš Macura, Dejan Medaković, Miroslav Pantić, Nikola Pantić, Ljubiša Rakić, Radovan Samardžić, Miomir Vukobratović, Vasilije Krestić, Kosta Mihailović, Ivan Maksimović, Stojan Čelić, Nikola Čobeljić. (Vid. Prilog 4)

* *
*

Prilog 1

Skupštini SFRJ

Skupštini SR Srbije

Oktobra meseca 1985. godine 2016 Srba sa Kosova i Metohije uputilo je skupštinama SR Srbije i SFR Jugoslavije *Peticiju*, kojoj su se kasnije pridružile hiljade potpisnika- u kojoj je izloženo nepodnošljivo stanje srpskog naroda na Kosovu, sa zahtevom da se radikalnim merama obezbede sva ustavna prava i zaustavi njegov izgon sa svog ognjišta.

Sve one koje potresa stradanje Srba i drugih nacionalnosti na Kosovu i Metohiji, sve one koje brine sudbina Srba i Jugoslavije, svakom kome nisu zamrli savest i osećanje odgovornosti, zapanjila je i porazila reakcija vlasti na ovu Peticiju - preteći odgovor zvaničnika Kosova i stav najodgovornijih u Srbiji i Jugoslaviji.

Oni kojima bi trebalo da je prva briga sudbina svog naroda, oglušuju se o njegov očajnički krik i probuđenu svest, nemaju saosećanja za žrtve ni odlučnosti da spreče stradanja, osporavaju mu pravo da iskaže osećanje istorijskog bespuća, na koju je doveden bez svoje krivice i da od svoje države traži pomoć i zaštitu.

Zahtev za pravdom i ravnopravnošću u ovoj Peticiji - plebiscitu, osuđuje se kao neprijateljski akt i kvalifikuje kao pobuna, umesto da bude podsticaj da se vlasti preispitaju, otrezne i uvide da je obespravljenima isteklo vreme i već pokušavaju da se sami organizuju i preuzmu odgovornost za svoju sudbinu. Jer, nijedan narod se ne odriče svog opstanka i tu srpski narod nije i neće biti izuzetak.

U proteklih dvadeset godina sa Kosova i Metohije iseljeno je oko 200.000 ljudi više od 700 naselja etnički je "očišćeno" iseljavanje se nastavlja nesmanjenom žestinom.

Kosovo i Metohija postaju "etnički čisti", agresija prelazi granice Pokrajine.

Zato je politička osuda Peticije neposredan povod za nas dole potpisnike da se obratimo javnosti pozivajući je da podrži njene zahteve za korenitom promenom stanja na Kosovu i Metohiji. Politički razum nalaže da se na vanrednim sednicama Skupštine SFRJ I Skupštine SR Srbije što pre razmotri Peticija Srba sa Kosova i preduzmu hitne i efikasne mere s ciljem da se okonča istorija jednog dugog, pogubnog genocida na evropskom prostoru. Kao što se zna iz istorijske nauke i još neugašenog pamćenja izgon srpskog naroda sa Kosova i Metohije traje već tri veka. Promenili su se samo zaštitnici nasilnika, mesto Otomanske Imperije, habsburške Monarhije, fašističke Italije i nacističke Nemačke - albanska država i vladajuće institucije Kosova. Umesto nasilne islamizacije i

fašizma - staljinizovani šovizam. Nov je jedino spoj plemenskih omazda i genocida maskirnog marksizmom.

Metode su ostale iste: na starom kolju obnovljene su glave. Novi Đakon Avakum zove se Đorđe Martinović, a Majka Jugovića- Danica Milinčić. Siluju se starice i monahinje, pretuca nejač, oslepljuje stoka, zidaju štale od nadgrobnih spomenika, skrnave i sramote crkve i istorijske svetinje, tolerišu privredne sabotaze, nagone da u bescenje prodaju svoju imovinu.

Istragi nisu izloženi samo ljudi, nego su ugroženi Srbija, Jugoslavija i mir na Balkanu. Ako bi se ostvarilo "etnički čisto Kosovo" neminovne su nove nacionalne i državne konfiguracije, koju bi balkanski prostor pretvorio u potencijalno ratno žarište i ugroziti mir u Evropi.

Pod plaštom borbe protiv 'velikosrpskog hegemonizma', već decenijama traje montirani politički proces srpskom narodu i njegovoj istoriji. Prvi cilj etnički čisto Kosovo, a zatim dalja osvajanja srbijanskih, makedonskih i crnogorskih teritorija. Nema nacionalne manjine u svetu koja ima veća ustavna prava, a njeni predvodnici i ideolozi uvode je u nacionalnu avanturu u kojoj sve može da izgubi.

Odsustvo zakonitosti, blagonaklonost vlasti prema zločinu i zločincima, kvalifikovanje teških krivičnih dela kao prekršaji, organizovanje zuluma, zataškivanje nepravdi, neravnopravnost građana u zapošljavanju i školovanju "umirivanje javnosti" lažnim obećanjima, "ideološko tumačenje" i priznavanje nasilja, izjednačavanje vapaja žrtava smišljenošću zločinca i slične pojave i sve to u suštini znači zloupotrebu ustavnog prava na autonomiju. Slučaj Đorđa Martinovića postaje slučaj celog srpskog naroda na Kosovu. Sličnog zločina među zločinima teško da ima ili da se čitav pravni poredak jedne zemlje upregne da taj zločin sakrije, takvog primera sigurno nema.

Ohrabruje se neprijatelj i daje legitimnost njegovim "argumentima" i ciljevima kao da je istina na drugoj strani i kao da nemamo čvrsto uverenje i jasan stav. Poverenjem u laž i sumnjom u istinu od koje se i međunarodna javnost, koja kao da pokazuje veće razumevanje za genocid progonitelja nego za sudbinu prognanika.

Godine 1981. javno se priznalo da se pravo stanje na Kosovu krilo i krivotvorilo, podstakla se nada da toga više neće biti. Već pet godina smo svedoci neprekinutog bezvlašća i sloma nade u promenu društvenih i međunacionalnih odnosa na Kosovu i u Metohiji. Drakonskim kažnjavanjem omladine, verbalnom "diferencijacijama i ideološkim praznoslovljem idejne vođe ističu alibi za održavanje svojih pozicija".

Svim neravnodušnim ljudima ove zemlje odavno je postalo jasno da genocid na Kosovu ne može biti suzbijen bez dubokih društvenih i političkih promena u celoj zemlji. A te su promene nezamislive bez promene i u odnosima SAP i SR Srbije, odnosno SFR Jugoslavije. Genocid ne može biti onemogućen politikom koja ga je omogućila, politikom postepene predaje Kosova i Metohije –

Albaniji, kapitulacijom bez potpisivanja kapitulacije koja vodi u politiku nacionalne izdaje.

Ako bi Kosovo i dalje ostalo samo problem Srbije, ono će postati najveće razočaranje srpskog naroda u jugoslovensku zajednicu.

Srpski narod se u svojim oslobodilačkim ratovima borio i za Albance, a nesebičnom materijalnom pomoći od 1945. godine do današnjih dana dao dovoljno dokaza da mu je stalo do slobode, napretka i dostojanstava albanskog naroda. Mi ističemo da ne želimo zlo i nepravdu albanskom narodu i zalažemo se da za njegova demokratka prava, tražeći ravnopravnost za srpski i ostale narode na Kosovu, među njima vidimo i albanski narod. Ograđujemo se i osuđujemo sve nepravde koje su bilo kada sa srpske strane učinjene albanskom narodu.

Zahtevamo pravo na duhovni identitet, odbranu osnova srpske nacionalne kulture i fizički opstanak svoga naroda na svojoj zemlji.

Zahtevamo da se odlučnim merama, brigom i voljom čitave Jugoslavije, zaustavi albanska agresija na Kosovu i Metohiji, da se demokratskim reformama uspostavi čvrst pravni poredak i svim građanima obezbede jednaka prava, da se prestane s unutrašnjim podrivanjem granica Jugoslavije, da se garancijom građanske sigurnosti i političkih sloboda povрати poverenje i zadobije podrška Evrope i sveta.

u Beogradu. 21 januar 1986.

prof. dr Dušan Adamović
 prof. dr Slobodan Aljančić, član
 Srpske akademije nauka i
 umetnosti (SANU)
 Ivan. I. Antić, arhitekta, član SANU
 Dragomir Antoniće, viši stručni
 saradnik
 prof. dr Jovan Arandelović
 Neda Arnerić, glumica
 mr. Miloš Arsenijević, asistent
 Univerzititeta
 Jovica Aćin, književnik
 Zdenko Aćin, publicista
 Dragan Babić, novinar
 Matija Bečković, književnik član
 SANU
 mr. Dragan Blagojević, asistent
 prof. dr Dimitrije Bogdanović, član
 SANU

dr Stojan Bogdanović, docent
 Univerzititeta
 dr Milan Božić, docent Univerzititeta
 Vera Božičković- Popović, slikar
 prof. dr Zlata Bojović
 Dušan Bošković, bibliotekar
 Ilija Bratić, književnik
 prof. dr Ranko Bulatović
 dr Smilja Vasić, naučni savetnik
 dr Milan Vesović, viši naučni
 saradnik
 dr Žarko Vidović, naučni savetnik
 prof. dr Petar Vlahović
 prof. dr Mihajlo Vojvodić
 Momir Vojvodić, književnik
 prof. dr Branko Vujović
 dr Slobodan Vujošević, docent
 Univerzititeta
 Alek Vukadinović, pesnik

Đorđije Vuković, književnik
 Ivana Vuletić, asistent- pripravnik
 prof. dr Zoran Gavrilović
 prof. dr Slavko Gavrilović, član
 SANU
 prof. dr Andrija Gams
 Nedeljko Gvozdenović, slikar, član
 SANU
 dr Branislav Gligorijević, naučni
 savetnik
 Milo Gligorijević, novinar
 Drinka Gojković, prevodilac
 prof. dr Zagorka Golubović
 dr Dragutin Gostuški, naučni
 savetnik
 dr Irena Grickat - Radulović, član
 SANU
 Veljko Guberina, advokat
 Aleksandar Deroko, član SANU
 Dobrivoje Despotović, advokat
 mr. Zorica Divac, asistent
 dr Kosta Došen, naučni saradnik
 Vuk Drašković, književnik
 prof. Dr Slobodan Dušanić
 Gojko Đogo, književnik
 Dr ing. Životije Đorđević
 dr. Jovan j. Đorđević
 dr Veselin Đuretić, naučni savetnik
 dr Jovan J. Đorđević
 dr Veselin Đuretić, naučni savetnik
 prof. dr Vojislav J. Ćurić, član
 SANU
 prof. dr Mihajlo Đujić
 Branimir Đuričić, psiholog
 prof. dr Đorđe Živković
 Rastko Zakić, književnik
 dr Olga Zirojević, naučni savetnik
 dr Pavle Zorić, književnik
 prof. dr Milka Ivić, član SANU
 Antonije Isaković, književnik, član
 SANU

Pavle Jakšić, general-pukovnik JNA
 u penziji
 prof. dr Vladeta Janković
 dr Ivan Janković, advokatski
 pripravnik
 mr. Marija Janković, istraživač-
 saradnik
 jeromonah dr Atanasije Jevtić,
 profesor Bogoslovskog
 fakulteta
 dr Vladeta Jerotić, psihijatr
 prof. dr Neda Jovanov
 Arsenije Jovanović, reditelj i profesor
 Univerzititeta umetnosti
 Biljana Jovanović, književnik
 prof. dr Vojislav S. Jovanović
 prof. dr Gordana Jovanović
 prof. dr Milivoje Jovanović
 Radivoje Jovanović Bradonja, general
 potpukovnik JNA u penziji
 prof. dr Relja V. Katić, redovni član
 francuske Akademije nauka
 prof. dr Đorđe Knežević
 Julija Knežević, domaćica
 Slobodan Knežević, dipl.ing.
 mašinstva
 Dušan Kovačević, dramski pisac
 dr Leon Koen, docent Univerzititeta
 Jovan L. Koprivica, advokat
 prof. dr Vojislav Korać, član SANU
 Zvonimir Kostić, književnik
 prof. dr Stojadin Kostić
 dr Vojislav Koštunica, viši naučni
 saradnik
 Petar Kralj, glumac
 prof. dr Vasilije Krestić, član SANU
 prof. dr Aleksandar Kron
 prof. dr Dragan Krstić
 Žika Lazić, književnik
 Radmila Lazić, književnik

Danilo Lekić, general-pukovnik
 JNA u penziji
 prof. dr Mirko D. Leko
 Raša Livada, pesnik
 Vojislav Lubarda, književnik
 dr Radoš Ljušić, docent
 Univerzititeta
 Dušan Makavejev, filmski redatelj
 prof. dr. Ivan Maksimović, član
 SANU
 Svetislav mandić, književnik
 Ljubiša Marić, član SANU
 prof. dr Radmila Marinković
 prof. dr Aleksandra Marjanović
 Mladen Markov, književnik
 prof. dr Mihajlo Marković, član
 SANU
 prof. dr Radmilo Marojević
 Ratko Martinović, general-
 popukovnik JNA u penziji
 Slobodan Mašić, arhitekta
 Borislav Međedović, novinar
 dr Milorad Mešterović
 Dejan Mijač, reditelj, profesor
 Univerzititeta umetnosti
 dr Petar Milosavljević, naučni
 savetnik
 prof. dr Nikola Milošević, član
 SANU
 dr Ljiljana Mioćinović, psiholog
 prof. dr Dragutin Mirković
 Miodrag Mirković, muzičar
 Beogradske filharmonije
 Jeremija D. Mitrović, profesor
 dr Dragoljub Mićunović, viši naučni
 saradnik
 prof. dr Velimir Mihailović
 Dragoslav Mihailović, književnik,
 član SANU
 prof. dr Kosta Mihailović, član
 SANU

Milorad Bata Mihailović, slikar, član
 SANU
 Borislav Mihailović Mihiz, književnik
 prof. dr Rade Mihaljić
 Tanasije Mladenović, književnik
 Julija Najman, književnik
 Dragan Nikolić, glumac
 dr Gojko Nikoliš, general-pukovnik
 JNA u penziji, član SANU
 Rajko Petrov Nogo, književnik
 prof. dr Staniša Novaković
 Vida Ognjenović, reditelj
 prof. dr Predrag Ognjenović
 prof. dr Milorad Pavić, književnik
 prof. dr Nikola Pavković
 prof. dr Predrag Palavestra, član
 SANU
 prof. dr Miroslav Pantić, član SANU
 prof. dr Fanula Papazoglu, član
 SANU
 Bogoljub Pejčić, novinar
 Borislav Pekić, književnik, član
 SANU
 Ratko Peković, književnik
 mr. arh. Vladimir Petković
 dr Novica Petković, naučni saradnik
 prof. dr Sreten Petković
 Aleksandar Petrov, književnik
 Milutin Petrović, književnik
 dr Miodrag Petrović, naučni savetnik
 prof. dr Rastislav Petrović
 prof. dr Ruža Petrović
 dr Nebojša Popov, viši naučni
 saradnik
 prof. dr Boško V. Popović
 Danko Popović, književnik
 Mića Popović, slikar, član SANU
 dr Nikola V. Popović, viši naučni
 saradnik
 dr Toma Popović, naučni savetnik

Miodrag Protić, slikar, član
Jugoslovenske akademije
znanosti i umjetnosti
Milorad Radević, stručni savetnik
dr Andrija Radetić, naučni savetnik
mr. Vencislav Radovanović, asistent
Univerziteteta
dr Miljana Radovanović, naučni
savetnik
episkop dr. Amfilofije Radešić,
profesor Bogoslovskog
fakulteta
prim. dr. Oliver Radujković
Miroslav Radojčić, novinar
Stevan Raičković, književnik, član
SANU
Biserka Rajčić, prevodilac
Slobodan Rakitić, književnik
Radomir Reljić, slikar, profesor
Univerziteteta umetnosti
dr Slobodan Remetić, naučni
savetnik
dr Vladislav Ribnikar, docent
Univerziteteta
prof. dr Živan Ristić
mr. Nikola Rodić, istraživač-
saradnik
prof. dr Radovan Samardžić, član
SANU
Slobodan Selenić, književnik
Ljubomir Simović, književnik
Dušan Sindik, stručni savetnik
Ljubica Sokić, član SANU
Ružica Sokić, glumica
Aleksandar Spasojević, stručni
savetnik
Mladen Srbinović, slikar, član
SANU
prof. dr Dragoslav Srejšević, član
SANU

Vladimir Stamenković, profesor
Univerziteteta umetnosti
prof. dr Dušan Stanković
dr Gligor Stanojević, naučni savetnik
Milan Stevčić, arhiv savetnik
mr. Svetozar Stijović, istraživač-
saradnik
prof. dr Nikša Stipčević, član SANU
mr. Momčilo Stojaković, istraživač-
saradnik
prof. dr Mila Stojnić
Danilo Stojković, glumac
Živorad Stojković, profesor
književnosti
prof. dr Ljubomir Tadić, član SANU
Andrej Tarasjev, lekar
dr Nikola Tasić, naučni savetnik
Aleksandar Terzić, lektor-predavač
mr. Slavenko Terzić, istraživač-
saradnik
prof. dr Vladeta Tešić
Jovan Tomašević, dipl. ing.
prof. dr Dragan Trifunović
prof. dr Đorđe Trifunović
dr Radmila Tričković, naučni
saradnik
Dobrica Ćosić, književnik, član
SANU
dr Dragan Ćupić, naučni savetnik
Milenka Đurčić, nastavnik-
defektolog
Sredoje Urošević, general-major JNA
u penziji
Radisav Filipović, pukovnik JNA u
penziji
Velimir Cvetić, advokat
Branica Crnčević, književnik
dr Kosta Čavoški, viši naučni
saradnik
prof. dr Milka Čvorić
prof. dr Nikola Čobelić, član SANU

dr Klime džambazovski, naučni
savetnik
Milan Šećerović, dramski pisac

Milija Šćepanović, dipl. pravnik,
major JNA u penziji

Književne novine, 15. januar -15. mart, 2003

Prilog 2

II deo *Memoranduma*, koji se odnosi na položaj Srbije i srpskog naroda

1. Mnoge nevolje koje muče srpski narod iznikle su u nedaćama koje su zajedničke svim jugoslovenskim narodima. Međutim, srpski narod pritiskuju i druge nedaće. Dugoročno zaostajanje razvoja privrede Srbije, neregulisani državno-pravni odnosi sa Jugoslavijom i pokrajinama, kao i genocid na Kosovu, učvrstili su se na političkoj sceni sa udruženom snagom koja čini situaciju napetom, ako ne i eksplozivnom. Ova tri mučna pitanja, koja proizlaze iz dugoročne politike prema Srbiji, svojom dramatikom ugrožavaju ne samo srpski narod, već i stabilnost čitave Jugoslavije. Zbog toga se ona moraju naći u središtu pažnje.

Nije trebalo mnogo znanja i podataka da se utvrdi dugoročno zaostajanje privrede Srbije. Ipak je to zvanično učinjeno tek u Planu 1981 – 85, u kome je bilo zapisano da će se u tom razdoblju preduzimati mere za zaustavljanje takve tendencije. Ta je obaveza brzo pala u zaborav. Petogodište je prošlo u novom preispitivanju da li Srbija gubi korak u razvoju. Nalazi su, međutim, argumentovano potvrdili ono što se i ranije znalo, da se po relevantnim pokazateljima njena privreda stalno kreće ispod jugoslovenskog proseka uz sve veće zaostajanje. Usporeni razvoj nije imao dovoljno snage da savlada ekonomsku nerazvijenost na delu njene teritorije na kojoj živi 1,5 miliona stanovnika sa narodnim dohotkom po stanovniku preko 30% nižim od odgovarajućeg dohotka u tri nedovoljno razvijene republike.

Ispitivanja nisu ostavila ni trunku sumnje da je relativno zaostajanje Srbije prvenstveno nastalo zbog manjih investicija po stanovniku, a ne zbog slabije efikasnosti investicija. Prema statističkim podacima efikasnost investicija je u Srbiji kroz čitav posleratni period niža samo od one u Sloveniji a tokom poslednje decenije (period 1976-1983) najviša je u Jugoslaviji. Veća efikasnost mogla je samo delimično nadoknaditi gubitak društvenog proizvoda zbog manjih investicija, ali nije bila u stanju da spreči formiranje vrednosti osnovnih sredstava po stanovniku na nivou od svega 80,5% jugoslovenskog proseka, što je čak niže od Crne Gore i Hercegovine, dvaju republika koje imaju status nerazvijenih.

Tokom čitavog posleratnog perioda privreda Srbije je bila izložena neekvivalentnoj razmeni. Aktuelni primer takve razmene je niska cena električne energije koja se u velikim količinama isporučuje drugim republikama. Instrumenti i mere tekuće ekonomske i kreditno-monetarne politike, a naročito doprinosu Fondu federacije za razvoj privredno nedovoljno razvijenih područja su u novije vreme najvažniji činioci njenog relativnog zaostajanja. Doda li se tome da su najrazvijenije republike, zbog oskudice sredstava akumulacije Srbije, sa svojim kapitalom ušle u njenu privredu (poljoprivreda, prehrambena industrija, trgovina i bankarstvo), dobija se slika jedne podređene i zapostavljene privrede u okviru jugoslovenskog prostora.

Dosledna diskriminacija privrede Srbije u posleratnom periodu ne da se potpuno razjasniti bez uvažavanja međunacionalnih odnosa između dva rata kako ih je videla i ocenjivala Komunistička partija Jugoslavije. Na te poglede odlučujuće je uticala autoritativna Kominternu, koja je u naporima da ostvari svoje strateške i taktičke zamisli na međunarodnom planu težila razbijanju Jugoslavije. Povođenje za tezom o sučeljavanju srpske "ugnjetačke" nacije nasuprot "ugnjetenih nacija" dovelo je do odstupanja od marksističkog učenja o klasnoj podeljenosti svake nacije pred političkim pragmatizmom, koji je, u nastojanju da koristi međunacionalna trvenja, potisnuo u pozadinu klasni internacionalizam. To donekle objašnjava zašto se KPJ nije potrudila da sopstvenim istraživanjima dođe do prave istine o ekonomskoj prirodi međunacionalnih odnosa. Ocena tih odnosa, koja se svodi na to da je politička hegemonija srpske buržoazije praćena i odgovarajućom ekonomskom dominacijom Srbije, preuzeta je, ustvari, od separatistički orijentisanih građanskih partija. Ni pre, ni posle rata KPJ nije bila voljna da neposrednim saznanjima utvrdi pravo stanje, niti da ulazi u bilo kakvu raspravu koja bi mogla dovesti u pitanje davno date ocene i zauzete stavove na kojima je istrajala sve do danas. Doslednost je bila utoliko neobičnija što se i bez posebnih studija, elementarnim uvidom u osnovne pokazatelje nivoa razvijenosti u popisnoj 1948. godini moglo ustanoviti da Srbija nije mogla imati ekonomski privilegovan položaj između dva rata. Na zaostajanje u industrijalizaciji je jasno ukazivao nalgašeniji agrarni karakter njene privrede. Učešće poljoprivrede je bilo veće, a udeo industrije u formiranju društvenog proizvoda manji nego u jugoslovenskom proseku. KPJ ne samo što na osnovu svih činjenica nije revidirala svoju ocenu, već nije poklonila ni najmanju pažnju radovima naučnih ustanova u kojima je već početkom pedesetih godina dokumentovano utvrđen bitno drugačiji ekonomski položaj Srbije između dva rata. Uporno ponavljanje predratne ocene tokom četiri decenije ukazuje na izuzetno veliku političku i ekonomsku zainteresovanost da se takva pogrešna ocena održi.

Na predratnoj oceni zasnovana je i posleratna politika prema privredi Srbije, koja je dovoljno jasno deklarirana u ekspozeeo o Prvom petogodišnjem planu. Srbiji je u tom planu neosnovano određen, posle Slovenije, najsporiji tempo

industrijalizacije. U praksi je ta politika započela preseljavanjem u druge republike industrijskih pogona za proizvodnju aviona, kamiona i oružja, da bi se nastavila obaveznim otkupom, makazama cena na teret sirovina i poljoprivrednih proizvoda, nižim investicijama po stanovniku od jugoslovenskog proseka i doprinosom za razvoj nerazvijenih područja. No, ništa tako ubedljivo ne pokazuje podređen položaj Srbije kao činjenica da ni u jednom ključnom pitanju političkog i privrednog sistema ona nije imala inicijativu. Stoga, položaj Srbije valja posmatrati u sklopu političke i ekonomske dominacije Slovenije i Hrvatske, koje su bile predlagачi promena u svim dosadašnjim sistemima.

Slovenija i Hrvatska startovale su sa najvišeg nivoa razvijenosti, a ostvarile su i najbrži razvoj. S poboljšanjem njihovog relativnog položaja jaz između njih i ostalog dela Jugoslavije jako se produbio. Takav tok događaja, koji odstupa od proklamovane politike ravnomernog razvoja, ne bi bio moguć da privredni sistem nije bio pristrasan, da te dve republike nisu bile u položaju da nametnu rešenja, koja odgovaraju njihovim ekonomskim interesima. Prerađivačke delatnosti, koje relativno više učestvuju u njihovoj privrednoj strukturi, uživale su tokom čitavog posleratnog perioda povoljnije uslove privređivanja, na koje su snažno uticali paritet i režim cena, te carinska zaštita. Neravnopravan položaj Srbije je dolazio do izražaja na svim područjima. Suspenzija Petogodišnjeg plana 1961-1965. godine, koji je težište stavio na razvoj proizvodnje sirovina i energije, valja tumačiti kao izbegavanje republika da ulažu u nerazvijena područja koja su relativno bogata u prirodnim izvorima. Razvoj Jugoslavije iz tog vremena zasnivao se više na sastavu činilaca proizvodnje dveju razvijenih republika nego ostalog dela zemlje. Zbog toga radna snaga nije dobila adekvatno mesto u razvojnoj orijentaciji, čime su bili pogođeni Srbija i nerazvijena područja.

Ekonomska podređenost Srbije ne da se u potpunosti shvatiti bez njenog politički inferiornog položaja koji je odredio i sve odnose. Za KPJ ekonomska hegemonija srpskog naroda između dva rata nije bila sporna, nezavisno od toga što je industrijalizacija Srbije bila sporija od jugoslovenskog proseka. Na toj ideološkoj platformi formirala su se mišljenja i ponašanja, što je presudni uticalo na kasnija politička zbivanja i međunacionalne odnose. Slovenci i Hrvati su pre rata stvorili svoje nacionalne komunističke partije, a zadobili su i odlučujući uticaj u CK KPJ. Njihovi politički lideri postali su arbitri u svim političkim pitanjima tokom i posle rata. Ove dve susedne republike delile su sličnu istorijsku sudbinu, imale su istu religiju i težnju za što većom samostalnošću, a kao najrazvijenije, i zajedničke ekonomske interese, što su bili dovoljni razlozi za trajnu koaliciju u nastojanju da ostvare političku dominaciju. Tu koaliciju je učvrstila dugogodišnja saradnja Tita i Kardelja, dve najistaknutije političke ličnosti posleratne Jugoslavije koje su, oslanjajući se na autoritet koji su uživali u zemlji, mogle da bitno utiču na donošenje odluka o ovim pitanjima. Svima je poznat izuzetno veliki doprinos Edvarda Kardelja u pripremanju i donošenju odluka AVNOJ-a i svih posleratnih

ustava. On je bio u položaju da u temelje društvenog uređenja ugrađuje lične stavove, koji realno nisu mogli biti predmet osporavanja. Odlučnost sa kojom se Slovenija i Hrvatska danas suprotstavljaju ovakoj ustavnoj promeni pokazuje koliko im Ustav od 1974. godine odgovara. Pogledi na društveno uređenje nisu imali nikakvih izgleda da budu prihvaćeni ukoliko su bili drugačiji od shvatanja dvaju političkih autoriteta, a nije se moglo učiniti ništa ni posle njihove smrti, budući da je Ustav mogućnošću veta osiguran od bilo kakvih promena. Imajući sve to u vidu, ne može biti sporno da su Slovenija i Hrvatska utemeljile političku i ekonomsku dominaciju, kojom ostvaruju svoje nacionalne programe i ekonomske aspiracije.

U takvim uslovima, a pod stalnim optužbama da je "ugnjetački", "unitaristički", "centralistički", "pandurski", srpski narod nije mogao postići ravnopravnost u Jugoslaviji za čije je stvaranje podneo najveće žrtve. Revanšistička politika prema Srbima započela je pre rata time što se smatralo da Komunistička partija i nije potrebna "ugnjetačkoj" naciji. U CK KPJ Srbi su bili relativno malo zastupljeni, a neki od njih su se, valjda zato da bi se održali, deklarirali kao pripadnici drugih nacija. Srbija tokom rata nije bila u položaju da potpuno ravnopravno učestvuje u donošenju odluka koje su prejudicirale buduće međunacionalne odnose i društveno uređenje Jugoslavije. Antifašističko veće Srbije je formirano u drugoj polovini 1944. godine, kasnije nego u drugim republikama, a KP Srbije tek po završetku rata. Za drugo zasjedanje AVNOJ-a većnici su birani iz srpskih vojnih jedinica i članova Vrhovnog štaba koji su se zatekli na teritoriji Bosne i Hercegovine, za razliku od većnika nekih drugih republika, koji su došli na zasjedanje sa svoje teritorije i koji su iza sebe imali nacionalne političke orgnaizacije sa izgrađenim stavovima i programima.

Ove istorijske činjenice ukazuju da tokom rata Srbija nije bila formalno, a pogotovo ne suštinski u ravnopravnom položaju kada su donošene odluke od dalekosežnog značaja za buduće državno uređenje. To ne znači da se Srbi ne bi dobrovoljno odlučili za federalizam kao najpogodnije uređenje za višenacionalnu zajednicu, već se ima u vidu da su se oni bez prethodnih priprema i podrške svojih političkih organizacija našli u položaju da u ratnim uslovima prihvate rešenja koja su otvarala široke mogućnosti za njihovo razbijanje. Položaj Srba morao je biti blagovremeno razmotren i regulisan sa stanovišta njihovog nacionalnog integriteta i nesmetanog kulturnog razvoja, a ne da to izuzetno pitanje ostane otvoreno za rešenja koja pogađaju vitalne interese srpskog naroda.

Ozbiljnost društvenih i ekonomskih posledica koje u posleratnom periodu iz ovakvih odnosa proizilaze zahteva da se bez odlaganja prestane sa zloupotrebom teze o ugnjetačkoj i ugnjetnim nacijama koja je Srbiju dovela u nezavidan ekonomski položaj. Oslobođenje Srbije od doprinosa Fondu federacije, ne bi li time ojačala akumulativnu sposobnost i ubrzala privredni razvoj bila je prilika da se prekine s tom politikom. Očekivalo se da će politički predstavnici

Srbije izaći sa ovim logičnim i opravdanim zahtevom i da će na njegovom prihvatanju do kraja ustrajati. Utoliko je bilo veće iznenađenje kada su oni pristali na plaćanje pune stope uz prihvatanje utešnog i potpuno neizvesnog obećanja da će doprinos biti materijalno kompenziran na drugoj strani.

Ovaj ishod je u suprotnosti sa nalazima o ekonomskom zaostajanju Srbije, a istovremeno je istorijski neodgovoran čin prema sopstvenom narodu. Kapitulacija političkih predstavnika Srbije navodi na mnoga razmišljanja, pre svega o njihovom pravu da takav korak učine. Postavlja se pitanje ko je ovlašćen da prihvati odluku kojoj se privredi Srbije izriče presuda o dugoročnom zaostajanju u budućnosti sa neizvesnim političkim posledicama. Reč je o ogromnim sredstvima neophodnim za pokretanje privrednog razvoja Srbije i rešavanje egzistencijalnog pitanja velikog broja mladih ljudi bez posla, većeg nego u bilo kojoj drugoj republici. Bez referenduma srpskog narod, a jedino ovlašćen da kroji sebi sudbinu, niko ne bi smeo uzurpirati pravo da se iza zatvorenih vrata dogovara, odlučuje i pristaje da ekonomskom razvoju tog naroda postavlja ozbiljna ograničenja.

Srbija je mirne savesti i sa osećanjem da je uveliko ispunila svoj dug solidarnosti mogla postaviti zahtev da se oslobodi doprinosa Fondu. Istinske žrtve za razvoj tri nerazvijene republike i SAP Kosova podnela je samo ona, plaćajući pomoć drugima sopstvenim zaostajanjem. Sa tri razvijena područja to nije bio slučaj. Primena stope doprinosa proporcionalno društvenom proizvodu nije se pridržavala osnovnog pravila da se obaveze odmeravaju prema ekonomskoj snazi. Primena ove stope poštedela je Sloveniju, Hrvatsku i Vojvodinu progresivnog doprinosa, što im je omogućilo ne samo da se normalno razvijaju, već i da poboljšaju svoj relativni položaj prema jugoslovenskom proseku. Za Srbiju su međutim, takve stope predstavljale ogromno opterećenje. Njena privreda je izdvajala oko polovinu neto akumulacije za nerazvijena područja, zbog čega se sasvim približila privredama nerazvijenih republika.

I pored toga što je svojim doprinosom pomogla razvoj nerazvijenih područja i olakšala teret razvijenima, Srbija za svoje zaostajanje ne nailazi na razumevanje ni jednih ni drugih. Obostrani interes upućuje dva tipa područja na koaliciju radi održanja postojećeg stanja u kome zadovoljavaju svoje interese na račun Srbije. Antisrpska koalicija nastupila je u slučaju stope doprinosa otvorenije i sa manje političkog takta nego bilo kada ranije. S neprikrivenim pritiskom Srbiji je nametnuto da prihvati stopu doprinosa u celini. Ovaj pritisak važan je i kao znak da već tradicionalna diskriminacija Srbije nije oslabila, ako se čak nije povećala.

Imajući u vidu šta se sve događalo u posleratnom periodu, takav pritisak ne predstavlja ništa novo. Nov bi mogao biti odlučan otpor Srbije tom pritisku. Nažalost, to se nije dogodilo, Otpora je bilo nešto više nego ranije, ali ipak sasvim nedovoljno. Srpski rukovodioci nisu iskoristili ni sva pravna sredstva, kao što je

mogućnost upotrebe veta, koje im jedino preostaje u situaciji kada se nađu usamljeni sa svojim opravdanim zahtevima, a izgleda nisu ni pomišljali na odgovarajući odgovor koji podrazumeva i otvaranje političke krize ako se drugačije ne može. Političari Srbije su se pokazali nespremni za istorijski zadatak kojim je nametnula izuzetno teška konstelacija unutrašnjih odnosa u jugoslovenskoj zajednici. Istorijski trenutak je od njih zahtevao da odlučno stave do znanja da je došao kraj posleratnoj praksi smenjivanja političara koji su postavljali pitanja ravnopravnosti Srbije, prakse diskriminacije ekonomista, sociologa, filozofa i književnika iz Srbije koji su blagovremeno ukazivali na društveno maligne pojave i upozoravali na posledice pogrešnih rešenja, kao i prakse udaljavanja sposobnih privrednika kojim se razoružavala privreda Srbije i pojačanoj konkurenciji na tržištu.

7. Odnos prema ekonomskom zaostajanju Srbije pokazuje da revanšistička politika prema njoj s vremenom nije slabila. Naprotiv, hranjena sopstvenim uspehom sve više je jačala da bi se konačno izrazila u genocidu. Politički je neodrživa diskriminacija građana Srbije kojima su zbog paritetne zastupljenosti republika manje nego drugima dostupna mesta saveznih funkcionera i delegata u Saveznoj skupštini, a glas glasača iz Srbije vredi manje od onoga iz bilo koje druge republike ili pokrajine. U toj svetlosti Jugoslavija se ne prikazuje kao zajednica ravnopravnih građana ili ravnopravnih naroda i narodnosti, ne kao zajednica osam ravnopravnih teritorija. Ipak ni ova ravnopravnost ne važi za Srbiju zbog njenog posebnog pravopolitičkog položaja, koji održava težnje da se srpski narod drži pod stalnom kontrolom. Ideja vodilja takve politike bila je "slaba Srbija, jaka Jugoslavija", koja je napredovala u uticajno mišljenje: ako bi se Srbiji kao najbrojnijoj naciji dozvolilo brz ekonomski razvoj, to bi predstavljalo opasnost za ostale nacije. Otuda korišćenje svih mogućnosti da se njenom privrednom razvoju i političkoj konsolidaciji postave što veća ograničenja. Jedno od takvih, veoma akutnih ograničenja jeste sadašnji nedefinisan i pun unutrašnjih konflikata, ustavni položaj Srbije.

Ustavom od 1974. godine Srbija je faktički podeljena na tri dela. Autonomne pokrajine su u svemu izjednačene sa republikama, sem što nisu definisane kao države i što nemaju isti broj predstavnika u pojedinim organima federacije. Ovaj nedostatak one nadoknađuju time što se preko zajedničke republičke skupštine mogu mešati u unutrašnje odnose Uže Srbije, dok su njihove skupštine potpuno autonomne. Političko-pravni položaj Uže Srbije je sasvim neodređen, to nije ni republika ni pokrajina. Odnosi u republici Srbiji su konfuzni. Izvršno veće koje je organ republičke Skupštine ustvari je Izvršno veće Uže Srbije. To nije jedina nelogičnost u razgraničavanju nadležnosti. Preširoka i institucionalno čvrsto utemeljena autonomija pokrajina stvara dve nove raseline u srpskom narodu. Istina je da su autonomnaške i separatističke snage insistirale na

proširenju autonomije, ali bi to teško ostvarile da nisu dobile moralnu i političku podršku od republika u kojima separatističke tendencije nikad nisu iščezle.

Proširenje autonomije obrazlagano je uveravanjem da će se postići veća ravnopravnost između nacija i bolje obavljanje javnih poslova. Događaji na Kosovu krajem šezdesetih godina bili su opomena šta se sve može dogoditi ukoliko se autonomija poveća.

Razloga za veću autonomiju Vojvodine pogotovo nije bilo. To proširenje dalo je silnog podstreka birokratskom autonomaštvu, ozbiljnim pojavama separatizma koga ranije nije bilo, zatvaranju privrede, političkom voluntarizmu. Porastao je uticaj onih van pokrajina i u Vojvodini koji širenjem dezinformacija nastoje da srpski narod podele na "Srbijance" i "prečanske Srbe".

Pokrajine su uz svesrdnu pomoć drugih postale "konstitutivni element federacije", što im je dalo povoda da se osećaju i ponašaju kao federalne jedinice, zanemarujući činjenicu da su sastavni deo republike Srbije. I ovom prilikom ravnoteža u dualizmu svake vrste nije se mogla održati. Sadašnje ponašanje pokrajina pokazuje da su u praksi potpuno nadvladale separatističko-autonomaške snage. Republici Srbiji je onemogućeno da u vitalnim pitanjima nastupa jedinstveno u interesu naroda kome pripada.

Splet nerešenih odnosa u republici Srbiji logično proizilazi iz njenog ustavnog položaja i izbora separatističkih i autonomaških kadrova, koji su upravo zbog takve orijentacije uživali blagonaklonost onih koji su držali kadrovski monopol u Jugoslaviji. Bez odgovarajuće protivteže u koordinaciji, regionalizacija se po pravilu pretvara u provincijalnu uskogrudost i slepilo za šire nacionalne interese.

Oni koji su svesrdno pomagali da se klice unutrašnjih sukoba usade u ustave danas se javljaju kao arbitri – izmiritelji koji po dobro poznatoj simetriji jednakih krivaca dele lekcije i užoj Srbiji i pokrajinama, sugerišući da se rešenja traže u doslednoj primeni tih istih ustava. Na taj način jednom zamršena situacija ostaće kakva je bila, a Srbija će i dalje trošiti svoju društvenu energiju u prevazilaženju konflikata bez izgleda da u tom potpuno uspe. To se valjda i htelo sa proširenjem autonomija pokrajina, pogotovo što odražavanje konfliktnih situacija u Srbiji daje mogućnost drugima da se mešaju u njene unutrašnje odnose i na taj način produže dominaciju nad njom. Posle izvršene federalizacije SKJ, takvo mešanje u unutrašnje odnose jedne republike moguće je jedino u Srbiji.

Odnosi između Srbije i pokrajina ne mogu se svesti jedino, a ni pretežno na formalno-pravna tumačenja dva ustava. Reč je prvenstveno o srpskom narodu i njegovoj državi.

Nacija koja je posle duge i krvave borbe ponovo došla do svoje države koja se sama izborila i za građansku demokratiju i koja je u 2 rata izgubila 2,5 miliona sunarodnika, doživela je da joj jedna aparatski sastavljena partijska

komisija utvrdi da posle četiri decenije u novoj Jugoslaviji jedino ona nema svoju državu. Gori istorijski poraz u miru ne da se zamisliti.

8. Izgon srpskog naroda sa Kosova je spektakularno svedočanstvo njegovog istorijskog poraza. Srpskom narodu je u proleće 1981. godine objavljen jedan odista specijalan, ali otvoren i totalan rat pripreman u raznim razdobljima administrativnih, političkih i državnopravnih promena. Vođen veštom primenom raznih metoda i taktika, s podeljenim ulogama, uz aktivnu, a ne samo pasivnu i ne mnogo prikrivanu podršku pojedinih političkih centara u zemlji – pogubniju i od one koja je dolazila iz susedstva – taj otvoreni rat, kome se još uvek ne gleda pravo u oči i koji se ne naziva svojim pravim imenom, odvija se skoro pet godina. On, dakle, traje mnogo duže nego čitav oslobodilački rat u ovoj zemlji, od 6. aprila 1941, do 9. maja 1945. godine. Balistička pobuna na Kosovu i Metohiji, pred sam kraj rata, dignuta uz sadejstvo nacističkih jedinica, bila je 1944 - 45. vojnički razbijena, ali pokazuje se, ne i politički pobeđena. Njen sadašnji vid, prurušen u nov sadržaj, uspešnije se razvija i približava pobeđničkom ishodu. Pravi obračun sa neofašističkom agresijom je izostao; sve do sada preduzimate mere samo su uklonile s ulica ispoljavanja te agresije a ustvari su jačale njene rasistički pobuđene, neopozive ciljeve, koje treba postići po svaku cenu i svim sredstvima. Čak i smišljeno drastične kazne mladim prestupnicima izricane su da izazivaju i produbljaju međunacionalne mržnje.

Pet godina dugog albanskog rada na Kosovu uverila su njegove predvodnike i pobornike da su jači nego što su mislili i da uživaju podršku po raznim centrima koji u samoj zemlji neuporedivo veću nego kosovski Srbi od Republike Srbije, ili ova Republika od ostalih u Jugoslaviji. Agresija je u toj meri ohrabrena da se i najzvaničniji predstavnici Pokrajine, kao i njeni naučnici ponašaju ne samo arogantno, već i cinično, proglašavajući istine za klevete, a ucene za svoja zakonita prava. Organizovane političke snage naše zemlje, koje su izvršile revoluciju u gotovo nemogućim uslovima, pod najmoćnijim neprijateljem u čitavom ovom veku – odjednom se pokazuju ne samo neefikasnim i nesposobnim, eć gotovo i nezainteresovanim da se na otvoreni rat odgovori kako jedino i mora: odlučnom odbranom svog naroda i svoje teritorije. A kad se agresije porazi, da se politički obračuni ne vrše više hapšenjima, "diferencijacijama", lažnim lojalnostima, već odistinskom revolucionarnom borbom, otvorenim suočavanjima, sa pravom slobodnog izražavanja, pa i demonstriranja suprotnih mišljenja.

Fizički, politički, pravni, kulturni genocid nad srpskim stanovništvom Kosova i Metohije najteži je poraz u oslobodilačkim borbama što ih je vodila Srbija od Orašca 1804, do ustanka 1941. godine. Odgovornost za taj poraz pada, pre svega, na još uvek živo kominternovsko nasleđe u nacionalnoj politici Komunističke partije Jugoslavije i sledbeništvo srpskih komunista toj politici, na preskupe ideološke i političke zablude, neznanja, nedoraslosti, ili već okorele

oportunizme generacija srpskih političara posle ovog rata, uvek defanzivnih i uvek u većoj brizi šta drugi misle o njima i njihovim bojažljivim "postavljanjima" položaja Srbije, nego o objektivnim činjenicama koje uslovljavaju budućnost naroda kojim rukovode.

Ravnopravni nacionalni odnosi, za koje su i na Kosovu i Metohiji najviše ratovali upravo srpski borci – jednom vrlo određenom politikom, "razvojno" sprovedenom, sa isplaniranim postupcima i jasnim ciljem – albanski nacionalisti u političkom rukovodstvu Kosova počeli su da preokreću u njihovu suprotnost. Autonomna oblast u pogodnom trenutku dobija rang autonomne pokrajine, zatim i status "konstitutivnog dela federacije" - sa većim prerogativima od ostatka Republike kojoj samo formalno pripada. Dalji korak "eskalacije", koji se javio kao i albanizacija Kosova i Metohije pripreman je, dakle, najlegalnije. Isto tako i unifikacija književnog jezika, nacionalnog imena, zastave udžbenika – prema instrukcijama iz Tirane – bila je sastvim otvorena, kao i sama granica između dve državne teritorije, uostalom zavere, koje se obično tajno kuju, na Kosovu su se stvorile ne samo očevidno, već i demonstrativno. Mnogima su zato masovni neredi 1981. godine više izgledali kao **istrčljivost**, nego kao kakva nova pojava, opasna i po čitavu zemlju, kao što se kasnije svaka istina o progonu Srba na Kosovu smatrala "kopanje po crijevima Albanaca", a pisanja "beogradske štampe" o zbivanjima na licu mesta, uzimala gotovo za veću krivicu od počinjenih paljevina, ubijanja, silovanja, sknavljenja – mnogih do danas politički i krivično neidentifikovanih.

Posebnu težinu ima odnos odgovornih činilaca i vlast na Kosovu prema nasilju čija je žrtva srpski narod. Prećutkivanjem i zataškavanjem zločina, izbegavanjem da se odmah kaže sva istina, zavlacenjem istraga i sudskog postupka, ohrabruje se sitni i krupni teror, ujedno se stvara lažna, ulepšana slika o prilikama na Kosovu. Pored toga, trajna je težnja da se za nasilja nad Srbima nađe politički alibi u tobožnjoj uzajamnosti mržnje, netrpeljivost i revanšizmu, a u poslednje vreme sve češće i u izmišljenom dejstvu "spoljašnjeg" neprijatelja – van pokrajine, srpskog nacionalizma "iz Beograda". Slučaj Martinović je značajan ne samo zbog naročitog, neviđenog nasilja, koje podseća na najmračnija vremena turskog nabijanja na kolac, nego i zbog upornog odbijanja da se u redovnom sudskom postupku ustanovi i prizna istina. Umesto da bude povod za potvrdu vrhovne vrednosti zakona i ljudskih prava, taj slučaj je na Kosovu shvaćen kao prilika da se istakne suverenost pokrajine, koju ona ni po Ustavu nema, te da se u SR Srbiji nametne princip "nemešanja u unutrašnje poslove" pokrajine, kao da se radi o međudržavnom, međunarodnom odnosu.

Srbi na Kosovu i Metohiji imaju ne samo svoju prošlost, oličenu u dragocenim kulturno - istorijskim spomenicima, već i živo prisustvo svojih duhovnih, kulturnih, moralnih vrednosti imaju matičnu zemlju svog istorijskog postojanja. Nasilja koja su kroz vekove proređivala srpsko stanovništvo Kosova i

Metohije – u ovom, našem vremenu, dobijaju svoju neumoljivu završnicu. Iseljavanje Srba sa Kosova i Metohije u Socijalističkoj Jugoslaviji po svome obimu i karakteru prevazilazi sve ranije etape ovoga velikog izгона srpskog naroda. Jovan Cvijić je u svoje vreme procenjivao da je u svim seobama, od one velike pod Arsenijem Čarnojevićem 1690. do prvih godina našeg veka, izgnano preko 500.000 Srba; od toga broja između 1876. i 1912. godine oko 150.000 Srba moralo je napustiti svoja ognjišta pod surovim terorom lokalnog i povlašćenog albanskog bašibozuka. U toku poslednjeg rata, proterano je preko 60.000 srpskih kolonista i stranaca, ali je posle rata ovaj talas iseljavanja doživeo pravu plimu: za poslednjih dvadesetak godina Kosovo i Metohiju napustilo je oko 200.000 Srba. Ostatak ostatka srpskog naroda ne samo što stalno nesmanjenim tempom napušta svoju zemlju nego se, prema ovim saznanjima, gonjen zulumom i fizičkim, moralnim i psihološkim terorom, priprema za svoj konačni egzodus. Za manje od desetak sledećih godina, ako se stvari bitno ne promene, Srba na Kosovu više neće biti, a "etnički čisto" Kosovo, taj nedvosmisleno iskazani cilj velikoalbanskih rasista, utemeljen još u programima i akcijama Prizrenske lige 1878-81, biće u potpunosti ostvaren.

Peticija 2016 Srba iz Kosova Polja, podneta Saveznoj skupštini i drugim organima u zemlji, zakonita je posledice ovoga stanja. Nikakvim se forumskim ocenama ne može srpskom narodu osporiti pravo da se od nasilja i uništenja štiti svim zakonskim sredstvima. Ako tu zaštitu ne može ostvariti u Pokrajini, narod je može i mora tražiti u Republici i federaciji. Izraz je građanske svesti o tome pravu i poseta građana Pokrajine Saveznoj skupštini. Samo se sa jednog autonomaško-separatističkog i šovinističkog stnaovišta ovi koraci građana mogu osuđivati kao neprihvatljivi i smatrati kao neprijateljski.

Današnja sudbina Kosova nije više "složena", niti se i dalje može svoditi na prazna samoocenjivanja, izuvijene, nečinljive rezolucije, uopštene platforme – već je, jednostavno, pitanje jugoslovenskih konsekvenci! Između pokrajinske segregacije koja postaje sve isključivija i saveznih arbitraža koje samo parališu svaku pravu, često i neodložnu meru – splet nerešenih situacija zatvara se u krug nerešivih. Sudbina Kosova ostaje životno pitanje čitavog srpskog naroda. Ako ono ne bude rešeno jednim pravim ishodom nametnutog rata; ako se ne uspostavi istinska bezbednost i nedvosmislena ravnopravnost za sve narode koji žive na Kosovu i Metohiji, ako se ne otvore objektivni i trajni uslovi za povratak iseljenog naroda – taj deo Republike Srbije i Jugoslavije postaće i evropsko pitanje, sa najtežim nedoglednim posledicama. Kosovo predstavlja jednu od najvažnijih tačaka unutrašnjeg Balkana. U skladu je sa etničkim profilom balkanskog poluostrva etnička izmešanost na mnogim balkanskim terenima, i zahtev za etnički čistim Kosovom, koji se sprovodi u delo, ne smao da je direktna i teška pretnja svim narodima koji su se tamo našli u manjini, nego će, ako se bude

ostvario započeti talas ekspanzije predstavljati realnu i svakodnevnu pretnju svim narodima u Jugoslaviji.

Kosovo nije jedino područje u kome je srpski narod pod pritiskom diskriminacije. Apsolutno, a ne samo relativno, opadanje broja Srba u Hrvatskoj dovoljan je dokaz za ovu tvrdnju. Prema popisu iz 1948. u Hrvatskoj je bilo 543.795 Srba, ili 14,48%. Po popisu iz 1981. godine njihov broj se smanjio na 531.502, što je od ukupnog broja stanovnika u Hrvatskoj iznosilo 11,5%. Za 33 mirnodopske godine broj Srba u Hrvatskoj je opao čak i u odnosu na ono posleratno vreme, kada je izvršen prvi popis i kada su posledice rata po broj srpskih stanovnika bile dobro poznate.

Lika, Kordun i Banija ostali su najnerazvijenija područja u Hrvatskoj, što je silno podstaklo emigraciju Srba u Srbiju, kao i seobe u druge krajeve Hrvatske, gde su Srbi, kao došljačka, manjinska i društveno inferiorna grupa, veoma podložni asimilaciji. Uostalom, i inače je srpski narod u Hrvatskoj izložen rafinovanoj i delotvornoj asimilacionoj politici. Sastavni deo te politike je zabrana svih srpskih udruženja i kulturnih ustanova u Hrvatskoj, koja su imala bogatu tradiciju iz vremena Austro-Ugarske i međuratne Jugoslavije, zatim nametanje službenog jezika koji nosi ime drugog naroda (hrvatski) oličavajući time nacionalnu neravnopravnost. Taj je jezik ustavnom odredbom učinjen obaveznim i za Srbe u Hrvatskoj, a nacionalistički nastrojani hrvatski jezikoslovci sistematskom i odlučno organizovanom akcijom sve ga više udaljavaju od jezika u ostalim republikama srpskohrvatskog jezičkog područja, što doprinosi slabljenju veza Srba u Hrvatskoj sa ostalim Srbima. Ovakav učinak spremno se plaća kidanjem jezičkih kontinuiteta kod samih Hrvata i uklanjanjem međunarodnih termina dragocenih za komunikaciju sa drugim kulturama, naročito u oblasti nauke i tehnike. No, srpski narod u Hrvatskoj nije samo kulturno odsečen od matice, već matica nema mogućnosti da se o njegovoj sudbini, o ekonomskom i kulturnom položaju obavesti ni približno onoliko koliko neke nacije u Jugoslaviji imaju veze sa svojim sunarodnicima u drugim zemljama. Integritet srpskog naroda i njegove kulture u čitavoj Jugoslaviji postavlja se kao sudbinsko pitanje njegovog opstanka i razvoja.

U opštu sliku prilika uklapa se i sudbina srpskih ustanova nastalih u ratu i neposredno posle rata. U Narodnooslobodilačkoj borbi i neposredno po njenom okončanju nacionalni život Srba u Hrvatskoj intenzivno se razvijao u njihovim posebnim političkim, kulturnim i obrazovnim institucijama. Tako je načelnom odlukom Izvršnog odbora ZAVNOH od 10. oktobra 1943. godine najpre osnovna, a 12. januara 1944. u oslobođenom Otočcu i konstituisan Srpski klub vijećnika ZAVNOH kao nacionalno i političko vođstvo srpskog naroda u Hrvatskoj. Po okončanju rata a na inicijativu Srpskog kluba, 30. septembra 1945. godine u Zagrebu je održan Prvi kongres Srba u Hrvatskoj, na kojem je preko 30.000 učesnika obrazovalo Glavni odbor Srba u Hrvatskoj kao "široku političku

organizaciju jedinstvenog srpskog naroda u Hrvatskoj" u zastavu Narodnog fronta. Uz neposredno angažovanje ovih političkih tela Srbi su potom osnovali svoje kulturne ustanove i počeli raditi na obezbeđivanju nacionalne prosvete. Tako je 22. oktobra 1944. na ruševinama glinske crkve, u kojoj su izvršeni strahoviti ustaški pokolji, osnovano je Srpsko pevačko društvo "Obilić", a nepun mesec kasnije, 18. novembra, ponovo u Glini, obrazovano je Srpsko kulturno-prosvetno društvo "Prosvjeta". Uz "Prosvjetu", u čijim okvirima se razvila i izdavačka delatnost sa sopstvenom štamparijom, 4. januara 1948. godine osnovani su u Zagrebu Centralna srpska biblioteka i Muzej Srba u Hrvatskoj. Uz sve to, od 10. septembra 1943, pa dalje, NOP se srpskom narodu u Hrvatskoj obraćao posebnim glasilom, štampanim ćirilicom, koje se zvalo "Srpska riječ". U posleratnim godinama "Srpska riječ" je promenila naziv i tako je postala "Prosvjeta". Već tokom 1944/45. školske godine NOP je srpskoj deci u Hrvatskoj obezbedio ćirilčni bukvar, a Predsedništvo ZAVNOH je svojom odlukom 18. jula 1944. garantovalo ćirilici punu ravnopravnost sa latinicom i istovremeno prvenstvo u školama sa srpskom većinom na području Hrvatske.

Sve je ovo za srpski narod u Hrvatskoj imalo veći i dublji značaj od običnog priznanja za njegovu ulogu u NOB. Posebnim proglasom "Srpskom narodu u Hrvatskoj" od 12. januara 1944, Srpski klub vijećnika ZAVNOH obrazložilo je sopstvenu pojavu kao "znak ravnopravnosti Srba i Hrvata" i "garanciju da će interesi srpskog naroda biti pravilno zastupani u slobodnoj Hrvatskoj". Glavni odbor Srba u Hrvatskoj prilikom osnivanja označen je kao "politička organizacija jedinstvenog srpskog naroda u Hrvatskoj", čiji je zadatak da omogući "razvijanje slobodne misli", i kao "dovoljna garancija da će Srbi u Hrvatskoj i dalje uživati blagodeti ravnopravnost naroda". Sami Srbi su ove svoje krvlju stečene tekovine osećali kao "vidna obilježja ravnopravnosti srpskog i hrvatskog naroda u Hrvatskoj".

Takvo je stanje bilo u vreme rata i neposredno posle rata, a potom, sve se izmenilo. Nije poznato da su Srbi bilo kada ocenili da im je neka od ovih ustanova nepotrebna, da je treba ukinuti, ili zameniti nekom drugačijom koja bi više odgovarala duhu vremena. Ipak, sve te ustanove redom su ukidane tokom pedesetih godina odlukama nadležnih republičkih organa Hrvatske. Poslednje u nizu ukinuto je Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" odlukom RSUP Hrvatske od 23. maja 1980. godine. U pravdanju tog svršenog čina angažovala se Republička konferencija SSRNH. Zaključci njenog savetovanja, održanog 2. oktobra 1980. godine, govore o radikalnom zaokretu u odnosu na ratno i posleratno vreme.

Ti zaključci u suštini ne ostavljaju mesta bilo kakvim zahtevima za osnivanje posebnih ustanova srpskog naroda u Hrvatskoj: "briga za kompleks pitanja kulture, istorije, života i stvaralaštva hrvatske ili srpske nacije u SRH ne može biti prepuštena nikakvim posebnim nacionalnim društvima ili organizacijama". Takav stav obrazložen je sledećim tumačenjem: "Dok je

opravdano da naše narodnosti samostalno razvijaju kulturne ustanove i klubove, nije opravdano da takve institucije ostvaruju pripadnici naroda i to bilo gde u Jugoslaviji a posebno ne Srbi u Hrvatskoj ili Hrvati u Hrvatskoj". Na kraju je rečeno ovo: "Trebalo se boriti da Srbi u Hrvatskoj ne budu prećutkivani kao narod, da ih se kao u nekim udžbenicima ne naziva maltene došljacima. Zajednička nam je historija, kultura i jezik, ali specifičnost treba uvažavati". Na savetovanju se čulo i to da treba raditi na tome da se u Hrvatskoj više uči ćirilica.

Ovakvim stavom Republičke konferencije SSRNH, protiv kojeg nije ustalo nijedno političko telo u Hrvatskoj, a ni van nje, definitivno i javno prestali su da postoje svi vidovi nacionalnog života srpskog naroda u Hrvatskoj koji su stečeni tokom duge istorije i u NOB. Radikalno su revidirani pogledi nameđunacionalne odnose koje je formulisao NOP, a dovedene su u pitanje i ustavne garancije nacionalnih prava i sloboda, kao i prava građana. Praktično značenje izjava: "moramo brinuti", "treba se boriti", "više treba učiti ćirilicu" itd. može se procenjivati samo u njihovom suočenju sa stvarnom jezičkom politikom koja se vodi u SRH. Ostrašćena revnost kojoj je cilj konstituisanje zasebnog hrvatskog jezika što se izgrađuje u protivstavu prema svakoj ideji o zajedničkom jeziku Hrvata i Srba ne ostavlja dugoročno mnogo izgleda srpskom narodu u Hrvatskoj da očuva svoj nacionalni identitet.

Izuzimajući period postojanja NDH, Srbi u Hrvatskoj nikada u prošlosti nisu bili toliko ugroženi koliko su danas. Rešenje njihovog nacionalnog položaja nameće se kao prvorazredno političko pitanje. Ukoliko se rešenja ne pronađu, posledice mogu biti višestruko štetne, ne samo po odnose u Hrvatskoj već i po čitavu Jugoslaviju.

Bitnu težinu pitanja položaja srpskog naroda daje okolnost da izvan Srbije, a pogotovo izvan Uže Srbije, živi veoma veliki broj Srba, veći od ukupnog broja pripadnika pojedinih drugih naroda. Prema popisu iz 1981. godine van teritorije SR Srbije živi 24%, odnosno 1.958.000 Srba, što je znatno više nego što je u Jugoslaviji Slovenaca, Albanaca, Makedonaca, uzeto pojedinačno, a skoro isto toliko i Muslimana. Van užeg područja Srbije živi 3.285.000 Srba ili 40,3% ukupnog njihovog broja. U opštem dezintegracionom procesu koji je zahvatio Jugoslaviju najtežom dezintegracijom pogođeni su Srbi. Sadašnji tok kojim se kreće naše društvo u Jugoslaviji potpuno je obrnut od onog kojim se ono decenijama i vekovima kretalo dok nije stvorilo zajedničku domovinu. Taj proces usmeren je ka potpunom razbijanju nacionalnog jedinstva srpskog naroda. Kao najbolja ilustracija koliko je sve podređeno takvim ciljevima može da posluži današnja Vojvodina sa svojom autonomijom.

Vojvodini je data autonomija, između ostalih razloga i zato što je srpski narod u Habzburškoj monarhiji njoj težio već od kraja XVII veka. Srbi u Austriji i kasnijoj Austro-Ugarskoj težili su stvaranju autonomne oblasti (despotovini ili Vojvodini koju su, međutim, nazivali Srbijom) stoga da bi okruženi brojnijim i

nadmoćnijim Mađarima i Nemcima, sačuvali svoju nacionalnu individualnost i svoju versko-pravoslavnu pripadnost. Stvaranjem posebne autonomne oblasti na tuđoj državnoj teritoriji Srbi su radili na slabljenju te države, a sve sa ciljem da se u pogodnom momentu što lakše izdvoje iz nje i ujedine sa svojom sabraćom južno od Save i Dunava.

Tako je to bilo u prošlosti sa Srpskom vojvodinom, čije stvaranje su u revoluciji 1848/49. godine svojom krvlju pomogli i Srbi iz Srbije. Danas je sve obrnuto. Politički rukovodioci SAP Vojvodine ne rade na zbližavanju i spajanju, već na što većem osamostaljivanju i izdvajanju iz SR Srbije. Ma koliko taj proces bio neprirodan, suprotan istorijskog logici, on daje očigledne rezultate, moćno doprinoseći dezintegraciji srpskog naroda.

9. Noseći na sebi duže od pola stoleća pečat i opterećenje da je bio tamničar drugim jugoslovenskim narodima, srpski narod nije bio u mogućnosti da oslonac potraži u sopstvenoj teritoriji. U mnogim svojim vidovima i sama ta istorija bila je dovedena u pitanje.

Demokratska građanska tradicija, za koju se Srbija borila i izborila u XIX veku, zbog uskogrudnosti i neobjektivnosti zvanične historiografije ostala je sve donedavno potpuno u senci srpskog socijalističkog i radničkog pokreta. Time je istorijska slika istinskih pravnih, kulturnih i državničkih doprinosa Srbije građanskog društva toliko osiromašena i sužena da tako izobličena nije nikome mogla da posluži kao duhovna i moralna potpora ili kao oslonac za očuvanje i obnovu istorijske samosvesti. Čestiti i hrabri oslobodilački napori bosanskohercegovačkih Srba i čitave jugoslovenske omladine, kojoj je pripadala Mlada Bosna, doživeli su sličnu sudbinu i pred istorijom bili potisnuti u drugi plan doprinosima klasne ideologije čiji su nosioci i tvorci bili austromarksisti kao osvedočeni protivnici nacionalnih oslobodilačkih pokreta.

Pod dejstvom vladajuće ideologije kulturne tekovine srpskog naroda otuđuju se, prisvajaju ili obezvređuju, zanemaruju ili propadanju, jezik se potiskuje, a ćirilsko pismo postepeno gubi. Oblast književnosti u tom smislu služi kao glavno poprište samovolje i bezakonja. Nijednom drugom jugoslovenskom narodu nije tako grubo osporen kulturni i duhovni integritet kao srpskom narodu. Nijedno književno i umetničko nasleđe nije toliko razrovano, ispreturano i pomeren kao srpsko nasleđe. Politička merila vladajuće ideologije nameću se srpskoj kulturi kao vrednija i jača od naučnih i istorijskih. Dok se slovenačka, hrvatska, makedonska i crnogorska kultura i književnost danas integrišu, srpska se jedina sistematski dezintegriše.

Ideološki je legitimno i samoupravno da se slobodno vrši podvajanje i rasturanje srpske književnosti na vojvođanske, crnogorske ili bosanskohercegovačke pisce. Od srpskih književnosti otkidaju se njeni najbolji pisci i najznačajnija dela da bi se veštački ustanovile nove regionalne književnosti. Prisvajanje i rasparčavanje srpskog kulturnog nasleđa ide tako daleko da se u

školama uči kako Njegoš nije srpski pisac, da su Laza Kosić i Veljko Petrović vojvođanski, a Petar Kočić i Jovan Dučić bosanskohercegovački pisci. Koliko juče Meši Selimoviću nije bilo dopušteno da se izjasni kao srpski pisac, a ni sad se ne poštuje njegova volja da se vodi u srpskoj književnosti. Srpska kultura ima više neophodnih, zabranjenih, prećutanih ili nepoželjnih pisaca i intelektualnih stvaralaca no jedna druga jugoslovenska književnost, mnogi su šta više, i sasvim izbrisani iz književnog sećanja.

Ugledni srpski književnici jedini su na crnim listama svih jugoslovenskih masovnih medija. U obaveznoj školskoj lektiri srpska književnost je teško oštećena, jer je mehanički podređena administrativnom merilu republičko-pokrajinskog reciprociteta, a ne merilu količine ili vrednosti. U školskim programima nekih republika i pokrajina istorijska poršlost srpskog naroda je ne samo grubo ideološki redukovana, nego i izložena šovinističkim tumačenjima. Na taj način srpska kultura i duhovna baština se čini manjom no što ona jeste, a srpskom narodu se izmiče važan oslonac moralne i istorijske samosvesti.

Impozantan i odista revolucionarnih razmera kulturni polet prvih posleratnih decenija, izražen i u zasnivanju široke mreže prosvetnih ustanova, od osnovnog obrazovanja do visokog školstva, splasnulo je krajem šezdesetih godina. Stupilo se u fazu stagnacije i sve izraženije regresije, pa je danas naše obrazovanje i vaspitanje sa postojećim školskim i prosvetnim sistemom, vrlo ekstenzivno i primitivno i sa teško nadoknadivim zaostajanjem iza potreba i ciljeva savremenog društva i civilizacije u kojoj živimo. Školski sistem zasnovan na tzv. usmerenom obrazovanju, sa niskim kvalitetom nastave, doživeo je potpun krah. Koliko generacija su duhovno osakaćene i osiromašene; dobili smo hiperprodukciju primitivnih polustručnjaka, nesposobnih da se kvalifikovano uključe u privredu i društvene delatnosti, nepripremljenih za stvaralački i intelektualni razvoj. Nema zemlje na svetu koja je svoje obrzaovanje sredila razgranatijom pravnom regulativom. Ukupno u Jugoslaviji ima stotinu i deset saveznih, republičkih i pokrajinskih zakona, koji se bave raznim vidovima školstva, i od kojih su mnogi višekratno novelirani, tako da je ponekad potreban istraživački rad da bi se došlo do prečišćenog teksta nekog zakona.

Uprkos tome, u Jugoslaviji školstvo nikad nije bilo toliko ekstenzivno, raščinjeno, niskog kvaliteta kao danas. Zakonodavna praksa **zakonito** stvara osam prosvetnih sistema koji se sve više udaljuju jedan od drugog i nikakvo **dogovaranje** o zajedničkim jezgrima ne može da zaustavi takav pravac razvoja koji je zakonima utemeljen. Većanje i dogovaranje o **zajedništvu** učestalo u poslednje vreme, posle petnaest godina sistematskog razjedinjavanja jugoslovenske zajednice liči na besplodnu utopiju. Potrebno je najpre ukloniti zakone koji dovode do razjedinjavanja da bi se mogla produžiti ona crta zajedništva i jedinstva koja je na ovom prostoru vučena više od stotinu i pedeset godina. U protivnom, mi ćemo stvarati, i stvaramo, generacije koje će sve manje

biti Jugosloveni, a u sve većoj meri nezadovoljni nacionalni romantici i samoživi nacionalisti. Zemlja koja nema jedinstven prosvetni sistem ne može računati na to da će u budućnosti biti jedinstvena.

Od vreme humanizma, od XV do XVI veka, traje misao o tome da škola ima da služi ostvarivanju pune životne mere svakog pojedinca, ostvarivanju svih antropoloških i umnih mogućnosti koje čovek donosi svojim ulaskom u život. Pogubna je ideja o tome da škola ima da služi samo radu i struci i njima da bude uslovljena. Ona je posledica neprevaziđenih proletkultovskih sedimenata, koji, u krajnjoj crti, vode stvaranju jedne ropske i primitivne svesti. Usmeravanje dečaka i devojčica od njihove 14 godine ka jednom zanimanju tvorenje je fundamentalne neslobode.

Ideološka bitka protiv "elitizma" urodila je nesrećnim plodom: mi smo najmanje dve decenije, na svim društvenim područjima i u prosveti, ugađali prosečnosti. Nijedno društvo se ne bori protiv elite znanja i umenja, nauke i novatorstva. Borbom protiv takve elite, mi smo stvorili elitu dobro stojećih pojedinaca koji su kadri da svojoj prosečnoj deci stvore mogućnosti sticanja većih znanja, koje osnovna i srednja škola više ne daje. Materijalni položaj školstva obezvređio je njegov društveni položaj, a odrednica "moralno-političke podobnosti", osobito na Univerzitetu strahovito je podstakla moralni i politički konformizam i karijerizam, pa je Univerzitet, a naročito neki humanistički fakulteti, lišen najboljih intelektualnih kadrova naše generacije. Ni u jednoj evropskoj zemlji prosveta nije dovedena u ovakav stagnantan materijalni i društveni položaj.

Upravo u vreme kada su se nemilice rasipala sredstva dodatne akumulacije vođena je restriktivna politika prema Univerzitetu, koji je dobijao sve manje sredstava. Deceniju i po fakulteti nisu imali mogućnosti za biranje novih asistenata, tako da najstariji jugoslovenski univerziteti, poglavito beogradski, nikada nisu imali viši starosni prosek nastavno-naučnog kadra. Ono što je u svim zemljama osnovna poluga razvoja u vremenu tehnološko-kompjuterske revolucije, univerzitet i nauka, u nas je potpuno zapostavljeno. "Reforme" univerziteta, najčešće nametane političkom silom, a ne naučnim razlogom (trostepena nastava, "ourizacija" fakulteta i tome slično) bile su promašene. Naročito je veliku štetu nanelo odvajanje nauke od Univerziteta, stvaranje pregrada, sistemskih i administrativnih, između "institutske" i "univerzitetske" nauke: Univerzitet je izgubio laboratorijsku bazu, stvarali su se paralelni programi, nauka se kadrovski razjedinila, onemogućen je normalan protok naučnih radnika sa univerziteta u institute i iz instituta na fakultete.

Prema tome: valja menjati školski sistem, prosvetne zakone, modernizovati i humanizovati školske programe, otvarati specijalizovane škole, posebno potpomagati darovite učenike, izmeniti u celini nepovoljan materijalni položaj školstva, obratiti posebnu pažnju na duhovni, a ne samo ideološki profil

nastavnika, privući na Univerzitet najjače naučne i intelektualne snage i zakonom ostvariti jedinstvo prosvetnog sistema u SR Srbiji.

U ovom teškom kriznom trenutku moramo već danas početi razmišljati i o sutrašnjici, o XXI veku, iako nam društveno-ekonomske okolnosti nisu naklonjene, stvarati viziju sutrašnjeg sveta u kome će civilizacija biti zasnovana na mikro-elektronici, artificijelnoj inteligenciji, robotici, informatici, veštačkom oplodivanju, manipulaciji veštačkim genima. Radi svega toga Srpska akademija nauka i umetnosti predlaže da se odmah i bez ikakvih dogmatskih ideoloških opterećenja i "samoupravne" inercije priđe studioznoj i temeljitoj reorganizaciji društvene, institucionalne osnovne naše nauke u pravcu modernizacije i efikasnosti, sa većim materijalnim ulaganjima, većom brigom za naučni podmladak, sa širim slobodama i samostalnošću stvaralačkih ličnosti u kreiranju naučnih i istraživačkih programa. Jednom rečju, potreba je što pre i sa celokupnim naučnim potencijalom uključiti se u savremene tokove svetske nauke.

10. Posle dramatičnih međunacionalnih sukoba tokom Drugog svetskog rata izgledalo je da je nacionalizam naglo splasnulo, da je bio na putu da potpuno iščezne. Takav utisak se pokazao varljivim. Nije dugo potrajalo, a nacionalizam je započeo svoj uspon, da bi se sa svakom ustavnom promenom upotpunjavale institucionalne pretpostavke za njegovo bujanje. Nacionalizam je stvaran odozgo, njegovi glavni inicijatori bili su politički ljudi. Osnovni uzrok višedimenzionalne krize leži u idejnom porazu koji je nacionalizam naneo socijalizmu. Dezintegracioni procesi svih vrsta, koji su jugoslovensku zajednicu doveli na rub propasti, zajedno sa raspadanjem sistema vrednosti, posledica su tog poraza.

Njegovi koreni nalaze se u ideologiji Kominterne i nacionalnoj politici KPJ pre rata. U tu je politiku ugrađen revanšizam prema srpskom narodu kao "ugnjetačkoj" naciji koji je imao dalekosežne posledice na međunacionalne odnose, društveno uređenje, privredni sistem, sudbinu moralnih i kulturnih vrednosti posle Drugog svetskog rata. Srpskom narodu je nametnuto osećanje istorijske krivice, a jedino on nije rešio nacionalno pitanje, niti je dobio državu kao ostale nacije. Zbog toga je kao prvo i osnovno potrebno da se skine hipoteka istorijske krivice sa srpskog naroda da se zvanično opovrgne tvrdnja da je on imao ekonomski privilegovan položaj između dva rata, da se ne poriče njegova oslobodilačka istorija i doprinos u stvaranju Jugoslavije.

Uspostavljanje punog nacionalnog i kulturnog integriteta srpskog naroda, nezavisno od toga u kojoj se republici ili pokrajini nalazio, njegovo je istorijsko i demokratsko pravo. Sticanje ravnopravnosti i samostalan razvoj za srpski narod imaju dublji istorijski smisao. Za manje od pedeset godina, u dvema uzastopnim generacijama, dva puta izložen fizičkom uništenju, prinudnoj asimilaciji, pokrštavanju, kulturnom genocidu ideološkoj indoktrinaciji, obezvređivanju i odricanju od sopstvene tradicije pod nametnutim kompleksom krivice, intelektualno i politički razoružavan, srpski narod je bio izložen preteškim iskušenjima da to ne

bi ostavilo duboke tragove u duhovnom stanju koje se na kraju ovog stoleća velikih tehnoloških uzleta ljudskog uma, ne bi smelo zanemariti. Ukoliko računa sa svojom budućnošću u porodici kulturnih i civilizovanih naroda sveta, srpski narod mora dobiti mogućnost da ponovo nađe sebe i postane istorijski subjekat, da iznova stekne svest o svom istorijskom i duhovnom biću, da jasno sagleda svoje ekonomske i kulturne interese, da dođe do savremenog društvenog i nacionalnog programa kojim će se nadahnjivati sadašnje i buduće generacije.

Postojeće depresivno stanje srpskog naroda, sa sve žešćim ispoljavanjima šovinizma i srbofobije u nekim sredinama, pogoduje oživljavanju i sve drastičnijem ispoljavanju nacionalne osetljivosti srpskog naroda i reagovanjima koja mogu biti zapaljiva, pa i opasna. Dužnost nam je da nijednog trenutka i ni u jednom slučaju ne previdimo i ne potcenimo te opasnosti. Ali pri tom se, u principijelnoj borbi protiv srpskog nacionalizma, ne može prihvatiti vladajuća ideološka i politička simetrija u istorijskim krivicama. Odbacivanje te simetrije kobne po duh i moral, sa oveštalim nepravdama i neistinama, uslov je za mobilnost i delotvornost demokratske, jugoslovenske humanističke svesti u savremenoj srpskoj kulturi.

Što građani i radnička klasa nisu u Saveznoj skupštini zastupljeni u odgovarajućim većima i ne može se pripisati samo favorizovanju nacionalnog, već i težnji da se Srbija dovede u neravnopravan položaj i na taj način oslabi njen politički uticaj. No najveću nevolju čini to što srpski narod nema državu kao što je imaju svi ostali narodi. Istina, u prvom članu Ustav SR Srbije sadrži odredbu da je Srbija država, ali se neizbežno postavlja pitanje kakva je to država koja se proglašava nenadležnom na sopstvenoj teritoriji i koja nema na raspolaganju sredstva da zavede red na jednom delu svog područja, da obezbedi ličnu i imovinsku sigurnost svojih građana, da stane na put genocidu na Kosovu i zaustavi preseljenje Srba sa vekovnih ognjišta. Takav položaj pokazuje politiku inkriminacije prema Srbiji, pogotovo ako se ima u vidu da je Ustav SFRJ nametnuo unutrašnju federalizaciju kao trajan izvor konflikata između Uže Srbije i pokrajina. Agresivni albanski nacionalizam na Kosovu ne može se **suzbiti** ako Srbija ne prestane biti jedina republika čije unutrašnje odnose uređuju drugi.

Ustavom SFRJ formalno utvrđena ravnopravnost svih republika u stvarnosti je obezvređena nametanjem Republici Srbiji da se odrekne dobrog dela svojih prava i ovlašćenja u korist autonomnih pokrajina, čiji je status u najvećoj meri regulisan Ustavom federacije. Srbija mora otvoreno reći da joj je to urađeno nametnuto. To se naročito odnosi na položaj pokrajina realno promovisanih u republike koje se osećaju neuporedivo više kao konstitutivan element federacije nego kao deo Republike Srbije. Pored toga što nije vodio računa o državi srpskog naroda, Ustav SFRJ je stvarao i nesavladive teškoće njenom konstituisanju. Radi zadovoljenja legitimnih interesa Srbije neizbežno se nameće revizija tog Ustava. Autonomne pokrajine bi morale postati pravi sastavni delovi Republike Srbije,

tako što bi im se dao onaj stepen autonomije koji ne narušava integritet Republike i obezbeđuje ostvarivanje opštih interesa šire zajednice.

Nerešeno pitanje državnosti Srbije nije jedini nedostatak koji bi trebalo otkloniti ustavnim promenama. Jugoslavija je sa Ustavom iz 1974. godine postala veoma labava državna zajednica u kojoj se razmišlja i o drugim alternativama, a ne samo jugoslovenskoj, kao što pokazuju skorašnje izjave slovenačkih javnih poslenika i raniji stavovi makedonskih političara. Ovakva razmišljanja i temeljno izvršena dezintegracija navode na pomisao da Jugoslaviji preti opasnost od daljeg rastočavanja Srpski narod ne može spokojno očekivati budućnost u takvoj neizvesnosti. Zbog toga se mora stvoriti mogućnost svim nacijama u Jugoslaviji da se izjasne o svojim težnjama i namerama. Srbija bi se u tom slučaju mogla i sama opredeliti i definisati svoj nacionalni interes. Takav razgovor i dogovor morao bi prethoditi preispitivanju Ustava. Naravno, pri tome Srbija ne bi smela zauzeti pasivan stav, iščekujući samo šta će drugi reći, kao što je to do sada mnogo puta činila.

Zalažući se za avnojevska opredeljenja, Srbija mora računati i sa time da to ne zavisi samo od nje, da ostali mogu imati i neke druge alternative. Zbog toga se pred nju postavlja zadatak da jasno sagleda svoje ekonomske i nacionalne interese da ne bi bila iznenađena događajima. Insistiranjem na federativnom uređenju, Srbija bi doprinela ne samo ranvopravnosti svih naroda u Jugoslaviji, već i rešavanju političke i ekonomske krize.

Ravnopravan položaj za koji se Srbija mora zalagati podrazumeva i inicijativu u rešavanju ključnih političkih i ekonomskih pitanja u meri koliko takva inicijativa pripada i drugima. Četiri decenije pasivnog položaja Srbije pokazale su se lošim i za čitavu Jugoslaviju, koja se lišila ideja i kritike jedne sredine sa dužom državničkom tradicijom, izoštranim osećanjem za nacionalnu nezavisnost i bogatim iskustvom u borbi sa domaćim uzurpatorima političkih sloboda. Bez ravnopravnog učešća srpskog naroda i Srbije u čitavom procesu donošenja i realizacije svih vitalnih odluka, Jugoslavija ne može biti snažna; i sam njen opstanak kao demokratske i socijalističke zajednice došao bi u pitanje.

Jedna razvijena epoha jugoslovenske zajednice i Srbije očigledno se okončala sa istorijski istrošenom ideologijom, opštom stagnacijom i sve izraženijim regresijama u ekonomskoj, političkoj, moralnoj i kulturno-civilizacijskoj sferi. Takvo stanje imperativno nalaže korenite, duboko promišljene, naučno zasnovane i odlučno sprovedene reforme celokupne državne strukture i društvene organizacije jugoslovenske zajednice naroda, a u sferi demokratskog socijalizma i bržeg i plodotvornijeg uključenja u savremenu civilizaciju. Društvene reforme treba da u najvišoj meri aktiviraju prirodne i ljudske snage čitave zemlje kako bismo postali produktivno, prosveteno i demokratsko društvo sposobno da živi od svog rada i stvaranja, moćno da daje svoj doprinos svetskoj zajednici.

Prvi uslov našeg preobražaja i preporoda je demokratska mobilizacija celokupnih umnih i moralnih snaga naroda, ali ne samo za izvršavanje donesenih odluka političkih foruma, nego i za stvaranje programa i projektovanje budućnosti na demokratski način, čime bi se prvi put u novijoj istoriji na opštedruštvenom zadatku stvarno sjedinjavali znanje i iskustvo, savest i hrabrost, mašta i odgovornost na osnovama dugoročnog programa.

Srpska akademija nauka i umetnosti i ovom prilikom izražava svoju spremnost da se svesrdno i celokupnim svojim zaslugama založi na ovim sudbo-nosnim zadacima i istorijskim nalogima naše generacije.

1987.

7. januar

◇ **Bogdan Trifunović:** "... mi smo se u Srbiji nedavno sreli sa jednom takvom demonstracijom srpskog nacionalizma. To je tzv. 'memorandum'. (*Politika*, 7. januar 1987)

17. februar

◇ **Slobodan Milošević:** "...mi smo o tome što se događa u Akademiji zauzeli veoma jasne stavove. To nije sporno. A komunisti u Akademiji su dobili zadatak da se moraju izboriti za promenu tog stanja". (*Politika*, 17. februar 1987)

24. april

◇ **Slobodan Milošević,** predsednik Predsedništva CK SK Srbije, na protestnom skupu građana na Kosovu Polju počinje svoju karijeru kao novi srpski lider, izgovorivši rečenicu "Niko ne sme da vas bije".

1. maj

◇ **Dobrica Ćosić,** akademik: "Zašto je danas srpski naord, iako je u najtežem položaju u Jugoslaviji, narod prema kojem se najviše politički podozreva u susednim narodima? Zašto se on čini istorijskim krivcem, ne poštuju njegove vrednosti, zašto se najviše mrzi". (*Književne novine*, 1. maj 1987)

◇ Udruženje književnika Srbije organizuje tribinu, protestne večeri "O Kosovu za Kosovo" u znak podrške ugroženim Srbima i Crnogorcima sa Kosova.

13. maj

◇ Na protestnoj tribini o Kosovu učestvovao je i **Dobrica Ćosić:** "Najpre moramo odgovoriti zašto i kako se sve to dogodilo na Kosovu i

Metohiji, da bi i na tim odgovorima mogli da započnemo stvaranje novog nacionalnog društvenog programa za demokratski i civilizacijski preporod ove zemlje u socijalističkom smeru". (Dobrica Ćosić, *Srpsko pitanje – demokratsko pitanje*)

5-6 oktobar

◊ U organizaciji slovenačkog i srpskog PEN u Ljubljani je organizovan nastavak srpsko-slovenačkog razgovora.

Dobrica Ćosić je rekao u Ljubljani da tradicija antisrpstva (kod Slovenaca) ima tri osnova: militantni katolicizam, austrijski duh i kominternovsku ideologiju komunističke partije.

23-24. septembar

◊ U Beogradu je održana VIII sednica CK SK Srbije. VIII sednica predstavlja najvažniju noviju prekretnicu u ideologiji i politici srpskih komunista ali i Srbije kao države. Etnonacionalizam je postao državna politika.

Avgust

◊ Najveća finansijska afera "Agrokomerc" (direktor Fikret Abdić) zbog navodnog izdavanja menica bez pokrića. Ova afera je iznudila ostavku Hamdije Pozderca, potpredsednik Predsedništva SFRJ.

2. septembar

◊ U paraćinskoj kasarni vojnik Aziz Keljmendi ubio je četiri vojnika raznih naciionalnosti, od kojih je jedan i srpskog porekla. Međutim, ovo ubistvo je u Srbiji poslužilo za antialbansku kampanju neviđenih razmera.

23-24 septembar

◊ U Beogradu je održana VIII sednica CK SK Srbije. Ovaj događaj je predstavljao pobedu politike Slobodana Miloševića, predsednika CK SKS, nad politikom Ivana Stambolića, predsednika Predsedništva Srbije. VIII sednica predstavlja najvažniju noviju prekretnicu u ideologiji i politici srpskih komunista, ali i Srbije kao države. Etnonacionalizam je postao državna politika.

◊ Uredništvo *Glasa crkve* otvoreno zahteva od episkopata da Sabor SPC izađe sa jasnim programom rada na Kosovu. Saboru se predlaže da donese sledeće odluke: da se osnuje kosovski odbor koji bi neprekidno bio u vezi sa raško-prizrenskom eparhijom i koji bi brinuo o verskom životu i

njegovom ugrožavanju na Kosovu; da se osnuje kosovski bilten SPC koji bi donosio informacije vezane za verski život na Kosovu; da se organizuje javna kosovska tribina pri Patrijaršiji u Beogradu i pri raško-prizrenskoj eparhiji; da se organizuje "seoba Srba na Kosovo"; da se reši pitanje raskola u SPC; da se zauzme stav prema svešteničkom udruženju, tj. da se ono ukine; da se pokrene akcija za proglašenje Nikolaja Velimirovića za sveca". (*Glas crkve*, br.3, 1987)

13. novembar

◊ U Beogradu je u organizaciji slovenačkog i srpskog PEN održan još jedan sastanak između slovenačkih i srpskih intelektualaca.

Dobrica Ćosić: "Shvatanje jugoslovenstva je osnov srpsko-slovenačkih nesporazuma i netrpeljivosti. Jugoslovenstvo u srpskoj i slovenačkoj nacionalnoj svesti nema istu vrednost. Za Slovence, ako ih dobro razumem, od Cankara do Kocbeka i Kardelja, jugoslovenstvo je isključivo politička, to jest državna kategorija, bez integrativnih sadržaja i težnji; u slovenačkom jugoslovenstvu samo se čula slovenačka samobitnost i neposredni nacionalni interes. Od stvaranja zajedničke države 1918. (zbog srpske dijaspore i odlučujuće uloge Srbije u rušenju Austro-Ugarske i oslobođenju Južnih Slovena), jugoslovenstvo je bit srpske nacionalne svesti... Negaciju ovog tradicionalnog jugoslovenstva koju je izvršila KP sa svojom ideologijom, dovela je do jednog drugog oblika jugoslovenstva, nazvao bih ga revolucionarnim i spontano integrativnim (...) (*Književne novine*, 15. novembar i 1. decembar 1987)

Drago Jančar, predsednik slovenačkog PEN: "U poslednje vreme nam se kao organizacija, a ne kao organizam, nameće nekakva jugoslovenska nadnacija. Ta nadnacija nema iza sebe ni srpsku srednjevekovnu kulturu, ni hrvatsku renesansu, ni slovenački barok i protestanizam, ali iza sebe bez sumnje ima političku moć i raspoláže jednostavnim rešenjima. O njoj najviše vole da govore generali. Njena jedina supstanca su šuplji stadionski i štafetni rituali, prazno brbljanje o jedinstvu". (*Književne novine*, 15. novembar i 1. decembar 1987)

15. novembar

◊ **Dobrica Ćosić,** akademik: "Slovenački politički činioци (...) s teško shvatljivom upornošću brane državnu strukturu Jugoslavije ustanovljenu Ustavom iz 1974, u kojoj je srpski narod neravnopravan (...) etnički, ekonomski i kulturno dezintegriran, obespravljen i izložen migracijama i asimilacijama, nepoznatim u Evropi posle II svetskog rata.

"..Nezadovoljstvo svojim neravnopravnim položajem u Jugoslaviji i u celini, teškim stanjem koje je obuzelo srpski narod, sve više poprima karakter stihijnog gneva i tradicionalnog afekta.."

(...) Slovenačka kritička misao, zajedno sa tradicionalnim antikomunizmom, za boljševizam, 'realsocijalizam', 'jugostaljinizam' na jugoslovenskom prostoru nekako inercijski čini najodgovornijim Srbe i pravoslavni istok, a ne uviđa se da je upravo iz srpskog revolucionarnog pokreta od 1919. do ovog dana davan najžešći otpor Kominterni, staljinizmu, 'jugostaljinizmu' i da je u tom otporu palo ili prognano najviše najumnijih srpskih komunista i intelektualaca demokratske provenijencije". (*Književne novine*, 15. novembar 1987)

Slobodan Selenić, akademik i pisac: "... ne ulazeći ovog časa u to kakva je druga Jugoslavija država, bez zazora tvrdim da su Srbi – najmanje njeni autori. Zasluga za oblikovanje druge Jugoslavije, upravo na ideološkom i konceptualnom planu, pripada pre svega Slovencima i Hrvatima, po prvi put osamostaljenim Bošnjacima, Makedoncima, Šiptarima, i tek na kraju, ako ikako, Srbima. Govoriti posle 1944. o srpskom hegemonizmu, beogradskom centralizmu, vrlo je cinično kada se Srbija u više područja nalazi pod specifičnom prinudnom upravom drugih naroda i narodnosti samoupravne Jugoslavije". (*Književne novine*, 15. novembar 1987)

29. novembar

◇ **Dobrica Ćosić**: I mi smo kao i naši očevi bili pobednici u ratu, a poraženi u miru" (Reč na simpozijumu u Švedskoj kraljevskoj akademiji, 29. novembar. 1987, "Srpsko pitanje- demokratsko pitanje", Bgd. 1992)

1. decembar

◇ **Predrag Paslavestra**, akademik: "Članovi srpskog PEN-a u Ljubljani najviše su radili na tome da se srpskog naroda skine hipoteka Kominterne, ukorenjena u svesti mnogih slovenačkih, hrvatskih, makedonskih ljudi, da su Srbi ugnjetački narod, narod vojnika, pandura i nasilnika koji porobljava i iskorišćava braću i susede, da su narod bez pravih i dubljih civilizacijskih navika i potreba, divlji, prostački i psovački narod bez demokratske tradicije". (*Književne novine*, 1. decembar 1987)

1988.

1. januar 1988

◇ **Dobrica Ćosić**, akademik i pisac: "U Jugoslaviji se dogodila izrazita regresija Srbije (...) Ta regresija traje: ona se ogleda u ekonomiji, u građanskim slobodama, u političkoj demokratiji, u razaranju etničke celine srpskog naroda, u nepostojanju srpske države, u gubljenju grandiozne kulture Srednjeg veka. (...) jedini evropski narod kome je jedna ideologija anektirala čitav Srednji vek i poništila njegove oslobodilačke ratove. (...) Čitava privreda Srbije posle Drugog svetskog rata izložena je određenim oblicima eksploatacije i neravnopravnosti". (*Književne novine*, 15. decembar 1987 – 1. januar 1988)

7. januar

◇ Predsedništvo SR Srbije pokrenulo inicijativu za promenu Ustava Srbije.

17 – 19 mart

Prvi zajednički projekat Srpske Akademije nauka i umetnosti i srpske vlasti bio je održavanje naučnog skupa SANU pod nazivom "Aktuelni problemi Ustava i ustavne promene".

28. mart

◇ Odlukom Predsedništva SR Srbije osnovana je Komisija za privrednu reformu, sa Slobodanom Miloševićem na čelu

◇ Na predlog Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije u raspravu o promeni ustava su se uključili Udruženje književnika Srbije, Sociološko društvo Srbije, Filozofsko udruženje Srbije. Ova tri udruženja podnela su svoj *Prilog javnoj raspravi o ustavu*, koji se za polaznu osnovu uzelo

neophodnost promene Ustava iz 1974. godine. Njihov predlog, između ostalog, smatra da treba obezbediti:

1. *Uspostavljanje ustava u njegovom izvoršnom smislu, kao akta koji, utemeljujući osnove državnog poretka, ograničava vlast i zajemčuje slobodu.*

Naš novi ustav treba uistinu da bude *Constitutio Libertatis*, tj. praktično utemeljenje slobode. Vlast ne sme da bude sveobuhvatna i svemoćna; ono mora biti ograničena: osnovna prava slobode su izvan domašaja vlasti. Stoga su nužna pouzdana ustavna jemstva kojima se svakakvim zloupotrebama vlasti može uspešno stati na put.

Ukidanje monopola vlasti vladajuće partije i svakog oblika partijske države

Demokratija isključuje svaki monopol na političku vlast i državnom prinudom zaštićen jednostranački sistem. Nespojivo je sa demokratijom ustavno legalizovanje državne partije, i negarantovanje uslova za ravnopravnu konkurenciju ljudi i ideja. To ne znači da se time osporava postojanje SKJ, kao ni mogućnost da on i dalje obavlja rukovodeću ulogu, Savez komunista može, naime, delovati kao demokratska snaga koja doprinosi demokratskom razvoju društva samo u ravnopravnoj konkurenciji sa različitim političkim uduženjima građana i nezavisnim udruženjima proizvođača: dakle, pod uslovom da poverenje zadobije na slobodnim, tajnim i neposrednim izborima na kojima nastupaju kandidati različitih programskih opredeljenja.

3. *Ponovno definisanje pojma građanina i njegove uloge u političkom sistemu.*

Pod vidom davanja veće uloge radniku proizvođaču odnosno radnom čoveku u mnogome je potisnuta i zanemarena uloga građanina kao osnove svakog predsedničkog sistema i političke demokratije. Otuda bi bilo celishodno ponovno uvođenje predstavništva građana poput nekadašnjeg Saveznog veća (prema Ustavu od 1946. i Ustavu od 1963. godine) u kojem bi građani Jugoslavije bili jedanako predstavljeni, a republike srazmerno broju svojih stanovnika.

4. *Ukidanje delegatskog sistema kao sistema posrednih izbora i uvođenje slobodnih, neposrednih i tajnih izbora za sva predstavnička tela, od opštinskih do Skupštine SFRJ.*

To je jedini način da postojeća vlast postane legitimna. Neposredni izbori sa više kandidata za svako poslaničko mesto su pravi ispit poverenja naroda u one koji su na vlasti, a za birače prilika da izaberu kako politiku koju smatraju valjanom tako i one za koje veruju da mogu tu politiku da sprovedu.

5. *Utvrđivanje i dosledno primenjivanje načela javne odgovornosti i smenjivosti svih nosilaca državnih i javnih funkcija, kada njihova politika dovede do štetnih posledica.*

Građani su jednaki u pravima i dužnostima, bez obzira na rasu, pol, nacionalnost, jezik, veroispovest, obrazovanje, političko uverenje, partijsku pripadnost ili društveni položaj. Državni i javni položaj, rukovodeća zvanja u privredi i društvenim službama, urednička mesta u štampi, radiju i televiziji, kao i slični istaknutiji položaji u društvu i državi dostupni su svim građanima sa odgovarajućim kvalifikacijama i nisu partijska privilegija. U društvu i državi stvarne pravne i političke jednakosti, partijska pripadnost ne može donositi nikakvo povlašćenje, a partijska nepripadnost diskriminaciju građana na osnovu normi o "moralno- političkoj" ili "nepodobnosti".

6. *Uklanjanje ustavnih formulacija kojima se zajemčuju, a istovremeno ograničavaju, pa i oduzimaju slobode i prava čoveka i građanima.*

Ovim načelom uklanjaju se sve upućujuće norme da će se ovo ili ono ustavno pravo ili ustavna sloboda koristiti 'pod uslovima određenim zakonom', ili da se ne sme koristiti 'radi rušenja osnova.. uređenja' čime se na opšti način ograničavaju ustavne slobode i prava građana. Uživanje ovih sloboda i prava ne može se unapred uslovljavati režimom odobrenja i dozvola državne vlasti. Ustav mora jemčiti građanima pravo na slobodu javnog mišljenja, pravo da pokreću listove, obrazuju udruženja i slobodno se okupljaju u zatvorenom prostoru bez ikakvih pretdodnih administrativnih dozvola i provera.

Ustav ne daje slobodu praktičnog delovanja kojim se širi rasna, nacionalna, verska i ideološka mržnja i teror i nasilno ruši ustavni poredak.

7. *Utvrđivanje ustavnih jemstava za slobodu štampe i onemogućavanje bilo kakve državne ili 'samoupravne' cenzure.*

Štampa, radio i televizija su sredstva javne komunikacije, slobodnog izražavanja javnog mnenja i kontrole vlasti, a ne instrument u rukama nosilaca vlasti za manipulisanje javnim mnenjem i odbranu svojih pozicija i privilegija. Izdavanje novina i drugih javnih glasila treba pod jednakim uslovima da bude dostupno svim građanima i njihovim udruženjima, bez ikakvog povlašćivanja neke društvene grupe ili stranke.

8. *Ukidanje mogućnosti vansudske povrede prava na privatnost, odnosno neprikosnovenost privatnog života i tajnosti pisama i drugih sredstava opštenja.*

Postojeće diskreciono pravo rukovodećih radnika organa unutrašnjih poslova da u odnosu na pojedina lica odstupe od načela nepovredivosti tajne pisama i drugih sredstava opštenja sadrži velike mogućnosti zloupotrebe vlasti, pa je neophodno korišćenje ovog prava staviti pod strogu sudsku

kontrolu. Narušavanje tajnosti pisama i drugih sredstava opštenja u vođenju krivičnog postupka ili radi bezbednosti zemlje ne može se vršiti bez odgovarajućeg sudskog naloga. Građanin mora imati pravo uvida u dokumentaciju koju o njemu vode organi unutrašnjih poslova na osnovu evidencije o ličnom broju.

9. *Uvođenje stvarne nezavisnosti redovnog sudstva u odnosu na izvršnu vlast i ustavnog sudstva u odnosu na izvršnu i zakonodavnu vlast.*

U vršenju svojih funkcija sudije ne mogu primati nikakva upustva od bilo koje političke organizacije ili državnog organa. Svaki pritisak i neovlašćeno uplitanje u rad suda predstavljaju teško krivično delo. Neophodno je ukidanje reizbornosti sudija, uvođenje njihove stalnosti i veće materijalne nezavisnosti.

10. *Ponovno definisanje i potvrđivanje samoupravljanja kao neposredne demokratije i njegovog usklađivanja sa stručnim i kvalifikovanim nadležnostima u donošenju merodavnih odluka.*

Postojeći oblik samoupravljanja kakav je uveden u Jugoslaviji podređen je državi i partijskoj arbitraži. Svojom ekstenzivnom i neracionalnom organizacijom omogućio je nastajanje ogromne parazitske birokratije. Takav oblik samoupravljanja prouzrokovao je destrukciju čitavog društva, osobito privrede, podstakao sve oblike partikularizma, nacionalnih i socijalnih sukoba. Stihijnim oblicima nekompetencije postojeća samoupravna organizacija suprostavila se osnovnim tokovima i zahtevima moderne ekonomije, savremene civilizacije i nove tehnološke revolucije. Usled toga preti opasnost da se dosadašnjom praksom projekat samoupravljanja kompromituje kao alternativa državi, kako samoupravljanje kao društveni oblik teritorijalnih i radnih zajednica, organizacija i ustanova, ima posticajnu demokratsku tradiciju i oslobodilački potencijal, neophodan modernom, pluralističkom i socijalističkom društvu.

11. *Stvarno potvrđivanje uloge proizvođača u razvoju ekonomske demokratije i obezbeđivanje samostalnosti privrede u donošenju odluka.*

Umesto stvarne postoji prividna autonomija proizvođača. Postojeći Ustav je znatno ograničio prava proizvođača na samoupravljanje utvrđivanjem odlučujuće uloge države u ekonomiji, naročito u oblasti raspolaganja društvenih proizvoda, i razbijanjem jedinstvenog jugoslavenskog tržišta. Izmenjenom strukturom skupštinskih veća u Skupštini SFRJ Ustav je omogućio dezintegraciju privrede i osujetio koncentraciju znanja i proizvodnih snaga. Otuda bi bilo celishodno ponovno uvođenje Veća proizvođača u Skupštinu SFRJ, a u republičkim skupštinama preimenovanje veća udruženog rada u veća proizvođača.

12. *Uspostavljanje pluralizma oblika svojine i davanje pune garancije slobodi privredne delatnosti svih oblika svojine.*

Ustav treba da garantuje ravnopravnost uslova investiranja, privređivanja i obaveza vlasnika društvene, državne, zadružne i privatne svojine. Pored slobodne ekonomske konkurencije na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu koje isključuje svako uspostavljanje ekonomskog monopola uz pomoć političke moći, nužno je utvrditi i načela solidarnosti i zaštite radnika od eksploatacije. Prava na stvaranje samostalnih sindikata i sloboda štrajka su elementarna građanska prava.

13. *Ukidanje mogućnosti eksploatacije i ograničavanje društvenih nejednakosti.*

U postojećim društvenim prilikama raspostranjeni su raznovrsni oblici eksploatacije čoveka i ugnjetavanje građana. Eksploatacija ljudskog rada, znanja, sposobnosti i stvaralaštva i političko ugnjetavanje građana omogućeni su hijerarhijom moći i funkcija na kojima se poredak zasniva. To uzrokuje duboke društvene nejednakosti u jugoslovenskom društvu. Društvo koje postulira ideju socijalne pravde i ravnopravnosti, društvo koje želi da zasnjuje socijalističke odnose, dužno je da ukine svaki monopol, hijerarhiju moći i funkcija i na njima zasnovane privilegije i da odgovarajućim zakonima, poreskom politikom i drugim merama uklanja ekonomsku eksploataciju i političko tlačenje, ali da istovremeno, ne sputava radne i stvaralačke sposobnosti ljudi i različitosti kojima ljudi teže, sve do pravednih socijalnih razlika koje poživaju na radu i stvaralaštvu.

(...)

16. *Uspostavljanje punog nacionalnog, duhovnog i kulturnog integriteta svakog jugoslovenskog naroda ponaosob, nezavisno od republike ili pokrajine u kojoj se nalazi.*

Granice između federativnih jedinica, koje je 1943. godine utvrdilo rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije, bez stvarnog udela AVNOJ-a, potonje Ustavotvorne skupštine i odgovarajućeg plebiscita naroda sa spornih teritorija, dobrim delom nisu etničke granice, znatni, pa i veliki delovi pojedinih naroda nalaze se izvan matične republike. Stoga odgovarajućim institucionalnim i drugim sredstvima treba omogućiti njihovu političku, kulturnu i duhovnu integraciju. Ustav mora garantovati realne uslove svim nacionalnostima za potvrđivanje i afirmisanje svog nacionalnog i kulturnog identiteta i duhovnu pripadnost svojoj etničkoj matici, i to: stvaranjem samostalnih političkih i kulturnih udruženja i organizacija, povezivanjem sa matičnim narodom, obrazovanjem, upotrebom maternjeg jezika i pisma. Svakoj nacionalnosti ponaosob treba omogućiti jedinstveni kulturni život.

(...)

19. Univerzalizovanje prava na obrazovanje autonomnih jedinica na područjima posebnog nacionalnog sastava, ili posebnog istorijskog i kulturnog razvitka, a na osnovu slobodno izražene volje stanovništva tih područja.

Pravo na teritorijalnu autonomiju u okviru republika mora biti opšte pravo. Nova ustavna rešenja o autonomiji u okviru federalnih jedinica postaju univerzalna za sve republike koje imaju područja posebnog kulturno-istorijskog razvitka ili nacionalnog sastava."

* *
*

◊ Dobrica Ćosić je dao Obrazloženje predloga:

"... Živimo u državi u kojoj odavno nismo saglasni ni kada je stvorena, ni zašto je stvorena, ni kako dalje da postoji. Za svetsku, evropsku i srpsku istoriju. Jugoslavija postoji od 1918. godine: za većinu, ili za skoro sve ostale jugoslovenske nacije i nacionalne manine, Jugoslavija je stvorena 1943, i to u Jajcu, a za neke tek na Brionima 1974. godine. Sa takvom istorijskom i političkom svešću, ovakva Jugoslavija teško može dalje da postoji bez snažne vojne i policijske sile, dakle, kao država bez slobode i demokratije.

Po mom razumevanju istorije, mi smo do ovoga dana imali četiri osnovna državno-politička oblika Jugoslavije: Kraljevinu Jugoslaviju do 1941. god: avnojsku, odnosno sovjetsko-partizansku. do Staljinove agresije pedesetih godina: Jugoslaviju demokratsko-samoupravne transformacije, čiji je kraj 1968 godine, i četvrtu, brionsku Jugoslaviju, koja započinje svoje uspostavljanje Ustavnim amandmanima 1968. godine i , konačno, konstituiše se Ustavom i ZUR-om 1974. godine, oktroisanim, praktično nepromenljivim Ustavom, koji pri kraju XX veka, i to u Evropi u ime socijalističke revolucije i samoupravnog socijalizma vaspostavlja, zaista, valjda jedinu nepromenljivu, večnu. odnosno 'božju državu' modernim jezikom kazano 'birokratsko kraljestvo'.

Sadašnja, brionska Jugoslavija, u poslednjoj deceniji upala je u agoničnu krizu ljudskoj većini postaje nepodnošljiva i biće sve nepodnošljivija. Jugoslovenska nesreća ima i apsurdne vidove: Jugoslavijom su najnezadovoljniji narodi koji su od nje najviše dobili i kojima je u njoj još uvek najbolje: za Jugoslaviju je danas još uvek najviše onaj narod kome kome je u njoj najgore. Jugoslavensko društvo je proglašeno samoupravnim, a ono je, ustvari, partokratsko i monopolno-oligarhijsko.

(...) Jugoslavija se proglasila zemljom u kojoj je najidealnije rešeno nacionalno pitanje, a u njoj su decenijama najveće nacionalne imigracije i etnocentričke koncentracije u Evropi posle Drugog svetskog rata.

(...) Da ovde zastanem sa nabranjem jugoslovenskih originalnosti i s tugom u duši izgovorim najteže: Jugoslavija je danas težak balkanski bolesnik i neizvesno društvo. Što u Evropi ima, verovatno, slična samo još dva-tri takva bolesnika i slična beznadežna društva, to je najniža uteha našem nespokoju i nezadovoljstvu sobom. Usudiću se da kažem, sadašnji sacijalni, nacionalni, politički i moralni motivi i razlozi za revolucionarnu promenu postojećeg poretka, nisu istorijski i ljudski manji od revolucionarnih motiva i razloga moje generacije kad je krenula na rušenje Kraljevine Jugoslavije i u slobodu.

(...) Ne mogu da utulim svoju uverenost da zvanični predlagači ustavnih promena- izražavajući i braneći svoje politokarske, oligarhijske i partikularne interese, osvojene nacionalne i ekonomske hegemonije, politički monopol, nasleđena autokratska prava i birokratske privilegije - nisu spremni da išta bitno menjeju, jer svaka demokratska, temeljna i institucijalna promena postojećeg poretka donosi im gubitak osvojenih pozicija. Da zlo bude veće, odbranu postojećeg Ustava zastupa čak javnost nekih nacija, odnosno njihovi reprezentativni politički i intelektualni predstavnici, tvrdeći da time brane svoju autonomiju, demokratska prava i osvojeni državni suverenitet, sasvim ravnodušni što njihovu autonomiju, demokratska prava i državni suverenitet nema i Srbija. Iz sasvim razumljivih razloga, otpor radikalnim promenama postojećeg ustavnog poretka i takozvanih 'osnovnim deljenjima' pružaju i političke birokratije nerazvijenih republika i Kosova, koje se s razlogom plaše da im se izmaknu ove pozicije koje možemo nazvati jugoslovenskim privilegijama nerazvijenih i siromašnih. Tim regresivnim snagama sa provincijsko - karijerističkom afektivnošću, pridružuje se i birokratsko vojvodstvo Pokrajine Vojvodine.

Sudbina Jugoslavije, verujem, rešavaće se u sukobu regresivnih, konzervativnih snaga vlasti i njihovih saveznika, koje će svim raspoloživim sredstvima i represijama braniti postojeći poredak, i onih demokratskih i reformatorskih, umnih i moralnih snaga našeg društva, koje se bore za prosvećeni, civilizovani, pluralistički socijalizam, za moderno društvo i demokratsku Jugoslaviju. U konfrontaciji tih snaga, konfrontaciji koja će, na našu nesreću, imati pre svega nacionalni okvir, a mnogo manje jugoslovenski opseg, razgorevaće se permanentan ideološko-građanski rat, odvijajući se sve žešća drama ove brionske Jugoslavije, drama čiji su ishodi u doglednom vremenu politički neizvesni, a po mom uverenju u konačnijem raspletu sa jednakim su i tragična i oslobodilački za mlade generacije i našu decu. U

istorijskom ishodu sukoba te dve dominantne, antagonističke konfrontacije savremenog jugoslovenskog društva, skončaće se jedna prestarela epoha sa svojom istrošenom i sklerotičnom ideologijom, harizmatiskim i autokratskim vođama, devetnaestovekovnim mitovima, balkanskim inercijama i nacionalno - folklornim kultovima, tragičnim obnama naroda i moćnim lažima.

Vreme je da izgovorim svoju zaključnu misao.

Iz jugoslovenske egzistencijalne krize izlaz je, i po mom uverenju, danas jedan: promišljena, na vlastitom i svetskom iskustvu, naučnom saznanju i tvoračkoj viziji zasnovana, odlučna, temeljna demokratska reforma celokupnog društvenog, ekonomskog i državnog uređenja Jugoslavije, čiji osnovni politički subjekat neće biti suverena država kao 'birokratsko kraljestvo' nego čovek pojedinac - slobodan građanin". (*Književne novine*, 27. mart, 1988)

Maj

◊ Na godišnjoj Skupštini SANU, predsednik Dušan Kanazir je u ime Akademije podržao napore i predloge rukovodstva Srbije "čiji je cilj da se pronađe izlaz iz krize". (*Politika*, 27. maj 1988)

16. jun

◊ U Ljubljani je organizovan montirani proces protiv J. Janše, I. Borštnera i D. Tasić pred vojnim sudom zbog odavanja "vojne tajne". Uskraćeno im je da na suđenju govore slovenačkim jezikom.

Suđenje pred Vojnim sudom u Ljubljani izazvalo je u Sloveniji proteste, jer ih je slovenačka javnost doživela kao političko suđenje, kojim je trebalo da se zaustave reforme i zahtevi za demokratizacijom na čemu je insistiralo civilno društvo.

Dobrica Ćosić je govorio na prirotestnoj književnoj večeri u Cankarjevom domu 28. juna: "Imam utisak da se u Sloveniji potcenjuje ili pogrešno tumači koliko se Jugoslavijom širi nespokojsstvo zbog vašeg 'antibosanstva' i onih nekoliko šovinističkih izgreda prema pripadnicima Jugoslovenske narodne armije, a posebno koliko se u Srbiji dubi razočarenje prema tragediji srpskog naroda na Kosovu i Metohiji koji se sprema na poslednji egzodus.

Imam utisak da se antimilitarističkim raspoloženjima slovenačke omladi-ne, koliko emancipatorskim toliko i isprovociranim, u nastojanjima da se nađe sa-krosantni i tabuistički odnos prema JNA, da se dakle JNA preobrazu u demokrat-ski institut jugoslovenskog društva, pojavljuju i

destruktivna raspoloženja, neki oblici iracionalnosti, nasilja i ponižavanja ljudi u vojnim uniformama...

(...) U ime tog 'istorijskog razuma' ja apelujem na armijski sud i rukovodstvo Jugoslovenske narodne armije da pod časnim uslovima oslobodi uhapšene mladiće – Janšu, Borštnera i Tasića i time oslobodi slovenačku i jugoslovensku javnost jedne more s kojom u našoj sveopštoj krizi ne rastu patriotska osećanja i autoritet Armije". (*Književne novine*, juli 1988)

17. jun

◊ Pet hiljada radnika zemunske fabrike "Zmaj" demonstrira pred zgradom Skupštine SFRJ.

To je uvod u "događanje naroda".

1. jul

◊ Značaj masovnih medija u pripremi rata ogleda se u definisanju krize, identifikovanju njenih glavnih aspekata i aktera. Oni su lako instrumenatizovani i pretvoreni u "proizvodni pogon" vladajuće ideologije. Pogon je funkcionisao usaglašeno što je omogućilo prilagođavanje medijskog, a potom i ukupnog javnog govora, političkom projektu vladajućeg režima. U jesen 1988, *Politika* dobija novu ulogu na javnoj političkoj sceni. Milošević je stavlja u funkciju obračuna sa svojim političkim protivnicima. *Politika* ne preza da objavljuje falsifikate kako bi kompromitovala pojedine političke ličnosti.

U prvoj fazi Milošević koristi medije za obračun sa svojim političkim protivnicima, a zatim ih instrumentalizuje protiv jugoslovenske federacije. Rubrika "Odjeci i reagovanja" otvara sva pitanja naznačena u *Memorandumu* SANU: ekonomska neravnopravnost Srbije u Jugoslaviji, promenu Ustava iz 1974. godine, genocid nad Srbima i Crnogorcima na Kosovu i asimilacija i diskriminacija Srba u Hrvatskoj, te odnosi sa drugim republikama.

Sadržaj i ciljevi rubrike poklapaju se sa konceptom *Memoranduma* SANU, ali delom i programskim govorom Slobodana Miloševića u Kosovu Polju, 24. aprila 1987 godine, kada su pobrojane glavne teme buduće *Politikine* "narodne tribine". Milošević tada kaže da su "sva pitanja na dnevnom redu, i pravda i sloboda i kultura, jezik i pismo. Sva su pitanja na dnevnom redu, od međa do ustavnih promena, od obdaništa do sudova". Osim njegovog boravka na Kosovu, koji se kasnije sveo na mitsku rečenicu "Niko ne sme da vas bije", i nerazjašnjeni zločin u paraćinskoj kasarni od 3. septembra 1987, (kada je vojnik, albanskog porekla ubio četiri vojnika, od kojih samo jednog Srbina) i pokretanje inicijative za ustavne promene glavne su teme priloga rubrike "Odjeci i reagovanja". Rubrika dobija funkciju smernica kojom se

čitaoci sistematski instruišu i usmeravaju. Ona traje od jula 1988, do marta 1991. U rubrici aktivno učestvuje grupa akademika, svi članovi Komisije za pisanje *Memoranduma*. 1988, objavljeno je 13 priloga o radu Akademije, 16 o akademikima; 1989 – 23, o radu Akademije, oko 40 priloga o akademikima; 1990 – 18, o radu Akademije, oko 120 priloga o akademikima; 1991 – 17, o radu Akademije, oko 130 priloga o akademikima.

1. jul

◇ **Slobodan Milošević:** "Kao što se zna, natalitet Kosova je jedan od najvećih u svetu. Veći i od nataliteta u Albaniji. Ova tabu tema je tek odskora postala predmet rasprave. Natalitet poprima i svoje izrazite društveno-političke aspekte. Narodi koji žive sa Albancima postaju manjinski i gube teritoriju i životni prostor. Do čega to može dovesti ako se ništa ne preduzme?

(...) Teško mi je da tumačim ćutanje srpskih i drugih političara o Kosovu. Kada je to ćutanje počelo, ja sam išao u gimnaziju. Što se srpskih političara tiče, već sam rekao da su se oni opredelili za ćutanje o Kosovu da bi sačuvali status u političkom životu i uticaj na taj život. A što se uticaja tiče, on se, nažalost, nije odnosio na politiku u vezi sa interesima Srbije ili Jugoslavije, već na one političke i kadrovske poteze koji se vuku u egoističnom, ličnom interesu. Tumačenje stanja na Kosovu u stranoj štampi zavisi od orijentacije te strane štampe. Negde su u pitanju dezinformacije, a negde zle namere. Među onima koji vide Albance kao progonjene, a Srbe kao progonitelje, više je onih koji su zlonamerni od onih koji su dezinformisani. (*NIN*, 3.jul 1988)

25. jul

◇ Skupština Srbije usvojila *Nacrt amandmana na Ustav SR Srbije*.

Septembar

◇ U diskusiju o promenama ustava SFRJ, na čemu je Srbija insistirala, Pravni fakultet je imao posebno mesto. Dr Ratko Marković je smatrao da Srbija tek posle promena u saveznom ustavu može da donese svoj ustav, koji će "zaista biti njen ustav i koji će predstavljati izraz volje naroda u skladu s njegovim istorijskim i današnjim htenjima i interesima".

Ratko Marković je to obrazložio na sledeći način: "Zahvaljujući promenjenom odnosu političkih snaga kada je reč o ustavnim promenama i uopšte, novoj političkoj klimi, politički i naučni radnici, svaki delujući u svojoj oblasti, od momenta kada je predlog za promenu Ustava Srbije formalno podnet, pripremili su teren za reč naroda o ustavnim promenama. I, po svemu sudeći, ono što nije pošlo za rukom njima u vezi s ustavnim promenama, na

putu je da postigne narod spontanom akcijom. Ima li idealnijeg vršenja ustavotvorne vlasti u demokratiji od njenog spontanog preuzimanja u ruke naroda? Danas u Srbiji ustavotvornu vlast počinje da vrši sam narod... Danas je cela Srbija jedan konvent, jedna spontano sazvana i stalno zasedajuća ustavotvorna skupština, u kojoj narod neposredno, bez ikakvih posrednika i tumača njegovih želja, sam piše svoj ustav kao delo samoodređenja naroda. Zahtevani ustavotvorni referendum, kao način odlučivanja naroda o ustavnim promenama, tako je prevaziđen idealnijom demokratskom formom. Ustavnim referendumom narod daje ili uskraćuje svoju saglasnost na tekst i sadržinu ustavne promene koji je neko drugi napisao. Ustav kao akt samoodređenja naroda ispisuje sam narod. Tu više nema organa ustavotvorne vlasti – ta vlast je narod, neposredno. Šta hoće narod u Srbiji u vezi s predstojećom ustavnim reformom? Potpuno jasnu i određenu stvar. Da na području Srbije ima samo jednu, a ne kao do sada, tri rivalske države, da Srbija ne bude jedna zemlja sa tri gospodara.

(...) Nema ostvarenja onog što narod sada traži bez radikalnih ustavnih promene. A, nužne su samo dve takve promene. Prva, da se pokrajine svedu na istinske autonomne jedinice s autonomnim delokrugom utvrđenim u Ustavu Srbi-je (dakle, oduzimanje pokrajinama svih atributa državnosti). Druga, da se prekine svaka neposredna institucionalna veza pokrajina s federacijom, koja u uslovima konsensualnog federalizma znači davanje potpuno jednakog glasa jednoj Srbiji i dvema pokrajinama u federaciji (gde, dakle, Srbija ima minus jedan glas).

(...) Postavlja se pitanje šta će biti ako se promene ustava u Srbiji ne mogu izvesti po ustavotvornom postupku predviđenom njenim Ustavom? To zavisi od političkih posledica koje bi ta činjenica mogla za sobom povući. Ukoliko se ta dilema postavi, treba proceniti čemu će se dati prednost – poštovanju ustava ili opstanku države. U takvoj situaciji, smatramo, nikako ne bi trebalo dozvoliti da trijumfuje pravo, pa makar da propadne država: *Fiat iustitia perat mundus*. Ustav je uvek jedan osobito politički, a ne samo pravni akt, kao što je to zakon. On je uvek izraz odnosa političkih snaga, pa se otuda ne može očekivati da se načelo zakonitosti onako strogo poštuje kada je u pitanju ustav kao kada je u pitanju zakon. Prekidi ustavnog kontinuiteta-neustavne promene ustava - u svetu su česta pojava nezavisno od političke kulture zemlje. U promenjenom odnosu političkih snaga zašto bi jedna očigledno besmislena odredba bila nedodirljiva i uživala azil samo zbog toga što je sadržana u ustavu koji je praktično učinjen nepromenljivim. Kriterijum ustavnosti u demokratijama vazda je bila volja naroda, njegove ogromne

većine. Narod je ipak preči od ustava. (*PRAVNI ŽIVOT*, 9-88. vol. 38, Časopis za pravnu teoriju i praksu, str. 1179-1186)

5. oktobar

◊ Protestni miting u Novom Sadu na kome je zahtevu ostavka vojvođanskog rukovodstva. Miting je popularno nazvan "jogurt-revolucijom"

◊ Početkom oktobra u SANU je održana rasprava o ustavnim promenama koja je za rezultat imala dokument pod nazivom "Mišljenje SANU o promeni Ustava SR Srbije". Svojim *Mišljenjem*, SANU je Ustav 1974 (kao i u *Memorandumu*) označila kao uzrok krize jugoslovenskog društva. (*Politika*, 19. novembar 1988)

Na tom skupu akademik Radovan Samardžić je rekao da su "naša nauka i SANU duboko (su) odgovorni za ono što je pokrenuto i što se ukazuje kao šansa da se stvari preurede). (*Politika*, 4. oktobar 1988)

17-21 oktobar

◊ Masovne demonstracije na Kosovu zbog narušavanja kosovske autonomije.

◊ Smenjena Kaćuša Jašari sa dužnosti predsednika Predsedništva PK SKK, a Azem Vlasi razrešen članstva u Predsedništvu.

5. novembar

◊ Kosovo je bila dežurna tema "Odjeka i reagovanja", pre svega, zbog visokog nataliteta preko koja se želela objasniti planirana ekspanzija albanske populacije.

Dorđe Janković, Beograd, u ovoj rubrici piše: Brojke pokazuju da u Makedoniji prosečno ima daleko više Albanaca nego u Srbiji. Zato pred nama nije pitanje SAP Kosova i odnosa Srba i Crnogoraca prema Albancima, već pitanje Albanaca u Jugoslaviji, bolje rečeno – velikoalbanski problem. To je već problem ne samo Srbije i ne samo Jugoslavije, već Balkana, Evrope i sveta. Zato se ne mogu nazivati iredentistima, separatistima i nacionalistima.

Pred nama je pojava gde se druga, tuđa teritorija osvaja naseljavanjem, velikim natalitetom. Sličnih pojava bilo je i u nacističkoj Nemačkoj.

Istorijsko pravo na teritorije o kojima je reč, nesumnjivo je na strani slovenskih naroda, što se lako može dokazati, a istorijsko pravo priznaju međunarodni zakoni. (...) Sadašnja brojna nadmoć Albanaca u SAP Kosovo i nekim drugim oblastima je ozbiljan argument u prilog velikoalbanskih zahteva. Međutim, njihova brojna nadmoć i visok natalitet nisu prirodna

posledica istorijskog razvitka, već političke volje. To je očigledno i to ne treba dokazivati (smišljeno se doseljavaju i naseljavaju, propagira se visok natalitet, toleriše se bigamija, itd.). Bitno je da je to svojevrсно nasilje nad uobičajenim tokovima društvenog razvitka sa određenim političkim ciljevima, te tako prema tome treba i pristupiti – kao prema nasilju.

Međunarodni značaj albanskog problema je očigledan.

Dok je stvaranje 'velike Albanije' javno iznet cilj albanske iredente, prikriven a očigledan cilj u doglednoj budućnosti, jeste razbijanje Jugoslavije. O tome jasno govori pravac albanskog naseljavanja. Upadljivo je da u SR Makedoniji Albanaca nema u krajevima koji su imali da pripadnu Bugarskoj posle Prvog balkanskog rata prema ugovoru. Takođe, približava se trenutak kada će srpski i makedonski narod konačno biti razdvojen tamponom neslovenskog stanovništva, te će Makedonci biti praktično izolovani od Jugoslavije. Nešto slično kao da se odigrava i u Sandžaku, koji je nekada bio upravo spona između Srbije i Crne Gore.

Činjenice nas dalje neumoljivo vode zaključku, da se u slučaju potrebe, opštenarodna odbrana neće moći odvijati kao u vreme Drugog svetskog rata. Da li će pojam "velika Albanija" kroz 30-50 godina, kada Albanci budu najbrojnija nacija u Jugoslaviji posle (?) Srba, podrazumevati i Bosnu, Hercegovinu i Hrvatsku, gde su nekada takođe živeli Iliri?" (*Politika*, 15. novembar 1988)

15. novembar

◊ **Dušan Jovićević**, Beograd, pod naslovom "Tri kobne greške" piše: "Majorizacija koju sprovodi rukovodstvo albanske narodnosti na Kosovu, prema narodima i narodnostima koji tamo žive nije samo prisutna u okvirima državnih i politički već i u svim oblastima društvenog života i rada..... Demografska eksplozija, brojna prisutnost emigracije i iseljavanje omogućili su da danas na Kosovu živi oko 1.450.000 Albanaca i samo oko 350.000 Srba, Crnogoraca, Turaka, Muslimana, Hrvata i Roma, pa je odnos stanovništva sada 4,14: 1 u korist Albanaca. Ovo je prava istina zašto je albanska narodnost danas 4 puta brojnija od svih naroda i narodnosti koji žive na Kosovu. Taj odnos je omogućio potpuni majoritet Albanaca nad svim narodima i narodnostima Kosova.

Albanska emigracija se različito procenjuje od strane kosovskog rukovodstva. Tvrde da ih je samo oko 750, drugi koji su realniji i manje zataškavaju tvrde da ih je oko 7-8 hiljada, a prema podacima koje donose razni časopisi i dnevna štampa, njihov broj se kreće između 300.000 i 350.000 ljudi.

Zbog takvog stanja koje danas postoji, narodi i narodnosti na Kosovu su u situaciji da moraju trpeti i podnositi sve torture i ponižavanja kojima su izloženi a albanska se narodnost tako ponaša kao da je to država Albanija a ne Jugoslavija.

(...) Programska šema *TV Prištine* ubuduće mora biti takva da emituje kao i do sada tri dnevnika u toku jednog dana, ali jednako na jezicima naroda i narodnosti. Ovo pravilo bi važilo i za ostali tv program koji je takođe vrlo loše uređen (90% programa je na albanskom a samo 10% na ostalim jezicima). Radio-program takođe treba uskladiti sa televizijskim jer ima iste probleme koji su ranije izneti". (*Politika*, 15. novembar 1988)

Inž. Sava Maksimović, Beograd: Bahato ponašanje došlo je do vrhunca. Samozvani 'zapadnjaci' više nemaju mere u blaćenju 'južnjaka'. Duskorašnji ispadi protiv Jugoslavije i JNA u Sloveniji su stekli pravo građanstva. Sada su, ali ne samo sada, na redu besomučni napadi na srpski narod. Mržnju sipaju razni Rupeli, Kermauneri, Zlobeci, Rusi, u 'Revijama', 'Katedrama', 'Mladinama'.

Mislili smo, opšte je otopljanje, demokratizacija, pa ne znaju deca gde su tome granice. Ali otkad su ta deca dobila podršku i saglasnost za svoj prljavi posao i od svojih rukovodilaca, Smolea i dr. ne može se više na tu hajku strpljivo odgovarati samo demantijima i uveravanjima u istinu, već se mora reći da se radi o izdajničkoj raboti. Izdajnička je rabota zahtev za 'civilno' služenje vojnog roka, izdajnička je rabota otkrivanje vojne tajne, izdajnička je rabota kada se organizuju demonstracije protiv Suda, a izdajnička je rabota i kad rukovodioci Republike podržavaju zborove i demonstracije organizovane u korist špijuna.

Bez ikakvih argumenata, bez ikakvih dokaza ili primera, jednostavno se sipa ogoljena mržnja protiv Srba: 'primitivno rodovsko društvo', 'agresivni fašistoidni velikosrbi', 'Srbija – nacionalizam, antiintelektualizam', 'Srbi ortodoksni, militantni i primitivni', 'Srbe o vrbe' itd. sve gadost do gadosti. Zdravom čoveku zastaje dah i misao, otkuda toliko nagomilane mržnje.

I kad je moglo da se misli da je cela hajka protiv Srbije u sprezi Smole – Kučan – Rupeli – Zlobeci itd. pokazuje se da je faktički komplot još širi za Janeza Stanovnika i još šire za 'neprincipijelnu koaliciju', čiji je rad protiv Srba i Srbije Stanovnik tako čitko objasnio u Americi, predstavljajući bestidno sebe za njenog predvodnika.

(...) Jugoslaviji treba da zahvale za privilegovani položaj i neviđeni privredni uspon Slovenije posle Drugog svetskog rata, čime se ona definitivno odvojila od svog dotadašnjeg statusa duboke poljoprivredne provincije negde na periferiji Austro-Ugarske monarhije.

Zahtevam zahvalnost (od nezahvalnih) u ime svih radnika fabrike kamiona 'Praga' u Rakovici, koji su ostali svi do jednog bez radnog mesta kad je njihova fabrika (odmah posle rata) potpuno demontirana i prenetu u Maribor da se osnuje sadašnji 'TAM'. Dakle, Srbija je morala da bude 'dobrovoljni davalac krvi' za one koji je sada vređaju! Da svoju skromnu industriju daje za industrijalizaciju čisto seljačke Slovenije!

18. novembar

◇ **Spasoje Raković**, Beograd: Povod mom javljanju je napad prištinskog profesora univerziteta dr Agima Vinca, inače rodnom iz sela Velešta kod Struge, na poznatu jugoslovensku pesnikinju Floriku Štefan, koja je u NIN (br. 1971) objavila zapanjujuću crticu – informaciju o tome kako jedna učenica srednje škole (Albanka) ne zna ko je otac deteta koje nosi u sebi, njen brat ili njen stric i o tome kako je jedan svekar molio advokata koji je zastupao u parnici za razvod braka (zbog impotencije njenog muža) njegovu snahu govoreći mu da se stvar nekako zataška i da nevesta ne napusti kuću. ...

Sada vas ponovo susrećem na stranicama NIN u rubrici 'Odjeci', kako blatite našu poznatu pesnikinju, 'bilingvistkinju', jugoslovensku poetesu Floriku Štefan, zato što se usudila da perom ustane protivu dozlaboga nenormalne pojave rađanja dece iza zaista visokih avlija domova većine pripadnika albanske narodnosti i nekih anomalija u tom (sa deset brava zatvorenom) 'familijarnom životu' u nekim domovima pripadnika vaše nacionalnosti. Javljam se ovim redovima ne da budem advokat Florike Štefan, čijoj se 'bilingvilnosti' doktore Vinca podsmevate, a tom prilikom zaboravljate da Florika Štefan pripada ne samo našoj, jugoslovenskoj literaturi i kulturi već i literaturi i kulturi Evrope. U vašem pismu smeta mi to što oštro zamerate Floriki Štefan što se usudila, bolje reći drznula da se osvrne na do juče tabu temu Jugoslavije: enormni natalitet kod albanske narodnosti, pojavu koja nas je dovela, dovešće nas u još gore ekonomsko stanje na Kosovu i Metohiji i Makedoniji. Nažalost, vi dr Vinca ne sagledavate ili, u ime nekih viših ciljeva, ne želite da sagledate kuda vodi taj natalitet, najveći u Evropi, bratimljen sa pojavom u zaostalim delovima Afrike. Za vas je to provirivanje Florike Štefan u tu tabu-temu... grubo i jednostavno, na banalno ispolitiziran način Florika Štefan tumači problem visokog nataliteta na Kosovu, odnosno kod Albanaca koji je pre svega posledica ekonomske (i kulturne) zaostalosti, nerazvijenosti, i nezaposlenosti ali i tradicije, mentaliteta itd'...

Najzad o incestu, o čemu piše Florika Štefan, a vi joj odgovarate. Pobogu, zašto je demantujete? Toga imate i u vašem selu. Umro na dužnosti muž, žena ostala udovica, ali su je odmah udali za njegovog mlađeg brata

samo i samo da ne izađe iz kuće da ne 'osramoti' porodicu. U kumanovskoj bolnici leži prijatelj sa divnim momkom Jusufom, koga posećuju dve žene koje on obe naziva 'majkom'. Lekar objašnjava kasnije da Jusuf ne zna čije je dete: otac mu je umro, njegova majka odmah preudata kao druga žena njegovog strica i sada mladiću ne kazuju koja mu je majka i od koga je oca on nastao. Pokojna lekarka ginekolog A. Rusi iz Tetova žalila se da redovno dolazi na pregled sa snajom i svekar i preti lekarki ako nešto preduzme da one prestanu da rađaju decu. Lekar iz Ohrida kaže da stavlja glavu u torbu, ali je u trideset slučajeva, bez znanja svekra ili supruga, ugradio, za poslednje dve godine oko trideset spirala ženama albanske narodnosti, koje su ga plaćuci molile da ih spasu od nekontrolisane želje supruga za rađanjem dece. Dr Vince, je li gorka ova istina? Kao i svaka istina rečena u oči, zar ne?" (*Politika*, "Odjeci i reagovanja", 18. novembar 1988)

19. novembar

◊ Održan miting "bratstva i jedinstva" na Ušću u Beogradu. Prisustvovalo oko milion ljudi.

20. novembar

◊ **Miodrag D. Ignjatović**, Beograd: Svaka država, pogotovo ako u njoj postoji veliki nesklad u ravnomernom obnavljanju stanovništva, mora da vodi računa i o nacionalnom 'rasporedu' beba.

Demografi, udruženi sa prostornim planerima, već odavno upozoravaju da se gustina naseljenosti na Kosovu, upravo zbog tih '5,5 deteta prosečno po porodici' uveliko približila prenaseljenosti. A stanovništvo se, međutim, i dalje neplanski povećava. Tako, na primer, ono se za samo 17 godina na Kosovu potpuno udvostruči, dok je Vojvodini za to potrebno čak – 236 godina!

(...) Visok natalitet jednog naroda u zajedničkoj državi, ustvari, mogao bi da se prihvati samo ako se sa svim obavezama koje on donosi saglase drugi narodi, koji će, da uprošćeno kažemo, prihvatiti da 'izdržavaju' povećani broj dece i, eventualno, dele s njima svoje prostorne i sve druge resurse. Svaka prisilna socijalizacija, bila bi, ustvari, u suprotnosti sa jednom kristalno čistom demokratijom, koju je upravo drug Kardelj formulisao: da su 'prava svakog građanina SFRJ ograničena samo p r a v i m a drugih ljudi u njoj'.

Demografska eksplozija na Kosovu, sigurno nije samo plod i taktika albanskog separatizma i snova o velikoj Albaniji. U njoj i te kako ima primesa patrijarhalno-religijskog, kao i 'uramljivanja' ličnosti pojedinca u funkciju, pa i reprodukcijku zaostale patrijarhalne porodice. Ali, o njoj mora, i naučno i

politički da se razgovara i da se traže odgovarajuća rešenja, kako se sva nastojanja ne bi utopila u golo biološko preživljavanje sve brojnijeg albanskog življa na Kosovu.

(...) Neprihvatljivo veliki natalitet na Kosovu, a i u nekim drugim krajevima jeste 'nelagodno' pitanje, ali uzrokuje još veće ekonomsko-političke probleme. Mlada, sve brojnija populacija u ovoj pokrajini neće sutra pitati zašto su joj šanse sužene, kao što ni čitava Jugoslavija ne može zatvoriti oči pred tim da se još u vreme školovanja više ne zna 'gde će se s tolikom decom'. A kako narod kaže, 'sve što se rodilo treba ljuljati', pa će i Kosovo, a i čitava jugoslovenska zajednica još dugo grcati da bi se kakve-takve perspektive otvorile takvoj mladeži.

U SR Srbiji, čiji je Kosovo deo, sva ova pitanja imaju i poseban značaj, jer su njene 'granice' bukvalno napadnute velikim demografskim talasom sa Kosova. S obzirom da je i ona niskonatalitetno područje, nažalost, očekuje se vrlo pouzdano da će, za najviše tri do četiri decenije na njenom "užem" delu umesto sadašnjih 5,6 živeti samo 4,2 miliona stanovnika. A na Kosovu, pripremljeni za dalje pomeranje granica i širenje, umesto sadašnja 2 – čitava 4 miliona stanovnika! Šta će to sve uzrokovati u međunacionalnim odnosima i po razvoj Srbije, nezahvalno je čak i prognozirati. Ne samo na Kosovu, nego i na svim drugim mestima zato treba demistifikovati 'tabu' temu demografskog pritiska". (*Politika*, "Odjeci i reagovanja", 20. novembar 1988)

◊ **Dragomir Stošić**, Beograd: Članak inž. Save Maksimovića koji je izašao u *Politici* 15. novembra 1988. god. na st. 12. o fabrici 'Praga' u Rakovici koja je prenetu u Maribor da bi se osnovao 'TAM', podsetio me je na slične događaje koji su se takođe dogodili u Beogradu.

Na Senjaku, ispred Sajmišta i danas stoji kao ruina velika zgrada Fabrike papira 'Milan Vapa'. Bila je poznata i po tome što je na njoj pre rata bila jedina parola u Beogradu: 'Radi i živi i podaj drugome da živi'. Milan Vapa, Ličanin, neženja živeo je na uglu ulice Kneginje Perside (sada Proleterskih brigada) i Prote Mateje. Ta crvena lepa omanja kuća i danas postoji. Za Milana Vapu se pričalo da je najbogatiji čovek u Jugoslaviji.

Zašto je odmah posle rata ova fabrika prestala sa radom i gde su se dele njene mašine? To mora neko da zna! Da nisu i one doživele sudbinu 'Prage' i ko zna kojih još fabrika?! Jer to je bilo tabu vreme.

Danas Beograd, najveći kulturno-administrativni centar Jugoslavije sa najvećim brojem izdavačkih preduzeća, najvećim brojem dnevnih i nedeljnih novina, nema industriju papira. Na uglu ulica Čuburske i Čerliševskog i danas postoji kuća (sada je tamo prodavnica 'Rade Končar' iz Zagreba). U njoj je bila mala štamparija. Vlasnik se pomirio kada su je konfiskovali, ali nije

preživeo kada je čuo da je odneta u Albaniju". (*Politika*, "Odjeci i reagovanja", 20. novembar 1988)

25. novembar

◊ Usvojeni su Amandmani IX-XLVIII na Ustav SFRJ. Ova ustavna revizija proširuje osnove za jedinstveno jugoslovensko tržište i, u izvesnoj meri, zakonodavna prava federacije. Načelo "konsezusa" u odlučivanju o bitnim pitanjima na nivou federacije je sačuvano. Ove promene nisu, međutim, zadovoljile srpsko rukovodstvo i JNA koji su težili recentralizaciji Jugoslavije.

1. decembar

◊ **Dobrica Ćosić**, akademik i pisac: "U Jugoslaviji je najteže njenom najbrojnijem narodu, a taj isti narod joj je i najodaniji". (*Književne novine*, 1. decembar 1988)

◊ **Milorad Ekmečić**, akademik: "... nasilje je babica stvaranja nacionalnih država, i to, uglavnom nasiljem u ratu. Svaki nacionalizam počinje skupljanjem bajki ili epskih pesama, i to je, dakle, elitni nacionalizam. Svojim studentima pričam anegdotu s početka prošlog veka u Pragu. U Gradskoj kafani, okupili se ljudi i sede, kao mi ovde, za stolom. Onda je neko ušao i upitao šta bi se dogodilo ako bi im se na glave srušio plafon kafane. Odgovor je glasio da bi to bio kraj češkog nacionalnog pokreta". (*Književne novine*, 1. decembar 1988)

2. decembar

◊ **Bojan Radosavljević**, Titograd: Ovih dana je u Beogradu u organizaciji SANU održan skup na temu 'Jasenovac 1945-1988', na kome su govorili najpoznatiji istoričari i poznavaci ove oblasti. Sa velikim ogorčenjem sam pročitala podatak koji je na skupu iznio Vladimir Dedijer, da je u interpretaciji ljubljanske 'Mladine' 50.000 ljudi nestalo kao žrtva jasenovačkog logora. Nažalost već odavno se istorijska 'istina' u našim naučnim institucijama improvizuje od republike do republike. Sporne hipoteze o vremenima o kojima ne posjedujemo dovoljan broj materijalnih dokaza ne čude toliko koliko zabrinjava i boli minimiziranje broja žrtava bivšeg logora smrti – Jasenovac – koji je samo prije četrdesetak godina prestao biti stratište hiljada i hiljada Srba i ostalih rodoljuba". (*Politika*, 2. decembar 1988)

4. decembar

◊ Prim. dr Dušan Miletić, Beograd pod naslovom "Zar od Božjeg pastira" obraća se kardinalu Kuhariću koji je dao izjavu izjavu pariskom

"Mondu" da je u Jasenovcu ubijeno SAMO (moj naglasak) 40.000 Srba. "Zar za jednog božjeg pastira i to vrlo visokog ranga, koga je Bog poslao da među ljudima na zemlji širi mir, slogu i ljubav, čak i 20 puta umanjen broj zverski pobijenih mučenika, predstavlja SAMO?!"

(...) Zamislite se kardinalu Kuhariću, makar i sada skoro 50 godina kasnije, kad već niste ranije, ne nad brojkom pobijenih mučenika nego nad vašom rečju SAMO ako ste je izgovorili bilo kome i bilo kada. Pa za ime Boga, gospodine kardinalu, nisu to cepanice nego su bili ljudi, postali i ostali mučenici, od prvog do zadnjeg kome su nož, kama ili malj prekratili muke. Šta mislite gospodine Kuhariću da je kojim slučajem među tih SAMO 40.000 mučenika bio neko od vaših bližnjih i dragih, da li bi i onda bilo SAMO? ...Ja vaš odgovor i ne očekujem ali ako mislite da mi objasnite šta znači ona stravična rečja SAMO (oko broja pobijenih mučenika neću sa vama kardinalu ni da raspravljam), odgovor pošaljite preko 'Politike', 'Glas Koncila' ne čitam". (*Politika*, 4. decembar 1988)

6. decembar

◊ **Dr Gavro Marjanović**, Beograd: (...) "Demografska karta južne pokrajine SR Srbije počinje da se iz osnova menja tek posle Drugog svetskog rata. U štampi cirkuliše podatak prema kome je 1945. godine na Kosmetu živelo 350.000 Albanaca (53.84% celokupnog stanovništva ove pokrajine) i 300.000 Srba, Crnogoraca i ostalih naroda i narodnosti (46,16% celokupnog stanovništva Kosova i Metohije). Sada, pak, Albanci sačinjavaju preko 88% celokupnog stanovništva Kosova i Metohije! Učešće Srba, Crnogoraca, Goranaca, Hrvata, Turaka, Roma svedeno je na ispod 12%. Dakle, za 41 godinu u potpunosti je promenjena demografska struktura Kosova i Metohije: nacionalna manjina postala je većina a posledice te promene su već poznate našoj široj javnosti.

(...) Upoređivanja kretanja albanskog stanovništva na Kosmetu i u NR Albaniji posle drugog svetskog rata pokazuje: 1. da prirodni priraštaj stanovništva albanskog porekla na Kosovu i Metohiji premašuje prirodni priraštaj stanovništva u NR Albaniji; 2. da se u periodu 1960-1988. dakle za 28 godina, broj stanovnika u NR Albaniji još nije ni udvostručen dok se u poslednje 43 godine broj Albanaca na Kosovu i u Metohiji povećao za celih 495%!

(...) Šta se to dešava u redovima albanskog stanovništva u našoj zemlji posle Drugog svetskog rata? ...Dakle, albanski nacionalisti i separatisti, tri puta poraženi na bojnopolju od 1912, do 1945. godine, postavili su sebi za cilj da u miru prekroje granice SFRJ, da bez krvi ostvare ono što nisu uspele

oružanom pobunom, što mnogo pre nije pošlo za rukom njihovim precima u periodu 1689-1912. godine pod okriljem svojih moćnih osmanlijskih zaštitnika. Centralno mesto u tim planovima zauzima posle Drugog svetskog rata demografska eksplozija u redovima albanskog življa na Kosmetu kao poluga za ostvarivanje 'etnički čistog Kosova'. Zar će naša zajednica dozvoliti ostvarivanje tih fašistoidnih planova i u miru izgubiti ono što je stečeno krvlju? Zar već jednom nećemo stati nakraj divljanju albanskih nacionalista i separatista na našem tlu?" (*Politika*, "Odjeci i reagovanja", 6. decembar 1988)

22. decembar

◊ Druga važna tema "Odjeka i reagovanja" bila je sama Srbija i njeni neprijatelji. Napise karakterišu sve moguće teorije zavere.

Igor Rems, Bar: 'Sve što je srpsko, meni je mrsko'. Ovo je genetski moto pod kojim se i danas, nažalost, grupiše neprincipijelna koalicija. Očigledno, antisrpstvo je na 'zapadu' u određenim krugovima danas u visokoj modi političkog 'džet seta'. Doduše, uvek je i bilo prisutno na političkoj sceni, ali od Drugog svetskog rata ne tako otvoreno, agresivno i destruktivno.

'Zapadnim' političarima i teoretičarima je više neizdržljiv srpski sindrom osloboditelja, pa se zato i trude svim silama suzbiti i onemogućiti dalji razvoj i prosperitet Srbije. Za takav odnos prema Srbiji, već znaju i vrapci po krovovima, a oni koji žele ukazati na neprincipijelnost i nepravdu proglašavaju se 'mrtvim dušama' (Živko Gruden, 'Vjesnik' od 11. decembra 1988, pod naslovom: 'U potrazi za zdravim snagama'), u kojem tako naziva dolje potpisanog. (*Politika*, "Odjeci i reagovanja", 22. decembar 1988)

1989.

◊ **Dobrica Ćosić**: "Odlika svih nacionalnih pokreta je nastajanje nacionalnih vođa. U srpskoj istoriji tako se zbiva od Karađorđa do Slobodana Miloševića. Miloše-vića nije stvorila srpskim vođom partija, ni socijalistička ideologija: takvim su ga mo-gli učiniti samo nacionalne energije i državotvorstvo". (Dobrica Ćosić, *Promene*, 1992)

10-11. januar

◊ Masovni miting u Podgorici dovodi do smene državnog i partijskog rukovodstva.

15. januar

◊ **M. Popović**, akademik: "'Bratstvo i jedinstvo' promovisali (su) srbofobi sa krajnje levice, ne samo da bi zaštitili srbofobe sa krajnje desnice, amortizujući njihovu zločinačku radnju..." (*Književne novine*, 15. januar 1989)

27. januar

◊ **Miloš Macura**, akademik: "Natalitet se mora ograničiti u interesu kosovske žene, lokalne zajednice i čitave naše zajednice, u interesu odnosa u Srbiji i Jugoslaviji. Ovo kažem zato što su, nažalost, protivrečnosti koje postoje između visokog i niskog nataliteta, počele snažno da se manifestuju na političkom i etničkom planu, ne samo zbog iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova, već i zbog velikog demografskog pritiska, stanovništvo Srba i Crnogoraca počinje da se gasi (...) . Mora se znati da se fertilitet – plodnost može kontrolisati, da to nije nešto što je dao Gospod ili Alah, pa samo oni o tome mogu da odlučuju, već da je to biološka činjenica koja se može regulisati i da za to postoje zdrave medicinske i prihvatljive socijalne mere". (*Politika*, 27. januar 1989)

4. februar

◇ **Antonije Isaković**, pisac, akademik: "Srbi su se odricali srpstva u korist Jugoslavije i jugoslovenstva. I to je trajalo godinama. Do skora, jer su izgleda uvideli da je ta njihova nacija, taj narod, da je sapet, da je napravljena ne jedna, nego milion mreža oko nje. Tek sada, oni su počeli shvatati da su se odrekli svog u ime nečeg što je fiktivno, počeli su da shvataju gde im je istorijska greška.

(...) ta greška usvojena je iznutra, a bila je nametnuta. I to lako nametnuta, jer je srpska duša bila široka, široka za sve naše narode. A mi smo pristajali na to nametanje. A to naše pristajanje je bilo baš u ovom: što smo mi u našim očima i srcima imali jednu metafiziku i iracionalizam metafizike. Mi smo prezirali i državu i naciju. Prezirali smo sve nacionalno: i pesme, i himnu, i zastavu, na jedan način, sve smo potisnuli. I našu istoriju, i naše bitke, sve smo to suzili, zaboravili, postali smo suženi ljudi, ogoljeni, i zato smo bili žrtve manipulacije, koja je, kažem, imala u nama dobru podlogu. To su, eto, bile istorijske greške Srba, srpskih komunista.

(...) Naš tragizam je upravo u tome što smo, eto, u ovom veku pretrpili i genocid i masakr, kao malo koji narod. Ja razlikujem ta dva pojma, ali upravo kažem i genocid i masakr. Mi smo sistematski uništavani, da bismo i biološki, fizički nestali. Ubijana su i deca, i seljaci, i žene, trudnice, radnici, učitelji, sveštenici. Mi smo verovatno jedini narod kome je crkveni poglavar bio u logoru. Patrijarh Dožić je bio u Dahauu. Ne znam zašto: u ime čega su potiskivane te naše rane? U ime kakvog zajedništva, u ime kakvog bratstva...

(...) da, u ime kog jugoslavenstva je sve to bilo potisnuto? Zbog čega se nije smeo upotrebljavati pridev srpski, imenica Srbin? Uvek se govorilo naš jezik, naš pisac, naša istorija. Tek sada se, i u poslednje vreme, dozvoljava pridev 'srpski'. Iako je to drugim narodima sasvim omogućavano, i Slovencima, i Hrvatima, i Makedoncima, pa i nacionalnim manjinama.

(...) Mi smo uvek bili nacionalisti i hegemoni, kad bi postavljali neko svoje pitanje. Upravo zato što smo većinska nacija, stradali smo, uvek. U ime toga, mnogo je, mnogo, urađeno protiv Srba. Od Komiterne do današnjih dana. I nije bila 'ugnjetačka' srpska buržoazija, nego je čitav srpski narod optužen za to. Zato nije bio ni, 'zaslužio', svoju KP. Nego je tek pred završetak rata osnovana. A srpski narod je bio glavni nosilac oružanog otpora, pogotovo, u prvim danima rata. I, mislim, to je taj paradoks, taj kompleks. Zato je Komiterna i potpomagala razne nacionalističke i terorističke pokrete u Jugoslaviji – od ustaša, do VMRO. Ona je pravila i svoje obaveštajne centre u Zagrebu, a ne u Beogradu. U Komiterni su, uostalom, vladali pripadnici pobeđenih naroda u Prvom svetskom ratu: Mađari, Bugari, Nemci. A zna se

gde su Srbi bili, kao pobednici... Srpski je narod, dakle, predstavljan kao reakcionaran narod i ta je floskula ostala do dana današnjeg. A da li su potrebni neki dokazi za tu našu 'reakcionarnost' od onolikh žrtava u zadnjem ratu? Ili, recimo, i danas naša zapadna braća, nas označavaju kao reakciju, ali ovog puta reakcionare drugog tipa. Mi smo po njima 'bastion boljševizma'. Pa, eto, boljševizam je najviše zla naneo srpskom narodu, a mi smo sad 'bastion boljševizma'. Kako i to da nazovemo? Licemerjem? Malo bi bilo!

(...) E pa, tragizam je upravo u tome što srpski narod nije umeo da postavi svoje pitanje. Nego je dopustio da mu drugi modelirajustvari.

(...) Moram da kažem da je nesreća mog naroda što nema program. Politička slabost ove situacije je što mi nemamo program. Svi drugi narodi imaju program, a mi, mi ga, eto, nemamo. Zato je osnovna stvar da napravimo taj program. Program našeg odnošenja prema srpskom pitanju, prema Jugoslaviji, prema svetu. Treba nam jedan apsolutno demokratski program. Dobru osnovu ove ideje na osnovu kojih se proletos kod nas narod pokrenuo, u Miloševićevim govorima ima veoma bitnih momenata. Moramo širiti istinu o nama. Srbija mora da savlada svoju izolovanost. Čini mi se, plašim se, da smo mi narod bez saveznika. To je naša najveća slabost.

(...) Srbija mora da se izbori i da se stalno bori za svoju ustavnost. To je pitanje njenog istorijskog opstanka. Inače se pretvaramo u teritoriju bezimenu, u stanovništvo koje tu živi. Gubitkom imena gubi se i poreklo, i onda se gubi iz živog toka istorije. Narod je umro, i ostala je samo završna priča o njemu

(...) Monolit ima u sebi težnju ka nekritičnosti i to može da bude opasno. Međutim, nagomilalo se pred tim monolitom mnogo istorijskih zadataka, i dok se ti zadaci ne ispune mi moramo da budemo jedinstveni. Recimo, i u Prvom svetskom ratu Srbi su bez obzira na veliki broj predratnih stranaka, pogleda i mišljenja formirali monolit. I da nije bilo tog monolita pitanje je šta bi bilo. Eto, Milošević govori ideje koje su tu i koje narod oseća. I samim tim što govori tu narodnu istinu, govori ubojito i odsečno, neki tu vide diktatorski znak, ali to ja, za sada, ne vidim. Uostalom, tako govore i Jović i Trifunović, i mnogi drugi.." (*Duga*, 4. februar 1989.)

27. februar

◇ U Ljubljani održan skup podrške rudarima Starog trga. Kučan izjavio da se tamo "brani avnojevska Jugoslavija".

3. mart

◇ Predsedništvo SFRJ zavodi vanredno stanje na Kosovu. Uveden je policijski čas i pohapšeno kosovsko rukovodstvo.

28. mart

◊ U uslovima vanrednog stanja na Kosovu, u Beogradu svečano proglašeni Amandmani na Ustav SR Srbije, kojima je pokrajinama znatno ograničena autonomija. Oduzeto im je pravo veta na ustavne promene u Srbiji i znatno je sužena njihova zakonodavna, upravna i sudska vlast. Istog dana u masovnim albanskim demonstracijama na Kosovu poginula su 22 demonstranta i 2 policajca. Datum proglašenja ovih ustavnih amandmana, 28. mart, proglašen je u Srbiji državnim praznikom.

Maj

◊ Skupština SR Srbije izabrala Slobodana Miloševića za predsednika Predsedništva SR Srbije.

26. maj

◊ **Dušan Kanazir**, akademik: "... ovo je prilika da se podsetimo i činjenice da je Akademija bila među prvim našim institucijama koje su stalno ukazivale na dugogodišnji neravnopravni položaj srpskog naroda i na eventualne teške posledice koje takvo stanje može izazvati". (*Politika*, 26. maj 1989)

Jun

◊ **Milorad Vučelić**: "Počev od kritike samih naznaka "novih" ustavnih rešenja s kraja šezdesetih godina i 'Kritičkog razmatranja vladajuće ideološke koncepcije i nacionalnoj politici' Dobrice Ćosića, pa preko borbe protiv ustanih amandmana sa samog početka sedamdesetih godina, srpska kritička inteligencija studenti i profesori Beogradskog univerziteta su se borili i protiv nedemokratske suštine Ustava iz 1974. godine i protiv autoritarno nametnute neravnopravnosti Srbije stvorene ovim ustavnim rešenjima". (*Duga*, juni 1989, vanredno izdanje posvećeno *Memorandumu*)

28. jun

◊ Proslava 600 godišnjice Kosovske bitke na Gazimestanu. Predsednik Srbije Slobodan Milošević je helikopterom sleteo na Gazimestan i održao govor i odmah otišao, što mu je SPC ozbiljno zamerila. U govoru je obećao prosperitet, kome mnogi stoje na putu, te da će biti potrebne i dodatne mere: "i oružana borba ako bude potrebno".

◊ U poruci za Vidovdan 1989. godine *Glas crkve* izlaže svoj "Predlog crkvenonacionalnog programa" u kom piše: (...) Stoji činjenica da je tokom poslednje dve godine došlo do otopljanja u odnosima Srpske crkve i srpske

politike i do promena, do kakvih nije došlo za pola veka od rata naovamo. Mi za sada nismo mogli očekivati više. Ali ne sme se na tome stati. Ne treba se bojati i zazirati od Crkve koja je vekovima bila najstabilniji stub srpskog naroda. Ni sada kao ni pre, Srpska crkva neće partnerstvo sa državom, niti podelu političke vlasti. To je strano njenom duhovnom naznačenju. I mada se konkretno ne opredeljuje ni za jedan društvenopolitički poredak ni partiju, ona ne može biti potpuno apolitična...Zato predlažemo političkom vodstvu Srbije koje nastupa sa programom stvaranja demokratske evropske države da Crkvi povрати ulogu koju joj je nepravedno i nasilno oduzeta i tako ispuni prazninu koja je nastala njenim zapostavljanjem u društvu. Jer nema jake države bez jake Crkve!" (*Glas crkve*, br. 3, 1989)

Jul

◊ **Dobrica Ćosić**, akademik: "Srpski narod je u poslednje četiri decenije doživeo pravu razistoriju. Razaran je njegov istorijski, duhovni, ekonomski, politički identitet i integritet. Ideološki su poništavani i krivotvoreni motivi i rezultati oslobodilačkih ratova srpskog naroda; oduziman mu je i otet njegov Srednji vek; skraćena mu je istorija (...). Najkraće rečeno: u brionskoj Jugoslaviji, srpski narod je neravnopravan i obespravljen, eksploatisan i tutorisan, podvrgnut šovinističkom teroru, diskriminacijama i asimilacijama, primoran na velike seobe ka etničkoj matici. Srpska republika bila je svedena na beogradski pašaluk, stavljena u zavisnost od prištinskog begovata i novosadskog vojvodstva, a političko rukovodstvo tog pašaluka, voljno i nevoljno, pristajalo je na vazalstvo brionskom dvoru i antisrpskoj koaliciji". (*Književne novine*, 1-15. jul 1989)

7. jul

◊ **Dobrica Ćosić**: "Kosovo je nerešivo pitanje. Autonomija Kosova daće potpuni legitimitet stvaranju druge albanske države - ali u Jugoslaviji - koja može da se ujedini sa Tiranom kad bude htela. Albanski pokret je pre svega nacionalistički. Ili ćemo im dati teritoriju, što znači izgubiti i pola Makrdonije, i što bi dovelo do raspada Srbije, ili ćemo primeniti silu kao Izrael. To je bolan put koji donosi ogromnu štetu". (*Il Tempo*, 27. jun 1989; prenela *Borba*, 7. jul 1989)

15. jul

◊ **Dobrica Ćosić**, akademik: Srpsko jugoslovenstvo, ovako kako se sada politički iskazuje, u doživljaju drugih jugoslovenskih naroda pretvara se u svoju suprotnost, izaziva antijugoslovenstvo i antisrpsvo". (*Književne novine*, 1-15. jul 1989)

5. avgust

◊ **Atanasije Jevtić**, mitropolit: "Tek odnedavno odnosi Crkve i države u Srbiji su se zaista poboljšali, i sve su bolji. Daleko su još od toga da budu bez problema. Neko je dobro rekao: 'Jeste Crkva odvojena od države ali nije država od Crkve'.

(...) Možemo slobodno reći da je kosovska tragedija srpskog naroda probudila savesti, najpre pojedinaca u srpskom rukovodstvu (Milošević, Čkrebić) da pogledaju kosovskoj istini u oči, o kojoj je SPC već decenijama, istina vrlo diskretno, ali nepokolebivo, svedočila svojim pismenim protestima upućivanim nadležnim vlastima, počev od organa u Pokrajini Kosmet, do onih u Srbiji i Jugoslaviji, uključivši i Josipom Brozom.

(...) Pa kada su nam se creva prosula na Kosovu i Metohiji, i nad tom svenarodnom patnjom podsmevali se i pravili politikantske račune i pazare, moralo je ovom narodu da pukne pred očima, da mu "puknu trpila" kako sam narod kaže. Ili kako je rekao Slobodan Milošević "Ponizili su bili jedan ponosit narod". Hvala Miloševiću što je to među prvima shvatio.

(...) Kosovo je naša zajednička rana, ali je živ crkveno-narodni organizam i prebolicu tu ranu. To nije utopija ni mit nego životno iskustvo srpskog naroda stečeno vekovima. Dokaz toga je i ovo svenarodno buđenje i osvešćenje. (*Duga*, 5. avgust 1989.)

11. avgust

◊ **Radovan Samardžić**, akademik: "Zlogasni Ustav od 1974. najzad je do kraja obelodanio namere da se Srbija (...) stavi u položaj ustavne neravnopravnosti i polukolonijalne ekonomske zavisnosti". (*Politika*, 11. avgust 1989)

13. avgust

◊ **Matija Bećković**, pesnik i akademik: "Ključna rečenica koju je Slobodan Milošević izgovorio i koju nije izgovorio nijedan Srbin u poslednjih pola veka, koja mu je donela slavu koju nije osetio nijedan srpski političar posle rata je rečenica koja će ga svakako nadživeti, a ona glasi: 'Ne sme niko da vas bije'. Svaki Srbin misli da se i na njega odnosi.

(...) Kosovo je savest našeg naroda i zato etika mora biti naša politika na Kosovu. U pitanju je ne samo naša zemlja, nego i naša duhovna čast. Otuda i toliko uzbuđenje srpskog nacionalnog ponosa kad je reč o Kosovu. (*Oslobođenje*, 13. avgust 1989)

1. septembar

◊ **Antonije Isaković**, akademik i pisac: "Ne može da se razume do kraja srpska stvarnost, ako se ne vide i ne osmotre tri nukleusa koja su svaki na svoj način učestovali i doprinosili preobražaju Srbije, a to su (ne ređam ih po važnosti): Francuska 7, Srpska akademija nauka i Srpska pravoslavna crkva.

(...) Politički, istorijski stvar se desila na Osmoj sednici. I graktanje je odmah bilo veliko, govorilo se da su to nedemokratske stvari, da su preradikalne, da je to nešto novo. Osećali su da počinje nova Srbija, novo rukovodstvo koje neće dozvoljavati da mu drugi sugeriraju neke modele dok ona kao polumrtva krava, debela, lenja, tupa, koju svi cimaju odeđuju joj kad treba da daje mleko i koliko litara, kad treba da se pari; e to je počelo da se prekida. Videlo se da je Srbija uklještena i da ne može da krene sve dok postoji stari Ustav, pošto smo imali te pokrajine kao tegove.

(...) Ostale republike ne mogu stvoriti svoje lidere poput Slobodana Miloševića, jer ostale republike nisu imale tako revolucionaran i širok pokret masa. Crna Gora je imala svoj pokret i taj pokret je iznedrio najmlađe u zemlji, vrlo darovito rukovodstvo. Što se Miloševića tiče evo, poći ću od toga da se stalno zamera što narod nosi njegove slike. Da pogledamo kako je to uopšte krenulo. Pre svega, mitinzi i narodni zborovi nisu bili obični mitinzi i zborovi, to je bila jedina moguća revolucija, ona se tako i desila. Narod nađe način kako da obori ono što ga pritiska. Narod je tukao zborom, rečima, bio je tu birokratiju. Na trgu u Novom Sadu uništavala se birokratija u celoj zemlji, ona nije mogla da bude uništena, ali se uništavala. Karakteristika tih mitinga bile su lozinke, ni one nisu bile obične, one su pokazivale pravo stanje stvari i prave želje naroda, one nisu bile šovinističke u njima nije bilo mržnje. Sa lozinkama narod je nosio slike, jasno je da nije mogao da se zadovolji slikama onih koji nisu među živima. Znači, nosile su se slike. Tražio se identitet. Narod je nosio svoje velikane. Nosili su Vuka, Njegoša, svetog Savu, vovodu Mišića. Tako su počeli da nose sliku Slobodana Miloševića.

(...) Mislim da je za Miloševića bila prelomna ona prolećna noć na Kosovu kada je rekao miliciji, ja sam to čuo: ne smete da bijete narod. Ja sam tada pomislio: od tog čoveka može nešto ispasti. Tu je njegovo zrno i posle toga dolazi Osmi plenum i postepeno, s njegovim govorima, istupima gde je vraćao identitet narodu. Narod je video da on govori njegovim jezikom. Vadio je narodu reči iz usta i punio ga time. Njegove slike nisu nošene po direktivi, narod je to sam, iz emocije. On je zaista postao lider. Svaki narod mora imati vođu. Čujte svaka ulica ima lidera, svaka ustanova, to je normalno. Osim toga, taj čovek ima program. Sad će doći i ovi izbori.

(...) Srpskom narodu istorijski odgovara da ova zemlja bude federacija, gde bi svi narodi i narodnosti bili ravnopravni. Jedino tako može se koncipirati Jugoslavija. Vidim da će tu biti osnovna bitka: hoće li da bude federacija ili konfederacija, ali mi ne možemo da tražimo da bude federacija ako, na primer, slovenački narod i njihovi predstavnici to ne žele, ili pak ako, to ne žele Hrvati ili Makedonci. U tom slučaju i Srbi će pristati na konfederaciju ali mnogo se varaju ako misle da konfederacija može da postoji u okviru ovih granica. Hoću da kažem da ove granice koje sada postoje ovakve kakve su ne predstavljaju realnu situaciju. Priznajem, ne mogu da se setim kad ih je i gde i kojim to referendumom i u kojoj to skupštini, i u kojim to istorijskim raspravama i ko ih je, ustvari, stvorio. Mi smo se pitali kako su one stvorene, znam da su se ljudi čudili kako to Baranja ode u Hrvatsku. Baranju je oslobodila srpska vojska u njoj žive Mađari, Srbi, Hrvati. Glavni grad joj je Beli Manastir a ne Bijeli Manastir. Ali to su federativne granice, mi smo SFRJ, mi nismo savez država. Ali u konfederaciji se postaje savez država, a ove granice su nelegalne. One su sprovedene, pa se o njima govorilo. One nisu posledica javne diskusije i dogovaranja. Ne može konfederacija da bude na ovim i ovakvim granicama, moraju one da se izmene pa da i nama Srbima odgovara konfederacija. Mi smo kao narod vek i po ratovali za neki mir, za neka ujedinjenja.

(...) Jeste, dešava se proces (homogenizacije) jer nam je stvarno došlo do grla i da odmah kažem da nije ovu monolitnost stvorila grupa ljudi ili Slobodan Milošević. Naprotiv, monolitnost je stvorila Miloševića i to je jedna sprega. Dugo se razvijao taj proces deljenja, te Srbi u Bosni, te Srbi u Hrvatskoj, te pravoslavci u Hrvatskoj, pa Srbi u Vojvodini, pa Srbi na Kosovu... Postoji srpski narod, to je jedan identitet. Najosnovnije za jedan narod nije samo njegov jezik ili verska pripadnost. Postoji slobodna volja. Ako se po slobodnoj volji osetiš to, ti si to. Srbin Vidovdan slavi i na Kosovu, i u Hrvatskoj, i u Sloveniji, i u Srbiji, i u Australiji. To je taj proces homogenizacije. Mi ne možemo da se razvijamo kao zemlja ako svaki narod nema svoje osećajne slobode i pravo da javno iznese svoj identitet. U ovih 40 godina nama su naši mitovi bili gotovo zabranjivani. A što to znači? Ako su hteli da nam unište mit, to znači da su hteli dušu da nam unište". (*Intervju*, 1. septembar, 1989)

15. septembar

◊ **Matija Bećković**, pesnik i akademik: "Srbi u Hrvatskoj su ostatak zaklanog naroda. Otuda toliko pamćenje i briga o opstanku. I njihova i naša osetljivost i ranjivost. Nema veće nepravde od one koja se čini po nacionalnoj osnovi. Čovek naciju ne bira i ne može da utaji, a majčinog mleka ne može da

se odrekne. Zato taj greh ne može da razume ni da se sa takvim stradanjem složi i pomiri. Ako neko veruje da strada zato što je Srbin neće ga razuveriti hapšenjem.

(...) Ne možemo sakriti uverenje da se preko Srba u Hrvatskoj obračunava sa Srbijom i njenim aktuelnim rukovodstvom. Kad se za nošenje fotografija osuđuje na robiju, koliko bi tek dobio onaj koji je na fotografiji.

(...) Zajedno sa Jevrejima nosili smo trake, ali izgleda najduže traju one koje su nevidljive. Kao da su se zbog Srba pojedinci razočarali i u fašizam.

(...) Sa crnom kapom u žalosnoj ruci obraćamo se mislećim ljudima Jugoslavije, nadležnim organima Hrvatske i Federacije – da odustanu od suđenja, da obustave sve progone ljudi koji robuju zbog svoga mišljenja, da puste na slobodu Jovana Opačića". (*Književne novine*, 15. septembar 1989.)

20. oktobar

◊ **Vojislav Šešelj** objašnjava svoj razlaz sa Dobricom Ćosićem u otvorenom pismu: "Žalosno je što prkosno tvrdiš da bi, da se ponovo rodiš, opet bio partizan. Ponovo bi nam darovao ovo socijalističko samoupravljanje, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti, diktaturu proleterijata, vodeću ulogu Saveza komunista kao radničke i društvene avangarde, asimetrični federalizam, delegatski sistem i nesvrstanu politiku. Hvala ti Dobrice. Bolje, nemoj se ponovo rađati. Ako ni danas ne vidiš povoljnije alternative čemu onda uopšte Tvoj sadašnji politički angažman?"

(...) Kao maltene do juče, neprikosnovenom lideru srpske opozicije nije Ti ni na pamet palo da se založiš za politiku nacionalnog pomirenja Srba, za zakopavanje naših ratnih sjekira. Ti bi opet bio partizan i borio se protiv četnika. Ti bi opet dijelio srpski narod i izvodio ga na klanicu. E to Srbi neće dozvoliti, Srbima je dosta ideoloških podjela i međusobnih sukoba. Srbi će jedinstveno i složno izboriti slobodu i demokratiju, građansku demokratiju, da Ti za svaki slučaj naglasim, da me ne bi pogrešno shvatio da milsim na socijalističku.

Da bi se sloboda i demokratija definitivno osvojile moramo prethodno i neke pripremne radnje obaviti. Komunistički režim u Srbiji i Jugoslaviji je prilično liberalizovan i osavremenjen. Ali, mi nemamo adekvatnu opoziciju koja bi mu se mogla efikasno suprotstaviti nudeći nešto novo, bolje. Više istaknutih režimskih čelnika u mnogome su nadmašili neke tradicionalne opozicionare i po retoričkim istupima i konkretnim postupcima. Promjene su bile toliko brze da ih stariji opozicionari nisu mogli pažljivo pratiti, a kamoli im se prilagođavati i uporedo radiukalizovati sopstvenu poziciju. Naša opozicija uglavnom je još ona iz Titovog vremena: ukalupljena

u ideološke šeme, politički kastrirana, opterećena metuzalemima. Režim je prilično uspješno proventilisao svoje redove, a opozicija još nije i zbog toga mnogo trpi. U režimskoj štampi i u istupima čisto režimskih političara sve je više kritičkih primjedbi i na račun Josipa Broza, a među opozicionarima još nije zabilježena neka ozbiljnija primjedba, upućena disidentskoj "svetoj porodici". Posebno je srpskoj opoziciji potreban radikalni prevrat; starije sa svim počastima "penzionisati", a opoziciju djelatnost prepustiti u ruke mladim, ideološkim nefrustriranim, beskompromisnim opozicionarima širokih vidika. Samo bi takvi mogli uspješno da se nose s podmlađenim i školovanim partijskim garniturama koje su trenutno na vlasti. Što Ti i tvoji prijatelji to prije shvatite, utoliko će nam ta obnova biti bezbolnija... (Vojislav Šešelj, *Pismo*, objavljeno je kao brošura u Njujorku, 1990 u izdanju Srpskog narodnog pokreta slobode, 20. oktobar 1989)

24. decembar

◇ **Radomir Smiljanić:** "I slepom i gluvom je jasno da antemarkovićevski izlazak iz krize podrazumeva dalje "iskorištavanje svih prigoda" za Sloveniju i Hrvatsku a na štetu središnje i južnih republika SFR Jugoslavije. Depresijacija cena struje, energija, uglja (najviše se proizvodi u Srbiji), zatim železničkih i PTT usluga (najduže linije kroz Srbiju i jug Jugoslavije), potom crne i obojene metalurgije (Srbija, BiH, Crna Gora, Makedonija su zajedno najveći proizvođači iste) itd. jasno pokazuje za koga radi savezna vlada u čijem timu je od šest republika i dve pokrajine - preko pola sastava iz samo dve, sverozapadne republike - Hrvatske i Slovenije". (*Politika*, 24. decembar 1989)

1990.

◇ Objavljena je knjiga "Majn Kampf" Adolfa Hitlera, AIZ Dosije, 1990, priređivač Radomir Smiljanić.

Knjiga je kroz komentare priređivača plasirana tako da se aludira, uglavnom, na Kosovo i Hrvatsku kao direktne nastavljače hitlerove politike. Tako, na primer, priređivač kaže da će čitaoci "Majn Kampfa" moći da saznaju i takvu Hitlerovu ideju da je "teror osnova delatne političke borbe za vlast". Eto, njegov je komentar, otkud duvaju i najnoviji surovi vetrovi terora velikoalbanskih nacista na Kosmetu. (II deo, str.6)

"I hrvatski nacisti, kao i njihova sabrača velikoalbanski teroristi sa Kosmeta, i svi njima slični, moraju znati (i svakako to i znaju) da ovog puta nemaju potporu nekog Adolfa Hitlera, ili Musolinija, vremena te gospode su davno prošla, a pokušaji njihovog imitiranja, bez prave podrške sa strane, vратиće se šovinistima kao bumerang o glavu. Snage su danas veoma izmenjene, a i saznanja su bolna i trajna. Veliki i agresivni miting tuđmanovaca u Zagrebu, tih 200.000 okupljenih ljudi, izazvaće nove Petrove gore. Sve dok srpski narod u Hrvatskoj, a zatim i miroljubivi i vredni narodi Istre na primer ne dobiju svoju autonomiju, time i svoj mir". (II deo, str. 8)

6. januar

◇ U Novoj Pazovi osnovana stranka Srpska narodna obnova
◇ Televizijski prenos božićne liturgije iz Saborne crkve dočekan je kao istorijski kulturni događaj u "tek započetoj demokratskoj ventilaciji društva". (*Pravoslavlje*, br. 558, 1990)

11. januar

◇ **Vuk Drašković,** Srpska narodna obnova: "Ako Srbi kažu da Bosna i Hercegovina u slučaju raspada pripada Srbima, imaće ovaj argument – da je 1941. na području današnje BiH bilo 47 odsto pravoslavnih, a rimokatolika

16,5 odsto. Znači – treba meriti logičnost ta dva zahteva, ta dva istorijska i prirodna prava. Ja se apsolutno slažem da jedan deo Bosne i Hercegovine u svakoj varijanti i deobi mora da pripada Hrvatskoj, recimo – sva zapadna Hercegovina. Ali da 11 odsto Hrvata traži svu Bosnu i Hercegovinu – to je suludo, a pogotovo nakon onog četverogodišnjeg genocida nad Srbima. Pa držimo se univerzalnih kriterijuma – ako smo formirali dve pokrajine u Srbiji, zašto jednostavno ne pokušamo spasiti jedinstvo zemlje pokrajinama, pa da to bude ključ.

Ja vam sad govorim o rešenju koje je mom srcu najbliže, ali šta će mi kad vidim da ono ne može da funkcioniše: da se u Hrvatskoj formira srpska pokrajina, možda i dve (od Slavonije, pa Kninska krajina, Karlovac itd. a da se u Bosni i Hercegovini naprave nekolicke pokrajine, govorim napamet jer u ovom trenutku nisam Cvijić, recimo od Bosanske krajine jedna zbog većinskog srpskog naroda, od zapadne Hercegovine i krajeva prema Duvnu druga, zbog većinskog hrvatskog naroda, od istočne Hercegovine sa istočnom Bosnom još jedna pokrajina sa većinskim srpskim narodom, dok bi centralna Bosna bila pokrajina gde preovladava muslimanska vera. U Makedoniji da takođe napravimo jednu pokrajinu u zapadnom delu gde preovladavaju Arnauti, pa da pokušamo da pokrajinama rešimo i izgledimo ove probleme koji uzrokuju ogromna nacionalna trvenja i sukobe.

(...) Ako se neko odrekao svoje prošlosti i žrtvovao je Jugoslaviji, to su Srbi i taj prigovor se ne može uputiti srpskom narodu. Za Jugoslaviju se on 1918, odrekao svega – i dve svoje države Srbije i Crne Gore i mogućnosti da zaokruži zasebnu srpsku državu koju mu je Londonski ugovor od 1915. obezbeđivao. Papuk – Una – Kupa – Šibenik. Nije ni to hteo. Hteo je zajednicu sa Hrvatima i Slovencima bez granica i nije ih bilo. Verovali smo da smo jedan narod sa tri imena.

(...) E, da ne bismo navukli to ovčje runo, zaista mislim da na svaki pokušaj ubuduće, i zato sam i naglasio ubuduće, svaki zločin na nacionalnoj osnovi, nasrtanje na Srbina zato što je Srbin, pogotovo posle svega, mora da bude uzvraćeno. Inače je perspektiva ovčjega runa! Ovo izgovaram teška srca, želio bih da ne bude nikada toga povoda. Ali ako sutra Zdravko Krstanović ili neko drugi strada u Hrvatskoj zato što je Srbin, zar je odmazda onda nepotrebna? Nakon Jasenovca, nakon svega." (*Slobodna Dalmacija*, 11. januar 1990)

19. januar

◇ **Borisav Jović:** "Razgovor sa Veljkom Kadijevićem... Veoma je zabrinut. Vojska ocenjuje da je stanje u zemlji sve gore i gore, da nas sa svih

strana okružuju i sateruju u ćošak. Ključno pitanje je da li ćemo se uspešno suprotstaviti slovenačkoj politici ili nećemo.

(...) Sada su odbili ustavne promene koje je predložio SIV, odbijaju i predlog za izradu novog Ustava Jugoslavije, prete da će se isključiti iz SKJ. Sve je na istoj liniji: Jugoslavija mora biti onakva kakva njima odgovara, u protivnom slede ucene i blokade svih vrsta.

S tim se mora što pre raščistiti. Vreme radi za njih, jer im se sve više približavaju Hrvatska, a i BiH i Makedonija. Ključne poteze treba da povučemo dok su još u nekim stavovima sami, a to su pitanja Ustava pre svega. Svako odlaganje rešenja uvodi nas u sve težu situaciju.

(...) Stanje u SSSR ocenjujemo kao superkritično. Čekamo kada će i kako da nastane prelom. Da li će Gorbačov uspeti da potpuno razori SSSR uz pomoć Amerikanaca ili će mu se stati na put.. (...) Sa ovakvim SSSR gubi se međunarodna ravnoteža odnosa snaga, u okviru koje je nama bio zagarantovan samostalni razvoj. Sada se ravnoteža ruši i postajemo potpuno zavisni od volje Zapada, a njihova je volja srušiti sa vlasti neposlušne, po svaku cenu." (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 91)

20 - 22 januar

◇ U Beogradu održan XIV kongres SKJ Jugoslavije. Sovenačka i hrvatska delegacija napustile Kongres.

24. januar

◇ Na Kosovu demonstracije 40.000 studenata koji su zahtevali prekid sudskog procesa Azemu Vlasiju

26. januar

◇ **Borisav Jović:** "Odlazak slovenačkih delgata sa Kongresa smatram značajnom fazom u napuštanju jugoslovenskih institucija. Ako počnu da napuštaju i institucije države, to bi se moglo praktično pretvoriti u otcepljenje. Zato moramo pojačati vojno prisustvo u Sloveniji u meri u kojoj oni smanjuju svoje prisustvo u federaciji. Druga tačka koju moramo pojačati je Kosovo, gde će separatisti dobiti polet, usled otvorene slovenačke podrške XIV Kongresu". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 93)

27. januar

◇ **Borisav Jović:** "Zovem Veljka da mu kažem da prošetala tenkovima kroz gradove na Kosovu, da ih malo zaplaši. Nema ga kod kuće. Pera je zvao Adžića. On smatra da to nije potrebno. Potrebno je još kako. Veljka opet nema.

Pokušaću sutra. (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 95)

30. januar

◊ **Borisav Jović:** Hitan prijem traži Milivoje Maksić. Kaže da je obavješten da će Slovenci kandidovati Drnovšeka za saveznog sekretara za inostrane poslove. Treba svakako da sprečimo njegov izbor, makar i dalje ostao Lončar. Drnovšek bi upropastio spoljnu politiku Jugoslavije. Moli da o tome razgovaram u Srbiji. (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 97)

31. januar

◊ Beogradski studenti pred Skupštinom SFRJ demonstriraju pod parolom "Ne damo Kosovo"

◊ **Vojislava Šešelj:** (...) Formaciju smo formirali na licu mesta, tamo gde treba da deluje i gde su to od nas tražili. Mi nigde nismo došli protiv volje srpskog stanovništva. Dobrovoljačke odrede moramo da imamo po raznim krajevima Srpske krajine, zapadnog Srema i Baranje. Mi smo ih slali iz sužene Srbije. U BiH nije bilo potrebe da šaljemo četnike iz Srbije. Imamo četničku komandu na Romaniji, jak četnički pokret u severoistočnoj Bosni i istočnoj Hercegovini. Ja sam vrhovni komandant.

(...) Jedan deo Muslimana opet sebi dozvoljava da bude oruđe u hrvatskim rukama, kao što su učinili u Drugom svetskom ratu. Mi smo im poručili da se ne igraju. Ovoga puta neće biti oprostaja. Mi ih upozoravamo da ostanu po strani srpsko-hrvatskog sukoba. Očigledno Izetbegović i onaj Čengić to odbijaju, nažalost. Opredelili su se i suočice se sa posledicama.

(...) Ako se desi slučajno da Hrvati počnu da provode genocid nad Srbima, mi ćemo srediti Zagreb. Ako bude trebalo, rekli smo, napšćemo Krško.

Najjaču četničku orgaizaciju imamo u Nišu (4000), Loznici, Valjevu, u Bosni imamo mnogo. Na Romaniji i Kninu.

(...) Ne. Nema ko sa Srbima da ratuje. Biće neprilika, pucanja kao u Borovom Selu, ali rata ne. Mi se ozbiljno spremamo za vlast. Mi imamo čitav program i to javnost zna. Sad nam Šiptari idu na ruku time što su odbili da se popišu u ovom popisu stanovništva. mi smatramo da svi koji nisu popisani treba da se proteraju iz Srbije

(...) Od Jugoslavije nastati tri države: Velika Srbija, Mala Hrvatska i još manja Slovenija. O srpskim zapadnim granicama razgovaraćemo direktno

sa Italijanima. A Makedonija? Ona je uvek bila srpsko područje. Cela. (*Revija* 92, 31. januar 1990)

◊ **Mirko Jović:** "Mi nismo nikakve ni vojne ni paravojne formacije. Mi samo pokušavamo, a delimično smo i uspeli, da izvršimo pritisak na državu Srbiju da ispuni svoje obaveze.

Državna i građanska prinuda nad Srbima u Hrvatskoj dovela je do toga da je taj narod počeo masovno ostajati bez posla. Zato smo odmah reagovali i zajedno sa odborom SDS u Novoj Pazovi, organizirali pomoć.

Pošto znamo da Hrvati i Slovenci neće da prihvate čak ni federalnu Jgsojaviju, a kamoli integralnu, mislim da je naša borba za samostalnu Srbiju (normalno u njenim etničkim i prirodnim granicama) sasvim logična. Zbog toga moramo svi saradivati.

Muslimani u Sandžaku su u službi interesa Hrvata. Kada Hrvatska bude saterana uza zid, oni treba da priskoče u pomoć i da traže svoju autonomiju, kao Srbi u Krajini. To ni u kom pogledu ne može biti isto. Oni nisu nikakav narod, već samo verska grupa.

Nemamo nikakvo oružje. Ali kad odemo na teren, kao što je bilo Borovo Selo, tamo se pridružujemo organizovanoj odbrani i dobujamo oružje." (*Revija* 92, 31. januar 1990.)

1-2 februar

◊ Policijska intervencija protiv albanskih žena i dece završila sa 27 poginulih, 54 povređena demonstranta.

6. februar

◊ Pripadnici Združenog odreda milicije SSUP iz Slovenije napuštaju Kosovo.

13. februar

◊ **Borisav Jović:** "Sedimo u mojoj kancelariji Veljko, Pera Gračanin, Sloba, Dragutin Zelenović i ja. Nezvaničan i neobavezan razgovor:

Sloba počinje: Biće rata, bogami.

Nećemo dati, bogami, uzvraćam ja. Dosta smo mi ratovali i ginuli u dva svetska rata. Sad ćemo rat svakako da izbegnemo!

Neće biti rata onakvog kako bi oni hteli – dodaje Veljko – ali će biti onakav kakav mora, a to je da mi ne dozvolimo da nas tuku.

Pera jadikuje da iz dana u dan protivnici socijalizma i Jugoslavije zauzimaju sve jače pozicije i sistematski nas potiskuju i nastupaju revanšistički. Sloba ga teši da se ne brine.

Veljko kaže: Za sve je kriv Gorbačov. Veoma je jeftino prodao ideju socijalizma i komunizma". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 108)

16. februar:

◇ **Borisav Jović:** "Dobijam pismo iz Frankfurta na Majni od Ljube Mihajlovića. Upozorava me na odstupanje određenih srpskih preduzeća od politike bojkota Slovenije, pa kaže: 'Iz veoma pouzdanih izvora saznajem da je slovenačka privreda pred kolapsom i da im je proizvodnja u katasrofalnoj situaciji. Slovenački privrednici ocenjuju da, ako senastavi bojkot iz Srbije, njihova privreda će vrlo brzo doći u bezizlaznu situaciju, što znači da ne treba popustiti dok se ne ispune postavljeni uslovi od strane SR Srbije'.

(...) Uveče me zove Sloba sav uzbuđen. Kosovo je celo u demonstracijama. Traži da hitno uvedemo vojsku u operacije suzbijanja ili oni nemaju drugo šta nego da prikupljaju dobrovoljce". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 108)

20. februar

◇ **Borisav Jović:** "Ukartko na Predsedništvu Veljko referiše da smo pred građanskim ratom i da ga moramno sprečiti. Ako počne građanski rat nastupiće raspad Jugoslavije.

Prvi govori Drnovšek. Pita: ko će biti odgovoran za takav masakr koji može nastupiti takvom odlukom?"

(...) Stipe pita da li će vojska pucati? Veljko odgovara: Hoće. Mora. Stipe bi hteo da ne puca.

(...) Tako smo odobrili da vojska može pucati, uz rezervu Janeza Drnovškega." (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 117)

17. februar

◇ **Dobrica Ćosić:** "Ako Slovenci iskažu, a ja mislim da će sigurno iskazati želju za otcepljenjem i samostalnom državom (oni to neće učiniti ove godine, ali oni sigurno teze tome), Srbi treba da pozdrave tu odluku, da je podrže, i to danas. Pri tome, Srbi moraju Jugoslaviji, pa i njima, ispostaviti svoje nacionalne interese i račune, koji nisu mali, a koji moraju da se izravnaју. Izlazak iz Jugoslavije mora da se plati". (*Duga*, 17. februar, 1990)

20. februar

◇ Predsedništvo SFRJ aktiviralo jedinice JNA na Kosovu

21. februar

◇ Na Kosovu ponovo uveden policijski čas.

◇ Skupština Srbije usvojila Nacrt zakona o političkim organizacijama, čime je uveden višepartijski sistem.

◇ **Borisav Jović:** "Kao i obično, čim uvedemo rigoroznije mere represije na Kosovu, i pre nego što one budu primenjene, separatisti se utišaju. Posle odluke o upotrebi vojske i o energičnom delovanju milicije, nastalo je malo zatišje. Demonstracije su nešto manje.

Drnovšek je nazvao Veljka Kadijevića i rekao mu da su juče na prepad izdejsvovali odluku o upotrebi vojske, bez stvarnih razloga. Kao 'brine se za ugled JNA'. Veljko mu odgovorio da on treba da brine za ugled države SFRJm, a armija će svoj ugled sama da brani, kao i da je odluka delovala stišavajuće". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 117)

4. mart

◇ Na Petrovoj gori održan miting Srba iz Hrvatske na kome se pretilo "ustašama" Franji Tuđmanu i Ivici Račanu

18. mart

◇ **Vuk Drašković,** SPO: "Srpski pokret obnove ne osporava pravo ni slovenačkog ni hrvatskog naroda da osnuju svoje samostalne države, otepe se od Jugoslavije ili proglose konfederalni odnos sa Jugoslavijom. Opominjemo, međutim, da će u oba slučaja odgovor biti isti: ni samostalna ni konfederalna Slovenija i Hrvatska ne mogu zadovoljiti svoj separatizam sve dok ne podmire dugovanja Jugoslaviji i ratnu štetu srpskom narodu, a pogotovo se neće moći otepeti ili konfederalizovati nijedan pedalj zemlje natopljen srpskom krvlju i obeležen srpskim crkvama i grobovima. Od Jugoslavije niko ne može odvojiti teritorije koje su 1918 godine, na dan njenog stvaranja, bile u sastavu Kraljevine Srbije i teritorije na kojima su Srbi bili u većini pre počinjenog genocida hrvatskih ustaša nad njima.

Svako ko je spreman da prihvati ove maksimalno pravične i na istorijskom i prirodnom pravu utemeljene uslove može, kad god to zaželi, da konfederalizuje Jugoslaviju ili da sasvim istupi iz nje. U tom slučaju Srpski pokret obnove će se boriti da ostatak Jugoslavije bude uređen kao jedinstvena, snažna višestranačka i demokratska država, u kojoj nikada neće vladati zakon vlasti već vlast zakona". (*Večernji list*, 18. mart 1990)

21. mart

◊ Masovno trovanje albanske dece na Kosovu.

◊ **Borisav Jović:** (...) "Sloba mi kaže da je imao tročasovni razgovor sa Dobricomn Ćosićem. Zadovoljan je. Skrećem mu pažnju da se s Dobricom ne slažem u jednom kritičnom pitanju (inače ga visoko cenim), da je Jugoslavija preživela i da se ne vredi boriti za njen opstanak. Sloba kaže da to zna, ali da se i on ne slaže s tim.

Kažem mu da mi u svom programu političke borbe moramo zadržati cilj očuvanja Jugoslavije. Neka drugi postavljaju suprotne ciljeve, pa gde se sretnemo. Pri tome može i Jugoslavija bez Slovenije. Biće nam lakše. Lakše ćemo bez njih sa Hrvatima." (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 125)

22. mart

◊ **Borisav Jović:** (...) "Prisustvovao sam zasedanju svih veća Skupštine Srbije. Razmatran je, pored ostalog i predlog Predsedništva SFRJ za izradu novog ustava Jugoslavije. Uvodni referat je podneo prof. dr Ratko Marković (...) zaključio je da uz sve slabosti Predlog nastoji da sačuva federalnu Jugoslaviju, nasuprot težnjama za njeno razbijanje. A onda je opalio izuzetnu žestoku rečenicu: ako pak federativnu Jugoslaviju ne bude bilo moguće sačuvati, Srbiji ne preostaje ništa drugo nego da se okrene sebi i da svoja pitanja rešava u okvirima sa kojima je ušla u stvaranje Jugoslavije! Doživeo je aplauz – jedini u toku izlaganja.

Zgranuo sam se na takvu formulaciju. Odmah mi je prostrujalo kroz glavu: sa čime smo to mi ušli u Jugoslaviju? Ušli smo sa Srbijom koja je obuhvatala sadašnju Makedoniju, u koju je već bila uključena (pripojena) Crna Gora, u kojoj čak nije bila Vojvodina(!) itd. Pa, ljudi moji, da li to znači da se odričemo srpskih teritorija priključenih iz bivše Austrougarske, uključujući one u Bosni, Hercegovini i Krajinama i da li to znači da smo se odlučili da izazovemo buru svađe sa Makedoncima, Crnogorcima, možda Bosancima i Hrvatima? To pitanje koje nam visi kao Damoklov mač nije tako jednostavno da se može izreći bez veoma brižljivog odmeravanja formulacije i procene dalekosežnih političkih implikacija.

(...) Dnevnik na TV Beogradu je izbacio tu polurečenicu iz teksta koji je Ratko izgovorio." (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 127)

◊ Skupština Socijalističke Republike Jugoslavije na sednicama Veća udruženog rada, Veća opština i Društveno-političkog veća donela je *Program*

za ostvarivanje mira, slobode, ravnopravnosti i prosperiteta SAP Kosova u kojem između ostalog, stoji.

"(...) Nesporno je da je nacionalistički pritisak bio osnovni uzrok iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova, mada je bilo iseljavanja i iz ekonomskih i drugih razloga. Oblici tog pritiska bili su različiti, manje-više agresivni. To su, između ostalog, ugrožavanje lične i imovinske sigurnosti, nepružanje zaštite osnovnih građanskih prava i sloboda, to jest, nefunkcionisanje pravne države na Kosovu, prvenstveno kada su u pitanju zaštita Srba i Crnogoraca, otvorene pretnje i zahtevi da napuste Kosovo, a pre svega krajnje nehumani, necivilizacijski, genocidni postupci – sknavljenje grobova i spomenika, silovanja, zlostavljanja i zastrašivanja dece i slično.

(...) Veliki broj Albanaca na Kosovu ne samo da je zaveden idejom o stvaranju velike Albanije i prevaren da je ostvarivanje tog cilja moguće, već je izmanipulisan i obmanut na razne načine. Pojave karakteristične za donedavno odsustvo pune i istinske demokratije u Jugoslaviji u celini, nedovoljna ekonomska razvijenost Kosova – uprkos ogromnoj pomoći jugoslovenskog društva, a uzrokovana prvenstveno ekonomskom neefikasnošću i prevelikim natalitetom albanskog stanovništva – uspostavljanje ustavno –pravnog suvereniteta Srbije na celokupnoj svojoj teritoriji, kao i mere jugoslovenske pravne države preduzete na Kosovu da bi se sprečilo zlostavljanje i iseljavanje Srba i Crnogoraca (...)

(...) Pri tome, namerno prećutkuju činjenice da pripadnici albanske narodnosti imaju sva prava i slobode (službena upotreba albanskog jezika, obrazovanje od osnovnog do univerzitetskog nivoa na albanskom jeziku, razvoj kulture i negovanje istorijskih tradicija) kakve imaju i narodi u Jugoslaviji, a kakve nema ni jedna nacionalna manjina u svetu.

(...) Srbija ni po koju cenu neće dozvoliti da se otrgne deo njene teritorije, postojbina srpskog naroda, koju je vekovima branila od osvajača, da bi se na njoj formirala druga republika – država, odnosno da bi se na njoj održali već uspostavljeni elementi državnosti odvojeni od Srbije. Taj cilj se neće ostaviti makar Srbija morala, iz bilo kojih razloga, sama da brani svoj teritorijalni integritet, Srbija će učiniti sve da se to obezbedi u okviru jedinstvene Jugoslavije. Dalje uporno delovanje stratega albanskog nacionalizma i separatizma na ostvarivanju takvih ciljeva vodi albanski narod u građanski rat koji ne može dobiti, već će samo na savetski imati žrtve, stradanja, dalje zaostajanje sopstvenog naroda i njegovo življenje ispod savremenog civilizacijskog života.

(...) albanski nacionalisti i separatisti biće i onemogućeni svim sredstvima a naneće prvenstveno i najviše štete mnogobrojnim pripadnicima svoje – albanske narodnosti (...)

(...) Društvo je dužno da pripadnike albanske narodnosti zaštiti od takvog primitivizma i nasilja albanskog nacionalizma.

(...) Srbija ne može i neće dozvoliti da se ove pogubne posledice eventualnog produžavanja mračne politike albanskog nacionalizma i separatizma na kraju ispolje kao ostvarivanje njihovih strateških ciljeva.

(...) Srbija će biti prinuđena da sprovodi drugačije državno–pravne i ekonomske mere nego što iskreno želi da ih sprovodi u sklopu svog programa." (*Službeni glasnik Socijalsitičke Republike Srbije*, br. 15, 30. mart 1990)

23. mart

◇ **Antonije Isaković**, akademik: "Postojeći Ustav, sročeni 1974. je nametnut i nedemokratski donet, kad je reč o Srbiji. Valjda se vrhunac Kardeljevog mišljenja završio te 1974. godine". (*Politika*, 23. mart 1990)

25. mart

◇ **Jovan Rašković**, akademik: "Meni se čini da je ono što u ovom času remeti odnose Srba i Hrvata vezano za genocid koji je izvršen nad srpskim narodom od strane NDH (...) možemo zaključiti da ovo skrivanje genocida predstavlja poziv historiji na recidiv odnosno neku vrstu preporuke da se genocid još jedanput ponovi". (*Politika*, 25. mart 1990)

26. mart

◇ **Borisav Jović**: "Sastanak koordinacije – u SR Srbiji. Učestvuju svi čelni funkcioneri. Naš cilj je da izbegnemo krvoproliće, da uspostavimo granicu unutar koje se neće ratovati. Van te granice se ne može izbeći, jer Bosna i Hercegovina neće moći da opstane kao država, a bitka oko teritorija bez krvi je teško zamisliva". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 131)

28. mart

◇ **Kosta Čavoški**, član rukovodstva Demokratske stranke, razgovarao je u Londonu sa dopisnikom "Dojče velea" i rekao: "Mi smo spremni da razgovaramo o tome da se Kosovo i Metohija na nečiji zahtev mogu izdvojiti iz sastava Srbije i Jugoslavije i o eventualnoj secesiji. Postoji, dakle, Srbin koji bi to ponudio. Jedino je pitanje da li bi takvom politikom mogao i da pridobije birače". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 133)

3. april

◇ Pripadnici Združenog odreda milicije iz Hrvatske u sastavu SSUP se povlači sa Kosova

6. april

◇ **Borisav Jović**: "Veljko Kadijavić ... predlaže da Predsedništvo SFRJ zatraži od Ustavnog suda da proglase neustavnim višestranačke izbore u Sloveniji i Hrvatskoj. Nije nego!". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 136)

8. april

◇ U Sloveniji održani prvi višestranački parlamentarni i predsednički izbori. Milan Kučan izabran za predsednika.

16. april

◇ Republički SUP Srbije preuzima sve poslove javne i državne bezbednosti na Kosovu.

19. april

◇ Predsedništvo SFRJ ukinulo vanredno stanje na Kosovu.

22. april

◇ U Hrvatskoj održani prvi višestranački izbori. Franjo Tuđman izabran za predsednika.

27. april

◇ **Borisav Jović** je zapisao da je **Dobrica Ćosić** govorio u američkom Kongresu i uz ostalo rekao: "Ako se želeo opstanak Jugoslavije i njen demokratski preobražaj, ako se želi da se spreči građanski rat i libanizacija Jugoslavije, ako se želo mir na Balkanu i ne želi njegova državno-politička dekompozicija opasna po Evropu, čemu teže snažni internacionalni činoci ideološke i religijske provenijencije – neophodno je da se prevladaju ideološka predubedenja, prestane sa degradiranjem srpskog naroda optuživanjem Srbije za boljševizam i totalitarizam i napuste tekući informacijski stereotipi o jugoslovenskim prilikama i nesrećama". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 143)

Maj

◊ Sabor SPC na zasjedanju donosi odluku i upućuje zahtev nadležnim organima da se omogući vađenje jama pobijenih u toku Drugog svetskog rata i njihovo dostojanstveno sahranjivanje. Tokom cele godine medijski se skoro svakodnevno izveštava o opelima nad žrtvama genocida, iskopavanju kostiju i njihovom dostojanstvenom sahranjivanju širom Hrvatske i Bosne i Hercegovine". (*Pravoslavlje*, br. 567, 1990)

12. maj

◊ **Antonije Isaković**, pisac i akademik: "Tokom vekova sa Srbima se činilo svašta. Pokatoličavani su, islaminizirani, naše dijaspore su sve manje i manje. Mi smo narod koji je na ovom Balkanskom poluostrvu zaista sam stvarao svoj identitet, svoju istoriju, svoju samostalnu državu, za razliku od drugih koji su u sve, pa i u Jugoslaviju ulazili i ušli svakojakim pogodbama i uslovima. Mi imamo iskustvo borbe, a oni imaju iskustvo nagodbe. Takvi se i sada nagađaju, uslovljavaju, ultimativno zahtevaju. Nagađali su se u Austro-Ugarskoj, nagađaju se i u Jugoslaviji. Stoga sam i spreman da tvrdim da je svako zadržavanje u Jugoslaviji, tako doživljenoj i razdeljenoj, pogubno za Srbiju. Mi, zapravo, treba da zastupamo stav da se na miran, trezven, razuman i civilizovan način rastanemo. Nažalost, oni nam i to ukidaju jer su vrlo agresivni. To se najbolje vidi po programu na osnovu koga je trijumfovala Hrvatska demokratska zajednica. Ali, bar, više nema zabluda i laži. Sada je sve jasno.

(...) Ne verujem u federaciju, između ostalog, i zbog poslednjeg istorijskog ponašanja Slovenaca i Hrvata. To su, sa tako izrečenim načelima, zapravo narodi konzervativnog shvatanja. Vaspitani su na konzervativnim idejama Evrope, i opredeljeni su nacionalističkim opsesijama. Da bi se taj nacionalizam razvijao oni su morali da nađu svog protivnika. I našli su ga, istina lažnog. Oni već dugo vremena vode hajku na Srbe, da bi pod velom lažne demokratije zadovoljili svoje nacionalističke težnje. Iz tog razloga nemam više interesa da živim u takvoj Jugoslaviji. Stoga i smatram da je konfederacija nemoguće ustrojstvo za Srbiju jer je i to lažno stanje. Ne može se više dopustiti da se posle eksploatacije Srbije, u svakom pogledu koje je doživljavala u federativnoj Jugoslaviji to isto dogodi u tzv. konfederaciji za koju se danas tako ultimativno zalažu predstavnici slovenskog i hrvatskog naroda. Kako ćemo, pre svega, u tu konfederaciju? Veoma je važno podsetiti se da su postojeće granice u Jugoslaviji federativne (poznato je da se hrana, sirovine, energija, rudna bogastva Srbiji plaćala ispod svih svetskih cena, a nama su plasirali svu industrijsku robu iznad tih pomenutih svetskih cena).

Zato je nedopustiv izum vodećih 'demokrata' sa severozapada zemlje da te federativne granice promovišu u konfederativne. Treba se, naime, zapitati kako su one određene i ko ih je odredio." (*Politika ekspres*, 12. maj, 1990)

15. maj

◊ Borisav Jović, predstavnik Srbije, izabran za predsednika Predsedništva SFRJ.

17. maj

◊ **Borisav Jović**: "Preduzimamo mere da se u Sloveniji i Hrvatskoj oduzme oružje iz civilnih magazina TO i da se prenese u vojne magazine. Nećemo dozvoliti da oružje TO zloupotrebe u eventualnim sukobima ili za nasilno otepljenje.

Praktično smo ih razoružali. Formalno, ovo je uradio načelnik Generalštaba, ali faktički po našem nalogu. Slovenci i Hrvati su oštro reagovali, ali nemaju kud." (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 146)

18. maj

◊ Izrežiran napad na Miroslava Mlinara, član SDS u Benkovcu. Posle navodnog napada SDS odlučila da zamrzne "odnose" sa Saborom Hrvatske i povuče svojih pet zastupnika iz Sabora.

23. maj

◊ Prema izveštaju *Politike* "**Rašković** je benkovački slučaj ocenio kao genocidni recidiv". (*Politika*, 23. maj 1990)

26. maj

◊ **Antonije Isaković**, akademik: "Mi više ne želimo da dopuštamo i da budemo podređeni u Jugoslaviji. Mi smo politički i ekonomski podređeni.

(...) 'novi komunisti' vode najodlučniju bitku za Kosovo i Metohiju, 'novi komunisti' vode borbu da se Srbija demokratizuje (...) ponudili su i novi ustav (...) Mozak SANU služi srpskom narodu (...) Akademik ne sme da bude protiv svog naroda. On uvek mora da podnosi sudbinu i muku svog naroda". (*Politika*, 26. maj 1990)

30. maj

◊ **Vojislav Šešelj**: (...) "Nije nam dovoljno da srusimo komunizam. Mi hoćemo da dovedemo u pitanje i dovodimo u pitanje svakog dana

administrativnu podelu Jugoslavije koju nam je nametnuo Broz da bi podelio srpski narod, stvarajući od njega vestacke nacije: makedonsku, crnogorsku, muslimansku. Mi ćemo to baciti pod noge. Naša Srbija nije ograničena Drinom. Drina je srpska reka koja protiče kroz centar Srbije." (*Svet*, 30. maj 1990)

4. jun

◊ **Dejan Medaković**, akademik: "Njima (Slovincima), dakle, nije stalo do Albanaca. Oni samo njima manipulišu kako bi Srbima zabili nož u leđa". (*Politika*, 4. jun 1990)

8. jun

◊ **Borisav Jović**: (...) "Veljko me obaveštava o novom rasporedu vojske, o spoljnopolitičkim akcijama armijskog vrha i o novim saznanjima o američkim akcijama prema Jugoslaviji.

Kaže da su doneli odluku o formiranju posebnih motorizovanih korpusa u regionima Zagreba, Knina, Banjaluke i Hercegovine, koji će biti sposobni, po potrebi, da budu u funkciji kao na Kosovu." (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 152)

11. jun

◊ **Jovan Rašković**, akademik: "A taj nacionalni identitet (srpskog bića u Hrvatskoj) izgubljen je 50 tih godina antisrpskim pučem koji je učinio V. Bakarić, uklanjajući sa političke pozornice C. Opačića, D. Brkića i druge časne Srbe koji su se zalagali za srpsko biće. Između srpstva i jugoslovenstva postoji tajna legura koju je teško istopiti. Nažalost, takva legura ne postoji za Slovence i Hrvate, Makedonce i Muslimane, pa je Srbija ostala sama, ali Srbi i Srbija moraju ostati". (*Politika*, 11. jun 1990)

13. jun

◊ Zbog neuspelog početka razgovora vlasti i opozicije u Srbiji u Beogradu je na Trgu Republike održan prvi protestni miting opozicije.

20. jun

◊ Predsedništvo SR Hrvatske usvojilo predlog za promenu ustava. Iz naziva izbačena reč "socijalistička" i promenjeni državni simboli. Na pojavu "šahovnice" na državnoj zastavi u Kninu je aktivirana inicijativa o osnivanju regionalne zajednice šest ličkih i severno dalmatinskih opština.

26. jun

◊ **Vasilije Krestić**, akademik, o referendumu: "... ova odluka je uz sve drugo, dokaz više, da se demokratija vratila u Srbiju na velika vrata i da je najviša vlast u zemlji prepustila narodu da sam odlučuje o Srbiji i svojoj sudbini..." (*Politika*, 28. jun 1990)

27. jun

◊ **Borisav Jović**: "Kažem Veljku da bih ih ja najradije isterao silom iz Jugoslavije, jednostavnim presecanjem granice i proglašavanjem da su se svojim odlukama sami doveli u tu situaciju, ali ne znam šta da radimo sa Srbima u Hrvatskoj. (...) da se pre konačnog isterivanja održi referendum na osnovu koga bi se odlučilo gde izvršiti razgraničenje. Veljko se slaže. Zabrinuti smo kako da obezbedimo većinu u Predsedništvu SFRJ za takvu odluku, jer će nas Makedonac i Šiptar bojkotovati, biće protiv. Bosanac je ključni čovek, njega opet treba 'obrađivati'. Dogovorili smo se da razmislimo nedelju dana pa da se nađemo." (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 160)

28. jun

◊ **Vuk Drašković**, SNO: "(...) Tako sam, pod uticajem Njegoša, rekao i ovo: 'Srbe više nikada niko neće ni jasenovčiti, ni jamati. Mi, ubuduće, moramo da na svaki zločin odgovorimo odmazdom. Istina, nad onim koji je zločin počinio'. Obraćajući se bojovnicima gospodina Tuđmana, citirao sam i Goldu Meir: 'Oprostili smo vam što ste nas ubijali, opraštamo što hoćete opet da nas ubijate, ali vam nikada nećemo oprostiti ako prisilite i nas da ubijemo'.

(...) Mislim da sam prvi javno istupio sa tezom da je Ustav iz 1974. godine uništio Srbiju, da Srbije nema. I tada sam bio razapet na krst. Sada je to smešno. Kada sam u januaru, ove godine, rekao da konfederalne, razbijene Jugoslavije ne može biti po republičkim granicama iz 1943. godine, ovde, u srpskom narodu, na mene se sručila zaista neverovatna histerija mržnje." (*TV Novosti*, 28. jun 1990)

◊ **Borisav Jović**: "Sloba je dao dve ideje: prvo, da se 'odsecanje' Hrvatske izvrši tako što će ličko-banijske i kordunaške opštine, koje su stvorile zajednicu, ostati sa naše strane, s tim da se tu kasnije narod referendumom izjasni da li hoće da ostane ili izađe, i, drugo, da se članovi Predsedništva SFRJ iz Slovenije i Hrvatske isključe iz glasača o odluci, jer oni ne predstavljaju onaj deo Jugoslavije koji tu odluku donosi. Ako Bosanac bude za, onda imamo dvotrećinsku većinu.

Sloba apeluje da tu odluku donesemo najkasnije za nedelju dana, ako želimo da spasemo državu. Bez Hrvatske i Slovenije Jugoslavija će imati oko 17 miliona stanovnika, a to jer za evropske prilike dovoljno". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 160)

29. jun

◊ **Mihajlo Marković**, akademik: "U neprijateljima nikada nismo oskudevali". (*Politika*, 29. jun 1990)

1-2 jul

◊ Održan referendum u Srbiji na kome je odlučeno da se prvo donese novi Ustav Srbije, a potom održe višestranački izbori.

◊ Albanski delegati Skupštine Kosova ispred zgrade Skupštine u Prištini doneli *Ustavnu deklaraciju* kojom su Kosovo proglasili republikom.

5. jul

◊ Skupština SR Srbije donosi odluku o raspuštanju Skupštine Kosova, a Predsedništvo SFRJ na sednici od 11. jula podržava mere Srbije na Kosovu.

16. jul

◊ Savez komunističke Srbije i Socijalistički savez radnog naroda Srbije se ujedinjuju u Socijalističku partiju Srbije. Za predsednika starnke izabran Slobodan Milošević.

25. jul

◊ Sabor SR Hrvatske usvaja *Amandmane na Ustav Republike Hrvatske*.

◊ U Srbu održan sabor Srba na kome je usvojena *Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda* i osnovano *Srpsko nacionalno vijeće*. Jovan Rašković to ocenio kao "srpski ustanak bez oružja".

28. jul

◊ **Ljubomir Tadić**, filozof i akademik: "Pojava nacionalnih partija u Srbiji je u suštini pojava srpskog nacionalnog pitanja na istorijskoj pozornici, o zahtevu srpskog naroda da u jugoslovenskoj zajednici ima jednaka prava sa drugima koji u njoj žive, a nikako veća, pogotovo ne privilegije. Izgleda da su nacionalne oligarhije u drugim republikama i pokrajinama smatrale prirodnim da stanje institucionalizovano Ustavom iz 1974, ostane za sva vremena. Kada je na dramatičan način formulisan problem (ne)ravnopravnosti Srbije kao republike, to stanje je dovedeno u pitanje.

Otvoren je proces preustrojstva zemlje na dugoročnijim, ravnopravnim ustavnim principima.

(...) Ima nešto neverovatno u celom tom međusobnom odnosu zapadnih i istočnih Jugoslovena – jedno nepoverenje. S jedne strane su u pitanju verski razlozi, s druge, neka vrsta zavisti. Srbi su sopstvenim snagama stvorili svoju državu, dok druga strana nikada nije stvorila vlastitu državu, bez obzira sto su imali neku kvazidržavu u okviru nagodbi sa Mađarima, sa Austrijancima. Potreba Hrvata i Slovenaca da stvore vlastitu državu uvek je bivala jača od ideje jugoslovenstva i uvek se postavljala kao glavno pitanje. Izboriti se preko konfederacije za državnost i time stvoriti uslove za otcepljenje". (*Interju*, 28. jul 1990)

29. jul

◊ **Ante Marković**, predsednik SIV, na mitingu na Kozari pred oko 100.000 objavljuje osnivanje stranke – Saveza reformskih snaga Jugoslavije.

2. avgust

◊ **Borisav Jović**: "Napisao sam seriju od tri članka 'Istina o Anti Markoviću' i poslao Slobodanu. On je to dao da se objavi u *Politici*. Objaviće se 5, 6, i 7. u nastavcima pod nečijim pseudonimom. Moramo ga razobličiti, jer je narod u velikoj zabludi ko je on i šta je on. Mnogi u njemu vide nekog spasioca, ali on je običan prevarant i neprijatelj srpskog naroda. (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 173)

3. avgust

◊ **Dobrica Ćosić**: "Jugoslavija mora biti stvarana samo demokratskim načinom i demokratskim sredstvima. Pre svega, njen državni oblik u samoj najavi treba da bude jasno definisan, a slobodnom političkom voljom svih jugoslovenskih građana potvrđen. Od ruševina brionske Jugoslavije, ne može se tekućom reformom, tržišnom ekonomijom partijskim pluralizmom stvoriti nova Jugoslavija.

(...) Što se srpskog naroda tiče, kako ja razumem njegovo istorijsko bivstvovanje životni interes, on više ne može, ako su ga patnje i porazi opametili i uzdigli do istorijskog punoletstva, dakle, taj srpski narod više ni u kom slučaju ne može i ne sme biti za Jugoslaviju koju ne žele Hrvati i Slovenci.

(...) Za prvu Jugoslaviju srpski narod je kažnjen ustaškim, albanskim i nacističkim genocidom, a u anti-fašističkom i građanskom ratu i sam je uzvraćao osvetama koje ne treba da zaboravlja; za drugu avnojsku

Jugoslaviju-kažnjen je eksploatacijom staljinističkim nasiljima, sporim razvojem, nacionalnim poniženjima; za pristajanje na brionsku Jugoslaviju, kažnjen je razistorijom, dezintegracijom i političkim i ekonomskim potčinjavanjem antisrpskoj koaliciji, albanskim genocidnim terorom i proterivanjem sa Metohije i Kosova." (NIN, 3. avgust 1990)

4. avgust

◊ **Antonije Isaković, akademik**, ocenio govor Ante Markovića na Kozari kao demagoški, kao pokušaj "da napravi smutnju u Srbiji". (*Politika*, 4. avgust 1990)

◊ **Milorad Ekmečić, akademik**: "Kasno je počeo da spasava Jugoslaviju".

◊ **Dobrica Ćosić, akademik**: "...može se napisati i politička studija i politička satira (...). Mi smo zemlja raskola i mržnji – nacionalnih, verskih, socijalnih. Mi još ne pucamo i ne ubijamo zato što smo ubeđeni da smrt nije najveće zlo koje možemo jedni drugima da činimo. Teško je shvatiti zašto predsednik Marković ignoriše političku realnost Jugoslavije, a još je teže poverovati da se ona na stranačkim izborima može prevazići".

◊ **Ljubomir Tadić, akademik**: "Postupak Markovića spada u seriju jugoslovenskih paradoksa". (*Politika*, 4. avgust 1990)

10. avgust

◊ **Borisav Jović**: "Procenjujemo da se rasplet jugoslovenske krize mora izvršiti dok sam ja na čelu Predsedništva SFRJ. Posle toga bili bismo potpuno nemoćni. Zato moramo vući poteze koji idu ka tome". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 176)

13. avgust

◊ **Borisav Jović**, predsednik Predsedništva SFRJ, primio je delegaciju iz Knina koja ga je informisala o "ugroženosti Srba u Hrvatskoj".

16. avgusta

◊ Srpsko nacionalno vijeće je donelo odluku o raspisivanju referenduma o autonomiji Srba u Hrvatskoj, na koju su hrvatske vlasti reagovala najavom da će referendum sprečiti "svim sredstvima pravne države".

17. avgust

◊ *Balvan revolucija* u Kninu, odgovor na noćni napad specijalnih snaga hrvatske policije na stanicu milicije u Benkovcu.

19. avgust

◊ Osnivačka skupština SPO - Avtovac kod Gackog - **Vuk Drašković**: "(...) Avgust je, a sve podsjeća na zlo proleće 1941, kada se i kusto i repato bilo diglo na srpstvo. Evo dvije noći sam u Gacku. Slušam kako pored moje kuće prolaze pijani Muslimani i skandiraju 'Živio Tuđman' i pjevaju 'Vesel' te se braćo Muslimani, Srbi su se na partije dali.

(...) koji nisu u stanju da izvuku nauk iz tamne prošlosti jer rizikuju da se ona ponovi. Šta su dobili mislimani Herceg Bosne 1941 što su prihvatili ustaški nož, nož Vatikana u svoje ruke, a stradali su i oni. U mom razredu u gimnaziji u Gacku išla su i muslimanska siročad zajedno samno. Za koju su to ideju pali? Za ideju Hrvatske! Do Drine, a ne znaju da je plan Ante Pavelića bio 'Tamo ću pomoću muslimana poklati pravoslavlje, a onda poklati ili porimokatolitičiti muslimane..(...)' i mi kad kažemo muslimani moramo praviti razliku između čestitih muslimana koji su 1941. godine koji nisu uzeli tuđinski hrvatski nož i krenuli na braću svog semena, svoje krvi i svog jezika. (...) Mi iz SPO poručujemo muslimanima iz Herceg Bosne, Sandžaka da ćemo i da smo spremni na bratski susret i dobrosusedske odnose, ali svaka ruka koja pod bilo kojim izgovorom ili na bilo koji način podigne barjake propale turske carevine ostaće i bez ruke i bez barjaka! Na Kumanovu 1912. vojvoda Putnik je presudio turskom, a Azija i Turska su zauvijek isterane iz Evrope i sa srpske zemlje. Onaj ko misli da to nije tačno, mnogo rizikuje jer smo spremni da taj balkanski rat i dovršimo. (Aplauz) Za Tursku, za Aziju ovdje više nikada neće biti mjesta. Oni koji to žele pre pre nego što dođe do zla srećan im put u tursko (tako jeee). Takođe im poručujemo da ćemo svako njihovo paktiranje, stvaranje koalicija ili ma kakvih saveza sa ustaškom Hrvatskom i ustaškim partijama u BiH kako bi na papiru dobili prevlast nad Herceg Bosnom smatrati nelegalnim i objavom rata celom srpstvu. (tako jeee).

(...) Nema više ni bivših partizana ni bivših četnika. Oni moraju da uzmu sveće, da odu u naše crkve, da kleknu pred naše jame, eno im crkve Koritske jame, neka im bivši četnici i bivši partizani zapale svijeće i da na koljenima jedni drugima oproste i daju zavjet da nikad više Srbin neće dići ruku na Srbina!(Tako jeee). Da shvate da stranke ne postoje da bismo se dijelili i mrzili međusobno nego da bismo se jakali i takmičili ko će bolji program ponuditi za sreću srpskog naroda. (Aplauz uz "Živio Vuk Drašković"- Živioooo) Stranke postoje zbog toga, a kad otadžbina, kad srpstvo zove upomoć, kad zatrubi bilo na Kosovu, bilo u Tetovu, u Šipovu, u Kninu, Glini, uvijek i bilo gdje na srpskim zemljama prestaju stranačke borbe, prestaje stranačko suparništvo i svi smo tada obavezni da savijemo stranačke i i da razvijemo samo jednu – Svetosavsku. Svetosavsku našu zastavu!" (Iz arhive D. B.)

20. avgust

◊ Zbog događaja u Kninu SIV tražio od hrvatskih vlasti da ne sprečavaju plebiscit Srba, a od stanovnika Kninske krajine da uklone barikade.

21. avgust

◊ **Matija Bečković**, akademik: "Srbi u Hrvatskoj, na primer, bili bi srećni da imaju ona prava zbog kojih se Šiptari na Kosovu osećaju ogorčeni i obespravljani.

Narodi koji nisu imali svoju državu u Jugoslaviji su je dobili, a Srbi su je izgubili". (*Politika*, 21. avgust 1990)

24. avgust

◊ Na vanrednoj sednici hrvatskog Sabora zbog nemira u Kninskoj krajini usvojena je Rezolucija o zaštiti ustavnog poretka i o nacionalnim pravima u Hrvatskoj. Umesto Stipe Šuvara za člana Predsedništva SFRJ iz Hrvatske izabran Stjepan Mesić.

25. avgust

◊ **Vuk Drašković**, SPO: "Srpske zemlje (...) Zapadne granice Srbije. Evo, upravo su juče i do 2. septembra će biti omeđene referendumom. Ovo sve kuda ide referendum u Hrvatskoj, to su zapadne granice zapadne Srbije. I nije ih crtao Jovan Rašković. I nije ih crtao juče srpski narod. Nego ih je pre svega tuda postavio Ante Pavelić, od 1941. do 1945. Kuda je god sa hrvatskog noža kapala srpska krv, tu su granice Srbije. Naš je stav jasan. Istočne granice Srbije su svetinje, koji nikada ne mogu niti smeju postati jame. A zapadne granice Srbije su jame, koje moraju postati svetinje". (*Večernje novosti*, 25. avgust 1990)

◊ **Miloš Macura**, akademik: "Nije li to sve što se dešava danas u Hrvatskoj plod jednog dugoročnog plana za ukidanje prava Srba u Hrvatskoj. Ta genocidna praksa koja traje već 45 godina dovela je do pobune koja je jedini način da Srbi ne dožive ono što su doživeli 1941". (*Politika*, 25. avgust 1991)

31. avgust

◊ **Jovan Rašković**, akademik o Slobodanu Miloševiću: ... nedvojbeno (ste) bili i ostali prva ličnost moderne historije srpskog naroda. Naša SDS smatra Vas svojim duhovnim, moralnim i sasvim sigurno, biološkim zaštitnikom (...). Na kraju Vas uvjeravam da spadam u ljude, a njih nije baš malo, koji smatraju da je Vaša ličnost paradigma svega onog što je srpsko.

Časno je stupati s Vama u istom stroju i boriti se za uspostavljanje celokupnog srpskog nacionalnog bića. Vi pripadate isto toliko Šumadiji, koliko i celoupojnoj Krajini, hercegovačkim Srbima koliko i ličkim, banjskim, kordunskim ili dalmatinskim, te svim ostalim Srbima, ma gde oni živeli". (*Politika*, 31. avgust 1990)

3. septembar

◊ Generalni štrajk Albanaca na Kosovu.

4. septembar

◊ **Mihajlo Marković**, akademik: "Srbi u Hrvatskoj bili bi srećni da imaju prava Albanaca na Kosovu. Radovali bi se tim pravima i Mađari u Rumuniji i Baski u Španiji.

Tamo se pokušava da se na jugoslovenskim, srpskim teritorijama stvori još jedna država Albanaca. Nažalost, ovakve težnje podržavaju se od Vatikana, Habzburgovaca, muslimanskih organizacija, a u poslednje vreme i od SAD". (*Politika*, 4. septembar 1990)

◊ **Borisav Jović**: "Veljko Kadrijević saopštava najnoviju procenu vojno-političke situacije."... (...) Mora se biti spreman na upotrebu vojske u Sloveniji već u septembru, u Hrvatskoj možda u oktobru, a na Kosovu u svako vreme. Na zbivanja povodom ovih događaja ne treba više kao do sada delovati preventivno, nego ih ostaviti da izbiju neredi, pa ih iskoristiti za skidanje onih koji su doveli do takvog stanja". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 190)

6. septembar

◊ **Antonije Isaković**, akademik, povezujući osnivanje stranke Ante Markovića sa štrajkom na Kosovu i američkim kongresmenima po Srbiji, kaže, "i ala i vrana zinule su na Srbiju". (*Politika*, 6. septembar 1990)

7. septembar

◊ U Kačaniku na tajnom sastanku delegati raspuštene Skupštine Kosova albanske narodnosti doneli Ustav Republike Kosovo.

11. septembar

◊ Sukob između Srba i Muslimana u Foči

◊ **Borisav Jović**: Razgovor sa Dobricom Ćosić: (...) On se ne želi baviti pitanjem borbe za vlast u Srbiji, nego borbe za državu Srba, koja bi trebalo, u raspodeli teritorije sa Hrvatskom da obuhvati toliko Hrvata u Srbiji, koliko bi

Srba ostalo u Hrvatskoj. U tom smislu ostvaruje blisku saradnju sa srpskim strankama u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Lično je uticao na Jovana Raškovića da osnuje Srpsku demokratsku stranku. Bio bi zadovoljan ako bi došlo do ujedinjenja ove stranke i Miloševićeve Socijalističke partije. Rukovodstvo Srpske partije u BiH na čelu sa Kardžićem je vrlo inteligentno i vrlo pouzdano. U Crnoj Gori se oslanja na Narodnu stranku Kilibarde, ali računa i na komuniste. Svi ga konsultuju za aktivnosti. Sada se radi etnička karta srpskog prostora, naročito u BiH i Hrvatskoj, da se jasno prikaže teritorija gde su Srbi u većini: od Šibenika, preko Like, Bosanske krajine, pored Save do Bijeljine svuda su Srbi u većini. U centru Bosne Muslimani, Srbi presecaju Sandžak pored Drine, pa se Muslimani ne mogu ujediniti. To je budći prostor Srbije.

(...) Što se tiče politike Srbije danas, Ćosić misli da je ona vrlo loša i pogrešna. Kosovo se ne može sačuvati. Istorijska je činjenica da se Srbi pokreću ka severu, da napuštaju jug. Ne mogu oni napuštati jug i zadržavati teritoriju. Uzeli smo Vojvodinu. Na Kosovu je realno da se razgraničimo zadržavajući ugalj i neke svetinje (Gračanicu, Gazimestan). Takav plan treba uraditi u tajnosti i u pogodnom trenutku ga aktivirati. Inače, kratkog je daha ovo što se sada radi.

(...) Bitno je stvoriti imidž da je u Srbiji nastala promena vlasti, da nisu ostali samo komunisti, makar presvučeni. Tako bi Srbija bila primlčena u Evropu i svet, tako bi njena nova vlast bila prihvaćena". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 194)

23. septembar

◊ **Antonije Isaković**, akademik: "Mi ćemo izaći kao pobednici, jer za ovih 40 godina srpski narod je bio u podređenoim položaju, posebno posle donošenja Ustava 1974, kada se Srbija rasturila". (*Politika*, 23. septembar 1990)

25. septembar

◊ **Milorad Ekmečić**, akademik: "U Hrvatskoj i Sloveniji pobedio je klerikalizam, a ne demokratija. Sve što danas vidimo kod Tuđmana preobražena je formula Stepinčevih ideja

(...) Proces koji vodi konfederalizaciji nije proces koji vodi otcepljenju pojedinih republika, već je simboličan izraz težnji za etničko razdvajanje Srba i Hrvata i za izdvajanje Slovenije iz naše zajednice. Bauk verskog rata

(...) Ni jedna naša republika nema etničke granice. Posebno ih nema Bosna i Hercegovina. U svakoj, sem u Sloveniji, postoje brojne nacionalne manjine. Kada su 1917. godine Nikola Pašića upitali zašto je protiv federativne

Jugoslavije, on je rekao da bi se federacija mogla stvoriti na principu etničkih granica među plemenima (danas nacije). Granica između Srba i Hrvata nije, međutim, ni prirodna, ni geografska, niti logička. Ona krivuda, ne ujedinjuje velike kompaktne oblasti. Mogla bi se samo veštački napraviti. To bi, umovao je tada Nikola Pašić, izazvalo potrebu za unutrašnjim kredentizmom. Slovenci jedne oblasti preseljavali bi se u drugu oblast, jer se ne bi slagali sa vladom.

(...) Da bi se izbegla takva razgraničenja, koja bi sigurno rodila unutrašnji iredentizam i primenu principa emigracije i imigracije, Nikola Pašić je mislio da bi bilo bolje stvoriti jednu demokratsku državu u kojoj bi etničke razlike bile izražene u unutrašnjim autonomijama stvaranjem nacionalnih partija i institucija, ali se teritorija ne bi upravno podelila.

(...) Ideja konfederalizma nikada kroz istoriju nije postojala u našim nacionalnim pokretima, već ima crkvenu pozadinu. Program konfederalizacije Jugoslavije postoji, međutim, u određenim predlozima Vatikana i političkih grupa koje određuju katoličku ideologiju, i to od 1917. godine.

(...) Ni u Hrvatskoj, ni u Sloveniji, po mom mišljenju danas nije pobedila demokratija, već ideologija klasičnog katoličkog klerikalizma sa celim programskim arsenalom koji je taj klerikalizam u prošlosti stvorio.

(...) Ako bi došlo do razgraničenja to nikako ne bi bilo u Bosni i Hercegovini. Svaka podela između Srba i Hrvata bila bi podela od Mađarske do Jadranskog mora uz istovremeno iseljavanje golemih masa naroda. To će biti i podela crkava. Po svojoj suštini ideja konfederalizacije nije demokratska. Ako se uzme u obzir da bi dala samo nestabilna rešenja više je nego sigurno da bi među različitim instrumentima koji bi se upotrebljavali da bi se došlo do stabilne situacije, morao biti primenjen i građanski rat. Nad tom idejom lebdi bauk novog građanskog rata na Balkanu.

(...) Sadašnja rukovodstva Slovenije i Hrvatske moraju da shvate da njihovi zahtevi imaju granice. Insistiranje na konačnom rešenju i konfederaciji vode građanskom ratu i političkoj, verskoj i kulturnoj podeli cele Jugoslavije.

(...) Slovenija bi jedino mogla da se otcepi i čini se da bi običan čovek u Bosni i Hercegovini to sa olakšanjem primio. Ali, u Hrvatskoj to nije moguće napraviti. Tamo srpska opozicija čini jednu petinu stanovništva.

(...) Ne može se jedna petina stanovništva koja je spremna i oružjem da brani svoje domove tek tako ignorisati. Tu nikakva rešenja bez oružja nisu moguća, ako se i dalje insistira na nekakvim konačnim rešenjima koja su protiv interesa Srba u Hrvatskoj. Takva politika na kraju će dovesti do zamućene situacije, a onda može doći i do oružanog sukoba između dva naroda.

(...) Zato je pitanje konfederacije pitanje hoćemo li biti civilizovani narod, a to znači hoćemo li prihvatiti princip da ljudi različitih veroispovesti

moгу živeti zajedno, a podrazumeva i mirenje sa time da su sadašnje granice neminovnost koju ne bi trebalo menjati.

(...) Još 1917. godine, iz Vatikana je potekla ideja o konfederalizaciji pokrajina umesto ujedinjenja u Jugoslaviju. Ta ideja je onda bila napuštena, jer se pokazalo da nema nikakvu podršku u nacionalnim pokretima u okviru habzburške monarhije osim kod naših Slovenaca i delimično Hrvata.

(...) I u toku Drugog svetskog rata javlja se ova ideja, opet iz Vatikana. Predlaže se konfederacija između Srbije i Hrvatske. Po toj ideji bi trebalo stvoriti konfederalnu Jugoslaviju uz deobu teritorija i prema principu preseljavanja naroda. Ušće reke Bosne predviđeno je kao granica Srba i Hrvata.

Zahtev za konfederalizaciju Jugoslavije je zahtev da se izoluje Bosna i Hercegovina kao konfederalna jedinica koja bi onda sa zapadnim republikama mogla lepo da se ujedinjuje u neke jugoistočne evropske komplekse. Sadašnji zahtevi iz Hrvatske i Slovenije su samo početak nekih finalnih rešenja. Takva konfederacija bi sa druge strane izbrisala 200 godina borbe za ujedinjenje srpskog naroda, a potpuno bi uništila ideju jedinstva". (*Politika ekspres*, 25. septembar 1990.)

◊ **Antonije Isaković**, akademik: "... tako je bilo do pre dve godine kada je na čelo srpskih komunista došao Slobodan Milošević kojije beskompromisnom borbom uspeo da Srbiji vrati državnost". (*Politika*, 23. septembar 1990)

28. septembar

◊ **Skupština SR Srbije donosi novi Ustav Republike Srbije**. Uvodi se načelo podele vlasti i višepartijski sistem. Pokrajine postaju oblik teritorijalne autonomije, dok istovremeno po važećem saveznom ustavu ostaju konstitutivni elementi federacije, izjednačene u odlučivanju sa republikama. Protivno tada važećem saveznom ustavu, Ustav RS preimenuje pokrajinu Kosovo u Pokrajinu Kosovo i Meohija. Ustav sadrži odredbu po kojoj se Srbija može suprotstaviti aktima organa federacije ukoliko se tim aktima "ugrožavaju njeni interesi". Ovom "odbrambenom klauzulom" Srbija je sebe faktički izdvojila iz federacije.

2. oktobar

◊ **Vuk Drašković**: "Ja želim u ime Srpskog pokreta obnove, i verujem u ime srpskog naroda da im poručim i kažem nekoliko reči. U Novom Pazaru, na osnivačkoj skupštini SDA, zatim u Sjenici, odjekivali su pomamni, uz zurle i talambase, povici: Turskoj! Turskoj! Turskoj! Na takve želje ljudi imaju

pravo. Ali, moraju da znaju da su Turska i Azija za sva vremena proterani iz Srbije i Evrope, mačevima vojvode Putnika i njegovih ratnika na Kumanovu, u Prvom balkanskom ratu, još 1912, godine. Onaj ko želi Turskoj i koji po Nemanjinoj zemlji priziva tursko, i ko ne zna da je tursko sahranjeno u Srbiji još 1912. godine poručujem: čim SPO pobedi na izborima, svi oni će, bogme, u tursko. Ako ne veruju da je Prvi balkanski rat, kad je poražena turska imperija, završen srpskom pobedom i to definitivno, oni preuzimaju strahovitu odgovornost na sebe da srpski narod dovrši taj rat. Mi velimo, nema potrebe, a ako žele imaće priliku da podnesu rizik takvog svog stava. (*Novosti plus*, 2.oktobar 1990).

3. oktobar

◊ U Kninskoj krajini blokiran drumski i železnički sdaobraćaj

◊ **Borisav Jović**: "Veljko mi kaže, onako usput, da treba 'maknuti' samo sto ljudi i sve će biti u redu. Vojska za slučaj potrebe, sprema takve planove. Kaže da će ih meni pokazati.

(..) Generali još imaju opsesiju o jedinstvu Jugoslavije, ovakva kakva je, bez sloge i bez budućnosti. Ova nas nesloga ubi i unazadi. A i kolebljivost armijskog rukovodstva i stalna dezorijentacija. Čas jedno, čas drugo i na kraju sve bude kasno". (Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 201)

6. oktobar

◊ **Dragoslav Mihajlović**, akademik: "Tito je stalno strahovao od Srba i uvek je vrlo 'malo' uhapšenih Srba. (*Politika*, 6. oktobar 1990)

◊ **Vasilije Krestić**, akademik: "Iza ove i ovakve hrvatske politike stoji Vatikan ili, bolje reći, katolička crkva. To uopšte ne treba da nagađamo. Dovoljno je samo da pratimo 'Glas Koncila'". (*Politika*, 6. oktobar. 1990)

◊ **Vuk Drašković**, pisac: "Najmaksimalnije što može biti Hrvatska je iskoristila novonastale okolnosti 1918. posle poraza i raspada Austro-Ugarske. Priklonivši se Jugoslaviji i ušavši u istu državu sa Srbijom, ratnom pobednicom, Hrvatska je izbegla tretman poraženoga u ratu. A bila je poražena! Jugoslavija je 1918. bila najpreča upravo Hrvatima: ona je bila most preko kojega će oni da pređu iz poraženog tabora u tabor pobednika, most preko kojeg će oni iz tabora onih koji su bili dužni da Srbiji plate ratnu odštetu, i imovinsku i onu za zločine počinjene u Prvom svetskom ratu nad srpskim narodom, preči u bratski zagrljaj sa Srbima. Pri čemu će sve biti zaboravljeno i sve biti oprošteno.

Činjenice upravo tvrdoglavo pokazuju da su Hrvati samo ušćarili od Jugoslavije, a da je od Jugoslavije i od prve i od druge, jedinu štetu pretrpeo srpski narod. I Srbi su danas jako nezadovoljni ovom Jugoslavijom, ali neće uzvratiti Jasenovcem ili Jadovnom". (*Novosti plus*, 6. oktobar 1990)

8. oktobar

◊ **Vuk Drašković**, pisac: "Hrvati izbegavaju odgovornost za genocid nad Srbima, izbegavaju tretman apsolutno poražene države u Drugom svetskom ratu i dobijaju Dalmaciju sa gotovo celokupnom jadranskom obalom i ostrvima, te srpsku Baranju. Nemojte mi reći da svi Hrvati nisu bili ustaše, jer ja ću vam odmah odgovoriti da je to tačno, ali je tačno i to da su sve ustaše bili Hrvati! I nemojte mi reći da je za vreme rata među Hrvatima bilo jako rasprostranjeno anijustasko i antifašističko raspoloženje. Opet ću vam dati za pravo i uzvratiti da je to isto raspoloženje, antinacističko i antifašističko, postojalo, ništa manje i u Nemačkoj, pa je ipak posleratna Nemačka morala da podnese nešto drugačiju sudbinu od Hrvatske. Ko je kažnjen 1945. godine! Opet su kažnjeni srpski narod i Srbija: upravo oni koji su pobedili u tom ratu. Jer je, ne zaboravite sve do 1944. godine 90 odsto ljudstva u partizanima bilo srpske nacionalnosti, i to se ne može osporiti. (*Novosti plus*, 8. oktobar 1990)

10. oktobar

◊ **Dušan Kanazir**, predsednik Akademije: "Akademija je posebno zabrinuta zbog ustaških metoda i napada na srpski narod u Hrvatskoj. Tim pre što današnji Ustav SFRJ garantuje Srbima u Hrvatskoj miran i ravnopravan život i kulturnu autonomiju.

Akademija je sklona da poveruje da je stradanjima i seobama srpskog naroda došao kraj..." (*Politika*, 10. oktobar 1990)

◊ **Dejan Medaković**, akademik: "Narod Srbije najbolje zna kvalitet svog rukovodstva". (*Politika*, 10. oktobar 1990)

13. oktobar

◊ **Matija Bećković**, pesnik i akademik: "Jasenovac nije samo sabirni logor, nego i zbirno ime svih jama od Velebita do pola Zemunskog mosta. Opatuljeni duh je uveo svoju crnu matematiku među nevine žrtve, ne shvatajući da smanjujući njihov broj uvećava svoj greh, manjak savesti proglašava viškom pameti. Teško onom ko laže nad jamama, dodaje im ili oduzima.

(...) Bertlot Breht je još u jeku rata napisao: 'Nemačka, ruglo među narodima!' Naše domaće fašističke tvorevine nisu bile sposobne za takvu reč.

Zato se u dane kad se Nemačka ujedinjuje, naša zemlja raspala. I to na mestima njene najveće sramote. (*Politika*, 13. oktobar 1990)

23. oktobar

◊ Skupština Srbije donosi *Uredbu o uvođenju poreza i taksu na robu iz Slovenije i Hrvatske*.

1. novembar

◊ **Brana Crnčević**, pesnik, na tribini SDS u Bjeljini: "Srbija se zaista nalazi, od Lazarevog doba do danas, u najvećim teškoćama. Mi nemamo razloga da krijemo da naši neprijatelji imaju strateške ciljeve i da su oni dugoročni i nasleđeni. Trenutni centar srpstva je u Hrvatskoj i Bosni, a Srbija je rezervna otadžbina nekog ko treba da nam otvoreno kaže da su se vremena promenila. Srpska država, ovakva kakva jeste i onakva kakva bude posle izbora, neće prihvatiti Jugoslaviju koja će biti otvorena trgovina srpskim glavama. To znači praktično, da nema i da neće biti Srbije koja će protrgovati na jugoslovenskoj sceni glavama Srba i Hrvata iz Bosne. (*Politika*, 1. novembar 1990)

◊ **Dobrica Ćosić**, akademik: "Sa ruskim, jevrejskim i jermenskim, srpski narod je danas u najtežem položaju". (*Književne novine*, 11. novembar 1990)

11. novembar

◊ **Radovan Karadžić**: "Ako izbori ne budu legalni i ako naši posmatrači budu onemogućeni u praćenju ne samo izbora nego i rezultata brojanja, Srpsko nacionalno vijeće BiH neće priznati izbore i preduzeće druge korake za zaštitu srpskog naroda... Sve što smo do sada predviđali ostvarilo se: Srpska demokratska stranka je postala stranka svih Srba, prevaziđene su tragične srpske podjele. U izrazito partizanskim mjestima kao što su npr. Šekovići, Bosanska Dubica ili Drvar (Titov) mi smo izašli pred narod sa rečenicom: 'Nema više ni četnika, ni partizana, građanski rat Srba protiv Srba je završen, postoji samo jedinstven srpski narod' i naišli smo na bezrezervna odobravanja. Sa istom rečenicom išli smo i u krajeve koji nisu bili partizanski i naišli smo na ista odobravanja. Kao da je i jednim i drugima laknulo, kao da su i jedan i drugi jedva čekali priliku koju im do sada nisu pružili, da napuste svoje ratne pozicije poraženih i pobjednika. Izmirenje Srba u Bosni i Hercegovini smatramo svojom najvećom pobjedom. Zbog toga je vrijedilo živjeti.

(...) Prvo, ljudi koje je jednopartijska vlast obilježila, prognala bez mogućnosti rehabilitacije, sada su se uključili u politiku. Zatim ljudi koji ranije nisu uzimali učešća u društvenim zbivanjima zbog dobrog ukusa i moralnog zdravlja – odnedavno su u punom angažmanu. Zatim, sveštenstvo Srpske

pravoslavne crkve, koje su u ranijim društvenim zbivanjima nije smjelo pojavljivati ni u dnu sale, sada na srpskim skupovima sjedi u prvim redovima, na počasnim mjestima, koja mu i pripadaju. Na kraju, prosvjetni radnici, učitelji i nastavnici, koji su bili i materijalno i društveno obezvrijeđeni, sada su takođe u prvim, počasnim redovima. Kad god su kod Srba učitelji i sveštenici bili na niskim granama, i srpski narod je bio na niskim granama. Treba, dakle, očekivati da se srpski narod uzdigne visoko. Ranije sam već pominjao da su mladi privrednici, privatni preduzetnici, motorna snaga stranke, i sada gotovo da nema Srbina privatnog preduzetnika koji stranku nije prepoznao kao svoju i priključio joj se.

(...) U drugom talasu stranci su prišli intelektualci, koji su s pravom prvo htjeli da vide da li je stranka demokratska ili nije. Možemo sa sigurnošću reći da se rijetko koja stranka u Jugoslaviji može pohvaliti takvim učešćem inteligencije kao SDS. Naravno, u našim političkim i ekonomskim savjetima ima i nestranačkih ličnosti, ali većinom se radi o stranačkoj inteligenciji. Srpska inteligencija je vidjela da je vrag odnio šalu i da je mogućnost NDH ili NDBiH sasvim realna, i da bi stvaranje NDBiH podržali prije svih komunisti, a zatim i drugi, te da je jedina brana protiv stvaranja NDH ili NDBiH upravo Srpska demokratska stranka, kojoj je to jedan od najprećih zadataka. Otuda u stranci mnoštvo univerzitetских profesora, slobodnih intelektualaca, akademika...

(...) I borci masovno prilaze stranci. Vide da se na njihove oči tope svi rezultati njihove borbe i uspostavlja nova NDH, protiv koje su i dizali ustanak.

(...) Sve što je prioritetno za srpski narod prioritetno je i za Srbe u BiH, kao integralni dio jedinstvenog i nedjeljivog srpskog naroda. Mi sada otvoreno govorimo ono što se ranije nije smjelo ni šaputati: Srbi u BiH sve svoje nade vežu za svoju maticu Srbiju i nikad neće dozvoliti da od Srbije budu odvojeni nekakvom državnom granicom. Neka se svi narodi u Jugoslaviji u državnom pogledu rasporede kako sami žele. I srpski narod će to učiniti i naći će načina da ostane u istoj, prostoj ili složenoj, državi u kojoj je i Srbija. (*NIN*, 9. novembar 1990)

◊ U Makedoniji održani prvi višestranački izbori. Pobjedila stranka VMRO/DPMNE.

18. novembar

◊ Održani prvi višestranački izbori u Bosni i Hercegovini. Najviše mesta u parlamentu dobila muslimanska Stranka demokratske akcije (86), zatim Srpska demokratska stranka (72) i Hrvatska demokratska zajednica (44).

19. novembar

◊ Osnivački skup Saveza komunista – Pokreta za Jugoslaviju.

◊ Prema pisanju *Politike*, "Antonije Isaković je upozorio i na činjenicu da antisrpska koalicija ulaže sve snage kako bi slomila Slobodana Miloševića za koga je Isaković rekao da je prvi nepodmitljivi političar koji zastupa interese svoga naroda". (*Politika*, 19. novembar 1990)

26. novembar

◊ **Antonije Isaković**, akademik: "Narod i sadašnje rukovodstvo na čelu sa Slobodanom Miloševićem izborio se za jedinstvenu Srbiju". (*Politika*, 26. novembar 1990)

29. novembar

◊ Za patrijarha Srpske pravoslavne crkve izabran episkop Pavle.

◊ U Dvoru na Uni uhapšen Željko Ražnatović- Arkan sa oružjem i četničkim obeležjima.

Decembar

◊ Izabran je novi srpski patrijarh Pavle.

3. decembar

◊ **Veljko Kadijević**, savezni sekretar za narodnu odbranu dao intervju medijima u kome se založio za "jedinstvenu i socijalističku Jugoslaviju". U Sloveniji i Hrvatskoj intervju je protumačen kao pretnja.

9. Decembar

◊ Prvi višestranački predsjednički i parlamentarni izbori u Srbiji i Crnoj Gori. Ubedljivu pobjedu odnosi Socijalistička partija Srbije i njen predsjednik Slobodan Milošević, kao predsjednički kandidat. Albanci su bojkotovali izbore. U Crnoj Gori pobjedio Savez komunista.

20. decembar

◊ **Ljubomir Tadić**, filozof i akademik: "Srbija se nalazila u jednom posebnom statusu unutar jugoslovenske federacije. Socijalistička partija je uspela, to nemojmo zaboraviti, u borbi za ravnopravnost Srbije unutar jugoslovenske konfederacije, da dobije ogroman broj pristalica, pri čemu se nije zalagala za neki socijalni ili socijalistički koncept, što bi bilo u skladu sa njenim imenom, nego za nacionalni.

A srpsko nacionalno pitanje nije rešeno. Ono je izbilo na površinu i omogućilo jednu nacionalnu euforiju, koja se delimično iskazala u podršci Slobodanu Miloševiću, a delimično u podršci Vuku Draškoviću, a potom i tim takozvanim nacionalnim, rojalističkim strankama, Mirku Joviću itd. Srpsko nacionalno pitanje je jedna ozbiljna činjenica naše sadašnjosti. To pitanje je Komunistička partija potpuno negirala. Pre rata se uvek govorilo samo o hrvatskom nacionalnom pitanju, o šiptarskom i makedonskom samo unutar leve, a svi su smatrali da srpsko nacionalno pitanje kao problem uopšte ne postoji. Tek Drugi svetski rat pokazuje koliki je to problem, sudbina srpskog naroda u Hrvatskoj i Bosni to pokazuje.

Srpski intelektualci su, mislim oni relevantni intelektualci, koliko ja znam bili jedinstveni samo u jednoj stvari, a to je da Srbija ima pravo da bude ravnopravna sa ostalim republikama u Jugoslaviji. I tu je bio kraj. Ukoliko je Slobodan Milošević to hteo, tu je imao podršku srpskih intelektualaca i ta je podrška bila sasvim na mestu i potpuno legitimna.

Vi znate da su sve opozicione partije u Srbiji, izuzev UJDI, bliske u stavu da srpski narod treba da živi u jednoj državi. Ali ova pobeda Socijalista i Miloševića, može sada da bude ideološki izgovor za dalji pritisak na Srbiju". (*Duga*, 20. decembar 1990)

21. decembar

◇ **Biljana Plavšić:** (...) Mislim da je uslov da Srbin ne bude odvojen od celine srpstva konfederalnom državnom granicom. Kad ga neko odvaja, on se, u refleksu da ne postane manjina, udaljuje od muslimana, umesto da mu se približava. Ta pretnja konfederalnim granicama je, mislim, više razdvojila narode na prostorima BiH nego što ih je zbližila.

... na narodima je Bosne da nađu neku prihvatljivu formulu. Sada ih zastupaju njihovi pravi zastupnici. Mi smo svesni da će put do zajednicke formule življenja koji ne bi srpski narod pretvorila u manjinu ili kod muslimanskog i hrvatskog naroda izazvalo osećaj da su dospeli u 'veliku Srbiju', veoma težak. Možda i nemoguć. Ali će sada sve biti otvoreno. (*Interju*, 21. decembar 1990)

22. decembar

◇ Sabor Hrvatske usvojio novi Ustav Republike Hrvatske.

23. decembar

◇ U Sloveniji održan plebiscit na kome se 86 odsto glasača izjasnilo za nezavisnu slovenačku državu.

1991.

◇ **Dobrica Ćosić:** "Makedonski nacionalizam je po svojoj 'naučnoj' argumentaciji možda najveći ideloški apsurd savremene Evrope. Oni su sa republičkom teritorijom koju im je obeležio Tito, ignorišući istorijske, etničke i relevantne političke činjenice, izvršili makedonizaciju tj. eksproprijaciju srpske srednjovekovne teritorije i kulture. Ta agresija na istorijsku egzistenciju jednog naroda, mogla je da omogući i učini legalnom samo KPJ, uz pomoć srpskih komunista, Titovih vazala". (Dobrica Ćosić, *Promene*, 1992)

5. januar

◇ **Borisav Jović:** "Srbija je pozajmila (odlučila da pozajmi) od Narodne banke Srbije, iz primarne emisije, 18,2 milijarde dinara radi isplate penzija, otplate ino dugova i sl. Dok joj ne priteknu prihodi. Odluke Republičke skupštine objavljene su u *Službenom glasniku*, u poverljivom izdanju, a neko je to poslao Anti Markoviću.

SIV je dramatisovao pitanje do kraja. Obustavio je svako poslovanje sa devizama (i plaćanje inostranstvu), svako kreditiranje iz zemije itd. Odredio je kontrolu svih narodnih banaka republika i autonomnih pokrajina".

"Srpski narod želi da živi u jednoj državi, sa jednakim građanskim pravima, sa jednim međunarodno priznatim granicama, sa jednom vojskom, novcem, tržištem. Ko god želi sa njim da živi na ravnopravnoj osnovi dobrodošao je. Za nas država može biti unitarna ili federalna. Konfederacija nije država o kojoj želimo da razmišljamo". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1966, str. 239)

9. januar

◇ Predsedništvo SFRJ izdalo *Naredbu o rasformiranju svih neregularnih oružanih snaga i vraćanja oružja, ilegalno unetog u zemlju, najbližim ustanovama ili*

jedinicama JNA. Slovenija i Hrvatska se suprotstavile sprovođenju ove naredbe na svojoj teritoriji, jer bi to bilo uplitanje JNA u poslove nadležnosti MUP.

15. januar

◊ **Borisav Jović:** "Krv ćemo prolivati, ako drugačije ne bude moglo, samo za teritorije gde žive oni narodi koji žele da ostanu u Jugoslaviji". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996.)

20. januar

◊ Na molbu vlade Hrvatske, Predsedništvo SFRJ odobrilo da se za 48 sati produži rok za razoružavanje i rasformiranje nelegalnih oružanih snaga. Istovremeno je Stjepan Mesić, potpredsednik Predsedništva, na izbornoj skupštini HDZ rekao je da Hrvatska preko trgovačke mreže naoružala svoju policiju, da se ona opredelila za samoodbranu i da su stoga ovlašćenja redovne policije preneti na rezervni sastav. On je rekao da su jedine paravojne jedinice u Hrvatskoj one koje su formirali Srbi iz Kninske krajine.

◊ **Dobrica Ćosić:** "... Sa nacionalnom dezintegracijom i asimilacijom srpskog naroda tekla je i eksploatacija srpske privrede, najpre neravnopravnom i neadekvatnom industrilizacijom, zatim pravom pljačkom poljoprivrede, rudnih bogastava i energetskog potencijala, delokacijom srpske industrije 1948-1950. godine pod izgovorom preteće ratne agresije od Staljinove imperije, itd. Naznačeni činoci neravnopravnog položaja srpskog naroda u Jugoslaviji dramatičniji su do opšteg nacionalnog očajanja i bunta, albanskim progonom Srba sa Kosova i Metohije sa ciljem stvaranja etnički čistog Kosova i republike Kosovo – albanske države na jugoslovenskoj teritoriji, progonom koji je trajao decenijama. Posle upornih otpora separatističkih snaga Vojvodine i Kosova marta 1989. godine došlo je do izglasavanja Ustava SR Srbije kojim Srbija na čitavoj svojoj teritoriji stiče uslove da izvršava bitne državne funkcije i obezbedi osnovna ljudska i građanska prava svim građanima bez obzira na nacionalnost i veru.

(...) Savremeno srpsko pitanje se postavlja od AVNOJ kad je na toj partizanskoj skupštini, u Jajcu 1943. godine, donesena odluka o federativnom uređenju Jugoslavije, a Republici Srbiji nisu određene adekvatne etničke i istorijske granice. To je zbog izmešanosti stanovništva u ratnim prilikama bilo i nemoguće ostvariti. Tim avnojskim granicama su ignorisani rezultati oslobodilačkih ratova Srbije od 1912, do 1918. godine, pa je blizu dva i po miliona Srba ostalo u drugim federalnim jedinicama.

(...) U svakom Srbinu pripadniku narodnooslobodilačkog pokreta steklo se uverenje da nova Jugoslavija postaje internacionalno zasnovana

federacija u kojoj nacionalna pripadnost ima sem primarno etničkih istorijskih opredeljenja određenih socijalnim postulatima međunacionalnih odnosa, u kojima je ideološki princip u svima primarniji od nacionalnog

(...) Na provizornoj postbrionskoj Jugoslaviji, na zarađenom stanju i sadašnjem haosu u njoj, srpski narod ne može više da pristaje u ime nekakvih "viših ciljeva". Odavno su pali svi ti 'viši ciljevi', mi smo najzad uvideli da su ti 'viši ciljevi' samo njihovi ciljevi. (*Politika*, 20. januar 1991)

21. januar

◊ U Hrvatskoj vraćeno samo 58 pušaka

◊ **Borisav Jović:** "Zove me Mesić iz Sarajeva gde je na sastanku sa Bosancima. Obaveštava me sledeće: Oružje su pokupili 'koliko se moglo'. Ako vojska saopšti da je time izvršena naredba u Hrvatskoj; ako se JNA povuče u kasarne; ako dalje ne uznemirava narod i hrvatsko rukovodstvo, ako Predsedništvo i JNA izjave da Hrvatska ima pravo da zavede red u Kninu i drugim srpskim opštinama – onda će oni demobilisati rezervni sastav milicije! Mesić dalje kaže da, ukoliko se ne prihvata ovo, nego se želi oduzimati oružje od rezervnog sastava milicije, onda će Hrvatska preduzeti sledeće: 1. proglasiti otcepljenje itd..

Zovem Veljka da dođe odmah. Obaveštavam Slobodana. On oduševljen: odlično. Čim proglašite otcepljenje, treba da im ga usvojimo, s tim da krajiške opštine držimo vojno, dok se narod na plebiscitu ne izjasni gde želi da živi. Insistira da Veljka ubeđujem u tu varijantu.

Ja sam oduvek bio za varijantu da ih preko noći 'odsečemo' od Jugoslavije, pa neka idu 'u Evropu', ali vojska to ne prihvata". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 257)

◊ **Dobrica Ćosić:** (...) Spasavanje Jugoslavije vojnom silom, nedemokratskim metodama i sredstvima u ime jugoslovenskog patriotizma i 'revolucionarnih tekovina' nije srpski nacionalni interes. I spasavanje Jugoslavije političkim ucenama i ekonomskim pritiscima spoljnih činilaca u ime fiktivne antikomunističke ideologije i evropske konstelacije, po mom uverenju, neće ni jugoslovenskim narodima, ni Evropi, doneti trajno dobro.

(...) Srbi nemaju nijedan nacionalni i demokratski razlog i pravo da sprečavaju Hrvate i Slovence da se otcepe od Jugoslavije i stvore svoje samostalne države. Ali, to zasnivanje svojih samostalnih država oni mogu da izvrše samo na svojim etničkim teritorijama. Ako zasnivanje svojih samostalnih država vrše i aneksijom srpskih etničkih teritorija, oni će biti zavojevači i izazivači rata. A srpski narod danas ima sve istorijske, nacionalne i demokratske razloge i prava da živi u jednoj državi. Da li će to biti

federativna demokratska Jugoslavija, odlučiće narodi koji žele da žive u takvoj Jugoslaviji. Ako takvu Jugoslaviju neće drugi narodi, onda će srpski narod biti primoran da živi slobodan u svojoj državi i posle dva stoleća borbe trajno reši svoje životno pitanje. Osvešćenje od nacionalnih i ideoloških zabluda, hoću reći, demokratska samosvest čitavog srpskog naroda na takvom je stupnju danas da on ima snage i volje da zaustavi svoje razvojno i civilizacijsko zaostajanje i propadanje i započne veliki preporod. (*Politika*, 21. januar 1991) (Vid. Prilog 5)

23. januar

◇ Savezni sekretarijat za narodnu odbranu izdao saopštenje da će JNA, ukoliko u Hrvatskoj odmah ne raspuste sve ilegalne oružane formacije, sama razoružati te formacije u skladu sa *Naredbom* Predsedništva SFRJ od 9. januara 1991.

25. januar

◇ Predsedništvo SFRJ naredilo obaveznu demobilizaciju rezervnog sastava u Hrvatskoj.

◇ Prikazan dokumentarni film Informativnog centra SSNO o ilegalnom uvozu oružja u Hrvatsku.

26. januar

◇ **Borisav Jović**: "Razgovaram telefonom sa Slobodanom o rezultatima razgovora Srbija- Hrvatska i sednice Predsedništva. Veoma je razočaran rezultatima sednice Predsedništva. Ne uklapa mu se u zamisao (šemu) 'o kojoj mi ne može govoriti telefonom'. Jer, kaže on, kad vojska jednom 'pokrije' srpske teritorije u Hrvatskoj mi se više ne bojimo raspleta jugoslovenske krize. Bez toga ništa. Nama drugačiji tok događaja ne odgovara. Bar on u to veruje". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1966, str. 262)

31. januar

◇ Vojni sud u Zagrebu izdao nalog za privođenje Martina Špegelja, ministra odbrane Hrvatske, zbog umešanosti u aferu uvoza oružja (prikazano u filmu SSNO). Hrvatska odbacila optužbe.

1. februar

◇ Štrajk prosvetnih radnika na Kosovu.

◇ Saopštenje UKS i PEN centra, **Predrag Palvestra**, akademik: "Opet su na okupu svi stari saveznici: fašisti, balisti, hortijevci, VMRO, crnogorske ustaše. Sve što su rekli – rekli su sami i srpski narod tim rečima nema šta da doda (...) Kako saradivati sa krvnicima svoga naroda a ne biti izdajnik, ili sa njima živeti, a ne biti rob? Jedini razuman odgovor je miran razlaz". (*Politika*, 1. februar 1991)

2. februar

◇ Održana regionalna skupština Srpske demokratske stranke, kao i protestni skupovi Srba u Vukovaru, Belom Manastiru i drugim mestima.

◇ **Milan Paroški**, poslanik SPO u Skupštini Srbije: "Ne vidim razloga da se Italiji ne vrati jadranska obala koju je srpska vojska, u ime Jugoslavije, uzurpirala". (U skupštini Srbije, februar 1991)

11. februar

◇ **Borisav Jović**: "Vojni vrh procenjuje definitivno da se situacija u zemlji ne može rešiti bez jasne i čvrste najave upotrebe sile i njene upotrebe u meri koja je nužna da bi se iz krize izašlo bez građanskog rata i na demokratski način". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str.266)

16. februar

◇ Dolazak specijalnih jedinica MUP Hrvatske na područje Plitvičkih jezera izazvao proteste lokalnog srpskog stanovništva. U Donjem Lapcu usvojena *Deklaracija o položaju i pravima srpskog naroda u Hrvatskoj*.

20. februar

◇ **Borisav Jović**: "Karadžić kaže da je srpski narod u Bosni potpuno nenaoružan. Pribojava se pokolja i građanskog rata. Interesuje se da li bi ih Armija zaštitila. Sada da - kažem mu, ali niko ne zna šta će se dešavati s Armijom ako ovako potraje. Lično se bojim nacionalnih podela u vojsci. Karadžić moli da se, u slučaju mobilizacije, ako dođe do teškog stanja, u vojsku pozivaju i naoružaju Srbi pre svega, jer su mnogo pouzdaniji od ostalih". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1966, str.274)

21. februar

◇ **Borisav Jović**, razgovor sa Dobricom Ćosić: "Priča mi detaljno o razgovorima grupe srpskih intelektualca s muslimanskim intelektualcima

nedavno u Sarajevu i o susretu sa Alijom Izetbegovićem. Usaðeno je u njima ogromno nepoverenje prema Srbima i strah od srpsko pro-komunističkog rukovodstva. Zato je mala verovatnoća da će se Izetbegović opredeliti za Jugoslaviju bez Hrvata, a sa Srbijom. Njegova bi žarka želja bila samostalna bosanska država, što je iluzija, koju treba oprezno razbijati!

Smatra da, ako sutra u Sarajevu (samit YU republika) ostanemo sami, treba prihvatiti raspad zemlje, pod uslovom da oni prihvate referendum i korekturu granica u skladu s tim." (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 275)

◊ "(...) Povodom toga potrebno mu je objasniti dve stvari, koje bi on trebalo već da zna: Šiptari su kod nas nacionalna manjina, ali imaju veća prava nego bilo koja nacionalna manjina drugde u svetu, a data su im u vreme kada je vladala vatikansko-cesarobečka i kominternovska haranga protiv Srbije i srpskog naroda, a drugo otkud ih ima tri miliona! Valjda misli na zlatno Titovo vreme kada su sve Rome, Muslimane, Turke, Gorane itd. koji su živeli na Kosovu i Metohiji jednostavno proglašavali Šiptarima". (*Politika*, 21. februar 1991.)

22. februar

◊ Slobodan Milošević i Momir Bulatović podneli *Zajednički nacrt ustavnog uređenja Jugoslavije kao demokratske federacije*, koja bi se kao savezna država temeljila na suverenosti građana i udruživanju republika.

25. februar

◊ **Borisav Jović** u razgovoru sa Veljkom Kadijevićem o planovima vojske za obaranje vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj za izlaz iz krize: "Prema vojnoj proceni aktuelni odnos političkih snaga u zemlji je sledeći: Srbija i Crna Gora, Armija i srpske partije u BiH i Hrvatskoj su za Jugoslaviju; Makedonija i BiH se kolebaju, politički su više sklone konceptu Slovenije i Hrvatske, ali im to ne garantuje opstanak ni budućnost..."

U kolebljivim republikama (Makedonija i BiH) kombinovanim političkim merama – demonstracijama i pobunama – treba srušiti rukovodstva ili ih preokrenuti u drugom pravcu. Ove aktivnosti valja kombinovati i sa nekim vojnim aktivnostima.

Gde god bilo nužno, kaže, uvelo bi se vanredno stanje.

(...) U Hrvatskoj institucionalno i politički jačati Srpsku krajinu i podržati njeno otepljenje od Hrvatske (ne javno nego faktički)

(...) Organizovati masovne mitinge u Hrvatskoj protiv HDZ. Bosnu i Hercegovinu dići na noge "Za Jugoslaviju", a u Makedoniji ići na koncept

Mitinga za rušenje probugarskog rukovodstva. Ići na masovne mitinge podrške u Srbiji i Crnoj Gori. Zabraniti okupljanje na Kosovu. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str.277)

26. februar

◊ Ustavna komisija dostavila Skupštini SFRJ *Deklaraciju za novi dogovor o jugoslovenskoj zajednici*.

27. februar

◊ **Borisav Jović**: "Danas je Kiro Gligorov izvršio korekturu svojih (makedonskih) stavova za razgovor o političkoj budućnosti zemlje. Sada je za savez samostalnih i suverenih država, a ne republika, kao što je dosad govorio.

Izetbegović je izjavio u Skupštini BiH da suverenitet BiH ne bi žrtvovao za Jugoslaviju, a da bi za suverenitet BiH ušao u rat.

Sve je jasno. Radi se o izdaji i rasturanju zemlje uz međunarodnu asistenciju. U Ljubljani treba da se dogvore kako će to da izvedu. Nažalost, Ustav SFRJ im nije velika prepreka i to je naša najveća muka.

Ipak, prave račun bez krčmara. Da li su oni zaista toliko naivni da pomisle da mogu tako olako da ignorišu prava i sudbinu srpskog naroda na ovim prostorima, ili su svesno odlučili da izazovu građanski rat?" (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str.280)

◊ Na zasedanju oba doma skupštine BiH Alija Izetbegović izjavio: "zbog suverene BiH ja bih žrtvovao mir, a za taj mir u BiH ne bih žrtvovao njenu suverenost". Zbog protivljenja srpskih poslanika, s dnevnog reda je skinuta *Deklaracija o suverenosti BiH* koju su predložile SDA i HDZ.

28. februar

Srpsko nacionalno vijeće i Izvršno vijeće SAO Krajine doneli Rezoluciju da se SAO Krajina razdružuje od Republike Hrvatske i ostaje u Jugoslaviji uz obrazloženje: "SAO Krajina ostaje u državi Jugoslaviji, odnosno zajedničkoj državi sa republikama Srbijom i Crnom Gorom kao i sa srpskim narodom u Republici Bosni i Hercegovini". (*Politika*, 1. mart 1991)

2. mart

◊ U Pakracu zbog pokušaja MUP Hrvatske da preuzme policijske stanice došlo do oružanog sukoba sa srpskim stanovništvom. Po nalogu Predsedništva SFRJ intervenisala JNA radi "razdvajanja" sukobljenih strana.

◊ U Beogradu SPS održala miting pod parolom "*Jasenovac se neće ponoviti*".

◊ **Jovan Rašković**, akademik, (povodom Rezolucije o razdruživanju SAO Krajine od Hrvatske): "Krajina bi mogla da ima velike neprijatnosti, čak dotle da oružjem brani svoj integritet i svoju nezavisnost, ali se uzda u pomoć JNA, koja treba da zaštiti legitimitet Srpske autonomne oblasti te da spreči izbijanje građanskog rata". (*Politika*, 2. mart 1991)

◊ **Antonije Isaković**, akademik: "Taj model jugoslovenske politike, istina, prihvatili su i srpski komunisti, tačnije jedan njihov deo, a glavne kreacije dolazile su iz Slovenije i Hrvatske preko Kardelja, Kidriča, Tita i Bakarića.(...) A. Ranković je bio čovek upravnog aparata, a nije davao ideje. To je velika razlika. Srbija je trebalo da bude potisnuta, da nema nimalo samostalnosti". (*Politika*, 2. mart 1991)

4. mart

◊ Prve organizovane izbeglice iz Vukovara, Tenje i Osijeka krenule ka Srbiji.

9. mart

◊ Demonstracije opzicije u Beogradu protiv monopola nad medijima. Poginuo jedan mladić. Po nalogu Predsedništva SFRJ na ulice Beograda izašli tenkovi. Uhapšen Vuk Drašković, lider SPO.

◊ **Borisav Jović**: "Dajem Veljku nalog da izvede vojsku na ulice i da zapolosne prostor ispred svih ugroženih državnih institucija. Slobodan će poslati zvaničan pismeni zahtev koji ćemo sutra na sednici Predsedništva odobriti" (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 283)

12. mart

◊ Sednica Vrhovne komande oružanih snaga. Sednici prisustvuju svi članovi Predsedništva izuzev Janeza Drnovšeka, a od generala Kadrijević, Brovet, Adžić, Čušić, Čubra i Vuk Obradović. Veljko Kadrijević je predložio da se uvede vanredno stanje na celoj teritoriji SFRJ, donese odluka o podizanju borbene gotovosti oružanih snaga, dovode narušeni sistem odbrane u ustavne okvire, nastavi politički razgovori o budućem uređenju Jugoslavije, raspiše referendum i donese ustav jugoslovenske države.

◊ **Stipe Mesić**: "Što se mene tiče, ne vidim razloga za dramatičnost. Situacija nije takva da se mora ići u vanredno stanje, makar što se Hrvatske tiče. Tamo, u Hrvatskoj, krizna žarišta su nastala na veštački način. Da se ne bi videlo Kosovo, stvoreni su Knin, Petrinja i Pakrac. A na Kosovu se situacija ne može, gospodo, rešiti represijom. Ne može se represijom protiv Albanaca i bez

Albanaca, ali ne može se ni situacija u Hrvatskoj rešiti bez Hrvata i protiv Hrvata, a upravo se to pokušalo. Pokušalo se, na veštački način, dobiti Srbe protiv Hrvata, isforsirati tobožnju ugroženost Srba i, sada, ići na vanredno stanje. Smatram da bi uvođenje vanrednog stanja zaustavilo svaku mogućnost dogovaranja". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 289)

◊ **Mihajlo Marković**, akademik: "Prvi put posle 70 godina u većoj meri nego ikada do sada ujedinili su se svi delovi srpskog naroda. Od Petra I do danas imamo sreću da se na našem čelu nalazi jedan sposoban, čestiti i hrabar čovek – Slobodan Milošević". (*Politika*, 12. mart 1991)

13. mart

◊ **Borisav Jović**: Veljko mi je sinoć, posle sednice Predsedništva, zatražio saglasnost da preko noći ide u Moskvu na konsultacije s Jazovom. Želi da pita da li će nas SSSR zaštititi od eventualne intervencije Zapada, ako idemo na upotrebu vojske za sprovođenje naredbi Predsedništva. Složio sam se. Išao je i vratio se iste noći. Rusi su rekli da nema varijante u kojoj Zapad računa s njihovom vojnom intervencijom. O savjestkoj pomoći su izbegli da govore. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 295)

16. mart

◊ Slobodan Milošević za *TV Beograd* dao izjavu da Srbija neće priznati nijednu odluku Predsedništva SFRJ pod postojećim okolnostima i da neće učestvovati u njegovom radu. Istovremeno, naredio je mobilizaciju rezervnog sastava snaga MUP, kao i hitno formiranje novih snaga milicije.

17. mart

◊ Kadrijević, Adžić i Brovet izašli sa predlogom pred Borisava Jovića i Slobodana Miloševića o akciji za smirivanje situacije u zemlji. Brovet je izneo plan akcije koja bi se sprovela demokratskim putem (podizanje borbene gotovosti, mobilizacija, ultimatum sa rokovima izvršenja saveznim i republičkim organima). Adžić je izneo drugu varijantu polazeći od činjenice da Predsedništvo SFRJ nije donelo odluku koju je predlagao i vojni vrh, ali da nezavisno od toga vojska ukazuje na svoje ustavne odgovornosti, da će braniti teritorijalni integritet i ustavni poredak zemlje.

Slobodan je čutao, uopšte nije komentarisao njihove varijante i analize. Pitao je samo da li će Armija zaštititi vlast u Srbiji, ako opozicija nano-vo počne sa nasiljem. Odgovorili su da hoće. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str.310)

18. mart

◇ **Radovan Karadžić:** "Srbi u BiH su odmah počeli sa kompromisima, a sada se traži da se još i kompromitujemo, da idemo prema konfederaciji. Mi nismo tvrdi ni u jednom pitanju osim na pitanju preuređenja države. Ako bi to preuređenje nas dovelo u položaj nacionalnih manjina, tu zaista moramo biti tvrdi i ja verujem da nema nijednog Srbina u BiH koji bi nam dopustio da mi prihvatimo stanje NDH ili ND BiH.(...) Srbija sada jača i biće zaista veliko iznenađenje.(...) Mi smo uslovljeni ponašanjem drugih, pre svega, Hrvatske i Slovenije. To je nemoguća pozicija".(*Politika*, 18. mart 1991)

19. mart

◇ Narodna skupština Srbije preuzela je na sebe ovlašćenje raspuštene Skupštine Kosova i razrešila dužnosti Rizu Sapundžiju, član Predsedništva SFRJ sa Kosova.

21. mart

◇ Na proširenoj sednici Predsedništva SFRJ postignut je dogovor da predsednici republika započnu pregovore o budućnosti Jugoslavije.

22. mart

◇ **Borisav Jović:** "Odbrana prava srpskog naroda na samoopredeljenje realno je nemoguća bez JNA, jer srpski narod nije naoružan. Naš izlazak iz Predsedništva nije stavio JNA u tu funkciju, a nastala je opasnost da sada njome komanduju separatisti i razbijači Jugoslavije. Zato smo odlučili da se vratim u Predsedništvo".(Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 311)

23. mart

◇ **Radovan Karadžić:** "... Međunacionalni odnosi u BiH mogu da izdrže više nego što ponekad mislimo. Vrednosti dosadašnjeg zajedničkog života predstavljaju značajne vrednosti sa bezbednosnog aspekta". (*Politika*, 22. mart 1991)

24. mart

◇ **Radovan Karadžić:** "Naši partneri na vlasti povlače poteze koji razbijaju BiH. Ne priznajem nikakvu bošnjačku naciju niti bosanski jezik. (...) srpski narod neće dozvoliti postojanje nezavisne drzave BiH ni pet minuta". (*Politika*, 24. mart 1991)

25. mart

◇ U Karadorđevu, u tajnosti, održan sastanak Milošević – Tuđman.

27. mart

◇ **Mihajlo Marković,** filozof: "...Srpski narod mora ostati jedinstven u Jugoslaviji i sopstvenoj nacionalnoj državi". (*Politika*, 27. mart 1991)

28. marta

◇ U Splitu je održan prvi "samit šest republičkih predsednika".

◇ Predsednik SAD uputio pismo podrške SIV za program, reformi savezne vlade.

◇ **Amfilohije Radović,** mitropolit crnogorski: "Srbi su od pamtiveka sve rešavali na saborima – o Trojičinu dne, preko miholjskih zborova na Prevlaci do crkvenih sabora – zato bi bilo dobro da se i danas obnovi saborna svijest naroda. Stranke su nešto novijeg datuma i uvezene među Srbe sa Zapada, što može da bude i opasno za nas koji svemu pristupamo sa metafizičkih pozicija. Treba donositi odluke iz glave celog naroda – to su jedine odluke koje su dalekovidne i dalekosežne".(*Borba*, 28. mart 1991)

30. mart

◇ **Veselin Đuretić,** istoričar: "Ja, kao istoričar dobro znam ko je ko. I kad bismo mi Srbi upotrebljavali istorijske činjenice u našu korist, izvršili njihovo funkcionalizovanje onako kao što rade Hrvati uz pomoć Vatikana, mi bismo danas polagali pravo, možda na 80 odsto Hrvatske. Jer, mi istoričari vrlo dobro znamo da su tamo manje-više pounijaćeni i pokatoličeni Srbi".(*Duga*, 30 mart 1991)

31. mart

◇ Na Plitvicama došlo do oružanog sukoba specijalnog odreda hrvatskog MUP i pripadnika milicije tzv. SAO Krajine.

April

◇ **Mihalj Kertes:** "Ako Miloševića smaknu s vlasti, ja ću da idem u šumu, u hajduke. Dok u meni ima mađarske krvi boriću se za njega, Srbina, jer je sto posto u pravu. A ono što on radi dobro je za njega, a bogami i za mene". (*RTS*, april 1991)

1. april

◊ Izvršni savjet Nacionalnog vijeća tzv. SAO Krajine doneo odluku o prisajedinjenju tzv. Krajine, Republici Srbiji i da na teritoriji tzv. SAO Krajine važe zakoni Republike Srbije i Ustav SFRJ.

◊ **Radovan Karadžić:** "Dobrovoljački odredi se u Bosanskoj krajini sami stvaraju uvek kada je kriza u Hrvatskoj i tu SDS BiH niti može da odmaže niti da pomaže". (*Borba*, 1. april 1991)

3. april

◊ U Vukovaru barikade, pokret vojnih oklopnih vozila.

◊ Vladika Nikanor: "Tamo gde se prospe srpska krv i gde padnu srpske kosti to mora biti srpska zemlja. Onaj ko drukčije misli, na strani je neprijatelja". (*Borba*, 3. april 1991)

4. april

◊ Drugi "samit šestorice" predsednika republika. Milošević izneo predlog o budućoj jugoslovenskoj ekonomskoj zajednici u šest tačaka.

◊ Evropska ministarska trojka izjasnila se za očuvanje Jugoslavije i izrazila želju da se kriza reši mirnim putem.

◊ **Miodrag Jovičić,** akademik: "Srpski nacionalni savet morao bi danas da naoruža srpstvo za borbe koje mu predstoje na putu ujedinjavanja čitavog srpskog naroda...". (*Politika*, 6. april 1991)

5. april

◊ U Kninu izdata naredba o prekidu rada preduzeća i ustanova. Kod Borova Sela prve srpske barikade.

◊ Srpski nacionalni front (asocijacija 11 nacionalnih stranaka) formirao Srpsku nacionalnu gardu radi odbrane novouspostavljene "zapadne granice Srbije".

6. april

◊ SPC objavila knjigu "Od Kosova do jadnova", o genocidnom stradanju srpskog naroda.

◊ **Miodrag Jovičić:** akademik: "Srpski nacionalni savet morao bi danas da naoruža srpstvo za borbe koje mu predstoje na putu ujedinjavanja čitavog srpskog naroda...". (*Politika*, 6. april 1991)

11. april

◊ Na Brdu kod Kranja održan treći "samit šestorice" na kome je dogovoreno da se najkasnije do kraja maja referendumima u svim republikama razreši dilema o tome hoće li Jugoslavija biti savez suverenih republika (predlog Hrvatske i Slovenije) ili jedinstvena demokratska federacija (predlog Srbije i Crne Gore).

12. april

◊ **Slobodan Milošević,** predsednicima srpskih opština: "Ako treba da se tučemo, bogami da ćemo da se tučemo. A, nadam se da neće biti toliko ljudi da se sa nama tuku. Jer, ako ne umemo da radimo i privređujemo, bar ćemo znati dobro da se tučemo". (Aplauz) (*NIN*, 12. april 1991)

13. april

◊ **Dr Vojislav Šešelj,** četnički vojvoda: "Devetog marta napravljena je jedna velika podvala srpskom narodu. Deveti mart u Beogradu organizovao je Ante Marković i strane obavestajne službe!... Onaj koji juriša na televiziju, taj juriša da preuzme vlast. Onaj ko zauzme televiziju, uzeo je vlast! A nigde u svetu državnu televiziju režim neće pustiti bez prolivanja krvi. Znači, Drašković je glavni krivac za krvoproliće". (*Duga*, 13. april 1991)

18. april

◊ Četvrti "samit šestorice".

22. april

◊ **Tomica Raičević,** član Izvršnog odbora SPS "Srpski narod odlično zna ko je kakv doprinos dao borbi za uspostavljanje jedinstvene Srbije a *Ekspres* je bio barjaktar te borbe i zato neće tako lako dozvoliti da se tvorci takve politike, koja je i dovela do današnje demokratije, bezrazložno proganjaju". (*Politika ekspres*, 22. april 1991)

26. april

◊ Konstituisana Skupština zajednice opština Bosanska Krajina sa sedištem u Banjaluci.

◊ Savezno veće Skupštine SFRJ usvojilo *Deklaraciju o pristupanju novom uređenju odnosa u zemlji*.

28. april

◊ **Milorad Ekmečić**, akademik: "Ako danas tražimo put u demokratsku budućnost i jednu bolju Jugoslaviju, mora nam biti jasno da to nećemo naći u napuštanju mišljenja koje smo do juče imali o partizanskom pokretu kao ruskom savezniku, u korist alternativne istine koju nudi evropska revanšistička historiografija. Mi ne smemo graditi našu demokratsku budućnost na rehabilitaciji poraženih pokreta iz rata 1941-1945. To bi bilo olako kupovanje naše ljubavi za jednog suprotnog spoljnog prijatelja, koji u istoriji nije imao stalne saveznike, nego samo stalne interese. (*Politika*, 28. april 1991)

29. april

◊ Na Cetinju održan peti "samit šestorice" na kome se razgovaralo o sadržaju i načinu sprovođenja predstojećeg referenduma po republikama.

Maj

◊ **Miroslav Šolević**: Kad postavimo granicu Zadar-Pakrac-Virovitica, kojom je kralj Aleksandar umirio hrvatske nacionaliste koji su digli veliku uzbunu i podigli svoj narod protiv Jugoslavije 1928. godine, posle ubistva Radića, dužni smo da kao demokratski narod, garantujemo sva građanska prava svim Hrvatima i drugim narodima koji budu ostali u tom delu naše države..." (maj 1991)

◊ **Enriko Josif**: "Na srpskom narodu počiva spas sveta".

1. maj

◊ Pripadnici specijalnog bataljona SUP SAO Krajina na području Titovog Drvara su 1. maja 1991. izveli jednodnevnu vježbu. Cilj je bio da se provjeri borbena spremnost. Vježbom je komandovao Milan Martić, sekretar SUP SAO Krajine, koji je tom prilikom naglasio da je ulaskom njegovog specijalnog bataljona u Titov Drvar "konačno srušena granica između Krajine i BiH. (*Borba*, 1. juni 1991.)

2. maj

◊ Napadnuta jedinica MUP Hrvatske kod Borova Sela u kojoj poginulo 28 policajaca.

◊ Izrešetan helikopter MUP Hrvatske, u kome je bio potpredsednik Sabora Vladimir Šeks, koji je išao u posetu blokiranom Kijevu.

3. maj

◊ Četnički pokret u Srbiji saopštava da se njegovi dobrovoljci nalaze u Istočnoj Slavoniji i da su učestvovali u oružanom sukobu u Borovu Selu.

◊ **Vojislav Šešelj**, četnički vojvoda: "Vidite na primeru Borovog Sela da su Srbi naoružani (...) Ubili su dvanaest ustaša. To je srpsko junaštvo.(...) Ja imam telefonsku vezu sa Borovim Selom... Najveću ulogu u Borovu Selu odigrao je četnički pokret.

Četničko oružje je trijumfovalo 2. maja u Borovu Selu, ni 15 ustaša nije dovoljno da savlada jednog srpskog četnika.

Naše dobrovoljce smo poslali širom zemlje, ima ih i u Zagrebu, i tamo su oni najbolji, osposobljeni za diverzantsko-terorističke akcije." (*NTV Studio B*, 3. maj; *Borba*, 13. maj 1991)

4. maj

◊ **Vojislav Šešelj**: "Ja bih najpre naredio Armiji da povuče trupe i naoružanje sa područja današnje Slovenije i omogućio otepljenje Slovenije. Zatim bih naredio amputaciju Hrvatske i povlačenje Armije i naoružavanja na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica. Ukinio bih sve organe savezne vlasti i formirao komitet srpskog nacionalnog spasa, koji bi imao sve ingerencije u vanrednom stanju do izbora za ustavotvornu skupštinu, a izbori bi se zakazali do kraja godine.

Bosna je nesporno srpska, a kome se to od muslimanskih fundamentalista ne sviđa, moraće da pakuje kofere na vreme i da se seli.

Ja smatram da je srpski narod samim svojim genetskim bićem uvek spreman za ratovanje. Svaki Srbin kad se rodi, rodi se kao vojnik, a to zna i Evropa. Mnogi su ovde na Balkanu platili gorka iskustva zato što su potcenjivali srpski narod". (*ON*, 4. maj 1991)

6. maj

◊ U Splitu demonstracije protiv JNA, poginuo jedan vojnik.

8. maj

◊ Skupština Slovenije uputila Skupštini SFRJ *Izjavu o razdruženju od Jugoslavije*.

◊ Poslanici Narodne skupštine Srbije dali punu podršku JNA u sprečavanju međunacionalnih sukoba.

9. maj

◊ Na sednici Predsedništva SFRJ usvojen konkretan program mira i aktivnosti u 6 tačaka za trajno rešavanje međunacionalnih i međurepubličkih sporova.

◊ **Borisav Jović**: "Slobodan smatra da bi bilo dobro suziti front otpora time što bismo pustili Slovence da izađu. Ako republike nemaju na to primedbi, treba omogućiti Slovencima da e legalno odvoje.

Vojska treba da shvati i prihvati da je nama presudno da branimo teritorije naroda koji žele da ostanu u Jugoslaviji i da nam daleko više odgovora da to činimo na osnovu očuvanja legaliteta savezne vlasti, a znatno manje vojnim udarom. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str.323)

10. maj

◊ **Borisav Jović**: "Slobodan smatra da za Mesića ne treba glasati". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 324)

◊ **Mirko Jović**, predsednik Srpske narodne obnove: "Stav SNO je jasan i zahtevamo ili integralnu Jugoslaviju ili integralno srpstvo. (...) Čuju se i priče da raspolažemo sa raketnim bacačima. Da ih imaju ovi Srbi u okolini Vukovara, odmah bi napali Beč! Toliko se jada nakupilo." (*Borba*, 10. maj 1991)

13 maj

◊ Ministri inostranih polsova EZ usvojili *Deklaraciju o Jugoslaviji*.

15. maj

◊ Na sednici Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić nije izabran za predsednika SFRJ, jer su protiv njega glasali članovi Predsedništva iz Srbije, Vojvodine, i Kosova, te Momir Bulatović iz Crne Gore.

◊ **Dr Jovan Rašković**, akademik, u Čačku: "Nama ne treba velika Srbija, već samo realne granice u kojima će živeti Srbi i vladati sami sobom". (*Politika*, 15. maj 1991)

16. maja

◊ Skupština tzv. SAO Krajine donela jednoglasnu odluku o prisajedinjenju Republici Srbiji.

17. maj

◊ Sednicu Predsedništva SFRJ napuštaju predstavnici Slovenije, Hrvatske i Makedonije, jer S. Mesić ponovo nije izabran za predsednika.

19.maj

◊ U Hrvatskoj održan referendum o izdvajanju Hrvatske od Jugoslavije.

◊ Formirano *Muslimansko nacionalno vijeće Sandžaka*. Za predesdnika izabran Sulejman Ugljanin.

20. maj

◊ *State Department* aktivirao *Niklosov amandman* o ukidanju ekonomske pomoći Jugoslaviji zbog "ponašanja Republike Srbije koja primenjuje represivne mere na Kosovu".

22. maj

◊ **Jovan Rašković**, akademik je, prema *Politici*, govorio "o psihopatologiji genocidnih ustaških zločina. Govorio je o različitim psihostrukturama nacionalnih kolektiviteta Hrvata i Srba koje karakterišu kastracioni odnosno edipalni kompleks". (*Politika*, 22. maj 1991)

24. maj

◊ **Radovan Karadžić**: "Komunističke granice narod je prihvatio samo pod određenim uslovima - da su to administrativne linije, a ne međunarodne granice. Te granice je napravila komunistička oligarhija, bez ikakvog poštovanja etničkog principa, potpuno proizvoljno". (*Politika*, 24. maj, 1991.)

25. maj

◊ **Ljubomir Tadić, akademik**: "... u objedinjavanju Srbije je i ugled SPS i Slobodana Miloševića. Pobjeda SPS nema nacionalističke, ali ima nacionalne prizvuke jer donosi jedno pravedno rešenje srpskom narodu". (*Politika*, 22. maj 1991)

26. maj

◊ **Aleksandar Vasiljević**, general, bivši šef KOS: "Na XVIII sednici Saveznog saveta za zaštitu ustavnog poretka, 26. maja 1991, noć pre polaska vojske i carinika na granične prelaze, Jović zagovara da vojska mora delovati energično, da ako Slovenci pruže otpor biće proglašeno vanredno stanje. A četiri dana iza toga je XIX. sednica Saveznog saveta za zaštitu ustavnog poretka kojom opet predsedava Jović. Kadrijević referiše i kaže: 'imamo toliko i toliko poginulih, oni su nas blokirali i zaposeli kasarne, mi do sada s vojskom nismo išli, već samo s kontigentom koji je izašao na granicu. Trebali smo zaposeti ukupno 137 objekta u Sloveniji, a u prvih 24 sata zauzeli smo 133.

Imali smo za to vreme pet poginulih'. Kadrijević traži da se realizuje ono što je rečeno 26. maja – vanredno stanje u Sloveniji. Vojska deluje, podignuta su 52 aviona, a Bora Jović kaže – parafraziram ga, ali s velikim stepenom tačnosti: 'Oni koji ovde zagovaraju primenu vojne sile u Sloveniji vode Jugoslaviju u veliki građanski rat, vode u libanizaciju jugoslovenskog prostora. Ma, koji ćemo mi k... terati neke Slovence da silom ostanu u Jugoslaviji ako neće. Ako hoće da idu, neka ih, neka se otcepe. Nama je zadatak da se vojska odatle izvuče na nove granice'... Tada, 30. maja 1991, u 13.30 prvi put čujem formulaciju 'da se vojska povuče na nove granice'...Imali smo spremljene specijalne snage koje su bez velikog rata mogle pohapsiti osam čelnih ljudi u Sloveniji i zauzeti 12 objekata, u jednom klasičnom puču. Imali smo ubačene snage za koje oni nisu znali – četvu vojne policije iz Niša i četvu vojne policije iz Topčidera, koje su bile u Ljubljani u kasarni. Nisu otkrili da smo ušli unutra. Imali smo na aerodromu Cerklje deo 3. diverzantskog odreda iz Skoplja, imali smo deo Padobranske brigade iz Niša..."

(...) Četri- pet godina posle toga sreo sam Boru Jovića i pitao ga zašto je 26. maja 1991. na XVIII sednici Saveznog saveta za zaštitu ustavnog poretka zagovarao energično delovanje vojske u Sloveniji, a četiri dana iza toga govorio: 'Šta ćemo mi terati nekoga da ostane u Jugoslaviji ako neće'... A Jović kaže: 'Ma slušaj Vasiljeviću, hteli smo te Slovence prvo da lupimo, pa onda da izađu'. Tada sam mu rekao: 'Boro, jel' tebi vojska liči na bokstersku rukavicu, s kojom razbiješ nos, okrvaviš je i iza toga baciš?'. Odgovorio je: 'Nemoj da zajebavaš, nas dvojica smo završili.'" (*Svedok*, 4. april 2006)

27. maj

◊ U BiH formirana Zajednica opština Istočne i Stare Hercegovine, sa većinskim srpskim stanovništvom.

29. maj

◊ Skupština Slovenije usvojila *Rezoluciju za sporazumno razdruživanje od SFRJ*.

30. maj

◊ **Matija Bečković**, akademik: (povodom izjave *State Department*) "Ljudska prava Albanaca na Kosovu nisu manja od prava Srba (...) Gračanica je starija od Amerike. Pred američki Kongres nismo slali političare koji lažu, već monahe, mučenike i svece. Pa ipak su kongresmeni ostali skloniji istini različitih lobija i mafija. San Srba u Hrvatskoj je da imaju ista prava kao Albanci na Kosovu". (*Politika*, 30. maj 1991)

◊ **Jovan Rašković**, akademik: "Genocid je u Hrvatskoj počeo". (*Politika*, 30. maj 1991)

3. jun

◊ Predsednik Makedoije Kiro Gligorov i predsednik Predsedništva BiH Alija Izetbegović objavili zajednički predlog *Platforma o budućoj jugoslovenskoj zajednici* (Jugoslavija zamišljena kao savez suverenih republika ili država)

◊ **Radovan Karadžić**: "Mi Srbi nismo počinjali ratove, ali smo ih obično završavali. Nećemo ni ubuduće, ali ako neko počne sa ratom, neće moći i da istovremeno kaže kada je dosta, mi ćemo to kazati". (*Večernje novosti*, 3. jun 1991.)

◊ **Milić od Mačve**, slikar, prorok, vidovnjak, 'kosmički Srbin zagledan u budućnost': "Samo celovitost srpskog naroda, ujedinjenog u jednoj svojoj državi, može dovesti do mira u Evropi. Inače će doći Japanci, barem po Nostradamusovim predviđanjima". (*Politika*, 3. jun 1991)

5. jun

◊ **Borisav Jović**: "Priprema za razgovor republičkih predsednika u Sarajevu 6. juna o jugoslovenskoj krizi. Ocena predloga BiH i Makedonije i stav Srbije. Sastanak kod Slobodana: Čosić, Crnčević, Kosta Mihailović, Bakočević, Zelenović i ja.

◊ U Sarajevu to treba da se potvrdi tako što će četiri republike da prihvate predlog Gligorova i Izetbegovića, a Srbija i Crna Gora da se izoluju i osude. Inače, predlog je glup i nefunkcionalan. To bi bilo opravdanje Sloveniji i Hrvatskoj da konačno izađu iz Jugoslavije. Odlučili smo da ih šokiramo: da prihvatimo predlog kao osnovu za razgovor, da ih sprečimo u nameri, a potom da polako evoluiramo ka svom konceptu. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 338)

6. jun

◊ Samit "šestorice" u Sarajevu na kome je predlog Gligorov-Izetbegović bio predmet rasprave.

◊ **Dragoslav Bokan**, urednik BIGZ i komandant paravojne jedinice "Beli orlovi": "Jako je važno da postoji prisustvo srpskih nacionalista na teritoriji Kosova. Trebalo bi da se šiptarski nacionalisti naviknu na njihovo prisustvo i da se teritorija Kosova zauzme i iznutra, a ne samo policijom." (*Borba*, 6. jun 1991)

8. jun

◊ **Radovan Karadžić** o jugoslovenskom samitu: "Osvedočili smo se da postoji identičnost gledišta na pitanje srpskog naroda i jugoslovenske krize, kao i odlučnosti Republike Srbije i njenih organa da zaštite interese svih Srba i onih izvan Srbije". (*Ekspres politika*, 8. jun 1991)

11. jun

◊ **Borisav Jović**: "Sutra se u Splitu održava sastanak Tuđman-Milošević-Izetbegović. Cilj sastanka je traženje načina za rešavanje jugoslovenske krize. Mnogi očekuju da će se razgovarati o podeli BiH i stvaranju muslimanske mini države.

Sastali smo se kod Slobodana Miloševića: on, Dobrica Ćosić, Radovan Karadžić i ja da dogovorimo taktiku koju će primeniti Milošević.

Ocenjeno je da se treba strogo držati naših principijelnih stavova: mi želimo očuvanje Jugoslavije, u okviru toga i BiH, ne tražimo ničiju podelu, niti Veliku Srbiju, ali nećemo dozvoliti da se srpski narod silom izvodi iz Jugoslavije.

Radeći na razbijanju i rasturanju Jugoslavije, Hrvatska i BiH same rade na stvaranju Velike Srbije. Vreme radi za nas, a njihova, naročito hrvatska, politika postaje nervozna. Svaki njihov potez može biti pogrešan i u našu korist". (*Borisav Jović, Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 339)

12. jun

◊ Sastanak Tuđman-Milošević-Izetbegović u Splitu. Izetbegović odbio predloge o kantonizaciji BiH.

13. jun

◊ Misnistarski sastanak KEBS u Berlinu podržao jedinstvenu Jugoslaviju.

20. jun

◊ **Borisav Jović**: "Ni danas nije održana sednica Predsedništva SFRJ. Nisu hteli da dođu iz Hrvatske i Slovenije dok ne promenimo odluku o (ne)izboru Mesića za predsednika. Mi smo odlučili da o tome nema više mogućnosti da se razgovara.

Iskoristili smo priliku (Sloba, Momir, Branko, Jugoslav i ja) da procenimo situaciju i dogovorimo se o daljim potezima....

Dogovorili smo se da se u ponedeljak 24. o.m. sastane grupa eksperata srpske i crnogorske vlade da pripreme predloge finansijske i ekonomske samoodbrane.

Istog dana (24. juna) sastaćemo se s Kadijevićem i Adžićem i tražiti da bažnam daju precizan odgovor da li će izvršiti raspored vojske na novim (srpskim) granicama Jugoslavije, kako bi se sprečilo veće izginuće srpskog naroda i odbranile teritorije. Ako ne dobijemo sigutne garancije odbranu treba da organizujemo sami i dignemo ruke od armije.

Razradićemo i postupke da iz saveznih organa izguramo Hrvate i Slovence. Da ne odlučuju o nama, ako su se već izdvojili.

Suprotstavićemo se bilo kakvoj politici prisilnog zadržavanja Hrvata i Slovenaca u Jugoslaviji, kao i prisilnog izvođenja Srba iz nje. (*Borisav Jović, Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 339)

21. jun

◊ SIV usvojio *Stavove i predloge za rešenje ktize i uređivanje odnosa u jugoslovenskoj zajednici*.

◊ Čelnici SDS BiH izjavili da samo Slobodan Milošević ima pravo da predstavlja Srbe iz BiH u pregovorima o budućnosti Jugoslavije.

◊ **Džejms Bejker**, državni sekretar SAD, u zvaničnoj poseti Jugoslaviji izjavio da SAD "podržavaju demokratsku i celovitu Jugoslaviju, o čijoj budućnosti sporazum treba da se postigne dogovorom".

◊ **Brana Crnčević**: "Srbina možeš ubiti samo ako mu pucaš u dušu." (*Duga*, 21. jun – 5. jul 1991)

24. jun

◊ U Banjaluci potpisan dogovor o ekonomskoj, kulturnoj i informativnoj saradnji Bosanske Krajine i SAO Krajine.

25. jun

◊ Sabor Republike Hrvatske jednoglasno usvojio *Deklaraciju o proglašenju samostalne i suverene republike Hrvatske* i pokrenuo postupak razdruživanja od Jugoslavije.

◊ Dokument Ustavnog suda BiH "Konstatacije i predlozi" o aktuelnoj situaciji u Jugoslaviji i BiH dostavljen je republickom Parlamentu - potpisao predsednik Suda Kasim Trnka. (*Borba*, 27. juni 1991)

◊ **Dobrica Ćosić**, akademik: "U danima slovenačke divlje mržnje srpskog naroda (...) u danima ustaškog rata protiv srpskog naroda u Hrvatskoj (...) posle toliko neprijateljstva Slovenije prema srpskom narodu i

razočarenja srpskog naroda u slovenački narod, posle sadšnjeg ustaškog rata u Hrvatskoj, srpski narod neće i ne može više da živi u zajednici sa sa narodima koja ga toliko mrze i koji neće s njim da žive".

"Bila bi racionalna i na smeru evropske i svetske integracije jedna demokratska federacija Srbije, Crne Gore, BiH i Makedonije. Ako se to ne dogodi srpski narod će stvoriti svoju državu, na svojim etničkim prostorima, policentrične strukture i tako završiti borbu za svoje oslobođenje i ujedinjenje koju vodi dva veka". (*Politika*, 26. jun 1991)

27. jun

◊ Oružani sukobi JNA i Teritorijalne odbrane Slovenije u Ormožu i kod Jezerskog. Predsedništvo Slovenije akcije JNA ocenilo kao akt agresije na nezavisnost Slovenije i pozvalo stanovništvo na pružanje otpora.

◊ **Borisav Jović**: "Slobodan i ja kod Kadijevića... Slobodan insistira nekoliko puta (ispravlja jučerašnju grešku) da vojska mora da brani buduće granice Jugoslavije: 'Šta mi ima da branimo slovenačke granice, to je privremeno. Treba da branimo ono što će biti trajno'." (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 343)

◊ Vrhovno državno vijeće Republike Hrvatske zatražilo od JNA da se povuče u kasarne i da više ne sprečava organe sigurnosti u uspostavljanju pravnog poretka u Republici.

◊ U Bosanskom Grahovu proglašeno ujedinjenje Bosanske Krajine i SAO Krajine i izdata *Deklaracija* u kojoj se ističe da je "ujedinjenje imperativni zadatak".

28. jun

◊ **Ante Marković** rekao da je SIV naložio da se prekinu oružani sukobi, a SSNO da su jedinice JNA preuzela kontrolu granica na teritoriji Republike Slovenije.

◊ U Bonu osnovan Krizni štab za praćenje zbivanja u Jugoslaviji.

◊ **Borivoje Petrović**, na mitingu na Gazi Mestanu: "Neka (oni iz sveta koji na nas vrše pritisak) dođu ovde da vide da se ovde jelo zlatnim kašikama dok su u Evropi rukama kidali meso..."

1. jul

◊ Stjepan Mesić proglašen za predsednika Predsedništva SFRJ u prisustvu tročlane delegacije EZ.

◊ Između Borova i Borova Sela žestoka pucnjava tokom noći, a u Tenji poginuo Josip Kir, načelnik Policijske uprave Osijek.

2. jul

◊ Predsedništvo Slovenije prihvatilo predlog o prekidu neprijateljstava. Roditelji vojnika upali u Narodnu skupštinu Srbije zahtevajući da se deca vrate sa odsluženja vojnog roka u Sloveniji.

4. jul

◊ Sukob kod sela Ljubova između pripadnika MUP Hrvatske i srpske paravojne jedinice kapetana Dragana, "Knindža".

5. jul

◊ Na sastanku ministara inostranih poslova u Hagu, Ditrih Genšer predložio embargo na isporuku oružja i zamrzavanje finansijske pomoći.

◊ Na sastanku KEBS u Pragu formirana *Specijalna komisija za Jugoslaviju*.

◊ Na prijemu uoči proslave ustanka u SR Srbiji (7. juli) Slobodan Milošević kao predsednik Srbije najavio povlačenje JNA iz Slovenije.

◊ **Ljubomir Tadić**, akademik: "U Srbiji, hvala Bogu, nismo složni, iako sloga treba da postoji u trenucima odbrane gole egzistencije naroda, a ko nije uz svoj narod, onda je ništa drugo nego izdajnik." (*Duga*, 5-29. jul 1991)

7. jul

◊ Evropska "trojka" na Brionima razgovarala sa članovima Predsedništva, rukovodstvima Slovenije i Hrvatske, predsednikom SIV i ministrima unutrašnjih poslova i narodnu odbranu. Usvojena *Zajednička deklaracija o mirnom rešavanju jugoslovenske krize*.

10. jul

◊ **Vojislav Šešelj**: "Srbija trenutno nema vojsku. Ima četničke dobrovoljačke odrede u isturenim srpskim pokrajinama, ali u ovoj suženoj Srbiji nema. Srbija može imati vojsku za 48 sati, ako to bude potrebno. Samo to da se ne zaboravi.

Nije moguć građanski rat u Jugoslaviji. Ko će da ratuje sa nama. Hrvati mogu da pokušaju pa će opet dobiti po nosu kao što su dobili po nosu u Borovom selu i gotovo. Može da dođe do fizičkog razgraničenja. Nije svako fizičko razgraničenje rat. Ako tenkovi jednog dana osvanu u Ljubljani - to nije rat.

Najveći srpski neprijatelji su Hrvati. Oni su poklali milion Srba i bili bi u stanju da to ponovo učine. Oni bi bili u stanju da ugroze i vas Slovence. Vi ste za njih alpski Hrvati... Idite što pre. Nećete valjda deliti sudbinu drugih jugoslovenskih naroda. Vi jedini imate šansu da izađete bez gubitaka. Idite..

Nova Jugoslavija postojaće pod dominacijom onog ko je najveći". (SVET, 10. jul 1991. - neobjavljen intervju za slovenačku TV)

12. jul

◊ **Radovan Karadžić**: "Što se tiče srpskog odziva na mobilzacijske vežbe, Srbi u BiH neće dozvoliti da bilo ko JNA ponižava i poražava na bosanskim gudurama. Mi nećemo snositi krivicu što će nacionalni balans u toj Armiji biti poremećen zbog toga što drugi bacaju oružje i ne odazivaju se na pozive". (*Politika*, 12. jul 1991.)

◊ Predsedništvo SFRJ prihvatilo *Brionsku deklaraciju*.

◊ **Vasilije Krestić**, akademik: "U svakom Srbinu se još krije mali Jugosloven i samo čeka da iz tog malog Srbina iskoči. To je onaj problem koji nas sprečava da se objedinimo i koji nas još tera u sukobe, često i besmislene". (*NIN*, 12. jul 1991)

◊ **Boško Petrović**: "Naš posao, gospodo, naša je obaveza da odgovorimo na pitanje: veronauka u školama ili ne? Ako kažete 'ne', nemojte da očekujete da ćete spasiti Srbiju. Doći će katolici, jer je religiozno čoveku imanentno. Prema tome, mi to moramo da priznamo kao nužnost". (*NIN*, 12. jul 1991)

13. jul

◊ Potpisan Memorandum o saglasnosti za dolazak posmatračke misije EZ radi nadgledanja

◊ Sprovođenja *Brionske deklaracije*.

◊ **Vuk Drašković**: Predlozi Srpskog pokreta obnove (SPO) za okončanje rata u Hrvatskoj i rešenje političke krize u Jugoslaviji. (Vid. ceo tekst u Prilogu 2)

◊ **Rada Trajković**, tada član Predsedništva proštinske "Postojbine": "Za svakog vojnika poginulog u Sloveniji, srpske majke moraju roditi još stotinu vojnika".

◊ **Milan Paroški**, poslanik SPO u Skupštini Srbije: Hrvati nisu imali literature, osim srpske literature" (Skupština Srbije, juli 1991)

◊ **Borisav Jović**: Slobodan i ja zakazali smo s Veljkom Kadijevićem razgovor koji smatramo odlučujućim. Stanje u zemlji je skoro tragično. JNA u Sloveniji poražena. Moral vojske pao na niske grane. Srpski narod gubi povernje u JNA. Opozicija traži formiranje srpske vojske. Svima je jasno da se rat ne može izbeći, a da se JNA skoro raspala. Srpski pokret obnove vrši direktnu propagandu da se rezervisti ne odazivaju na pozive, da dezertiraju. Izdaja je na delu. Majke vojnika demonstriraju – traže da se 'deca vrate iz

vojske'. Srpski narod potpuno zbunjen uveliko se pridružuje opoziciji. Traže se naše ostavke.

Od Veljka odlučno tražimo sledeće: 1) Slovencima odgovoriti žestoko svim sredstvima uključujući i avijaciju, apsolutno im više ne dozvoliti da šikaniraju JNA. Potom se povući iz Slovenije. 2) Glavne snage JNA skoncentrisati na liniji: Karlovac-Plitvice na zapadu; Baranja, Osijek, Vinkovci - Sava na istoku i Neretva na jugu. Na taj način pokriti sve teritorije gde žive Srbi do potpunog raspletra. 3) Potpuno eliminirati Hrvate i Slovence iz vojske.

Ako odmah ne krene sa akcijom u Sloveniji mi gubimo u Srbiji, a onda se i vojska raspada". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 349)

15. jul

◊ **Borisav Jović**: "Konačno smo usvojili odluku povlačenju JNA iz Slovenije. Formalno, odluka je glasila da se jedinice JNA iz Slovenije privremeno razmeštaju na nove položaje. Ustvari, da se zadovolje oni koji se još nadaju očuvanju jedinstvene SFRJ. Nas četvorica iz Srbije i Crne Gore, plus Drnovšek, smo prevladavali, a Tupurkovski nam se jedva pridružio zahvaljujućo 'izjavi' Predsedništva da je to u funkciji mira. Bogićević se uzdržao, a Mesić je bio žestoko protiv. Insistirao je na "očuvanju" Jugoslavije (!), a ustvari se bojao da sve snage iz Slovenije ne prebacimo u Hrvatsku i upotrebimo za borbu protiv HDZ". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 366)

16. jul

◊ **Mihajlo Marković**, filozof: "Pokušaj oružanog ustanka za Albance na Kosovu značio bi pravu katastrofu. Zato što se ne ratuje protiv jačeg, kad jači rat očekuje. Zato što bi Albanci tako izgubili teško konstruisanu podršku svetskog javnog mnjenja i zato što bi, ko zna koji put u svojoj istoriji, ratovali za tuđe interese". (*Politika ekspres*, 16. jul 1991)

18. jul

◊ Na sednici Predsedništva SFRJ u Beogradu doneta odluka o povlačenju JNA iz Slovenije u roku od tri meseca.

19. jul

◊ **Radovan Karadžić**: "Srbi i nemaju potrebu da se naoružavaju. Ako oni budu napadnuti, znači da je napadnuta Jugoslavija i svi Srbi će se dobrovoljno javiti u JNA i zajedno sa armijom će se odbraniti, odbraniti

zemlju. Nema Hitlera ni Musolinija, i Hrvatske kohorte ne mogu sada da osvoje ni Borovo Selo, a kamoli da osvoje Bosnu". (*Intervju*, 19. jul 1991)

◊ **Milorad Ekmečić**, akademik: "...ja bih vladu Slobodana Miloševića pre nazvao jednim balkanskim degolizmom, a nikako boljševizmom (...). Kod njega je naglašen strah da će Srbijom i budućom jugoslovenskom zajednicom upravljati strani ambasador. To je vladajući duh prvih radikala u Srbiji (...). Mislili o njemu šta hoćemo, Slobodan Milošević u ovome ima pravo". (*Politika*, 19. jul 1991)

22. jul

◊ U Ohridu sednica Predsedništva SFRJ na kojoj usvojena *Izjava protiv upotrebe sile*.

26. jul

◊ **Jovan Rašković**, akademik: "Teško je reći da je u jednom narodu nešto genocidno, ali je sigurno da u hrvatskom narodu postoje grupe lake na genocid. Kod Hrvata ih je više i češće nego u drugim narodima (...) danas se odigrava pred našim očima kulminacija dve paranoje, maligne, hrvatske koju odlikuje negativna halucinacija, pa ne vidi ono što se dogodilo, i benigne, srpske, koja u negaciji strašnih zločina vidi historijski poziv na recidiv". (*Politika*, 26. jul 1991)

◊ **Dobrica Ćosić**: "Duboko sam uveren da posle tolikog neprijateljstva Slovenije prema srpskom narodu i razočaranja srpskog naroda u slovenački narod, posle sadašnjeg ustaškog rata u Hrvatskoj, srpski narod neće i ne može više da živi u zajednici sa narodima koji ga toliko mrze i koji neće s njim da žive. A svakako i sa svojim razlozima to neće hteti ni Hrvati ni Slovenci. Srpski narod na preskupom istorijskom iskustvu u obe Jugoslavije i posle sadašnjih ratova neće ispustiti mogućnost da stvori novu državu u kojoj će zasnovati slobodno i demokratsko društvo i ljudsku zajednicu bez mržnje i eksploatacije. Stvaranje takve srpske države ili državne zajednice slobodnih i ravnopravnih građana i naroda bez Slovenaca i Hrvata i onih koji neće sa Srbima nije samo srpski interes; stvaranje takve države na istorijskom tlu i međunarodnom pravnom nasleđu Kraljevine Srbije i Jugoslavije trajni je interes svih balkanskih naroda i Evrope". (*Politika*, 26. jul 1991)

27. jul

◊ **Blagoje Adžić**, general- pukovnik: "Armija, međutim, u suštini nije ni ratovala. Da jeste, Slovenija se ne bi mogla oporaviti za trideset godina, što nam nikako nije bio cilj. Neka se slovenački narod stidi što će u njegovoj

istoriji ostati zapisano da je podigao oružje na svoju armiju. Uobražene vojskovođe se sada zanose velikom pobedom, a to je, ustvari, bio veliki moralni poraz. To će sa svojim osveščivanjem vremenom uvideti i slovenački narod. Ne odlazimo iz Slovenije zato što smo slabi. Naprotiv, istakao je Adžić, odlazimo upravo zato što smo jaki. Ostavljamo slovenački narod da se bavi sam sa sobom. Ako i ovog puta pogrešno procene i oružjem pokušaju da ometu izvršavanje odluke Predsedništva SFRJ o odlasku JNA iz Slovenije". (*Politika*, 27. jul 1991.)

◊ **Dobrica Ćosić**, akademik: "Austrougarska i kominternovska ideologija sjedinjene u titoizmu, uspostavljanjem avnojevske republičko – političkih teritorijalizama, razvojem republičkih etatizama i 'samoupravnih' partiukuzlarizama, te donošenjem brionskog ustava 1974, titoizam je činio sve da dezintegriše srpski narod i u tome je uspeo (...). Defetizam je neposredni izraz moralnog rasapa koji je u srpskom narodu izazvao titoizam. Bio je to poredak koji je pogodovao najgorim ljudskim svojstvima".

'Politika koja danas ne zastupa celinu srpskog naroda nije demokratska politika. U tom pogledu je sadašnja državna politika Srbije i njenog predesdnika po mom uverenju, ispravna. Njoj ne nedostaje program, strategija i volja, njoj nedostaju sredstva i organizacija... (o Slobodanu Miloševiću) Smatram da posle Nikole Pašića u I svetskom ratu nijedan srpski političar nije imao teže uslove i veće breme od Slobodana Miloševića. On se hrabro posvetio obnovi srpske države i spasavanju srpskog naroda od novog porobljavanja i uništavanja. Sa svim svojim opštepoznatim nedostacima i promašajima, osobito u personalnoj politici, zakašnjenju u demokratizaciji srpskog društva, medijskoj nekomunikativnosti, Slobodan Milošević je od svih srpskih političara u poslednjih pet decenija najviše uradio za srpski narod. Njegova generalna nacionalna politička strategija i taktika, smatram da je realistična i dobro usmerena'.

(...) Mogući su razni modeli političkih autonomija koje se mogu povezivati sa državama ili državom koja im garantuje najviše prava i uslova za razvoj. Moguća su planska preseljenja i razmena stanovništva što je najteže, najbolnije ali i to je bolje od života u mržnji i međusobnom ubijanju. Sva su rešenja moguća, ako se neće rat, ako se ne želi velika Hrvatska, islamska Bosna i Hercegovina i Srbija po projektu Londonskog ugovora, ako se ne teži za ostvarenjem 'nacionalnih snova', 'državnog prava', 'historijskih povijesnih granica'. (*Politika*, 27. jul 1991)

28. jul

◊ **Jovan Rašković**, akademik: "U strahu od obnove genocida Srbi su bili prisiljeni da se brane svim sredstvima, pa i nedemokratskim". (*Politika*, 28. jul 1991)

29. jul

◊ Jedinice JNA počele da napuštaju Slovenije.

30. jul

◊ **Borisav Jović**: "Veljko želi da nas 'jasno i definitivno' obavesti o svom stavu o konačnoj orijentaciji: JNA se transformiše u vojsku onih koji žele da ostanu u Jugoslaviji, a najmanje je: Srbija, srpski narod plus Crna Gora. Na ovim principima se povlači na teritorije i menja rukovodstva. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac, 1996, str. 367)

1. avgust

◊ **Vasilije Krestić**, akademik: "U euforiji pobede nova hrvatska vlast bila je uverena da će pregaziti Srbe. Kada su, međutim, videli da su Srbi mnogo rasniji političari nego što su oni, a to su morali od ranije znati". (*Politika*, 1. avgust, 1991)

2. avgust

◊ **Biljana Plavšić**: "Jeste, tako mora biti. Nema više - je li moguće ili ne, nego to mora biti, ili Srba više nema. To je osnovni elementarni zahtev za egzistenciju naše nacije da živi u jednoj državi. Ne osporavamo drugim narodima da isto tako žive u jednoj državi.

Ako se slučajno desi da se Muslimani opredele za nešto drugo, ako se opredjele za onu stranu za koju su se opredjelili u Drugom svetskom ratu, onda će sigurno doći do podjele BiH, jer Srbi neće u takvim uslovima živjeti". (*NIN*, 2. avgust, 1991)

◊ **Matija Bećković**, akademik: "Srpska pitanja su pokrenuli i otvorili drugi. Uspravili su nas udarcima, otreznili uvredama, probudili nepravdama, rasvetlili i ujedinili koalicijama (...). Mrze nas zbog Jugoslavije (...) i sada kao da ne odlaze iz nje, nego od nas.. 'hrvatski narod je preuzeo na sebe veću odgovornost nego za vreme NDH' (*Politika*, 2. avgust 1991)

3. avgust

◊ Ministarska trojka EZ pozitivno ocenila izvršavanje obaveze od starne Slovenije. Sa Miloševićem nije postignuta saglasnost za dolazak evropskih mirovnih trupa.

6. avgust

◊ **Dobrica Ćosić**: "Uz svo moje uvažavanje lorda Karingtona i njegove misije, ne mogu da prihvatim njegove predloge. Razlozi su vrlo jednostavni. Kao prvo, učesće spoljnih snaga u rešavanju kosovskog problema predstavlja grubo kršenje suvereniteta Savezne Republike Jugoslavije. Drugo gledište EZ i lorda Karingtona u odnosu na problem Kosova, po mom mišljenju, pogrešno je. Mi otvoreno govorimo o postojanju tog problema. I to ne samo za stanovnike albanske nacionalnosti, već i za Srbe i Crnogorce koji tamo žive. Međutim, ta situacija nastala je ne toliko zbog 'loše' srpske politike, koliko zbog politike secesije, koju sprovode albanske partije na Kosovu i potpune opstrukcije države i njenih institucija sa njihove strane. Ja verujem da ćemo jedino demokratskim sredstvima moći rešiti taj problem. Mi smo jedina država u svetu, koja je stvorila ministarstvo za prava nacionalnih manjina". (*Literaturna Gazeta*, 6. avgust 1992, prenela *Borba*, 6. avgusta 1992. godine)

7. avgust

◊ **Milorad Pavić**, akademik: "Neke predele na kojima su Srbi živeli vekovima pre no što je 1918, stvorena Jugoslavija, Tito (i sam Hrvat) 1943. godine u vreme građanskog rata u Jugoslaviji pripojio je Hrvatskoj. Ako Evropa hoće danas, u trenutku raspada Jugoslavije da izbegne novi građanski rat u ovoj zemlji, treba da se ovi srpski krajevi vrte Srbiji". (*Politika*, 7. avgust 1991. – preneto iz *Die Zeit*, 26. jul 1991)

8. avgust

◊ **Borisav Jović**: "Izneo sam moju procenu da su Hrvati u velikom škripcu, da su pred dilemom: eskalacija rata za njih je vojni poraz, a prihvatanje mira im donosi portaz na unutrašnjem političkom planu. Njima je jedina nada internacionalizacija problema i dovođenje stranih trupa. To se može desiti samo u varijanti međunarodnog priznanja Hrvatske, koja bi mogla biti izazvana nekim našim pogrešnim potezom. Jedan takav potez mogao bi biti napad vojske na hrvatsku vlast. Svet bi se okrenuo protiv nas. Problem je kako ih razoružati a ne obarati vlast. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 371)

9. avgust

◊ **Vasilije Krestić**, akademik: "U tom sklopu treba posmatrati i napade na Slobodana Miloševića. Onog časa kada je on krenuo u akciju uspostavljanja teritorijalnog integriteta Srbije, kad je počeo da radi na ukidanju dveju autonomnih jedinica kao konstitutivnih delova federacije, dobio je epitet velikosrpskog političara, povampirenog sledbenika I. Grašanina i doslednog izvršioca *Memoranduma SANU*: Takve ocene, koje su najpre potekle iz Hrvatske bile su potom prihvaćene od svih kojima je odgovarala slaba i na tri dela razbijena Srbija". (*Politika*, 9. avgust 1991)

12. avgust

◊ U Beogradu održan sastanak predstavnika Srbije, Crne Gore i BiH na kojem je usvojena tzv. *Beogradska inicijativa*.

16. avgust

◊ **Ljubomir Tadić**, akademik: "Ako zvanična Srbija ne osporava pravo hrvatskom narodu na otcepljenje od Jugoslavije, ni Hrvatska ne može to isto pravo osporavati masi srpskog naroda koja živi u njenim sadašnjim republičkim okvirima..."

(...) u ovom času (je) srpski nacionalni i državni inters u tome da srpski narod, tamo gde je u većini, ostane da živi u jednoj državi, zvala se ona i dalje Jugoslavija, ili nekako drugačije (...) Zahtev Srba da žive u jednoj državi u slučaju raspada Jugoslavije i dalje se naziva 'velikosrpskim hegemonizmom' (...) Pitam se po kome božjem ili ljudskom zakonu može dva do tri miliona Srba biti prinuđeno da živi izvan dosadašnje zajedničke države". (*Politika*, 16. avgust 1991)

19. avgust

◊ **Milan Martić**, ministar odbrane vlade tzv. SAO Krajine: "Trenutnom primirju i nastojanjima koja idu u tom pravdu ne daje(m) nikakve šanse, jer na njihovo pregrupisanje i naoružavanje odgovaramo i mi, tako da imamo i artiljeriju, i avijaciju, i armiju, koja je uz nas i tu nema šta da se krije... Uskoro (će se) uspostaviti kontrola i nad Petrinjom, Karlovcem... Zadrom... jer i nama i armiji, a interesi su, pokazalo se, zajednički potrebna je jedna velika luka." (*Borba*, 19. avgust 1991)

◊ Pokušaj vojnog puča u Moskvi koji imao za cilj smenu Gorbačova. Srpske vlasti podržale pučiste.

21. avgust

◊ **Dobrica Ćosić**, akademik: "... sedam stotina hiljada Srba vi ne možete da naterate da žive u jednoj takvoj državi (Hrvatskoj). Srbi nisu Kurdi". (*Politika*, 21. avgust 1991)

23. avgust

◊ **Pavle Ivić**, akademik: "Kad je postalo jasno da Jugoslavija nezadrživo korača putem ka raspadu koji su otvorili Ustav iz 1974, Titova smrt i privredni neuspeh, aktualizovala se potreba da se Srbija brzo izvuče iz položaja u koji ju je doveo Tito. (...) Zastava, grb i himna koje nam je nametnuo Tito.

Masovni mitinzi, koji su u Zagrebu i Ljubljani prikazivani kao vrhunac nedemokracije, jedino su demokratsko političko sredstvo onda kada nema mehanizma parlamentarne demokratije.

(...) moramo odbiti svaku pomisao na nekakav 'savez suverenih država'. (*Politika*, 23. avgust 1991)

◊ **Pavić Obradović**, potpredsednik Narodne skupštine Srbije, na zboru u Kočeljevi: "Mora svakome da bude jasno da se Srbija i srpski narod moraju braniti u Hrvatskoj, inače ćemo se sutra od Tuđmana braniti u Zemunu". (*TVB – Dnevnik*, 23. septembar 1991)

24. avgust

◊ **Pavle Ivić**, akademik: "Još mnogo važnija od istorijske pokretljivosti granica je činjenica da je područje SAO Krajine u Lici, Kordunu i Baniji dospelo pod vlast Zagreba tek 1981. godine (...) . Tako se pokazuje da nema podela u SAO Krajini koji je bio podložan Zagrebu duže pre Tita nego za vreme Tita.

(...) sigurno je da ćemo izgubiti mir, ako pristanemo da uđemo u klopu koja se zove 'savez suverenih država'". (*Politika*, 24. avgust 1991)

◊ **Kosta Mihajlović**, akademik: "Konfederacija je nešto najgore što se Jugoslaviji može dogoditi. Dosta je bilo kojekakvih društvenih uređenja koja nigde ne postoje". (*Politika*, 24. avgust 1991)

25. avgust

◊ **Kosta Mihajlović**, akademik: "... stanje unutrašnjeg kolonijalizma u kojem su, u toku svih 70 godina, a naročito u poslednje 4,5 decenije, neki delovi zemlje bili u nadređenom, a drugi u podređenom položaju." (*Politika*, 25. avgust 1991)

◇ **Promemorija hrvatskih intelektualaca za spasavanje BiH** (Oslobođenje, 28. avgust 1991.)

27. avgust

◇ Na Brionima razgovor delegacije Republike Hrvatske i JNA o prestanku oružanih sukoba.

29. avgust

◇ Milošević-Tuđman na razgovoru u Parizu kod predsednika Miterana

30. avgust

◇ **Mihajlo Marković**, akademik: "Ako je Slobodan Milošević u najvećoj meri odgovoran za uspostavljanje ravnopravnih odnosa, i ako je on doprineo rušenju nepravedne i apsurdne brionske Jugoslavije koja je jedino bila prihvatljiva Hrvatima i Slovencima sa svim privilegijama koje im je pružala, onda se može objasniti zašto je on postao takav predmet mržnje i satanizacije.

"Jedini rasplet jugoslovenske krize koji moramo po svaku cenu sprečiti je konzervacija Jugoslavije kao saveza država u njihovim dosadašnjim granicama". (Politika, 30. avgust 1991)

31. avgust

◇ **Mihajlo Marković**, akademik: "Od Radića, Mačeka i Pavelića do Hebranga, Bakarića i Račana, od Korošca i Kreka do Kardelja i Kučana sva politika hrvatskih i slovenačkih političara kretala se u okviru dileme: ili zajednička država u kojoj oni dominiraju, ili raspad Jugoslavije (...). Odjednom ćemo osetiti 'čudesnu lakoću postojanja' kad ne bude više bilo okolne braće da nas vode, zamajavaju, zapliću.

(...) primarni je srpski nacionalni interes da Republika Srbija tako vodi strategiju odbrane srpskog naroda u Hrvatskoj da pred svetom ne bude svaljanim razlozima optužena da učestvuje u agresiji protiv Republike Hrvatske (...). U našem je vitalnom interesu da odbranu srpskog naroda u Hrvatskoj vodi JNA, koja je i po našim zakonima i po međunarodnim merilima za to odgovorna (...). U našem je interesu u sadašnjoj fazi rasplesa jugoslovenske krize da insitiramo na Jugoslaviji (bez Slovenije i Hrvatske), a ne na 'Velikoj Srbiji' (...). Uz pomoć Srbije srpski narod u Hrvatskoj i BiH se organizovao i uzeo svoja prava koja su mu u toku pola veka pre toga osporena(...). Ta nova drtžavna granica mora u Hrvatskoj ići linijom

razgraničenja srpskog i hrvatskog naroda. JNA treba da posedne tu novu granicu..." (Politika, 30-31. avgust 1991)

3. septembar

◇ U Hagu usvojena Deklaracija EZ o Jugoslaviji. Najavljeno sazivanje Mirovne konferencije o Jugoslaviji u Palati mira u Hagu za 7. septembar i pokretanje arbitražne procedure. Za predsednika Konferencije imenovan lord Karington.

6. septembar

◇ **B. Petrović**: "Nacionalno-državnu startegiju u aktuelnoj politici Srbije mogla je pokrenuti samo ličnost od izrazitog političkog dara, samopregora, hrabrosti i energije, a pošto je to učinio Slobodan Milošević jasno je da on takva ličnost jeste". (Politika, 6. septembar 1991)

7. septembar

◇ Početak konferencije o Jugoslaviji u Hagu. U radu koferencije učestvovali su svi članovi Predsedništva SFRJ, predsednik SIV i šestorica republičkih predsednika, kao i savezni ministar za inostrane poslove. Usvojena je *Deklaracija o mirnom rešenju jugoslovenske krize*.

◇ U Makedoniji održan referendum za suverenu Republiku Makedoniju.

12. septembar

◇ U Hagu počela prva plernarna sednica Konferencije o Jugoslaviji

13. septembar

◇ **Milorad Pavić**, akademik: "Srbija je ponovo (kao Izrael) okružena neprijateljima".

"Pokoljenja koja danas vladaju Jugoslavijom (...) odgajana su pod nejednakim uslovima za vreme Brozovog režima. Srpski kadrovi su uglavnom nesmeli, bez inicijative, jer ih je glavnokomandujući saterao u rok negativnom selekcijom (...). Slovenci, Hrvati, Makedonci i Albanci naviknuti su da im je u Brozovoj Jugoslaviji i van nje bilo sve dozvoljeno. (...) Oni imaju bezobzirne kadrove sposobne da prežive. Ukratko, Brozovi srpski kadrovi danas su praktično neupotrebljivi. Brozovi slovenački, hrvatski i albanski kadrovi još kako su upotrebljivi.

Gospodin Milošević je pre svega morao da prevlada taj problem nesposobnih kadrova oko sebe (...). Gospodin Milošević je prvi i poslednji

političar koji je usred antisrpski nastrojene komunističke Jugoslavije učinio nešto dobro i veliko za Srbiju. Svi znamo pod kako teškim uslovima, koliko i kako u veoma kratkom vremenu..."(*Politika*, 13. septembar 1991)

15. septembar

◊ **Dobrica Ćosić**, akademik: "Narodi koje smo smatrali bratskim, uzvraćaju nam nebratskim, ustaškom i vmrovskom mržnjom i neprijateljstvom; komšije nam opet postadoše gonioци i ubice".

Nastaju uslovi u kojima će se posle dva stoleća borenja srpski narod konačno skrasiti u demokratskoj državi i posvetiti svom razvoju i napretku. Srpski narod kao celkina prvi put u istoriji stiče nacionalnu, socijalnu i duhovnu samosvest". (*Politika*, 15. septembar 1991)

◊ **Vasilije Krestić**, akademik: "Sasvim je sigurno da genezu genocidnih radnji nad Srbima u Hrvatskoj treba tražiti u onim vremenima kada su tzv. pravoslavni Srbi tj. Vlasi, pod pritiskom Turaka, u XVI i XVII veku, počelki da naseljavaju hrvatske zemlje(...) Ideja o genocidu nad Srbima u Hrvatskoj potpuno (je) bila sazrela u okvirima Austro-Ugarske, još pre izbijanja Prvog svetskog rata(...) Dugotrajno nastajanje genocidne ideje u određenim sredinama hrvatskog društva, koje, kako svedočio dr Ribar, i nije imalo tako usku nego prilično široku bazu, duboko se ukorenilo u svest mnogih generacija". (*Književne novine*, 15. septembar 1991)

17. septembar

◊ U Igalu lord Karington, Franjo Tuđman, Slobodan Milošević i Veljko Kadijević potpisali zajedničku *Izjavu o prekidu vatre*.

◊ **Veljko Kadijević**: Raspad Jugoslavije sagledava, pre svega, kroz ulogu međunarodnog faktora koga smatra najodgovornijim. Pri tome, polazi od globalnih ciljeva SAD, koji su osamdesetih godina formulisani kao: 1) poraz komunizma; 2) postizanje vojne nadmoći nad SSSR; 3) mogućnost intervencija širom svijeta; 4) borba protiv terorizma; i 5) sposobnost reagovanja na povećane opasnosti od regionalnih sukoba. Dakle, kroz ulogu SAD na međunarodnom planu, Kadijević raspad i rat u Jugoslaviji, razmatra isključivo kroz ideološku prizmu. Međunarodne procese posmatra isključivo kao diktat SAD i njihove nadmoći, prije svega, vojne i ekonomske. U okviru realizacije utvrđenih globalnih prioriteta, posebno prvog i drugog, ističe Kadijević, kretao se i stav SAD prema Jugoslaviji. Njegovi argumenti za takav stav: "Očigledna je namjera SAD bila da se komunističkoj ideji ne dozvoli vrijeme i mogućnost da sama eventualno ispravi svoje zablude i greške, kao što je to činio i čini kapitalizam prebrođavajući mnoge krize, poraze, revolucije, ratove, već da se prva ozbiljna i

sveobuhvatna kriza komunizma iskoristi za njegov potpuni i definitivni poraz. Zaslužuje posebnu pažnju teza lansirana u SAD krajem sedemdesteih godina da nacionalno ima primat nad klasnim i da, prije svega, na toj platformi treba tući komunizam. Ta se teza, za sada, pokazala tačnom. Ostaje, međutim, da se vidi kakve će negativne posljedice po svijet imati rapslamsavanje nacionalnih strasti i po svaku cijenu. Neke zemlje, među njima i Jugoslavija i Sovjetski Savez pa i Čehoslovačka, to su već skupo platile. U pogledu rušenja komunističkih sistema, stav prema Jugoslaviji je u suštini bio isti kao i prema drugim socijalističkim zemljama, bez obzira na specifičnosti jugoslovenskog sistema". (Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Politika, Beograd 1993)

18. septembar

◊ Predsednik SIV Ante Marković postavio pitanje o, ulozi JNA u ratu u Hrvatskoj i tražio ostavku saveznog sekretara za narodnu odbranu Veljka Kadijevića i njegovog zamenika zbog tajnih razgovora u Moskvi u martu.

19. septembar

◊ Kolone tenkova krenule iz Beograda u pravcu Vukovara.

20. septembar

◊ Na konferenciji KEBS o ljudskim pravima u Moskvi, predstavnik SAD izneo optužbe na račun Srbije i JNA

22. septembar

◊ **Biljana Plavšić**: "Virus rušenja Jugoslavije po cijenu najužasnijih žrtava ustaške Hrvatske prenosi se i u BiH. Mi ćemo znati da branimo Jugoslaviju i sve Srbe i sve druge jugoslovenske rodoljube. Srbi će svoje regije u BiH održati i razviti. Srbi će se uvijek odazvati na mobilizacijske pozive JNA. Srba u Jugoslaviji ima mnogo, koliko svih ostalih zajedno. Sa Srbima se treba dogovoriti dok su oni još spremni za to. Sa Srbima ne treba ratovati. Sa njima je živjeti divno, a ratovati je pogibeljno. Nećemo biti mirni dok se Hercegovini ne pripoje Foča, Goražde, gde istorijski i geografski pripadaju". (*Politika*, 22. septembar 1991)

26. septembar

◊ Savet bezbednosti UN usvojio *Rezoluciju 713* o zabrani izvoza oružja Jugoslaviji.

◊ **Dragan Dragojlović**, ministar za verska pitanja u Vladi Srbije, u govoru valjevskim rezervistima ("dezerterima") "Mi stalno govorimo da Srbija ni-

je u ratu sa Hrvatskom, ali je to srpski narod. Mi to ne možemo da kažemo zbog svetskog javnog mnjenja, jer bi onda Srbija bila agresor. Jer, kada je vojnik JNA u Hrvatskoj ne može se reći da je to Srbija. Zbog toga Srbija ne može da ima svoju vojsku, pa ima svoju vojsku u JNA". (*Borba*, 26. septembar 1991)

28. septembar

◊ **Borisav Jović**: "Na sektoru Dubrovnik stanje je solidno. I sa tog sektora (granica Crne Gore i Hercegovine) Valjevci pobjegli. Tamo se snage HDZ mogu lako likvidirati. Slavonija se sređuje. Nemamo dovoljno pešadije, a bez ne može. Kragujevčani su pobjegli, kao i Vojvođani. Sada se u Novom Sadu sprema jedna brigada. Izbiće na liniju Osijek-Vinkovci i zauzeti Vukovar, ali je pešadija neophodna. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 390)

29. septembar

◊ **Mihajlo Marković**, akademik: "JNA treba da se koncentriše na granicu između onih krajeva gde je većinski srpski narod i drugih delova Hrvatske. Zna se koji su to krajevi – Krajina, Slavonija, Baranja i zapadni Srem". (*Politika*, 29. septembar 1991)

30. septembar

◊ Referendum Albanaca za "suverenu i nezavisnu državu Kosovo".

4. oktobar

◊ Na Konferenciji o Jugoslaviji izdato je Saopštenje kojim se predviđa a) uspostavljanje labave zajednice ili saveza suverenih ili nezavisnih republika; b) aranžmani za zaštitu manjina; c) neprihvatanje jednostranog menjanja granica.

◊ **Patrijarh Pavle** upućuje pismo lordu Karingtonu, predesdavajućem Međunarodne konferencije o Jugoslaviji, u kome kaže da, zbog genocida u prošlosti nad Srbima u Hrvatskoj i savremenih zbivanja na tom prostoru, Srbi ne mogu ostati u sastavu bilo kakve nezavisne Hrvatske, već moraju ući pod zajednički krov sa Srbijom i svim srpskim krajinama. "Vreme je da se shvati da žrtve genocida i njegovi negdašnji, a možda i budući vinovnici, ne mogu živeti zajedno".

7. Oktobar

◊ **Siniša Vučinić**, komandant paravojne jedinice "Sokolovi" (oko 1500 dobrovoljaca) u intervjuu Špiglu: "Na stotine zarobljenika streljao sam kao

komandant... mi nemamo kamione za transport niti logore. Mi ubijamo odmah, isto kao hrvatske jedinice na drugoj strani... 90 odsto svih dobrovoljaca koji se sada bore u Bosni dolazi iz Srbije. Ratni cilj nam je da Muslimani moraju nestati kao nacija, moraju se izjasniti kao Srbi ili kao Hrvati.. Finansiraju nas isključivo srpski emigranti". (*Borba*, 7. oktobar, 1991)

◊ **Alija Izetbegović** proglasio neutralnost BiH: "BiH ne želi da bude učesnik u ovom ratu, ovo nije naš rat. Mi ne možemo uraditi ništa da sprečimo unošenje rata u Bosnu". (*Borba*, 7. oktobar 1991.)

◊ JNA raketira Banske dvore, rezidenciju predsednika Republike Hrvatske.

8. oktobar

◊ **SDS o neutralnosti BiH**: "BiH ne može ni na koji način proglasiti svoju neutralnost. Grubo kršenje propisa predstavlja i Izetbegovićev poziv vojnim obveznicima da se ne odazivaju na legalan mobilizacijski poziv JNA u vreme kad secesionističke oružane snage prete da rasture SFRJ i unište srpski narod.

◊ Srbi će razumeti potrebu Muslimana da u srpsko-hrvatskom sporu ostanu neutralni, međutim, BiH kao sastvani deo Jugoslavije mora da poštuje savezni Ustav i zakone". (*Večernje novosti*, 8. oktobar 1991)

◊ Sabor Hrvatske proglasio samostalnost Republike Hrvatske.

◊ Poslanici SDA u BiH parlamentu ponudili su usvajanje *Memoranduma*, dokumenta koji BiH definiše kao suverenu državu, koji legalizuje stav da BiH više ne priznaje odluke krnje Jugoslavije.

◊ Petodnevno zasjedanje BiH Skupštine - razmatranje *Memoranduma SDA*.

◊ **Radovan Karadžić**: "Proglašenje neutralnosti BiH u takvom oružanom sukobu je ishitren nedobronameran čin. Neodazivanje na pozive za mobilizaciju u JNA je direktan put u anarhiju i kaos, čiji konačni produkt može biti samo građanski i verski rat". (*Politika*, 10. oktobar 1991)

◊ Saopštenje Regionalnog odbora SDS za Bosansku Krajinu:

"Bosna mora biti aktivni činilac u čišćenju Jugoslavije, Balkana i Evrope od fašističke ideologije i terora poglavnika Tuđmana i tzv. endehazijske ustaške ideologije. Pozivom na neutralnost u takvoj situaciji Izetbegović se otvoreno stavio u poziciju prvog ustaškog doglavnika Franje Tuđmana i ustaške države". (*Ekspres politika*, 10. oktobar 1991)

◊ **Radovan Karadžić**: "Memorandum dovodi BiH na rub propasti i građanskog rata... Nemam pravo da vas zavaravam da će srpski narod pristati. Jer, mi smo se opredelili - ostajemo u Jugoslaviji. Ko ima tehničke

mogućnosti neka izađe iz Jugoslavije, nećemo ga sprečavati. Srbe ne možete naterati da to učine, osim da nas pobijete. Ali, ko to može da pobije 35 odsto stanovništva? Ne unosite nemir u ljude. Odreknite se nezavisne BiH, kao što smo se mi odrekli Velike Srbije, jer to su dva maksimalna zahteva. (*Večernje novosti*, 12. oktobar 1991)

◊ Protesno pismo građana Bosne rukovodstvu BiH:

"Umesto da ste na strani naroda i JNA, svi se zdušno pridružete rušteljima BiH... Sve što činite smišljeno je da se oslabi JNA i celokupne oružane snage". (*Ekspres politika*, 14. oktobar, 1991)

10. oktobar

◊ **Mihajlo Marković**, filozof, glavni ideolog SPS: "JNA neće napustiti teritoriju Hrvatske u današnjim granicama. Jugoslovenska armija će se povući na novu granicu između Srbije i Hrvatske, a posle toga se može razgovarati o mirnom rešenju sadašnje krize... U novoj jugoslovenskoj državi biće bar tri federalne jedinice: Srbija, Crna Gora i ujedinjena bosanska i kninska krajina". (*Borba*, 10. oktobar. 1991)

11. oktobar

◊ **Mihajlo Marković**, akademik: "... ako ne dođe do deblokade kasarni, JNA će krenuti u ofanzivne akcije. To znači deblokiranje kasarni i oslobađanje svih teritorija gde u većini živi srpski narod, odnosno oslobađanje Zadra, Karlovca, Siska i Vukovara". (*Politika*, 11. oktobar 1991)

15. oktobar

◊ *Memorandum o suverenoj BiH* usvojen je na sednici Skupštine BiH. Poslanici SDS napustili zasedanje u znak protesta.

◊ Diskusija u Parlamentu BiH:

Radovan Karadžić: "Ovo je treća-četvrta republika koja ne želi biti u Jugoslaviji... Put kojim su krenuli je ista autostrada koja je vodila Hrvatsku u pakao, samo što bi taj pakao rata u BiH bio teži, a u kome bi i muslimanski narod možda mogao nestati. Zato nemojte po Evropi nastojati da isposlujete nešto na šta nemate pravo". (*Večernje novosti*, 16. oktobar 1991)

◊ Franjo Tuđman i Slobodan Milošević kod Mihajla Gorbačova u Moskvi.

16. oktobar

◊ **Pismo SANU svetskoj javnosti**: "...jasno je da svako razdvajanje jugoslovenskih naroda državno – administrativnim republičkim granicama u

nove suverene države, pa i sam konfederalan sistem državnog uređenja (...) ne nudi nikakvo trajno rešenje.

Hrvatska sa svojim 'vrhovnikom' F. Tuđmanom zastrašila je Srbe i probudila u njima istorijsko pamćenje na genocid izveden nad njima u Hrvatskoj 1941-1945". (*Politika*, 16. oktobar 1991)

18. oktobar

◊ U Hagu na Konferenciji o Jugoslaviji razmatran predlog *Deklaracije o Jugoslaviji*. Predviđena suverenost i nezavisnost republika, njihovo međunarodno priznavanje, mehanizmi zaštite ljudskih prava, posebno manjina. Za srpsku manjinu je predviđen specijalni status. Slobodan Milošević je odbio rešenja iz Deklaracije, "jer suspenduju važeći ustavni poredak i ukidaju Jugoslaviju kao državu koja kontinuirano postoji već 70 godina".

◊ **Gospodin Danilo Krstić**, episkop budimski: "Sveti Sava se opredelio za politički poniženu i oslabljenu Vizantiju, jer je u njoj video nesalomljivi duh Pravoslavlja, a okrenuo je leđa na izgled svemoćnom Rimu, odakle su već smrdele prve lomače, nagoveštaji Aušvica i Jasenovca... Bojimo se da je novi svetski poredak na pomolu, zasnovan na trilateralnom savezu Amerike, Evrope i Japana, da je početak stvaranja planetarnog mravinjaka u kome važe jedino zakoni uživalačkog društva... Treba da se kroz pokajanje udostojimo da bi nam Bog dao pobožnog kralja i cara u Srbiji i Rusiji... To nije pitanje vraćanja formalnom obredu (čega smo danas često svedoci), nego samom smislu kulta, a to je dobrovoljno krstonošanje, radosni post i uzletna molitva." (*Pogledi*, Kragujevac, 18. oktobar – 1. novembar 1991)

22. oktobar

◊ **Teodor Anđelić** o Haškoj konferenciji: Sebični interesi i povremeno gubljenje orijentacije među stotinama projekata preuređenja Evrope i Balkana, doveli su do nedosledne i ultimativne politike ozbiljnih evropskih država i SAD. Uporno insistiranje da se Jugoslavija u njenim unutrašnjim granicama po svaku cenu očuva, počelo je da vodi u apsurd. Kreacija u kojoj bi se na silu pokušavao 'suživot' jedne neonacističke Hrvatske i demokratske Srbije, mogla bi da se zove jedini "Apsurdistan".

(...) Ukoliko bude uspela da odoli pritisku razgoropađenog nemačkog ekspanzionizma, Evropa bi u Hagu trebala da prihvati spoznaju o stanju sa jugoslovenskim unutrašnjim granicama koje je principijelno isto kao pre sedam decenija – nema pravnih unutrašnjih granica već samo odnosa snaga na ovom prostoru. Da li to znači da konačno treba proći međunarodno

priznatu proceduru za postizanje legitimiteta ovih granica a da se ne ponove iste greške?" (*Epoha*, 22. oktobar 1991, str. 13-15)

23. oktobar

◊ **Milorad Ekmečić**: "Haška deklaracija je diktat, plod pregovora iza kulisa, a ne rezultat sporazumevanja na konferenciji. U njoj je sve dvomisleno: nema zajedničke valute nego se kao u vreme knjaza Miloša uvodi kliring, tj. trampa kao sredstvo plaćanja; nema zajedničke vlade, nego komisije koje se po volji mogu sastati. Nema zajedničkog parlamenta nego se ostavlja mogućnost da se on stvori ukoliko se neko o njemu sporazume. To se sve predviđa kada je Slovenija ukinula zajedničku monetu, kada se sa Hrvatskom više nego jasno zarekla da ne želi da ima zajednički parlament, zajednička tela, kada su slovenački i hrvatski predstavnici iz Predsedništva države dovedeni na haško 'zasedanje' radi broja, da pokažu kako se slažu sa stvaranjem labavog saveza suverenih država. Nije predviđeno ništa što bi potvrdilo da je takav savez zaista i stvoren, sem deklaracije koja ga je najavila kao mogućnost.

Očigledno, haška deklaracija izražava pobedu nemačke i katoličke klerikalne formule o rešavanju jugoslovenske krize. Dogovori o tome su obavljani iza zavese i deklaracija treba da predstavlja uvod u zvanično priznanje Hrvatske i Slovenije. To je obavljeno na isti način kako se radilo od početka jugoslovenske krize - umesto da se ostavi Jugoslaviji da rešava sama o sebi, diktatom se razara cela država i ta formula prenosi na sve. Srbi, a možda i Istrani, u Hrvatskoj su dobili pravo na autonomiju, na svoje bukvarne i svoju policiju, ali i Sandžak i Kosovo i sijaset drugih državnica u kojoj se bivša Jugoslavija raspada.

Žurba kojom je bosanski parlament na neustavan način nadglasao volju jednog suverenog naroda imaće za posledicu to da će se i sama Bosna raspasti u više manjih unutrašnjih državnica i oblasti, po verskom kluču i po sposobnostima brdskih vojvoda da nametnu volju svoga oružja.

Jugoslavija je ukinuta. Ali, kao i 1463. i 'Bosna šutkom pade'. Vođe bosanskog parlamenta su se, slično 1914, i 1941, odlučili da svoj narod pretvore u topovsku hranu neke Evrope.

Posledice haškog diktata su mnogostruke: 1) užurbani pokušaji da se od peska napravi pita i Deklaracija popravi nekim rešenjima koja bi delimično smirila Srbe; 2) usaglašavanje stavova sa Sovjetskim Savezom i Amerikom; 3) priznanje nezavisne Hrvatske i Slovenije, legalizovanje njihovog naoružavanja i konačno produbljanje građanskog rata u Jugoslaviji.

Jedna od mogućih posledica jeste da se Haška konferencija raspadne, i njenu ulogu preuzmu Ujedinjene nacije, kako bi se Jugoslavija odmakla od još jednog klerikalnog diktata. (*Politika ekspres*, 23. oktobar 1991)

◊ **Lord Karington**, predesdavajući Konferencije o Jugoslaviji, ponudio novi predlog o budućnosti jugoslovenske države, odnosno *Deklaraciju* od 18. oktobra u izmenjenoj formi. Specijalni status treba da se primenjuje na sve manjine.

◊ **Borisav Jović**: "Za nas je bitno da postignemo za srpski narod u Hrvatskoj slobodu i nezavisnost od Hrvata. Nije nam cilj obaranje hrvatske vlasti, niti osvajanje hrvatskih teritorija. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str.401)

24. oktobar

◊ **Jovan Rašković**, akademik citirajući Starčevićev stav da su 'Srbi smeće' ocenio da je: "kontinuitet takve misli dao alibi velikom delu hrvatskog naroda da se prema Srbima ponaša kao da su na nivou životinja". (*Politika*, 24. oktobar 1991)

25. oktobar

◊ **Matija Bećković**, pesnik i akademik: "Zlo koje je u prošlom ratu poklalo stotine hiljada Srba u NDH nije ustuknulo ni kad je ceo svet bio protiv njega, a možete zamisliti kako se osokolilo kada mu se čini da ima podršku svetske demokratske javnosti sa kojom će rehabilitovati i svoju prošlost i dokončati svoj zločin.

(...) Od brojnih primera oslepelih kampanja dozvolite da sada spomenem *Apel za Hrvatsku* objavljen prošle nedelje u *Njujork tajmsu*. Potpisali su ga neka od najznačajnijih imena nauke i umetnosti današnjeg sveta, a među njima Česlav Miloš i Josif Brodski. Potpisnici traže spas za hrvatski narod, osuđuju bombardovanje Zagreba i Dubrovnika. I pesnici koji imaju toliko iskrenih poštovalaca među srpskim čitaocima zaboravljaju da u Hrvatskoj žive i Srbi i dozvoljavaju da budu zloupotrebljeni.

(...) Članovi udruženja književnika Srbije su članovi vladajuće i mnogih opozicionih partija. Neki su i vođe partija i to onih najvećih i najuticajnijih. Gotovo da ne bi bilo opozicije bez članova srpske književničke organizacije. (*NIN*, 25. oktobar 1991.)

◊ Konstituisana Skupština srpskog naroda u BiH.

◊ **Borisav Jović**: "Na poslednjem sastanku šestorice kod Slobodana (možda će zauvek biti poslednji) direktno su nas Kadrijević i Adžić optužili da Srbe u Hrvatskoj ostavljamo na cedilu. Slobodan im odgovara da smo ih

pomagali i kapom i šakom i to ćemo činiti do kraja. Adžić, koji je istupao slično Kadijeviću, kaže da, ako ne damo još rezervista, njemu ništa drugo ne ostaje nego da uzme pušku i da ide s njima da se lično bori". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 402)

27. oktobar

◊ **Vojo Kuprešanin**, predsednik SAO Bosanska Krajina "Srpski narod (će), u svojoj odbrani, od Beča napraviti – Hirošimu". (*Večernje novosti*, 27. oktobar 1991)

28. oktobar

◊ **Radovan Karadžić**: Armija bi trebalo da brani integritet Jugoslavije. Ona je krvavo izdata i napadnuta u Sloveniji i odatle se povukla, jer je proglašena okupatorskom. Čini mi se da bi se Armija sada mogla održati u Sloveniji, ali je pitanje treba li da se zadržava tamo gde je neće. Armija sad treba da spreči dalje rešavanje krize u Jugoslaviji nasilnim putem, da speči genocid. (*Duga*, 28. oktobar 1991)

◊ **Borisav Jović**: Ocenjujemo (Slobodan i Jović) da je stav Crne Gore za nas od prelomnog značaja (...) Dovedena je u pitanje cela naša politika zasnovana na koncepciji da Jugoslavija postoji dok god bar dve republike žele da je očuvaju. Od toga zavisi i odgovor vojsci o mobilizaciji. Dogovorili smo se da još jednom razgovaramo sa Crnogorcima. Ako se ne koriguju, izlazimo u javnost sa prvim ocenama šta njihov stav znači, a to bi bilo njihovo rušenje. To nam ostaje kao jedini izlaz. Verujemo da bismo lakše njih srušili, nego što bismo izgradili novu valjanu političku platformu za dalju samostalnu akciju. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 405)

29. oktobar

◊ Ministri inostranih poslova doneli odluku o uvođenju ekonomskih sankcija Srbiji

30. oktobar

◊ Lord Karington ponudio treću verziju dokumenta o rešavanju jugoslovenske krize (izostavljen je stav o vraćanju stausa autonomnih pokrajina na rešenje od pre 1990.).

◊ **Borisav Jović**: "Veljko (Kadijević) je zvao Slobodana i rekao mu da sutra pre sednice Štaba Vrhovne komande ima nameru da donese odluku da svim raspoloživim snagama krene na oslobađanje kasarni u Hrvatskoj i na rušenje gradova. Slobodan mu je rekao da to nije pametno, a on mu je

dogovorio: "Ti si isti kao Bora Jović". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 407)

◊ **Željko Ražnatović Arkan**, komandant paravojne jedinice Srpska dobrovoljačka garda: "Nama je vrhovni komandant patrijarh Pavle". (*Borba*, 30. oktobar 1991)

1. novembar

◊ **Vasilije Krestić**, akademik je rekao " da najbolji odgovor da li ova dva naroda mogu da žive zajedno daju događaji u prvoj i drugoj Jugoslaviji, kada je od hrvatske ruke stradalo tačno milion Srba! On se argumentovano suprotstavio tezi da je ideja genocidnosti u hrvatskom narodu zaživela nakon ujedinjenja 1918, navodno kao odgovor na srpski hegemonizam u novostvorenoj zajedničkoj državi. Ističući da se to dogodilo znatno ranije, "još u prošlom veku", akademik Krestić je rekao kako je nesporna činjenica "da se genocid može pripisati zvaničnoj hrvatskoj politici, kako komunističkoj tako i antikomunističkoj, u dugom nizu godina koja je doprinela da tom idejom u kontinuitetu bude prožet i znatan deo hrvatskog društva". (*Politika*, 1. novembar 1991)

◊ **Patrijarh Pavle** o srpskom nacionalnom i državnom interesu: " Ni u ovoj stvari nemam neki određeni plan, jer se politikom nisam bavio, te mogu samo reći da, kao ljudi, shvatamo i prihvatamo pravo svih naroda na slobodno opredelenje da priđu zajednici sa drugima, ukoliko i ovi na to pristanu, i slobodno se iz zajednice odvoje, mirno i u saglasnosti s njima. Ali smatramo da se to pravo ne može uskratiti nijednom narodu – dakle ni srpskom". (*Politika*, 1-2, novembar 1991)

2. novembar

◊ **Borisav Jović**: (...)Pretežan deo teritorija na kojima žive Srbi su pod srpskom vlašću. To jedino nije slučaj sa centralnom Slavonijom, ali otuda su Srbi masovno izbegli, pa nema ko da se bori, niti da drži vlast. Hrvatska se sve više naoružava, što vodi u sve veće angažovanje JNA, koja traži sve veću mobilizaciju ovde u Srbiji, a to je potpuno kontraproduktivno za našu politiku. Smatram da postoje svi razlozi da sada, kada srpski narod na tim teritorijama ima vlast, zatražimo od Ujedinjenih nacija da ih oni zaštite svojim mirovnim snagama, do političkog rešenja jugoslovenske krize". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 407)

3. novembar

◊ Konferencija o Jugoslaviji razmatrala četvrtu verziju *Sporazuma za opšte rešenje krize*. U osnovne principe unosi se mogućnost stvaranja države od onih republika koje žele da ostanu u njoj.

5. novembar

◊ **Matija Bećković**, akademik: "Naš greh bio bi najveći zato što smo najveći i što je prvi put za hiljadu godina srpske istorije poslednjih pola veka srpsku sudbinu određivao čovek druge vere i nacije.

(...) tom režimu se najčešće osporava ono što je za Srbe nesporna i nekomunistička briga o celini srpskog naroda, o tzv. Srbima izvan Srbije. Samo u tom pitanju danas nema razlike između vlasti i opozicije, Srba u otadžbini i rasejanju.

Ispada da je sve drugo realnije od onoga što bi bilo najpravednije i najlogičnije: ujedinjenje srpskog naroda, ujedinjenje koje nikoga ne ugrožava i ne razjedinjava". (*Politika*, 5. novembar 1991)

◊ "Srpska vojska je zauzela Skadar i Jedrene, a ova ne može Borovo Selo i Tenje". (*Borba*, 5. novembar 1991)

◊ **Radovan Samardžić**, akademik: "Sudbina države u kojoj živimo više ne zavisi od naše volje, hrabrosti i pameti, poštenja, opredeljenja za carstvo nebesko i svih onih vrlina koje su nas krasile kroz istoriju. Zavisi sada od belosvetskih mešetara, trgovaca, finansijera, planera takve politike koji su se čak drznuli da rasturaju države na krvi zasnovane, i krvlju stvorene." (*Epoha*, 5. novembar 1991)

◊ **Branislav Vakić**, četnički vojvoda i savezni poslanik SRS: Već sa prvim incidentima sa hrvatske strane, i sa njihovim napadima na srpska sela u Slavoniji, srpski dobrovoljci i četnici su krenuli tamo na poziv Teritorijalne odbrane i srpskog naroda. U Borovo Selo nas je pozvao pokojni Vukašin Šoskoćanin, i tu smo dobijali oružje 'tompsons', od tadašnje JNA. Početkom novembra 1991 godine mi, srpski četnici, smo na poziv JNA, preko Negoslavaca ušli u Vukovar. Tada smo od majora tadašnje JNA Veselina Šljivančanina dobili oružje i saradivali sa njim, odnosno jugoslovenskom vojskom.

Posle oslobođenja Vukovara, krenuli smo u Zapadnu Slavoniju. Tamo su moji dobrovoljci i četnici dobijali oružje sa znanjem lično komandanata u Zapadnoj Slavoniji generala Uzelca. Međutim, došlo je do velike izdaje jugoslovenskih generala. Zapadna Slavonija je predata Hrvatima, vojska se povukla, a narod otišao u zbegove. (*Telegraf*, 28. septembar 1994.)

8. novembar

◊ **Željko Ražnatović Arkan**: Vuka znam godinama, još iz vremena kad je bio književnik. Kod kuće imam komplet njegovih knjiga sa posvetom 'Mom najboljem prijatelju Arkanu, Vuk Drašković'.

Kad su razni liderčići nagrnuli među navijače, zavladao je kaos. Delije su bile u rasulu. Podelili su se jedni za Vuka, drugi za Šešelja, treći za Slobu, četvrti za Jovića. Na stadionu je bilo ko na mitingu. Onda sam rešio da zavedem red. Ima samo da pevaju 'Zvezdine' pesme... Mene samog ovaj rat košta dvesta hiljada dolara dosad. Odakle pare? Pa, ja sam poslovan čovek. Imam svoju poslastičarnicu i trgovinu. To znači da sam u svom poslu uspešan. Mi smo se organizovali da srušimo vlast u Hrvatskoj, a ne u Srbiji, iako su nas u početku ovdašnje vlasti tretirale kao paravojnu, ilegalnu formaciju". (*Duga*, 8-23. novembar 1991)

9. novembar

◊ **Borisav Jović**: "Sednica Predsedništva na kojoj je iznet predlog da se pozovu mirovne snage UN radi zaštite Srba u Krajini. U pismu Savetu bezbednosti, između ostalog stoji, (...) Mirovne snage UN stvorile bi tanpon zonu i razdvojile strane u sukobu, sve dok se na miran, pravičan i međunarodno-pravno zasnovan način, uz angažovanje UN, ne reši jugoslovenska kriza. Time bi se stvorili neophodni uslovi da Predsedništvo SFRJ, kao vrhovni komandant oružanih snaga SFRJ, donese odluku o dezangažovanju JNA u sprečavanju međunacionalnih sukoba na teritoriji Republike Hrvatske". (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 410)

◊ Predsedništvo SFRJ uputilo Savetu bezbednosti UN pismo u kome radi hitno upućivanje mirovnih snaga UN u Hrvatsku

14. novembar

◊ **Vojislav Šešelj**: "Snage UN biće dobrodošle na liniji prekida vatre Karlobag - Karlovac-Ogulin - Virovitica. Na Drini bismo takve snage uništili. Nema mirovnih snaga koje bi došle protivno volji jedne strane u sukobu. Na Drini pogotovo". (*Borba*, 14. novembar 1991)

20. novembar

◊ JNA okupirala Vukovar posle strahovitih razaranja grada i ubijanja civila.

22. novembar

◊ Sajrus Vens, specijalni izaslanik generalnog sekretara UN, u Beogradu vodi razgovore o mogućnosti upućivanja mirovnih snaga UN u Hrvatsku.

23. novembar

◊ **Milić od Mačve**, slikar: "Uskoro će Srbi biti gospodari sveta. Oni već sada raspolažu tajnim oružjem takozvanog Teslinog paketa. Ako samo jedna bomba padne na Beograd, Vatikan, Beč, Bon i Zagreb biće srušeni sa zemljom..." (*Duga*, 23. novembar – 7. decembar 1991)

27. novembar

◊ Savet bezbednosti UN usvojio Rezoluciju 721 o potrebi slanja mirovnih snaga UN u Hrvatsku.

◊ **Radovan Karadžić**, govor u novembru 1991 tokom pripreme za tzv. "Plebiscit srpskog naroda" - tonski zapis izlaganja nalazi se u arhivi Državne komisije: "Ja ću sada da vam predočim nekoliko ishoda krize u BiH. Jedan je od ishoda da osvanemo u neovisnoj i suverenoj BiH, koju je Broz ocrtao, a koju bi Aliji podarila Evropa. To je mala šansa. Evo, Vens je već tri sata i 15 minuta kod Miloševića, Milošević nije trepnuo. Niti će trepnuti, niti popustiti. Crnogorci su u Hagu, danas, na jednoj komisiji odigrali dobro, jer je Bulatović preuzeo takvu obavezu. Vidjeli ste da su narod i vojnici u Crnoj Gori sto-posto za nas.

Drga varijanta da se otcjepe Hrvati, a mi i Muslimani ostanemo u nekoj Bosni, koja bi na neki način malkice bila vezana za Srbiju. Treća varijanta je da se mi otcjepimo, odnosno da se dovedemo u situaciju onih, koji hoće da se odcjepe od Jugoslavije, a ne od BiH, Hrvate i Muslimane koji hoće da formiraju svoju državu.

Četvrta varijanta, koja je možda najverovatnija, jeste da teritorijalno postoji 'srpska Bosna', ali i funkcionalno da postoji srpska vlast, koja sređuje sve srpske poslove.

Postoji još neka mogućnost da neko stepenasto rješenje bude, da 'srpska Bosna' bude u savezu sa srpskim drzavama, 'muslimanska drzava' u konfederalnom savezu, a 'hrvatska' bi vjerovatno bila bez ikakvih posebnih veza sa Jugoslavijom, ali bi bila sa ove naše dve Bosne, srpskom i muslimanskom.

Postoji šansa da se pobijemo, pa kome opanci, kome obojci. Znaju oni da mi ne bježimo od toga. Ima Srba. U samoj BiH bi se moglo sastaviti skoro pola miliona vojnika, sa lakim i teškim naoružanjem. To ne bi mogao niko da

zaustavi. Ja i strancima kažem da bi taj rat bio krvav i žestok." (*BILTEN* br 7, februar 1994, Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima na teritoriji BiH) (Vid. Prilog 3)

◊ **Željko Ražnatović Arkan**, poslastičar, komandant Srpske dobrovoljačke garde: "Pošto je Vizental mnogo star čovek, ja sam osnovao sopstvenu fondaciju koja će goniti ustaške zločince iz ovog rata. Prema tome, nijedan ustaša, nijedna zver neće moći da pobjegne. (*NIN*, novembar 1991)

21. novembar

◊ **Radovan Karadžić**: "Netrpeljivost, netolerancija, oholost, potreba za vladanjem nad drugima, karakterišu zajednički život u BiH. Kao odgovor na to javlja se potreba za razdvajanjem svega i svačega". (*Politika*, 21. novembar 1991)

23. novembar

◊ **Pismo Vuka Draškovića predsedniku Franji Tuđmanu**: "Dželiti isti žrtve iste": "Dok posmatram stravična svedočanstva bezumlja Vaše vojske u Borovu naselju i Vukovaru, užasnut i zanemio, reših da Vam pišem i da Vam, uz pismo, na poklon pošaljem primerak romana 'NOŽ'. Ustaški pokolji Srba počinjeni 1941. ponavljaju se, evo, do u detalje. Opisujući u romanu 'Nož' pomor mog naroda od pre pola veka, unapred sam opisao njegovo sadašnje postradanje od Vaše vojske i Vaše države. Ništa se nije promenilo. Dželiti isti, žrtve iste. Isti noževi, isti maljevi. Isti vratovi i lobanje. Mržnja ista, ludilo isto. Neću da verujem", kaže se dalje, "da je hrvatski narod genocidan. Neću da verujem da je zlo potka njegovog nacionalnog bića i da je taj narod nesposoban za pokajanje i duhovno pročišćenje.

Pre će biti da je, decenijama već, taj nesrećni narod udaljen od istine. Pre će biti da, decenijama već, Hrvati gledaju lažno lice u lažnom ogledalu. Da su ikada saznali šta se, zaista, dogodilo u Jasenovcu ili Jadovnom 1941. ne bi se, uveren sam, ponovio ni Vukovar, ni Gospić, ni Borovo 1991. Oni Hrvati koji su saznali istinu, kaže se dalje u pismu, doživeli su i katarzu. Ti Hrvati nisu danas ni uz Vas, gospodine Tuđman, ni uz Paragu, samo što mnogi, iz straha, to ne smeju da javno i pokažu. (*Borba*, 23. novembar 1991) (Vid. Prilog 6)

22. novembar

◊ **Dragoljub Mićunović**: "Zahtev za nezavisnost BiH otvara vrata najvećim opasnostima po mir i stabilnost ove republike".

25. novembar

◊ **Dr Radovan Samardžić**, profesor, akademik: "Situacija za Dubrovnik nije opasna. To je prostituisani grad hotelijera, gde dolaze američke babe, britanski pederi, glupi Francuzi i nemačke daktilografkinje. Jugoistična Evropa je ionako napola kolonija nemačkih daktilografkinja... Nama saveznici ne trebaju, jer su SAD korumpirane, Englezi su glupi, Francuzi desničari, a Rusi siromašni. (Poljski list *Spotkani*, 25. novembar 1991.)

◊ Skupština srpskog naroda u BiH najavila stvaranje posebne republike do 14. januar 1991. kao reakciju na zahtev vlade BiH da Konferencija o Jugoslaviji prizna nezavisnost ove republike. (*Politika*, 22. novembar 1991)

28. novembar

◊ General-potpukovnik **Marko Negovanović**, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu "Imamo dovoljno ne samo nafte nego i svega ostalog potrebnog za ratna dejstva. Glasine koje se šire da je JNA ostala bez goriva, tendenciozne su. Njima se želi stvoriti nepoverenje u vojsku i njenu sposobnost. Možemo ratovati dugo i uspešno". (*Večernje novosti*, 28-30. novembar 1991)

29. novembar

◊ **Vojislav Šešelj**, vojvoda i narodni poslanik: "Da formiramo srpsku vojsku, ona ne bi mogla da se bori van granica današnje Srbije, ili bi Srbija bila proglašena za agresora. Tada bi se čitav svet okrenuo protiv nje, intervenisale bi Ujedinjene nacije, i mi bismo ovaj rat izgubili. Nama je, dakle, potrebna Jugoslovenska armija". (*Pogledi*, 29. novembar – 13. decembar 1991)

◊ **Mirko Jović**, predsednik SNO: "Ova varijanta krnje Jugoslavije je prva pametna igra koju Srbi igraju, i koja ima velike šanse da uspe. Po prvi put stvaramo državu koja će biti veća od Dušanovog carstva, uz minimum napora i minimum ljudskih žrtava... Mi u ovom ratu moramo da osvetimo Jasenovac, Golubnjaču i sve one jame u kojima se Srbi nalaze... Ovako, neka Crnogorci preko Dubrovnika, a mi preko Tovarnika, krenemo, pa ćemo se sresti u Zagrebu. Tek kad potpuno vojnički porazimo Hrvate, možemo da na miru stvorimo svoju državu". (*Pogledi*, 29. novembar – 13. decembar 1991)

4. decembar

◊ **Mihajlo Marković**, filozof i glavni ideolog SPS: "Hrvatska strana ima dve mogućnosti: da se odrekne Krajina, a gubitak kompenzira pripajanjem zapadne Hercegovine (nemamo ništa protiv toga, čak bi nam

odgovaralo da se razvrgne muslimansko - hrvatska koalicija), ili da oružjem pokuša da ih zadrži. U ovom drugom slučaju, vojsci nove Jugoslavije ne preostaje ništa drugo osim da vojnički potuče i konačno iskoreni ustašluk. (*Borba*, 4. decembar 1991)

5. decembar

◊ **Borisav Jović**: "Sloba smatra da treba blagovremeno da povučemo iz JNA u BiH sve građane Srbije i Crne Gore, a da tamo prekomandujemo iz JNA građane Bosne i Hercegovine, kako bi u trenutku međunarodnog priznanja izbegli opšti vojni kaos šetanjem vojske iz jednog u drugi kraj zemlje. To će stvoriti i mogućnosti srpskom rukovodstvu u BiH i da prezume komandu nad srpskim delom JNA, isto kao što su to već učinili muslimani i Hrvati. (Borisav Jović, *Poslednji dani Jugoslavije*, Prizma, Kragujevac 1996, str. 420)

7. decembar

◊ **Matija Bećković**: pesnik i akademik: "Jugoslavija je najveća investicija Srba i oni to ne mogu ni da zaborave, niti da se porazom pomire. Uostalom, za nju je poginulo i htelo da pogine, svojom voljom, nekoliko naraštaja.

(...) Da je Hrvatska ušla u Jugoslaviju, verujem da bi lako iz nje izašla. Međutim, u Jugoslaviju su ušli Srbi i Hrvati iz Austrougarske. Sada Hrvati hoće da odu, a Srbi bi hteli da ostanu. Hrvatska je nastala u Jugoslaviji, a sada bi htela da postoji bez Jugoslavije, ali onakva kakva je u njoj bila. U tome je problem. Ono što Srbi i dalje zastupaju je neka Nebeska Jugoslavija, kao što su se posle propasti Srbije, 500 godina borili za Nebesku Srbiju. Ali ni za Nebesku Srbiju ni za Nebesku Jugoslaviju ne bori se kao za zemaljske države.

(...) Jugoslaviju su opevali naši najveći umovi. I danas je zastupaju ništa manje ugledni ljudi, ali ona postaje uzvišena ideja koje smo nedostojni. Bojim se da Srbi i kada ostanu sami, sami od sebe ne formiraju Slovence, Hrvate, Makedonce, Muslimane da bi, ipak, sačuvali Jugoslaviju. (*Duga*, 7. decembar 1991.)

9. decembar

◊ Izvešaj arbitražne komisije Konferencije o Jugoslaviji ustanovila da se Jugoslavija raspala.

13. decembar

◊ **Željko Ražnatović Arkan**: "Presekli smo put Marinci – Bogdanovići, oslobodili smo Marinice (između Borova i Borova naselja), Ernestovo, Laslovo i poslednje Antunovac Tenjski. Zajedno sa oklopnom brigadom Ernesta Tasa. Sa starančkim vojskama nemamo nikakve probleme. Uostalom pojedinci Šešeljevih jedinica i članovi odreda "Dušan Silni" (M. Jović) deluju u okviru TO i svi se hrabro bore". (*NIN*, 13. decembar 1991)

◊ Pismo Odeljenja društvenih nauka SANU: "Pogromaška antisrpska politika hrvatskih šovinističkih režima se nastavila 30 godina docnije, 1971. pod totalitarnim režimom J. Broza, uzgred budi rečeno Hrvata (...) SANU ne tvrdi da je Kraljevina Jugoslavija u svemu bila besprekorna država. Ali u njoj je stvorena 1939. Hrvatska banovina sa velikom autonomijom. A u državi autokrate J. Broza Hrvati su imali u rukama (sa Slovencima) sve odlučujuće poluge državog aparata". (*Politika*, 13. decembar 1992)

◊ **Miodrag Popov**, voditelj Dnevnikovog dodatka TV Beograda: "Vukovar je danas razrušen, ali oslobođen grad". (*TV Beograd*, 13. decembar 1991)

17. decembar

◊ Savet ministara EZ je usvajanjem nove *Deklaracije o Jugoslaviji* odlučio da prizna nezavisnost svim jugoslovenskim republikama koje budu prihvatile *Deklaraciju o kriterijumima za priznavanje novih država u Istočnoj Evropi i SSSR*. Jugoslovenske republike, one koje su to želele, mogle su do 23. decembra podneti zahtev za nezavisnošću.

18. decembar

◊ Srbija je uputila pismo Arbitražnoj komisiji Konferencije o Jugoslaviji u kome je ukazano na potrebu postojanja jednakih prava Srba u Hrvatskoj i BiH na samoopredelenje, u slučaju da se drugi narodi u tim republikama odluče na odvajanje od Jugoslavije.

19. decembar

◊ Skupština Srbije se obartila UN sa zahtevom da OUN ubuduće preuzmu organizaciju Konferencije o Jugoslaviji.

◊ Republika Srpska Krajina proglašava Knin za svoj glavni grad. Milan Babić preuzima funkciju predsednika RSK. RSK traži priznanje od strane Srbije i UN.

20. decembar

◊ Zahtev Predsedništva BiH za priznavanje nezavisnosti.

◊ **Miodrag Maticki**, upravnik Instituta za književnost i umetnost: "Stranci ne mogu da shvate časnog i poštenog majora Šljivčanina, junaka iz Vukovara, koji govori uzdignutim glasom i maše rukama, niti razloge zbog kojih se prilikom obraćanja hrvatskom zapovedniku predstavlja kao Sava Kovačević. Njegove se oči stalno smeju i odaju njegovu dobrotu i ratničko poštenje, tako da se nameće poređenje sa Čopićevim Nikoletinom Bursaćem. Jedino nisam siguran da li bi stranci, čak i da pročitaju Čopićeva dela, sasvim razumeli epskog Nikoletinu". (*NIN*, 20. decembar 1991)

◊ Predsednik SIV, Ante Marković podnosi ostavku jer nije hteo da prihvati budžet za 1992. godinu, koji je nazvao "ratnim budžetom".

◊ **Mihajlo Marković**, filozof: Samo za one koji nemaju običaj da uče iz istorije moglo bi biti iznenađenje kako se iz denacifikovane, skrušene, na izgled miroljubive Nemačke, odmah po ujedinjenju, gotovo preko noći, iščaurio novi Rajh i već u ovom času supersiledžija nove Evrope. Pre nego što se i konstituisala kao idilična i harmonična nadnacionalna zajednica naroda, EZ se našla pred razdorom. Da bi bar za nekoliko nedelja odložili jednostrano nemačko priznanje Hrvatske i Slovenije, Francuzi su morali da smisle opštu formulu za priznanje novih država Evrope da bi ovom skandaloznom rasturanju postojećih država dali bar prividnu legitimnost. (*Politika ekspres*, 20. decembar 1991)

◊ **Mihajlo Marković**, akademik: "U novu jugoslovensku državu svakako će ući Srbija, Crna Gora, Srpska republika BiH i Republika Krajina (...) . Bosanski Muslimani i Makedonci su propustili priliku da se dobrovoljno izjasne za ostanak u Jugoslaviji i požurili da se prijave Evropskoj zajednici radi međunarodnog priznanja njihove nezavisnosti". (*Politika*, 29. decembar 1991)

23. decembar

◊ Nemačka zvanično priznala nezavisnost Sdlovenije i Hrvatske.

◊ Skupština Crne Gore odbila da od EZ traži priznavanje nezavisnosti jer je Crna Gora, kao i Srbija, bila priznata kao nezavisna država još 1878.

◊ **Enriko Josif**, akademik i kompozitor, komentariše odluke Evropske zajednice: "Bude li Srbija izlivala čistotu odlučnosti i svetost otpora, u šta ne sumnjam, izaći će iz ovog močvarenja kao Vaskrsli Pravednik i Spasitelj preostalog čovečanstva. Propast Zapada je nezaustavljiva i bliži se kosmičkom istorijskom brzinom: za vekovima počinjene nepravde svim narodima sveta, svim vodama sveta, svem bilju sveta, svoj životinji sveta, svim kamenovima

sveta. Evropska zajednica presudila je sama sebi i svima onima koji za njom hrle. Čas joj je došao i u jedan jedini dan nestaće". (*Politika*, 23. decembar 1991)

◊ **Mirko Jović**, predsednik Srpske narodne obnove: Ekonomski pritisak na Srbiju i Srbe takođe ne može da uspe. Evo zašto: samo u Majdanpeku se pored bakra, kao nusproizvod, godišnje izvadi 80 tona zlata. Pored toga, u Majdanpeku su konzervirana dva rudnika zlata koji se uopšte ne upotrebljavaju. Narod koji ima toliko zlata ne može da blokira nikakav Luksemburg ili Holandija, ili EZ. Šta su oni? Jedna grupa mangupa koja pravi lažne kokoške, neke frižidere, automobile. (*Osmica* 23. decembar 1991)

24. decembar

◊ **Aleksandar Prlja**, narodni poslanik SPS i glavni i odgovorni urednik *Politike*, u emisiji "Boljševizam u Srbiji, da ili ne" Milošević, kažem to *urbi et orbi*, uopšte ne utiče na *Politiku*". (*TV Beograd*, 24. decembar 1991)

25. decembar

◊ Razgovori između vrha JNA i državnog vrha BiH Izetbegovic-Kadijević.

◊ "Armija neće silom nametati politička rešenja u BiH i sprečavaće širenje eventualnih međunacionalnih sukoba u ovoj republici".

29. decembar

◊ **Mihajlo Marković**, filozof: "Stvaranje nove Jugoslavije je postalo moguće 24. decembra, odmah posle izjašnjanja svih naših republika o briselskoj rezoluciji. Odmah je moguće početi rad na konstituisanju njenih osnovnih institucija. Ukoliko mirovne snage UN dođu na teritoriju Republike Krajine ona će se privremeno naći pod međunarodnom zaštitom, van granica Hrvatske i Jugoslavije. Njeno naknadno priključenje Jugoslaviji demokratskim putem bilo bi samo pitanje vremena. U novu jugoslovensku državu svakako će ući Srbija, Crna Gora, Srpska Republika BiH i Republika Krajina". (*Politika*, 29. decembar 1991)

30. decembar

◊ Miloš Bojović, poslanik SPS, na temu rata koji se vodi: "Ne znam zašto me to pitate? Valjda i vi znate da Srbija nije u ratu! Srbija nije u ratu! Nije u ratu ni Krajina. U ratu je ustašoidna vlast u Hrvatskoj, koja je, jednostavno, vi ste videli, istina je izbila na način kako to inače čine ustaše, znači lukav, perfidan, spremile genocid srpske vere, jednostavno želele Srbe da unište. I da vam kažem da je izbila jedna druga velika istina, da ustvari to više nije rat, jer

Nemačka, Austrija i Italija imaju svoje interese; tako je uvek bilo sa malima, daje im se šaka dolara i radi se šta god hoće. Srpski narod je drugi narod. Ne može se potkupiti, ni kupiti, i bez ikakvih razgovora i bez ikakvih dilema brane svoju slobodu, svoju državu. To je istorija, to je istorijsko nasleđe u genima Srba. Ali se ispostavilo sasvim, karte se otkrivaju, sad je na stolu sve jasno: pa mi se čini, znate, postoje tri verske konfesije, ovaj, najjače: muslimanske, katoličanstvo i naše najlepše, kažu da bog njega voli najviše, to je pravoslavlje, pa mi se čini da se sve čini, ustvari radi s namerom da se naš narod koji živi na svim ovim prostorima, pravoslavni narod, ne samo Srbi, jednostavno stera u mišju rupu, da se to on načini robljem, da se pošalje jednog dana na neka mora da veslaju galijama. To se neće dogoditi!" ('Niko kao ja', 12. decembar 1991, emisija Drugog programa *Radio Beograda*)

◊ **Borislav Mihajlović Mihiz** podneo je Predlog za razmišljanje u 10 tačaka. (Vid. Prilog 7)

*
* *

Prilog 3

Intervju **Dobrice Ćosića**... "A istovremeno KPJ je u duhu svog "internacionalizma" potiskivala partizansko jugoslovenstvo i partijskim odlukama proizvela i nove nacije, najpre crnogorsku, pa zatim, u ime samoupravnog socijalizma i muslimansku, prvu takvu naciju u čitavom svetu; tako će se produbljivati etničke, verske i istorijske razlike i suprotnosti jugoslovenskih naroda koje su dovele do današnjeg raskola.

(...) Najpre izdašnim podrškama Titovoj despotiji u ime antisovjetizma, ignorisanjem albanskog terora i progona Srba sa Kosova koji je trajao decenijama, podrškama albanskom separatizmu u ime ljudskih prava, a slovenačkom i hrvatskom nacionalizmu i antijugoslovenstvu u ime antisrpskog "boljševizma".

(...) Zato što te odluke AVNOJ-a nisu bile zasnovane na regularnim demokratskim načelima i etničkim realitetima, te granice je odredio Politbiro CK KPJ, pa su one samim tim istorijski nelegitimne, dakle, uslovne i privremene.

(...) Srbija i Crna Gora zastupanjem koncepcije federativnog uređenja Jugoslavije radikalno su se suprostavile slovenačkom i hrvatskom projektu konfederacije, odnosno slobodnom savezu suverenih država koji ima podršku i u drugim republikama. Argumenti za federaciju su i istorijski i etnički zasnovani, po svojoj suštini su mirotvorni, demokratski i savremenoj evropskoj civilizaciji adekvatni. Srpski narod ne može da prihvati konfederaciju sadašnjih republika jer

njihove granice nisu legitimne ni u istorijskom, ni u državno-pravnom smislu, te su granice određene političkim ciljevima i kriterijumima Komunističke partije Jugoslavije i brionskim ustavom, pa samim rušenjem komunističkog režima i propašću titoizma, one gube svaku istorijsku zasnovanost, a nemaju nikakvu međunarodno-pravnu regularnost. Ne može se srušiti društveni poredak koji je stvorila Komunistička partija, a da se ne ruši i njegova osnovna istorijsko-politička odrednica – 'avnojske granice'.

Tvrđnja da se i konfederacijom može spasti nekakva Jugoslavija ili nešto od Jugoslavije, vulgarno je političko lukavstvo. Konfederalnim rešenjem jugoslovenske državne krize, odnosno razbijanjem Jugoslavije na šest država, nacionalni antagonizam ne samo da se ne bi uklonili, nego bi se silno uvećali i vodili ratu i ratovima. (*Politika*, 26. jula 1991)

Prilog 4

Predlozi Srpskog pokreta obnove (SPO) za okončanje rata u Hrvatskoj i rešenje političke krize u Jugoslaviji

"Obistinila su se, nažalost, naša česta upozorenja da će lideri nacističke Hrvatske i komunističke Srbije, kao i ambicije alpskih činovnika i vodnika da postanu državnici i generali, u Liban pretvoriti Jugoslaviju. Sistemi, u čijim su temeljima isključivost i mržnja, porodili su svoju nakaznu suštinu, tumor smrti i nesreće koji se, iz minuta u minut, nekontrolisano uveličava.

U Baranji, zapadnom Sremu, u Slavoniji i delovima Srpske Krajine gine se svakodnevno. Desetine hiljada Srba prebeglo je u Srbiju ili se odmetnulo u zbegove. Opustela su mnoga hrvatska naselja. Umnožavaju se samo grobovi i oružje. Požar jednog režiranog i besmislenog rata kreće se ka Bosni, Hercegovini, Sandžaku, Kosovu...

Kako cinično zvuče predizborni slogani HDZ i SPS: 'Hoćemo suverenu a ne sumornu Hrvatsku' i 'Sa nama nema neizvesnosti'!

U rekordno kratkom vremenu, dva bolesno samoljubiva vožda svojih nacija, od kojih jedan podržava Antu Pavelića i Josipa Broza a drugi samo Josipa Broza, uspeli su da unište sve: privredu, kakav-takav život u miru, kakvu-takvu jedinstvenu državu...Građane su lišili posla, penzija, štednih uloga. Sada uzimaju ono što je ostalo: krv i glave!

Hoćemo da rat odmah prestane i da se ratišta presele u sale za razgovore i dogovore.

Želimo da ukažemo na put do mirnog sporazuma, a pre svega mirnog rešenja srpsko-hrvatskog sukoba, prihvatljivog i časnog za obe strane i neškodljivog za ma koga.

***

Pre nego što saopštim konkretne predloge SPO, dugujem neke napomene:

1. Do stvaranja Jugoslavije, odnosno do proglašenja Kraljevine SHS 1918. godine međunarodno priznate granice imale su samo dve srpske kraljevine, Srbija i Crna Gora. Slovenije, Hrvatske, BiH i Makedonije, kao država nije bilo.

2. Stvaranjem unitarne Kraljevine Jugoslavije, svoju državnost i svoje granice gube i Srbija i Crna Gora.

3. Današnje republičke granice određene su bez ikakvog sporazuma jugoslovenskih naroda, u ratno doba, pod okupacijom, u najvećoj tajnosti i od strane pripadnika manjinske KPJ, krajem novembra 1943. godine. Na drugom zasedanju AVNOJA-a nema delegata komunističkih odreda u Srbiji. Prva verzija granica predviđala je autonomnu Dalmaciju u okviru Hrvatske i autonomnu BiH u okviru Srbije, ali je, bez ičije saglasnosti, vrhovni komadant parizana, lično, pocepao tu mapu i naredio slikaru Moši Pijadi da nacrti novu, današnju.

4. Jasno je da tako određene granice nisu ni etničke ni istorijske ni pravične i da ne predstavljaju nikakvu pravnu, a pogotovo međunarodnopravnu činjenicu. Što se prava tiče, može se smatrati da avnojevske, odnosno Brozove lične granice, i ne postoje.

5. Na isti način, kriminalnim partijskim ukazima, komunisti su proglasili i tri nove nacije – Makedonce, Crnogorce i Muslimane – kojih 1918. godine, kad je proglašena Kraljevina SHS, nije bilo.

6. I nove nacije i njihove republike – države promovisane su na štetu srpskog nacionalnog bića i na teritoriji koju su srpske kraljevine Srbija i Crna Gora unele 1918, u Jugoslaviju. To je činjeno sa naročitom namerom. Zvanični princip vladavine komunista je glasio: Što slabija Srbija – jača Jugoslavija!

7. Nacionalno osećanje je intimna stvar svakog čoveka i onda kada je to osećanje rezultat komunističkih dekreta, odnosno kada je istorijski i naučno neutemeljeno. Obavezni smo da uvažavamo i takva osećanja, sve dok ona postoje, ali nikako na štetu istorijske istine i na njoj zasnovanih državnih interesa srpskog naroda. To znači da nacionalna i državna samosvojnost muslimana srpskog porekla i Makedonaca istog tog porekla može biti rešpektovana jedino u okviru iste državne zajednice sa Srbima.

8. U ime ma kojeg nacionalnog i državnog razloga, niko nema pravo da osporava državu Crnu Goru, jer bi time osporio istoriju i vekovne napore i žrtve srpskog naroda u Crnoj Gori da stvori svoju državu. I da nema Crne Gore, morali bismo je obnoviti.

9. Srpski narod nema ni jednog razloga da dovodi u sumnju sadašnje granice Slovenije niti da se protivi njenoj punoj suverenosti. Potreban je samo ugovor o deobi dugova i potraživanja sadašnje Jugoslavije. Nikakvih drugih zahteva prema Sloveniji nemamo.

10. Srpski narod, takođe, nema nijednog razloga da osporava Hrvatima pravo na njihovu suverenu državu, ali jedino u granicama koje hrvatskom narodu pripadaju. To nisu granice sadašnje Hrvatske i neophodna je njihova revizija.

11. Razgraničenje između Srba i Hrvata moguće je po istorijskom i etničkom pravu na određene teritorije, ali i po pravu ratne žrtve i pobjednika. Srpski narod u današnjoj Hrvatskoj i današnjoj BiH bio je u oba svetska rata, naročito u Drugom, žrtva hrvatskog genocida počinjenog nad njim, ali oba puta i ratni pobjednik. Zahvaljujući stvaranju Jugoslavije 1918, i njenom obnavljanju 1945, Hrvati su izbegli gubitak mnogih teritorija a i plaćanja ogromne ratne oštete Srbiji. Njihovim dobrovoljnim razdruživanjem od Jugoslavije, srpska strana stiče pravo da aktuelizuje sve ono što je propustila, odnosno zbog Jugoslavije oprostila, i 1918. i 1945. godine.

Zbog sedam decenija proživljenih pod istim državnim krovom, zbog srpskom narodu urođenog hrišćanskog milosrđa, kao i zbog činjenice da ćemo, i nakon razdruživanja, sa Hrvatima biti susedi i u mnogo čemu upućeni jedni na druge i pravo ratnog pobjednika.

Potrebno je, međutim, neodustajno insistirati na principu da Hrvati iz dva genocida počinjena nad Srbima ne mogu i ne smeju izvući državnu korist za sebe.

* * *

Najpravičniji princip razgraničenja između Srba i Hrvata sadržan je u programu SPO: Dođe li do konfederalizacije ili raspada Jugoslavije, Srbiji se moraju prisajediniti svi krajevi i sva mesta u današnjoj Hrvatskoj i BiH u kojima su Srbi bili u većini pre počinjenog ustaškog genocida nad njima! I granicama se mora pokazati i dokazati neisplativost zločina.

Predlažemo, međutim, kompromisno rešenje kojim se ispunjava i želja muslimana da opstane BiH.

- Područje Baranje mora pripasti Srbiji, jer je ta oblast 1. decembra 1918, na dan stvaranja

Kraljevine SHS, bila u sastavu Kraljevine Srbije.

- Vukovarski kraj i ostala mesta u Zapadnom Sremu i Istočnoj Slavoniji, u kojima su Srbi u većini, imaju takođe pripasti Srbiji.

- Kninsku krajinu, delove Korduna i Banije sa srpskom većinom, kao i pakračku krajinu, pripojiti BiH.

- Zapadnu Hercegovinu, desno od Neretve, kao i oblasti u bosanskoj posavini, u kojima su Hrvati u većini, pripojiti Hrvatskoj.

- Pošto opština Neum, preko koje BiH ima izlaz na more, treba da pripadne Hrvatskoj, onda je neophodno Hercegovini, radi izlaza na more, dodeliti područje istočno od Dubrovnika, a samom Dubrovniku vratiti njegov tradicionalni status autonomnog grada - republike.

- Svim značajnim pomeranjem postojećih unutrašnjih granica, Hrvatska država bi postala nacionalno homogenija i ne bi bila prostorno ništa manja od sadašnje Hrvatske.

- Pomeranjem postojećih granica ni muslimani u BiH ne bi bili oštećeni, a ni teritorija ove republike neće biti umanjena. Jedina promena je u tome što BiH više ne bi bila država Srba, Muslimana i Hrvata, već samo Srba i Muslimana.

- Nažalost, i posle ovakvog razgraničenja, veći deo Srba u današnjoj Hrvatskoj ostaće van granica Srbije i BiH. Izvestan, ali mnogo manji broj, Hrvata ostaće u Srbiji i BiH. Ugovorom o razgraničenju obe strane moraju zagarantovati puna nacionalna prava: Hrvatska – Srbima i Muslimanima, a Srbija i BiH – Hrvatima.

- Puna zaštitu nacionalnih prava obavezna je zagarantovati i Slovenija tamnošnjim Srbima i Muslimanima, kao i srpsko- bosansko-hercegovačka strana - Slovencima.

- Moraju se deblokirati i za saobraćaj osposobiti sve postojeće železničke pruge i putevi. Nikakve granice ne smeju ometati ili u ma kom vidu ugrožavati slobodno kretanje ljudi, roba, kapitala.

- Svi zarobljeni u oružanim sukobima moraju biti odmah oslobođeni. Objaviti potpunu amnestiju i svim izbeglicama zagarantovati bezbedan povratak na njihova imanja i ognjišta.

- Iz postojećih fondova ili posebnog međunarodnog zajma, porodicama poginulih u međunacionalnim okršajima isplatiti pristojnu naknadu. Tu naknadu isplatiti i svim građanima koji su, u spomenutim sukobima, pretrpili imovinsku štetu.

* * *

Šta ko ovakvim rešenjem dobija, šta ko gubi i šta će biti sa Jugoslavijom ?

Hrvatska se prostorno ne smanjuje i ne može se osećati ni poraženom ni poniženom. Ona gubi neke srpske krajine, ali u zamenu za hrvatske krajine. Etnički se homogenizuje i dobija određene ruke za svoju toliko željenu punu suverenost.

Izbegava se deoba BiH između Srbije i Hrvatske. Ova republika – država ne samo što se ne ukida, nego se na određeni način i učvršćuje. Uspostavlja se brojčana ravnoteža između muslimana i pravoslavnih, što sprečava svaki pokušaj supremacije.

Srbija bi ostvarila sitno i prividno teritorijalno proširenje, iz prošlog razloga što bi joj bilo vraćeno ono što joj je i pripadalo pre proglašenja Jugoslavije.

Oko 600.000 Srba ostalo bi u sastavu Hrvatske i njih oko 100.000 u Slavoniji. Većina njih će, sumnje nema, zaželeći preseljenje u Srbiju, a ona nema ekonomske snage da im to omogući. S druge strane, tragika seoba je finansijski nemerljiva, jer se groblja, crkve, vekovni zavičaj i uspomene ne mogu preseljavati ni prenositi na donu od cipela.

Neutešni gubitnik, neizbežno, postaju i mešoviti (desetine hiljada njih) srpsko – hrvatski, srpsko – slovenački, muslimansko – hrvatski, makedonsko – hrvatski... brakovi. Između muža i žene, a naročito između njihove dece, etničke i državne granice se povlačiti ne mogu.

A da li opstaje Jugoslavija? Odgovor je u nadležnosti Hrvatske i Slovenije. U svakom slučaju, Makedonija, Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina – treba da tvore federaciju. Na Sloveniji i Hrvatskoj je pravo izbora: da se otepe ili da sklope konfederalni ugovor sa tom federacijom, neku vrstu ekonomsko – monetarne unije.

Totalna i do kraja pravična podela između federacije, sa jedne, i suverenih država Hrvatske i Slovenije, sa druge strane, je neizvodljiva. U interesu je svih nas, a i Evrope, da neku formu zajedništva sačuvamo.

Sve do druge polovine juna 1991, SPO ja gajio nadu da će građani i narodi ove divne a tako nesrećne zemlje ludilom se izlečiti od ludila, mržnjom od mržnje, propašću od propasti. Verovali smo da će Zlo, kad pokaže svoju suštinu, poraditi za interes Dobra. Zbog toga smo, možda i donkihotski, insistirali na programskoj ideji SPO o regionalizaciji i kantonizaciji Jugoslavije, bez ikakvog pomeranja postojećih unutrašnjih granica.

Proglašenjem slovenačke i hrvatske suverenosti, nametnula se, međutim, potreba za hitnim razgraničenjem između Srba i Hrvata, što ne znači da je ideja o regionima i kantonima time napuštena i prevaziđena. Za njenu primenu ostaje dovoljno prostora: od Subotice do Ulcinja i od Đevđelije do Ogulina, a moguće i do Triglava, ako bi Slovenci i Hrvati odustali od otcepljenja.

Sada je najvažnije: prekinuti rat i vratiti mir u sela, gradove i ljude. Tome cilju podređeni su i ovi predlozi Srpskog Pokreta Obnove.

Prilog 5

Moram da kažm da su svi Srbi, na svakoj tački u Jugoslaviji, doprinjeli da se ipak održimo, i, ako Bog da pobjedimo, da su Srbi u BiH odigrali ključnu ulogu. Da nije bilo Srba u BiH, SAO Krajina ili Kninska Krajina, pa tamo gore ni Slavonija, se ne bi održala niti će se održati, ako naši Srbi Krajišnici koji imaju uputstva, kako da se ponašaju u ovom ratnom vremenu, ako ne priskoče i ako ne pomognu i u materijalnom i vojničkom pogledu.

(...) Vlast morate uzeti energično i potpuno. Ne može vam se desiti da direktor preduzeća bude neloyal stranci, tamo gdje je stranka na vlasti. Ne može se desiti da direktor radija ili urednik novina bude neko ko ne provodi politiku stranke, koja je na vlasti. To su državne funkcije.

(...) Molim vas da hitno i energično, ove nedelje, posmenjete odlukom izvršnog odbora sve direktore i urednike radija, koji vas ne slučaju i ne poštuju politiku, ili zbog nekih drugih razloga. U svim opštinama gdje imamo radio, mi imamo i vlast. I postavite glavne urednike v.d., pa poslije vi to provodite. I poslije nek se žali ko hoće.

(...) Spremite se na to da uskoro uzmete energično SDK (Služba društvenog knjigovodstva) u svoje ruke, odnosno da energično postavite čovjeka SDK. Molim vas da neumorno radite do plebiscita sa osmijehom na licu i vedrinom, bez ikakve pizme na propagandi plebiscita.

Ja ću sada da vam predočim nekoliko ishoda krize u BiH. Jedan je od ishoda da osvanemo u neovisnoj i suverenoj BiH, koju je Broz ocrtao, a koju bi Aliji podarila Evropa. To je mala šansa. Evo, Vens je već tri sata i 15 minuta kod Miloševića, Milošević nije trepnuo. Niti će trepnuti, niti popustiti. Crnogorci su u Hagu, danas, na jednoj komisiji odigrali dobro, jer je Bulatović preuzeo takvu obavezu. Vidjeli ste da su narod i vojnici u Crnoj Gori sto-posto za nas.

Drga varijanta da se otcjepe Hrvati a mi i Muslimani ostanemo u nekoj Bosni, koja bi na neki način malkice bila vezana za Srbiju. Treća varijanta je da se mi otcjepimo, odnosno da se dovedemo u situaciju onih, koji hoće da odcjepe od Jugoslavije, a ne od BiH, Hrvate i Muslimane koji hoće da formiraju svoju državu.

Četvrta varijanta, koja je možda najverovatnija, jeste da teritorijalno postoji 'srpska Bosna', ali i funkcionalno da postoji srpska vlast, koja sređuje sve srpske poslove.

Postoji još neka mogućnost da neko stepenasto rješenje bude, da 'srpska Bosna' bude u savezu sa srpskim drzavama, 'muslimanska drzava' u konfederalnom savezu, a 'hrvatska' bi vjerovatno bila bez ikakvih posebnih veza sa Jugoslavijom, ali bi bila sa ove naše dve Bosne, srpskom i muslimanskom.

Postoji šansa da se pobijemo, pa kome opanci, kome obojci. Znaju oni da mi ne bježimo od toga. Ima Srba. U samoj BiH bi se moglo sastaviti skoro pola miliona vojnika, sa lakim i teškim naoružanjem. To ne bi mogao niko da zaustavi. Ja i strancima kažem da bi taj rat bio krvav i žestok.

Ja vam kažem, kakva god Bosna bude, u srpskim krajevima i srpskom selu, nijedan muslimanski temelj se neće zakopati, jer mi ćemo dati upustvo Srbima da ne smiju prodati Muslimanima zemlju. Prvi temelji, koji se zakopaju leteće u vazduh. I svaki temelj, koji se zakopaju letjeće u vazduh. Svijet će nas razumjeti kad kažemo da ne damo da se remeti demografska slika, prirodnim ili vještačkim putem. Nema šanse, naše teritorije su naše, nek budemo gladni, ali bićemo na njima. Nije uvijek dobro otkrivati planove, ali nije loše ni reći ne damo

to, jer ćemo javno dati proglas: 'ne smijete prodavati zemlju Muslimanima'. Ne smijete, jer se ovde vodi bitka za život i smrt, bitka za životni prostor.

Napravili ste u Skupštini šta ste napravili, nećemo da razgovaramo ni o čemu, nego o podjeli! Kako da se mi podjelimo, a da ostanemo skupa, a da vi nemate ništa sa našim poslovima, ni mi s vašim.

Ne mora biti dva pasoša, može biti isti dinar, može biti sve isto, ali što više stvari da odvojimo. Srpska čaršija, turska čaršija, srpski poslovi-turski poslovi i srpske kafane, pozorišta, škole i sve drugo. To je jedino riješenje. Ja sam to odavno govorio, zna gđa. Plavšić i Krajišnik.

Kakav god ishod plebiscita bude, mi ćemo biti presudan činilac u tom ishodu. Evropa će morati da uvaži šta Srbi u BiH kažu. Moraće da uvažuje.

Važno je da svaki Srbin glasa. Tu će se pokazati da u glasačkom nivou imamo više od jedne trećine. Oni sa dvije trećine ne bi mogli izglasati suverenost Bosne. Važno je da glasaju i ostali, to bi bilo dobro da glasaju koliko mogu. Ali to nas uopšte ne obavezuje. Mi samo možemo u propagande svrhe da kažemo Srbi plus ostali, ima nas više od jedne trećine, vi nemate nikakvih šansi. Ne damo ni vama da izađete iz Jugoslavije. Ali tu možemo da foliramo.

Primjenite svu taktiku, svu propagandu, uzмите sve najuglednije ljude, napravite priredbe prije toga, prije ovoga plebiscita. Ali mora malo discipline biti, kad se utvrdi politika i kad se zna šta se hoće. Pogotovo ne smije da se pije dan uoči i na ova dva dana dok traje plebiscit. Moramo biti kaluđeri svoga posla.

Biće stranih posmatrača, sve će biti motreno, biće zburadi, osim nekih, koje ćemo mi nabaviti iz Engleske i koji će biti objektivni. Svi ostali će biti zburadi. Ali baš zato moramo, i molim vas da sve ovo što danas pričamo i vi morate pričati. To mora biti geometrijska progresija.

Ali, može u nedelju aktivisti da krenu po kućma, tamo gde ljudi nisu glasali. Zapišu ga, on glasa, ima pravo na tajnost, ne smije mu se to vidjeti. Mora da ubaci u neku kutiju ili neku veću kovertu, gdje će to biti izmješano.

Nama je vrlo važno da utvrdimo svako mjesto, kako je glasalo, i da možemo u odnosu na broj odraslih i broj stanovnika, da kažemo, to i to mjesto, Pozarnica, recimo, se izjasnilo za Jugoslaviju. I nema toga, ko će taj dio uvući u suverenu Bosnu. Imaćemo svoju čaršiju u tome Jajcu i administrativno će to biti srpski deo Bosne. Mi nećemo da napuštamo i bježimo u brda, po šumama. Sve što je naše, mi ćemo uknjižiti kao naše. U svakoj čaršiji koju imamo, moramo utvrditi da se ona izjasnila i kako se izjasnila, da se izjasnila da ostaje u Jugoslaviji sa ostalim srpskim krajevima.

Ova nedelja dana! U svakom dnevniku se pravi spisak da idu prije svega gđa. Plavšić, Krajišnik, Aleksa Buha, Vojo Maksimović, ja, prof. Ekmečić da idu, može čak i po pet minuta, da objašnjavaju šta se ovo zapravo dešava. Ja vam garantujem da je ovo za sva vremena. Nećemo više polovičnih riješenja, ovo je za

sva vremena. Moramo da stvorimo za sebe svoju državu i da omogućimo njima da imaju svoju državu, ko god oni bili, muslimani ili Hrvati.

Mi nemamo više nikakve potrebe za zastarjelim oblikom države, za zajedništvom, koje će da nas košta svakih dvadeset godina, po milion žrtava, i svakih 20 godina rekonstrukcija države uz naše žrtve. Nema govora. Neka je ono sto je naše, naše.

Ako ne uspijemo da damo odgovor u teritorijalnom pogledu, nismo napravili ništa. Ima dio Gorazda koji će uvek biti srpski. Ali se to mora ustanoviti, mora biti na spisku, plus materijal zapakovan, listići zapečaćeni. Ali na spisku zapisano da je ta i ta teritorijalna jedinica, naseljeno mjesto, koje ustavna kategorija, odlučilo tako i tako.

Mislim da bi bilo dobro da se sastanu opštine koje imaju dosta teritorije, srpske, a nisu većina u toj opštini i da naprave taj još jedan dodatni listić. Odluka o pripajanju opštini, samo tu mora biti poseban listić.

Imaćemo u Srbiji, širom Srbije, ogromno zanimanje za naš plebiscit. Moram vam priznati da je vojni faktor, u strahu, pitao: 'Hoće li uspjeti taj vaš plebiscit?' Ja sam rekao da hoće, sigurno, i kod njih je nastupilo olakšanje, jer i oni su u velikim teškoćama. Nema niko da stoji iza njih. Ja sam im donio onu mapu, plavu, i rekao, evo vam, gospodo, mapa. Oni kažu, imaju mape. Ma, nemate vi mape. Evo vama mape da vi znate gdje smijete zanočiti, a ovo drugo, tu nema zanoćenja.

Dakle oni nemaju kud, nego u naše krajeve. Mi smo ta vojska, dok se drugi ne osvijeste. Mi ćemo, sigurno, ovu bitku dobiti, ali je neće dobiti niko drugi ako je vi ne dobijete ovdje. Predsednici opština morate uraditi posao. Vi pogotovo, ako vas vojska zadužuje, niko drugi, nikakav referent, samo vi i niko drugi. jer ste vi predsjednici Savjeta za narodnu odbranu i vi ste komandanti mjesta. I u Krajini, pogotovo tamo gdje se ratuje, sve ono što vam je Brđanin napisao.

Molim vas, da tu budete, također, energični i oštri, da se pripremite i uspostavite vlast na svojim teritorijama, u opštinama, u regijama, u mjesnim zajednicama, da pripremite prestrukturaciju i regionalizaciju opština.

(...) Verujte, sad u Evropi uopšte pravo ne uzimaju u obzir. Uzimaju faktičko stanje i uzimaju analogije.

Popuštaju već. Gđa Plavšić ima dobre vijesti iz Haga, sad od prije pet minuta. Sutra je Vens ovdje i održaćemo mu lekciju. Danas je bio njegov sekretar ambasade kod mene, sat i po vremena. Bila je i kanadska sekretarica ambasade. Stalno će biti i stalno im predočavamo, i stalno moramo da im predočavamo da je naša pozicija najprincipijelnija, kao stanje faktičko je tako i tako. E, kad je faktičko stanje tako i tako, mi ćemo napraviti i faktičko stanje.

Pravo imamo u svojim rukama, a imamo i faktičko stanje. A to faktičko stanje će biti da Izetbegović ne može da uvede vlast u 70 odsto teritorije. Da ni u jedno srpsko selo ne može da uvede vlast, ni u jednoj srpskoj opštini on nema

vlast, da će milicija morati da vas sluša u trenutku odsudnom, da vas sluša i uspostavi red na osnovu Ustava SFRJ, a ne ustava BiH. Mi ga, naravno, nećemo prihvatiti, oni će naravno noću sazvati sastanak i usvojiti ga. Ali mi ćemo spriječiti da izađu iz Sarajeva, kod Kozje Čuprije taj zakon i taj ustav neće više moći gore proći. Moramo biti spremni na to, nema druge s njima.

Srbi nemaju nikakve potrebe za stranačkom vojskom. Armija je tu. Slučajno se naši i njihovi ciljevi stopostotno poklapaju. Nemojte da tu tehniku i tu Armiju ostavimo samu. Nemojte! To bi bila strahota. Mi bismo izgubili državu, ako bi tu Armiju izgubili. Godinu dana, vidjeli ste po mitinzima, Srbi traže oružje... Konačno tu je Armija, koja je tri put jača. Skinula je čak i petokraku, ima oružje, ima tehniku, ima druga materijalna sredstva i ima velike ratne rezerve. Ima komandni rukovodni kadar, ima cilj, koji je identičan vašem cilju. Samo ako ne bude vas, odnosno, ako ne bude nas da natjeramo vojne obveznike da brane svoju zemlju, onda treba da budemo robovi.

Moram da uputim jednu pohvalu Crnogorcima i Hercegovcima. Stvarno nisi morao da ih tjeraš u vojsku. Srbija je morala iz taktičkih razloga, da ne bude u ratu sa Hrvatskom. To je vrlo važna stvar, da Hrvatska mora s Jugoslavijom u ratu da bude. Ako je Hrvatska u ratu sa Srbijom, onda strane trupe ulaze u Bosnu. Dobro, ima tu svašta, rade izdajnički posao i opozicija gore, ali 70 odsto Srba su u vojsci i Srbijanci pune tu vojsku. Samo što to ne ide tako otvoreno i tako manifestaciono.

Ja vas dakle molim, dva velika posla dva velika zadatka. Prioritetan je PLEBISCIT, a posle plebiscita prioritetno je i u toku sa plebiscitom da uzmete vlast tamo gdje možete da uzmete vlast. Sjedite sa direktorima, dobrim i sposobnim direktorima, sjedite i razgovarajte. Pokazaće se da su vam interesi identični, jer ste isti narod i istu državu hoćete da napravite.

Idite kao što su i komunisti radili, idite među radnike i na plebiscit, odnosno, na referendum o nepovjerenju. Samo posle ovog plebiscita. Kad pogledate onu mapu mi imamo ogromnu teritoriju u BiH, ogromnu. (*BILTEN* br. 7, februar 1994, Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima na teritoriji BiH)

Prilog 6

Pismo Vuka Draškovića predsjedniku Franji Tuđmanu

"Dželati isti žrtve iste":

"Dok posmatram stravična svedočanstva bezumlja Vaše vojske u Borovu naselju i Vukovaru, užasnut i zanemio, reših da Vam pišem i da Vam, uz pismo, na poklon pošaljem primerak romana 'NOŽ'. Ustaški pokolji Srba počinjeni 1941,

ponavljaju se, evo, do u detalje. Opisujući u romanu 'Nož', pomor mog naroda od pre pola veka, unapred sam opisao njegovo sadašnje postradanje od Vaše vojske i Vaše države. Ništa se nije promenilo. Dželati isti, žrtve iste. Isti noževi, isti maljevi. Isti vratovi i lobanje. Mržnja ista, ludilo isto.

Neću da verujem, kaže se dalje, da je hrvatski narod genocidan. Neću da verujem da je zlo potka njegovog nacionalnog bića i da je taj narod nesposoban za pokajanje i duhovno pročišćenje. Pre će biti da je, decenijama već, taj nesrećni narod udaljen od istine. Pre će biti da, decenijama već, Hrvati gledaju lažno lice u lažnom ogledalu. Da su ikada saznali šta se, zaista, dogodilo u Jasenovcu ili Jadovnom 1941. ne bi se, uveren sam, ponovio ni Vukovar, ni Gospić, ni Borovo 1991. Oni Hrvati koji su saznali istinu, kaže se dalje u pismu, doživeli su i katarzu. Ti Hrvati nisu danas ni uz Vas, gospodine Tuđman, ni uz Paragu, samo što mnogi, iz straha, to ne smeju da javno i pokažu.

Reći ćete, možda, kako Vi, lično, ni u Borovu, ni u Vukovaru, ni u Gospiću nikoga niste zaklali piše Drašković. I reći ćete još i to, kako ste, lično, protiv pokolja i da ih niste naredili.

Da niste naredili pokolje i da ste, intimno, protiv pokolja mogu i hoću da verujem, ali odbijam čak i samu pomisao na Vašu nevinost, konstatuje Drašković. Ne samo zbog toga što ste šef države čija vojska kolje ljude, nego i zbog toga, zapravo pre svega zbog toga, što ste Vi, gospodine Tuđman, decenijama pripremali povratak ustaša i što ste, poricanjem onih noževa od pre pola veka, oštrili današnje ustaške noževe.

Vrata vukovarskog pakla otvorena su od ovog trena kada ste Vi, kao istoričar, započeli prvo slovo u onoj rečenici velike laži i velikog greha kako je, po saznanjima Vašim u Jasenovcu pomoreno 'samo četrdeset tisuća ljudi', sledi dalje u pismu. Umanjivši za dvadeset puta razmere zločina. Vi ste zločince pomilovali. Nedavno, u Hagu, jasenovačke žrtve ste još više umanjili.

Naredbe da kolju, kaže se dalje, izdaju im Vaši neistiniti istorijski radovi, lažni posleratni filmovi, lažne knjige, pisci lažnih memoara, lažne propovedi fratara i biskupa, decenijama duga lažna svedočenja i lažni muk komunističkih čelnika naroda koji je zaklan u Jasenovcu. Zacarilo je verovanje da se zločin može sakriti i da se on isplati.

Pa i sad, kako čujem, hrvatska televizija i propaganda pokušavaju da masakrirane Srbe u Vukovaru prikažu svetu kao masakrirane Hrvate. A Papa rimski, u njegovoj 'svetoj propovedi', poklani Vukovar, to ponovljeno Jadovno srpskog naroda, naziva 'simbolom hrvatskog otpora'. Starim metodama poriču sew novi zločini i preseca poslednja odstupnica spasa narodu.

Ali, šta je sa Vašom dušom, gospodine Tuđman? Spavatae li mirno pred saznanjem da ste, pre svega, unesrećili Hrvate? Desetine hiljade mrtvih, tri puta više obogaljenih, trista hiljada beskućnika, onolika razorena sela i gradovi... To je učinak i to su posledice Vaše vladavine i Vaše strategije.

Bio bih, naravno, nepravičan kad bih svu krivicu svalio na Vas. Odgovorniji su, možda, oni koji su dozvolili da se u Hrvatskoj razmahne ludilo. Morala je Jugoslovenska vojska da udari svom snagom onog jutra kad je prva ustaška puška osvanula na ustaškom ramenu, piše Drašković. Ludaku je, tada, trebalo naući ludačku košulju i to se, bez bombardovanja i nepotrebnih pogibija, moglo obaviti za svega nekoliko dana. (*Borba*, 23. novembar 1991)

Prilog 7

Predlog za razmišljanje u 10 tačaka Borislava Mihajlovića Mihiza:

"1. Da se u Srbiji odmah obrazuje koaliciona i koncentraciona vlada uz učešće predstavnika vodećih političkih stranaka i uglednih javnih ličnosti.

2. Da ta vlada, svojim sastavom, neodložnim ukidanjem ideoloških simbola sa državnih insignija i najavom novih, skorih višestranačkih izbora, jasno stavi do znanja svetu da Srbija nije boljševička zemlja.

3. Da Srbija odmah prizna *de facto* samostalnu i suverenu republiku Sloveniju uz izjavu da će je de jure priznati kada se, u mirnom dogovoru, izvrši deobeni bilans prava i obaveza.

4. Da Srbija izjavi da će priznati legitimitet nezavisne hrvatske države onoga trenutka kada Republika Hrvatska srpskom narodu, na teritorijama na kojima vekovima živi kao većinsko stanovništvo, prizna identično pravo da slobodno odlučuje o svojoj sudbini. Da srpska država učini jasnim da će pravo svojih sunarodnika na samoopredeljenje braniti do krajnjih granica.

Da Srbija predloži Republici Hrvatskoj da, posle razgraničenja, recipročno obezbede i međusobno garantuju preostalom srpskom stanovništvu u Hrvatskoj i hrvatskom stanovništvu u Srbiji puna građanska i politička prava i nacionalnu autonomiju visokog civilizacijskog stepena.

5. Da Srbija, uprkos istorijskoj činjenici da je 1918. teritoriju današnje Makedonije unela kao deo svoje države u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, prizna pravo makedonskog naroda na samostalnu Makedoniju, koja bi se sa svoje strane obavezala da srpskoj nacionalnoj manjini obezbedi građanska i nacionalna prava.

6. Da Srbija, predloži Crnoj Gori da, ako se građani dveju republika o tome pozitivno izjasne, produže da žive u zajedničkoj državi uz modalitete koje ravnopravno i zajednički odrede.

7. Da se Srbija obaveže da će poštovati odluku muslimanskog, srpskog i hrvatskog naroda ako se izjasne da žive u samostalnoj Republici Bosni i Hercegovini, a prihvatice i podržati odluku srpskog i hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini ako odluče da teritorije na kojima su u većini priključe Srbiji, odnosno Hrvatskoj.

8. Da se Srbija obaveže pred svetskom zajednicom da će svim nacionalnim manjinama obezbediti građanska i politička prava i kulturno-nacionalne autonomije po najvišim standardima KEBS, što, razume se, ne obuhvata i pravo na secesiju i stvaranje drugih nacionalnih država na teritoriji Srbije, pravo koje ne priznaje nijedna evropska demokratska zemlja.

9. Da Srbija javno i jasno konstatuje da su se svi naponi srpskog naroda za održanje Jugoslavije razbili o legitimno pravo i izraženu volju nekih jugoslovenskih naroda da formiraju i žive u svojim samostalnim državama. Da srpski narod odlučno odbija da ih u tome sprečava. I da Srbija proklamuje svoju neopozivu odluku da ponovo postane samostalna i demokratska evropska država kakva je bila i pre no što je 1918. godine ušla u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca.

10. Da Srbija izrazi svoju spremnost da u razumnim i demokratskim pregovorima razmotri protivpredloge drugih jugoslovenskih republika za istorijski neminovan, a svakako bolje miran no oružan, razilazak jugoslovenskih naroda.

Ne treba Srbija da brine šta će osamostaljenjem dobiti ili izgubiti drugi i kakvim se opasnostima mogu izložiti. Za Srbiju će samostalnost svakako biti spasonosna i lekovita: predahnuće i posle tolikih godina odmoriti dušu od neprekidnih sukoba i nesporazuma, te neizlečive boljetice višenacionalne države.

Podnosilac ovog javnog predloga za razmišljanje ne pretenduje na njegovo autorstvo i na originalnost. U njemu su sadržane mnoge već iskazane i sazrele ideje, a projektu bi dobro došla i korekcija i dopuna. A podnosim ga iz uverenja da našem narodu, na koji je skočila i ala i vrana, a pomalo i on sam na sebe, moramo pokušati da pružimo bar jasan, pribran i realan spisak neposrednih nacionalnih zadataka.

Ako ovaj to nije, sačinimo drugi, razumniji i delotvorniji. I ne menjajmo svaki čas svoj kurs i pravac ko pijan lađar na uznemirenoj pučini." (Borislav Mihajlović Mihiz, *Kazivanja i ukazivanja*, Beograd, BIGZ, 1994)

1992.

Januar

◇ **Branislav Vakić**, četnički vojvoda i savezni poslanik SRS: "Početkom 1992, od tadašnje JNA smo dobili poziv da uputimo naše dobrovoljačke jedinice u Krajinu. Poslao sam veliku grupu dobrovoljaca iz ovog dela Srbije na obuku u kasarni JNA u Bujanj Potoku, ispred Beograda. U toj kasarni su dobrovoljci dobili i naoružanje. Marta meseca 1992, smo poslali i veliku grupu dobrovoljaca u Beogradsku kasarnu "4 juli", gde su dobili i oružje i uniforme, i bili na obuci. Za tih šest meseci, dakle, od januara do jula 1992, u ovim beogradskim kasarnama je bilo stacionirano i obučavano više od šest hiljada naših dobrovoljaca, koji su bili upućivani kod Drniša, u Divoselo i u Počtelj. (*Telegraf*, 28. septembar 1994)

◇ **Sa vanrednog zasedanja Sabora SPC** upućena je poruka u kojoj se arhijereji zalažu za slobodu i prava srpskog naroda Bosne i Hercegovine i srpskim krajinama i poručuju: "Ničije pogodbe sa nosiocima vlasti u Srbiji, koja nema mandat da istupa u ime čitavog srpstva, ili sa organima jugoslovenske federacije, ili sa komandujućim strukturama jugoslovenske vojske, ne obavezuju srpski narod kao celinu, bez njegove saglasnosti i bez blagoslova njegove duhovne Matere, Pravoslavne srpske crkve". U poruci se takođe podržava "zahtev naroda u BiH za slobodan život i samosvojno političko organizovanje". (*Pravoslavlje*, br. 598, 1992)

◇ **SPC** otvoreno nudi projekciju idealne srpske države, jer "srpstvo bez pravoslavlja, kao što je dosada rečeno, nije moguće, ono je samo obična apstrakcija", pa "stoga: da bi Srbi živeli u srpskoj državi neophodno je da budu ispunjeni neki uslovi. Ako državna vlast i najviši predstavnici države nisu pravoslavci, tj. ako nemaju duhovne veze sa Srpskom pravoslavnom crkvom, ne dolaze na bogoslužnja, ne pričešćuju se, ne slave krsnu slavu, ne primaju sveštenika radi sveštanja vodice, pa čak ako neće ni da se prekrste, onda oni ne mogu biti legitimni srpski predstavnici. Iako takvi vladaju

Srbijom, Srbi ih ne mogu smatrati svojima, jer Srbijom su dugo vladale i osmanlije, pa to nije značilo da su srpski državnici... Na sreću, ima srpskih zemalja koje imaju sva obeležja srpske države. To su Srpska republika Krajina i Srpska republika BiH. U tim zemljama zastava, grb i himna su srpski pravoslavni. Njihovi najviši rukovodioci dolaze na bogoslužnja, slave svoje krsne slave, uvode veronauku u svoje škole; administraciju vode ćirilicom, sveštenike prihvataju kao duhovnike, a ne kao protivnike. A da li će jednog dana Srbija i Crna Gora postati srpske države, vreme će pokazati." (*Pravoslavlje*, br. 608, 1992)

2. januar

◇ **Sajrus Vens**, lični izaslanik Generalnog sekretara UN, postigao *Sporazum o planu mirovnih operacija u Jugoslaviji* sa Franjom Tuđmanom, Slobodanom Miloševićem i Veljkom Kadjevićem.

7. januar

◇ **Darko Tanasković**, istoričar: "Vraća li se Turska na Balkan?"
(...) Valja naglasiti da jugoslovenski islam organizaciono, a i u svakom drugom pogledu, uključujući i institucionalni, u 'postkomunističkom periodu' vidljivo nastoji da u što većoj meri aktivno bude integralni deo svetskog islama- svemuslimanske zajednice vernika.

(...) Javno izražena spremnost Muslimana slovenskog porekla i srpskohrvatskog ('bošnjačkog') jezika, ili tačnije spremnost političara koji ih trenutno predstavljaju, da u eventualnom oružanom sukobu sa jugoslovenskom braćom druge nacije i vere pozovu u pomoć državnu, pa i vojnu silu Turske nešto, je međutim, sasvim drugo i koliko indikativno toliko i zabrinjavajuće. Taj akt 'nepolitičke iskrenosti', kako ga je jedan odličan poznavalac bosansko-hercegovačkih prilika namah nepogrešivo definisao, ili, sportskim rečnikom, 'autogol' vođa SDA (Z. Lagumdžija) došao je možda u pravi čas, kao (ne)očekivani doprinos razvejanju političkih magli i otklanjanju teških nedoumica. Samim tim, stvaraju se, međutim, nove ili, bolje, obnavljaju stare, nimalo lakše dileme o tome, rostanovski rečeno, 'ko smo odakle smo i kuda idemo'. Svako pojedinačno i svi zajedno, a osobito neko među nama.

(...)Ipak, kad se sa samog republičkog i partijskog vrha BiH najviši predstavnici muslimanskog naroda neuvijeno i krajnje dramatično obrate za pomoć Turskoj, jer o narodu čije interese oni, navodno, zastupaju u Jugoslaviji 'nema ko da brine', a preti mu da se, ako se zemlja rasparča, 'udavi u jezeru hrišćanstva', i da mu 'žene i djeca budu poklani', onda to, čak i

jugoslovenskom metežu, ne može proći nezapaženo i bez posledica. S obzirom na to da nema praktični nikakvih izgleda da se Turska neposrednije i otvorenije umeša u naša unutrašnja politička razračunavanja, sem u slučaju balkanske pa i šire vojne internacionalizacije sukoba, do čega valjda ipak neće doći, posledice najnovijeg 'autogola' lidera SDA odraziće se, pre svega, na unutrašnjem planu i biće moralnog i psihološkog reda. Neizbežno se postavlja pitanje imaju li odista svi predstavnici muslimanskog naroda, iako demokratski izabrani, pravo i mandat da svoje birače danas, na pragu dvadesetog veka, u očima ostalih Jugoslovena, iz nepobitno izbornog statusa samosvojne nacije prećutno vraćaju u položaj poturica iz nekih minulih vremena? A poturica, zna se, gori od Turčina i tako (sve) dalje i dalje...

(...)Ko će, posle ovog vapaja za pomoć, koji je ne manje pretnja, Srbe u nemirnoj Bosni uveriti u životnu istinu da su im Muslimani braća druge vere i (delimično) kulturom a istoga roda i jezika, a ne strano etničko telo, nepovratno odrođeni inoverci, s kojima im je zajednički ostao samo jezik, odskora i on na putu preimenovanja, i nesreća? Bosnaskom Srbinu po mnogo čemu bitnom niko objektivno nije bliži i ne nalikuje mu više od bosanskog Muslimana, a njegove političke gazde prizivaju, eto, Turke da im se u nevolji nađu. Protiv koga, zna se... A Srbinu pretiti Turčinom, iako Srbi sa savremenim Turcima odavno imaju odlične odnose, arhetipski je čak teže i zloslutnije, no pretiti mu Nemcem. Ako Turci za Srbe ponovo treba da postanu oni Turci iz kosovskog ciklusa epskih pesama, kako će im onda Muslimani i dalje ostati južnoslovenska, balkanska i evropska braća, sa kojima im je zadato da mirno, konstruktivno i demokratski traže izlaz iz zajedničkih muka i uspostavljaju novu formulu skladne koegzistencije". (*Epoha*, 7. januar 1992, str.22-22)

8. januar

◇ Savet bezbednosti UN usvojio Rezoluciju 727 o slanju 50 oficira u Jugoslaviju koji treba da pripreme dolazak "plavih šlemova" u Hrvatsku

◇ JNA oborila helikopter EZ, koji se nalazio u posmatračkoj misiji. Poginulo pet ljudi.

◇ Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu odbranu, podneo ostavku.

◇ **Slobodan Milošević** optužio **Milana Babića**, predsednika tzv. Republike Srpske Krajine, za opstrukciju mirovne misije UN, zbog protivljenja Vensovom planu.

Milošević mu je podslao ošto pismo u kome se, između ostalog, kaže: "Smatram se obaveznim i odgovornim da izrazim neslaganje za Vašim stavom

da ne želite zahtitu teritorija od strane mirovnih snaga UN na osnovu plana Sajrusa Vensa. (...) Narod ne treba da podnosi žrtve zbog samoljublja nijednog političara. (...) Vi svojim stavom zahtevate da se rat produži. Ako biste nastavili sa takvom politikom, gurnuli biste u smrt mnoge građane širom Jugoslavije(...) Pomoć Srbije narodu Krajine neće ni u miru biti dovedena u pitanje, ali građani Krajine treba da znaju da ste svojim postupcima izgubili svako naše poverenje i da ubuduće za odnose sa vlastima Republike Srbije moraju delegirati ljude kojima će narodni interes biti iznad ličnog političkog prestiža". (*Politika*, 9. januar 1992)

9. januar

◇ U Briselu nastavljena Konferencija o Jugoslaviji.

◇ Skupština srpskog naroda u BiH proglasila Republiku srpskog naroda za federealnu jedinicu Jugoslavije.

10. januar

◇ **Radovan Karadžić**, lider bosanskih Srba: "Sada Srbi zaista znaju na čemu su, i sve će učiniti da što manje žive sa drugima, a što više pored drugih". (10. januar 1992)

◇ Arbitražna komisija Konferencije o Jugoslaviji podnela *Mišljenje o ispunjavanju uslova pojedinih jugoslovenskih republika za nezavisnost*. Slovenija i Hrvatska priznate kao samostalne države. Priznavanje BiH uslovljeno odavanjem referenduma, na kome bi se stanovništvo izjasnilo o zahtevu za priznavanje suverenosti i nezavisnosti.

14. januar

◇ **Momčilo Đujić**, četnički vojvoda: "Bolje je izginuti do poslednjeg, nego prihvatiti sumnjiva rešenja stranaca o našoj sudbini". (*Borba*, 14. januar 1992)

◇ **Antonije Isaković**, akademik, poslanik SPS: "Osnovno je to da je 'Memorandum' uticao - neko ga je prihvatio, a antisrbi su uglavnom bili protiv". (*Duga*, 1-14. februar 1992)

◇ **Vasilije Krestić**, akademik: "Rat između Srba i Hrvata traje, ali ne uvek rat oružjem". (*Pogledi*, 14-28. februar 1992)

16. i 17. januar

◇ Sa vanrednog zasedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve izdato je saopštenje u kome se kaže da je srpski narod već pola veka "politički razdrobljen i izdeljen neprirodnim granicama koje rasecaju njergov živi

organizam". "Njih je isplanirala komunistička Internacionala, ostvarila neofašistička i ustaška okupacija, a utvrdila i produžila – protiv volje srpskog naroda – Titova komunistička diktatura preko svog izrazito antisrpskog AVNOJ". "Zbog toga, ni Srpska pravoslavna crkva, ni srpski narod nikada nisu priznali veštačke i nelegitimne 'avnojevske' un utrašnje granice ustanovljene, bez istorijskih ili etničkih osnova, samovoljom komunističke gerile u uslovima okupacije i građanskog rata". (*Glasnik SPC*, januar 1992)

22. januar

◊ Vlada tzv. Republike Srpske Krajine odbacila mirovni plan Sajrusa Vensa.

23. januar

◊ **Radovan Karadžić**: "Treba početi pripreme za stvaranje saveza srpskih država kao reagovanje na nameru da EZ isparceliše srpski narod. Mi Srbi smo na prekretnici. Dva veka smo potrošili na borbu za otadžbinu i slobodu. Sada nema razloga ni smisla za dezrterstvo ni lažno morotvorstvo. Mi jesmo za mir, ali nipošto za mir u kojem bi cena bila Srbija, srpski narod i srpska država i uopšte srpsko pitanje kao celina na Balkanu". (*Politika*, 23. januar 1992)

25. januar

◊ Skupština BiH donela odluku da 29. februara i 1. marta sprovede referendum o suverenosti i nezavisnosti

27. januar

◊ **Borisav Jović**: "Izdvajanje BiH iz Jugoslavije je veoma opasno i to ne treba podsticati. Najoptimalnije rešenje bi bilo da se Srbija, Crna Gora i BiH konstituišu kao nova demokratska Jugoslavija i da očuvaju kontinuitet. Ostale tri republike mogu da izađu iz Jugoslavije pod uslovom da se izvrši prethodno legalno razgraničenje u skladu sa ustavom SFRJ, i uz prethodno rešavanje problema Srba u Hrvatskoj". (*Borisav Jović, Poslednji dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996)

31. januar

◊ Predsedništvo SFRJ prihvatilo mirovni plan Sajrusa Vensa uprkos protivljenju Milana Babića

◊ **Ljubomir Tadić**, filozof i akademik: "Ja sam od početka bio energično protiv osvajanja hrvatskih gradova. Mislim da je to što se radi sa Dubrovnikom i oko Dubrovnika velika glupost. Međutim, treba pomenuti da propa-

gandi razaranje gradova 'impresivno' deluje. Ali, šta je sa srpskim selima koja su takođe razorena – to niko ne pominje. To se ne može zanemariti. Šta je, recimo, sa Mirkovcima koje je simbol toga razaranja? Nikom ne pada na pamet da stane u zaštitu razorenih Mirkovaca. (*NIN*, 31. januar 1992)

1. februar

◊ **Amfilohije Radović** je u izjavi za *TV Novi Sad* rekao: "Crkva je ipak jedini krov koji misli celovito, istorijski provereno, o biću srpskog naroda. I njeno raspeće je utoliko veće što u ovom trenutku imate jednu ideologiju, jednu vojsku koja je, takođe, do srži ateizirana i ideologizirana i u ovom trenutku kao neka magarica, crna starozavetna, kada je prorok učutao, onda je magarica progovorila... U ovom trenutku, ta i takva vojska, ubijeno duhovno, progovara kao Varlamova magarica, i oni koji stoje iza nje". (*Duga*, 1-14. februar 1992)

12. februar

◊ Najviši predstavnici Srbije i Crne Gore usvojili *Osnove uređenja i funkcionisanja Jugoslavije kao zajedničke države*.

14. februar

◊ U Sarajevu počela Međunarodna konferencija o BiH pod pokroviteljstvom EZ. Predsedava portugalski diplomata Žoze Kutiljero.

16. februara

◊ Skupština tzv. Republike Srpske Krajine razrešila Milana Babića dužnosti predsednika Republike zbog neprihvatanja Vensovog plana.

15. februar

◊ **Željko Ražnjatović Arkan**: (...) Tokom celog rata bili smo pod komandom JNA. Saradnja je bila veoma uspešna, i uputio bih pohvale Novosadskom korpusu, posebno oklopnoj mehanizovanoj brigadi pukovnika Jovanovića.

(...) Toliko ima dobrovoljaca da sada otvaramo još neke centre za obuku dobrovoljaca i mislim da ćemo moći da primimo još 10 do 15 hiljada ljudi." (u intervjuu *Večernjim novostima*, 15. februara 1992)

22. februar

◊ **Mihajlo Marković**, filozof: "Mi smo izuzetno značajan predmet pažnje ovakvih programa, jer se nalazimo na glavnim evropskim arterijama

(Sever, Jug, Evropa, Azija), jer pokušavamo da idemo jednim razvojnim putem, koji, bez obzira na svoju demokratičnost, neizbežno izaziva animozitet iz ideoloških pobuda, najzad, jer tvrdoglavo pokušavamo da budemo svoji i samostalni, a ne samo jedan od poniznih i lojalnih članova neke moćne svetske koalicije.

(...) Formiranje srpske vojske bila bi katastrofalna politika, jer bi ona dovela Srbiju u položaj da bi ona izvršila agresiju na drugu republiku, da osvaja tu teritoriju, da to čini svojom vojskom. Međutim, daleko je bilo mudrije strategijsko rešenje da tu odbranu srpskog naroda preuzme Jugoslovenska narodna armija, pošto je jedino ta armija, armija Jugoslavije, koja je još postojala i čiju smo afirmaciju i nastojanje i postojanje mi stalno dokazivali. Jedino je ona mogla legitimno da se kreće po celoj teritoriji Jugoslavije. Time smo ipak sprečili osudu Srbije kao države koja je izvršila invaziju, kao što bi se sigurno desilo da je slučajno tada opozicija bila na vlasti.

(...) Svi Srbi u jednoj državi - nije značilo da u istoj državi budu i srpske manjine u Rumuniji i Mađarskoj, i Srbi koji žive u Čikagu, u SAD i u Australiji... Nije značilo ni to da će u njoj biti sto hiljada Srba i više od toga koji žive u Zagrebu, ili tridesetak hiljada koji žive u nekim drugim hrvatskim gradovima, nego je to, ustvari, bilo načelo – srpski narod po istom pravu samopredeljenja, po kome se otcepljuju drugi narodi, ima pravo da ostane u zajedničkoj državi na onim teritorijama na kojima se nalazi u većini. Taj cilj je ostvaren i to je smešno šta se sad govori o nekakvom porazu kada je, ustvari, taj osnovni cilj ovog angažovanja i one borbe i učešća u ratnim operacijama, bio, ustvari, da se zaštiti srpski narod u Hrvatskoj, da se on oslobodi, u njegovim etničkim granicama, znači, na teritorijama gde je on u većini". (*Politika ekspres*, 22. februar 1992)

26. februar

◊ Izabran novi predesdnik tzv. RSK, Goran Hadžić.

◊ U Gracu se tajno sastali Radovan Karadžić, lider bosanskih Srba, i izaslanik Franje Tuđmana.

29 februar- 1. mart

◊ U BiH održan referendum o nezavisnosti. Na referendum izašlo 63,04 odsto birača, a 62,68 odsto je glasalo za nezavisnu BiH.

◊ Istovremeno, pred crkvom na Baščaršiji u Sarajevu je ubijen jedan Srbin na svadbi sina. U roku od nekoliko sati širom grada su nikle barikade.

◊ Održan referendum u Crnoj Gori, izašlo više od 66 odsto birača. Ubedljiva većina od 95,94 odsto glasala je da Crna Gora ostane u zajednici sa Srbijom, odnosno u Jugoslaviji.

2. mart

◊ **Gojko Đogo**, književnik: "Uveren sam da je najbolje podeliti Bosnu i Hercegovinu. Čak i nešto slabija, odnosno rđava podela, bolja je nego nastavak ove zajednice u kojoj svako brine svoju brigu. U jednoj kući ne mogu biti tri domaćina. Ako je jedna konstrukcija, kao što je bila Jugoslavija, propala, zašto ne bi propala i druga takva konstrukcija koja je samo nekoliko decenija ranije na sličan način konstruisana (...) I pored genocida, i pored svih migracija sa tog prostora, znatno veći deo BiH još katastarski pripada srpskom narodu. Zašto mu ne bi pripao zauvek? Čini mi se da bi to bilo dobro i za Hrvate koji žive u BiH. A Muslimani? Oni po svaku cenu hoće muslimansku državu, bar se tako čini, inače ta nacionalistička euforija se drukčije ne može razumeti. Pa, kad je već hoće, neka onda naprave taj svoj karantin od Sarajeva do Tuzle, gde su u većini. Možda ćemo onda živeti u većoj ljubavi. (*Osmica*, 2. mart 1992)

3. mart

◊ **Radovan Karadžić**, lider bosanskih Srba: "Nama je demokratija donela ropstvo". (*Yutel*, Sarajevo, 3. mart 1992)

5. mart

◊ U Bosni u svim gradovima protesti protiv rata.

◊ Ditrih Genšer pozvao EZ da prizna BiH.

◊ Na Vojnom sudu u Beogradu optužena četiri rezervna oficira JNA iz Arandelovca zbog bekstva sa ratišta.

7. mart

◊ **Momo Kapor**: "Čini mi se da je u ovom trenutku Beograd, nažalost, pravi petokolonaški grad, pun smutljivaca, kukavica, lažnih pacifista, navijača za suprotni tabor, ali to nije čitava ova zemlja Srbija, koja može sebi i u ovakvom trenutku da dozvoli taj luksuz i trpi tu menažeriju na svojoj grbači sa koje može da je strese kao onaj vepar sa Karađorđeve zastave koji stresa dosadne buve". (*Borba*, 7-8. mart 1992)

9. mart

◊ U Briselu usvojena Deklaracija o priznavanju jugoslovenskih republika. Usvojena su tri načela za rešavanje jugoslovenske krize: pravo

nacionalnih grupa na samoopredelenje i nepovredivost i nepromenljivost granica silom. Ukoliko ova dva principa dođu u koliziju, sporovi će se rešavati mirnim putem uz posredovanje međunarodne zajednice.

◇ **Velimir Bata Živojinović**, glumac, poslanik SPS: Ja otvoreno kažem da je sramota kad se neko u ovom trenutku bori da se skloni Slobodan Milošević. Zar da padne predsednik, padne Vlada i raspusti se Skupština u trenutku kad Srbija ima 300.000 vojnika na ratištima u Hrvatskoj? Svi oni imaju dnevnicu koje su prvo iznosile 310, a sada ima vojnika koji primaju 1350 dinara dnevno. To plaća srpski radni čovek. I kad neko pomene nemaštinu, mora da zna da tih 300.000 ljudi nisu otišli na ratište da bi dobijali dnevnicu, već da bi branili ugrožene Srbe. Njima se to jednostavno mora dati. A odakle se to daje? Prebaciš pare od penzionera, pa prebaciš od plata... (*Duga*, 9. mart 1992.)

10. mart

◇ Albanci najavili održavanje višestranačkih izbora kao završni čin konstituisanja Republike Kosovo.

12. mart

◇ Azem Vlasi se pismom obratio državnom sekretaru SAD Džemusu Bejkeru u kome je tražio da se uvaži volja kosovskih Albanaca za stvaranjem republike.

14. mart

◇ **Atanasije Jevtić** u "Intervjua gledalaca" na *NTV Studio B*: Pitajte one kao što je Milošević, Adžić i drugi, šta su mislili kada su započinjali rat. A to je bio ne samo prljav rat, nego takav rat da smo ostali i poraženih obraza koje ćemo teško oprati, osim časnih izuzetaka.

(...) Sad su svi odjednom ispali mirotvorci. A, ustvari su kapitulanti, pred avnojevskim granicama. Pred avnojevskom grobnicom ovog naroda. Izdali su Srbe u Makedoniji, nekoliko stotina hiljada. Izdali su Srbe u Krajini, Srbe u Crnoj Gori, Srbe u BiH. Šta će biti sa Srbima na Kosovu, severnoj Backoj.

(...) Mešanje Crkve u politiku u ovom slučaju je borba za egzistencijalno pitanje našeg naroda. Nama je sve gore. Krajine su izdate u momentu kada je gospodin Milošević priznao avnojevske granice Hrvatske, krajine su u Hrvatskoj... Šta će biti sa Bosnom, šta će biti sa tom katastrofalnom Armijom? Prazni se kasarna u Čapljini. Isprazniće se uskoro u Visokom i Bugojnu. Ginu od iste vojske i večeras u Bogovađi. Neka mi objasne tovarničku katastrofu, izdaju zapadne Slavonije. Kada poljski avioni bombarduju kolone izbeglica, a

Banjalučki korpus kaže da nije nadležan, neka mi svi moguci generali to objasne. A za šta je nadležan? Da čuva svoje stanove ili da na Novom Beogradu otkupljuje stanove?

(...) Miloševićeva vlast je ista Brozova. Ne postoji skupština. Postoji jedan čovek koji odlučuje o sudbini ovog naroda. Milošević je osion, opak čovek. Opasan čovek. Što pre ode, biće bolje ovom narodu.

(...) Neka nam ne govore da je jedini spašavajući vođa bio Broz i sada, Milošević. Oni koji tako misle potcenjuju ovaj narod. Upravo zato što je sposoban i što je u momentima pokazao sposobnost a onda je postao izdajica srpskog naroda- svestan sam šta govorim - jer je produžio i produbio tragediju srpskog naroda.

(...)Tuđman je čedo austrijske politike. Amerika je najobičniji brutalan izvršilac takve politike. Milošević je pristao na tu igru. Zato je, po meni, izdajnik. Nismo trebali da pristanemo. Mogao je na vreme da reaguje. O tome se radi. Vukao nas je stalno dalje i sve dalje. On je krahirao na svim politikama. (*Borba*, 14. mart 1992)

17. mart

◇ Mostar je potpuno blokiran.

18. mart

◇ U Sarajevu usvojena *Izjava o principima novih ustavnih rešenja za BiH* koju su potpisali lideri sve tri nacionalne stranke.

19. mart

◇ U Londonu lord Karington razgovarao sa delegacijom Sandžaka. Sulejman Ugljanin je tada istakao da je "Problem Muslimana koji žive u Sandžaku istovetan sa problemima Srba u Hrvatskoj, pa ga shodno tome treba tretirati i rešavati".

20. mart

◇ **Irinej Bulović**, vladika bački: "Mislim da je naš živalj u krajinama sada *de facto* izuzet od hrvatske vlasti, što je veoma značajno, jer bi ga ta vlast inače uništila". (*NIN*, 20. mart 1992)

26. mart

◇ JNA napustila teritoriju Makedonije.

◇ **General-major Vuk Obradović**, načelnik Uprave za moralno vaspitanje pri SSNO "U krajnjem, pod rukovodstvom starešina naše vojske i

ostvorena je značajna vojna pobjeda. Oko 95 odsto teritorija na kojima srpski narod živi i ima većinu u njegovim je rukama". (*Politika*, 26. mart 1992)

27. mart

◊ Skupština srpskog naroda BiH donela *Ustav Srpske Republike BiH* i razmatrala *Predlog o područjima srpskih opština*.

◊ **Srdan Stanišić**: "Možda Vukovar i ne treba obnavljati, već ga ostaviti kao upozorenje našim potomcima, ako nas Jasenovac nije upozorio, možda će njih Vukovar. Treba ovde dovesti sve srpske izdajnike koji su sopstveni narod doveli na rub opstanka i suditi im ovde u senci ruševina, pred avetima preklane dece". (*Pogledi*, 27. mart - 10. april 1992)

28. mart

◊ **Amfilohije Radović**, mitropolit crnogorsko-primorski: "Mi govorimo o poturicama u vremenima turskog robovanja, a predviđamo jednu veoma bitnu činjenicu: da su naše moderne poturice mnogo opakije i opasnije negoli poturice prošlih vekova... njihova izdaja je mnogo opasnija za biće srpskog naroda negoli, ako hoćete, izdaja poturica pre njih". (*Borba*, 28-29. mart 1992)

◊ **Milorad Ekmečić**: Srpski narod ne želi državnu zajednicu koju određuju interesi velikih sila i evropski katolički klerikalizam, nego onakvu kakva izvire iz etničkog i istorijskog prava svakog naroda na zemlji. Srpsko nacionalno pitanje se ne sastoji u razaranju jedne države, koja postoji 70 godina, u kojoj religiozna netolerancija nije dozvolila da se izgradi građanska i civilizovana država, a da se umesto toga građanska i evropska forma traži u granicama verskog i crkvenog rezervata. Ako Jugoslavija ne može da bude građanska država, onda ne može nijedna od njenih naslednih pokrajina.

Srpsko nacionalno pitanje se ne sastoji u pravu diplomatija i obaveštajnih službi velikih sila da smišljeno i na nedemokratski način utiču na nerazvijeno javno mišljenje, vođstva političkih partija, a na prvom mestu na crkve, da proces demokratizacije vode u smislu sve radikalnijih zahteva za otcepljenje. Spoljni pritisak na naš unutrašnji razvoj odgovoran je što su svi oni koji danas vode separatističke republike počinjali sa umerenim zahtevima demokratizovanja Jugoslavije, a završili u slomu države.

Srpsko nacionalno pitanje se ne sastoji u pretvaranju razorene Jugoslavije u strateški model, po kome bi trebalo rešavati sovjetsko i rusko pitanje, kao i rastuću muku evropske regionalizacije. Takođe se srpsko nacionalno pitanje ne sastoji u menjanju ustavnovljenih normi međunarodnog prava i demokratskih principa, ako to nije podjednako primenjivo na sve

narode na svetu. Evropska zajednica je - u rešavanju jugoslovenske krize - jasno kršila međunarodno pravo i rešenja adaptirala interesu katoličkog klerikalizma i Nemačke.

Referendumom u BiH, 1. marta 1992. godine, na kome je muslimanski narod listom glasao za definitivni slom nada da se može održati jugoslovenska država, srušen je jedan san koji je sanjan dva veka. Ne treba se hraniti samoobmanama i iluzijama da današnji razvoj stvari vodi obnovi nekakve jugoslovenske države. Sve što postojeće svetske sile stvore, biće prelazni instrumenat koji će olakšati definitivno istorijsko iščezavanje jugoslovenskih zajednica. Deo srpske inteligencije još se hrani ovim iluzijama. To je razumljivo sve dotle dok se čuje korak jugoslovenskog vojnika na sarajevskim ulicama. Onog jasnog dana, kad se i on ugasi, iluzijama će biti kraj i probudićemo se u uživanju da živimo u tuđoj državi.

Nikada nove države nisu stvarane da bi odmah iščezle. Provalija među njima se neće smanjivati, nego će se produbljivati.

Deo srpske inteligencije se hrani iluzijom da će ekonomija, moderni saobraćaj i istorijski kanali komuniciranja društava, očuvati neku formu jugoslovenskog jedinstva. Obično se kaže da se radi o uslovljenoj nezavisnosti onih jugoslovenskih republika koje se međunarodno priznaju kao suverene i nezavisne države. Možda bi to i bilo uverljivo da taj jezik nije pratio sve države koje su istorijski propale.

Srpski narod se mora pomiriti sa činjenicom da je sa razaranjem jugoslovenske države i sam doživeo svoju istorijsku tragediju i najviše unazađen. Ako Evropa računa na buduću savez nezavisnih jugoslovenskih država, onda ga kao program za pregovore već sada mora formulirati. U očekivanju da će oni koji danas vode separatističke pokrete na jugoslovenskom prostoru rađe pristajati na utopijske države od Jadrana do Kineskog zida, nego što će prihvatiti jugoslovenska rešenja, srpski narod je ostao jedina pozitivna snaga s kojom ideja demokratske jugoslovenske zajednice ne umire.

Danas stojimo pred istorijskim pitanjem šta srpski narod u BiH treba da uradi što bi mu moglo obezbediti bar minimum njegovih istorijskih ciljeva. **Odmah se na prvom mestu mora reći da ujedinjenje srpskog naroda u nezavisnoj i demokratskoj državi uvek ostaje meta koja se ne menja.** Štoga nam Evropa izdiktira i nametne - biće samo početak nove epohe u toj borbi za nacionalno jedinstvo i nezavisnost. Treba se pomiriti sa činjenicom da se taj cilj ne može ostvariti za ovo, ili neko kratko vreme, u neposrednoj budućnosti. Srpsko nacionalno jedinstvo i stvaranje temelja za novu jugoslovensku zajednicu - preko njega će se ostvariti u ratama, za nekoliko narednih godina i

decenija. Ono će se ipak ostvariti. Sve što se u ovoj jugoslovenskoj krizi postigne, mora biti samo stepenica i novo polazište ka tom cilju.

Suverena i nezavisna BiH, u čijem ustavnom uređenju ne bi postojale odredbe i otvorena vrata da se Srbi u BiH u političkom, ekonomskom i kulturnom vidu povezuju sa drugim srpskim delovima, može biti samo nametnuta, kao što se nameće tuđe ropstvo, kapitulacija i vojničko osvajanje jačeg. I u tom slučaju takva država ostaje bez naše saglasnosti i našeg potpisa.

Unutrašnja podela BiH na tri narodna dela jedina je garantija za postojanje minimuma demokratske budućnosti. Svaka je konfederacija nestabilna državna veza, sama po sebi, i predstavlja prelaznu formu ka boljim rešenjima. Upravo zbog toga je najbolji izlaz za sve narode u njoj. Ona je minimum srpskom i hrvatskom narodu da sačuvaju deo svog jedinstva sa nacionalnim maticama. Muslimanskom narodu ovakva konfederalna veza je jedino sredstvo da se oslobodi rezervata koji mu je Evropa nametnula.

Pogrešno je uverenje da je ovo što su do sada Muslimani postigli, zasluga njihovog političkog vođstva. Od početka jugoslovenske krize oni su napuštali svaku ponudu i rešenje koje bi vodilo ka očuvanju jugoslovenske države. Na kraju su – u lisabonskim i berlinskim pregovorima – dobili pravo da ograde svoj srednjobosanski rezervat, koji nema nikakvog istorijskog, geografskog i etničkog identiteta. Izlazeći im u susret, da ih zaštiti od Jugoslavije, protiv koje su uložili sve svoje energije i u tome do kraja uspeali, Evropa je Muslimanima odredila srednjobosanski rezervat. U kakvom god on, većem ili manjem obimu bude ugovoren, biće to ipak teritorij, od koga će se evropsko susedstvo više čuvati nego on od njega, tj. srednjobosanskim rezervatom za Muslimane Evropa se više zaštitila od Islama nego on od Jugoslavije. To će biti jedini istorijski smisao borbe muslimanske inteligencije da svoj narod izvede iz jugoslovenske celine. Evropa formalno usvaja status 'muslimanske nacije' koji nigde drugde u njoj ne postoji, ali ga trpa u jedan strogo čuvani rezervat.

Prihvatanje konfederalnog ustavnog ustrojstva BiH s pravom srpskog naroda na dvojno državljanstvo, monetarnu uniju, kulturno jedinstvo i političku povezanost sa ostalim srpskim delovima, istorijska je žrtva da se spasi nezavisnost naše matice, Republike Srbije i Crne Gore. Nezavisnost te dve srpske republike je osnovni preduslov i zlatna baština koja garantuje da ciljevi srpskog i jugoslovenskog jedinstva nisu propali. Evropski klerikalizam je uspeo da veći deo diplomatije i javnih mišljenja okrene protiv Srbije. Ona je stavljena pred zid za likvidaciju. Sve što danas radimo mora biti usmereno na očuvanje najvišeg mogućeg stepena nezavisnosti postojeće srpske države. To se mora uraditi po cenu da bi u Bosni jedno vreme ostali tuđi robovi. Dok

poslednja svetlost Srbije ne ugasne, protivnici demokratske države na Balkanu, za decenije, za vekove – neće mirno spavati.

Ako se naša sudbina završi ponovo još jednim diktatom i srpski narod u BiH ostane bez prava političkog, monetarnog i kulturnog povezivanja sa svojom braćom u Srbiji i Crnoj Gori, onda treba jasno objasniti svakome ko može da čuje, da srpske nacionalne partije ne snose odgovornost za posledice. (*Politika*, 28. mart 1992)

29. mart

◇ **Dragoslav Bokan**, vođa "Belih orlova": "Dvadeset i sedam članova moje porodice ubijeno je u prošlom ratu. Majka mi je odrasla u domu za ratnu siročad u Beogradu. Kroz tragediju mojih deda i baka umešan sam u čitavu tu priču... Meni je žao mladih ustaša dok ih vodimo na streljanje... Kada sam na frontu, dok se borim i vidim moje protivnike kako padaju, javlja mi se osećaj sreće, jer ljudi koji ugrožavaju moj narod bivaju time potisnuti. Tu nije reč o ubistvu... Hrvati koriste sve, fašizam, demokratiju, građansko društvo da bi promovisali ideju uništenja Srba na ovim prostorima". (*Duga*, 29. mart - 11. april 1992)

30. mart

◇ **Kongres srpskih intelektualaca u BiH: Deklaracija**

1. Zabrinuti zbog grubog komadanja starih evropskih država Kongres srpskih intelektualaca BiH zapaža da to može dovesti do sukoba koji će nanijeti veliku štetu Evropi. Za sve što iz toga može proisteci Srbi ne snose nikakvu istorijsku odgovornost.

2. Srpski narod ne prihvata državnu zajednicu koju određuju interesi velikih sila, evropskog katoličkog klerikalizma i probuđenog panislamizma, nego onakvu kakva izvire iz etničkog i istorijskog prava svakog naroda na zemlji.

3. Kongres srpskih intelektualaca BiH smatra da je u ovakvim istorijskim okolnostima jedino rješenje za BiH da bude trodjelna državna zajednica u kojoj će Srbi suvereno stati na svoje međe.

4. Srbi, Muslimani i Hrvati, uvažavanjem istorijskih iskustava i sadašnjeg stanja među njima, moraju se što pravednije razdijeliti i razgraničiti da bi se uklonili razlozi mržnje i ubijanja kako bi se sutra mogli sa što manje prepreka ujedinjavati u svemu onome što je za sve njih razumno i korisno.

5. Kongres srpskih intelektualaca upozorava na činjenice da je sudbina srpstva nedjeljiva i da se sve što se događa u jednoj srpskoj zemlji odnosi na sve Srbe ma gdje živjeli, jer su sve srpske zemlje jedinstven prostor.

6. Jedinstvo Srba iziskuje da sve srpske vlasti, tamo gdje ih ima, i sve srpske države, tamo gdje su već uspostavljene, Srpska crkva i srpski intelektualci formulišu i zabilježe minimum nacionalnih interesa Srba koji su u ovom istorijskom trenutku izvan svakog spora i od kojih nigdje i nikad više ne smije biti odstupanja.

7. Kongres srpskih intelektualaca BiH preporučuje vaskolikom Srpstvu osnivanje srpskih kulturnih klubova koji će u budućnosti omogućiti dalji rad ovog Kongresa. (*Borba*, 30. marta 1992)

◊ **Dobrica Ćosić**, pismo Kongresu srpskih intelektualca: "Dragi prijatelji, Zahvaljujem vam na časti koju ste mi ukazali pozivom da učestvujem u radu Kongresa srpskih intelektualaca u Sarajevu, sprečen bolešću, sa prijateljskim željama za uspeh vašeg kongresa, izražavam uverenje: u novijoj kulturnoj istoriji srpskog naroda, od vašeg kongresa nije bilo odgovornijeg i značajnijeg skupa srpske inteligencije.

Danas se u Sarajevu mora govoriti o svima i za sve, da bi se nešto vredno reklo o sebi. A sada, na bivšem jugoslovenskom i bosanskohercegovačkom tlu, ni jedna istina nije cela, ni jedna briga nije samo naša, ni jedna neizvesnost i strah nisu samo naši. Jer, u Bosni i Hercegovini nijedno dobro ne može biti zlo Muslimanima i Hrvatima, da ne bude zlo i Srbima.

Raspad Jugoslavije koju su Srbi sedam decenija smatrali svojom otadžbinom, istovremeno sa krahom brionskog socijalizma, primorao je srpski narod da treći put u ovom veku, pod najnepovoljnijim spoljnim i unutrašnjim uslovima, uviđa zablude i greške u stvaranju i odbrani Jugoslavije, gradi sebi novu državu – slobodnu, demokratsku, civilizovanu zajednicu. U građenju tog novog doma, racionalno je nastojanje da bude što manje materijala sa ruševina, na kojima smo: ali, svaki vredan kamen, svaku čitavu ciglu, svaku zdravu gredu treba sačuvati i ugraditi. Nije novo sve što je novo: novo je ono što je bolje od starog.

Strane sile nas rasturaju u ime svog mira i svoje koristi. U to ime, u ime "novog evropskog poretka", određuju nam identitet i granice a te granice nisu granice prava, pravde i mira, nego rovovi sutrašnjih i budućih ratova. Prema jugoslovenskim narodima i narodima u Bosni i Hercegovini strani činoci postupaju danas kako su oduvek postupali u Istočnom pitanju: na našu štetu, nepravedno, razdorno. Ako sada jugoslovenski narodi i narodi Bosne i Hercegovine ne uvide da se vazalstvom velikim silama ne služi budućnosti nego prošlost, potvrdiće svoju istorijsku nepunoletnost i produžiti sebe i Evropi Istočno pitanje.

Mi Srbi, Muslimani i Hrvati uvažavanjem istorijskih iskustava i sadašnjeg stanja među nama, moramo se što pravednije razdeliti i razgraničiti da bismo uklonili razloge da se mrzimo i ubijamo i da sutra možemo sa što manje prepreka da se ujedinjujemo u svemu što nam je obostrano razumno i korisno.

Istorijsko iskustvo nam nalaže da u stvaranju nove države uskladimo načelo jedinstva srpskog naroda sa načelom demokratskog policentrizma u organizaciji države i društva. Usklađivanjem ta dva načela, mi uvažavamo sve vrednosti, posebnog i aktiviramo svu moć celine. Novoj državi Pijemont nije jedna srpska zemlja; novoj državi Pijemont je sloboda napredak, prosvećenost, moral.

Mi ne želimo da stvorimo državu u kojoj će da žive samo Srbi, jer takva država ne može biti demokratska država. Mi želimo državu u kojoj će se celini srpskog naroda trajno obezbediti sloboda postojanja i stvaranja; mi želimo da stvorimo državu koju će sve nacionalnosti i sve vere smatrati svojom.

Da ostvarimo te velike ciljeve razumno je: činiti sve da izbegnemo rat; činiti sve da ne nanesimo nepravde drugima; činiti sve da naši susedi imaju što manje razloga i prava da nas ne poštuju i mrze; pomagati susedne narode da ostvare svoje nacionalne ciljeve, sve do granica naših životnih prava, našeg identiteta i slobode; ne suprotstavljati se ni jednom ljudskom pravu susednih naroda, drugoj nacionalnosti ili veri, da bi ta ista prava oni nama uvažavali.

Današnji naraštaji srpskog naroda su pred epohalnim iskušenjem i izazovom. Da ostvarimo svoje nacionalne i društvene ciljeve i ne padnemo u ponor istorije, neophodno je slobodno i demokratsko ujedinjavanje celokupnih umnih, moralnih i radnih snaga čitavog srpskog naroda. U ovim danima više se ne delimo na Srbijance, Bosance, Ličane, Slavonce, Hercegovce, Vojvođane, Crnogorce, Krajišnike, Kosovce, Banijce, Kordunaše, Šumadince; čuvajući i negujući svoje zavičajne originalnosti i različitosti u ovim vremenima postajemo jedan politički narod sa raznolikom, a istosmernom mišlju i istom razumnom voljom u odbrani slobode i svojih prava". Beograd, 26. marta 1992 (*Borba*, 31. mart 1992.)

◊ **Radovan Karadžić**: "Pozdravljam vas, ne u ime jedne partije koja se bori za vlast, već u ime oslobodilačkog pokreta koji je na prostorima BiH nastao u trenutku kad je srpski narod ovog podneblja, zarad mira u kući, morao da se odrekne sebe. Politika opstanka jednog naroda mora da bude iz glave cijelog naroda i njegovog intelektualnog jezgra, a ne iz glave jedne stranke". (*Borba*, 30. mart 1992)

◇ **Rajko Petrov Nogo:** "Ja znam da se odavde sa zebnjom gleda na ono što se događa u Srbiji... Srbija se o svom jadu zabavila. Srpske raskole danas su razigrali slučajni ljudi. I može nam se učiniti, ako se raskoli nastave, da naše prastaro znamenje – nemanjički dvoglavi beli orao sa krstom, ocilima i krilima u poletu – bez srpskih krajina i bez sprske BiH i srpske Krajine – neće imati na što da sleti, niti kome da se vrati. Takav bi orao morao ubrzo da padne jer Krajine su njegova krila, a obe njegove glave – i onu koja gleda na Istok i onu koja gleda na Zapad – onda bi lako odsjekli, prvo na Kosovu i u Mačedoniji, kičmu bi mu slomili u Raškoj, tj. u Sandžaku, a kormilo repa očerupali u Vojvodini. Od dvoglavog bjelog orla s krilima u poletu, ostalo bi tek mrtvo truplo beogradskog pašaluka". (*Borba*, 30. marta 1992)

◇ **Milorad Ekmečić:** "Referendumom u BiH 1. marta ove godine slomljena je nada da se može održati jugoslovenska država, slomljen je san sanjan dva vijeka. Srpska inteligencija toga mora da bude svjesna, iako se još hrani ovim iluzijama. Stoga, unutrašnja podjela BiH na tri narodna dijela jeste jedina garancija za postojanje minimuma demokratske budućnosti. Ona je minimum srpskom i hrvatskom narodu da sačuva dio svog jedinstva sa nacionalnim maticama.

Muslimanskom narodu ovakva konfederalna veza je jedino sredstvo da se oslobodi rezervata koji mu je Evropa nametnula. Pogrešno je uvjerenje da je ovo što su do sada Muslimani postigli zasluga njihovog političkog vođstva. Od početka jugoslovenske krize oni su napuštali svaku ponudu i rješenje koje bi vodilo ka očuvanju jugoslovenske države. Na kraju su u lisabonskim i briselskim pregovorima dobili pravo da ograde svoj srednjobosanski rezervat koji nema nikakvog istorijskog, geografskog i etničkog identiteta. Izlazeći im u susret, da ih zaštiti od Jugoslavije, protiv koje su uložili sve svoje energije, Evropa je Muslimanima odredila srednjobosanski rezervat.

Ako se naša sudbina završi ponovo još jednim diktatom i srpski narod u BiH ostane bez prava političkog, monetarnog i kulturnog povezivanja sa svojom braćom u Srbiji i Crnoj Gori, onda treba jasno objasniti svakome ko može da čuje da srpske nacionalne partije ne snose odgovornost za posljedice. Kao i 1941, one će morati ustupiti vođstvo nekoj radikalnoj ideologiji koja sad nije na površini. Onako, kako je Tito 1941, iz šume došao u svjetsku legendu, javiće se ponovo neko.

Evropskim diplomatama mora biti jasno da u slučaju destabilizacije njihovih odnosa u Evropi i ako srpski narod dobije barem jednog simboličnog spoljnog saveznika – mogućnost oružane pobune srpskog življa u Bosni niko neće moći zaustaviti." (*Borba*, 30. mart 1992)

◇ **Ljubomir Tadić:** "Ni jedna floskula koja je kružila dvadesetim vijekom nije imala toliko uspjeha kao floskula o opasnosti od velikosrpskog hegemonizma. Tu strategiju uspostavili su komunisti, a prihvatila je Evropa, razbijajući Jugoslaviju i dovodeći srpski narod u opasnost od velike dezintegracije. Ovaj Kongres može biti jedno od vrele duhovne reintegracije srpskog duhovnog bića". (*Borba*, 30. mart 1992)

◇ **Vladimir Srebrov,** jedan od osnivača SDS u BiH: Ovaj skup organizatori su mogli nazvati proširenim sastankom neokomunista i njima odanoga dela pravoslavnog sveštenstva, ratnih profitera i mafijaša, intelektualno srozanih akademika, ljudi željnih vlasti, i par mladih nazovi intelektualaca koji od obrazovanja poseduju 'pet minuta škole i veliki odmor'. Malo je ovde prisutno onih koji časno mogu poneti naziv 'intelektualac' i to još 'srpski u BiH'. Većina takvih intelektualaca, građana BiH, ne prisustvuje ovome zboru. Njima nisu upućeni pozivi za ovaj skup a ne nalaze se ni u Savetu SDS BiH kao organizatori tekućeg 'kongresa': oni se nalaze u vanparlamentarnoj srpskoj opoziciji, oni ne žele da učestvuju u pokolju Srba u koju ih, protiv ovdašnjih Muslimana i Hrvata, gura mafijaška bulumenta, što su joj čelnici R. Karadžić, M. Krajišnik, V. Ostojić o čemu ste imali prilike da budete obavješteni putem sredstava informisanja gde su po imenu i prezimenu, nabrojani upravo ti ljudi i oni kao R. Dukić, sada 'vođe' i 'knezovi' srpski. Zar takvima mogu biti ljudi rođenjem ili poreklom Crnogorci, Srbi iz drugog kolena, što su uostalom i njihovi mentori, S. Milošević, R. Božović i još neki iz srbijanskog političkog vrha i iz redova vojne hunte, najvećih dželata srpskom narodu ovde i u Hrvatskoj?

A u istoriji našega naroda takvi ljudi nikada nisu bili ni vodonoše, kamoli njihove vođe. Setite se Sv. Save, Arsenija III Čarnojevića, vožda Serbskoga Karađorđa, D. Obradovića, V. Karadžića, Kralja Petra I, Nikole Pašića i svih znamenitih Srba do danas.

Zar se posle njih još iko usuđuje samoprozvati našim poglavarima i poglavarima bez volje narodne? Da li su ti ljudi, vrhovi srpske političke misli, kulture i vere pravoslavne, bili poput ovih sadašnjih voždova, ili kako se sve već ne zovu, ubice srpske, pljačkaši i smrt srpska? Naravno nisu bili? Stoga me više čudi prisustvo ovome sastanku predstavnika SPC. Da li to pravoslavni vrhovi podržavaju reinkarnaciju dubokoga zla u našem biću, zla već viđenoga u Hrvatskoj, u gradu Vukovaru i drugde? Da li oni žele videti novi Vukovar, sublimiran kroz zapaljenu i popaljenu Bosnu i Hercegovinu? Od njih i samo od njih, a naročito od g. patrijarha Pavla, zavisi hoće li pravoslavlje ovde biti uništeno do korena i to zahvaljujući onima koje oni tako svesrdno podržavaju – srpskim komunistima, sada članovima SPC i SDS BiH,

i pripadnicima federalne armije što su srpskome narodu naneli veće zlo negoli i Muslimani i Hrvati zajedno. Mislim, u ovome vremenu. Imamo li mi uopšte svoju crkvu, svoga patrijarha, svoje sveštenstvo? Nije moguće da imamo samo jednoga Srbina u njihovim redovima: dr Atanasija Jevtića, vladiku banatskog! Srpskog zilota, kakav i sam donekle jesam – tek u građanskome smislu.

Sem sveštenstva, čudi me ovde aktivno prisustvo i nekih profesora sa Filozofskog fakulteta na kome zajedno s njima radim. Oni bi bar trebali znati da su ovakve vrste 'kongresa' sa nacionalno-političkim međama organizovane između 1932. i 1940. godine u fašističkoj Italiji i nacističkoj Nemačkoj i da su, radi učešća određenog broja nemačkih i italijanskih intelektualaca na njima bili veoma oštro kritikovani na sastanku PEN u Dubrovniku 1933. godine kao nedostojni intelektualnoga dela Evrope. Da li je taj intelektualni primitivizam iz prošlosti postao habitus ovoga skupa u "ime srpskoga naroda" koga ovde u BiH niko ništa ne pita, a govori u ime njega kao što je, recimo, slučaj s R. Karadžićem, koji stalno tvrdi da govori u njegovo ime što nije istina i to je pokazao nedavni referendum na kome je više od 5 odsto srpskog biračkog tela glasalo za jedinstvenu i nezavisnu BiH, za njeno građansko lice.

I pored svih pretnji i šikaniranja čemu su bili podložni Srbi iz BiH nekoliko dana pred izbore i o čemu su me usmeno ili telefonski obavestavali, najviše iz dva regiona: bosanskoga i bosanskokrajinskog, manje iz Hercegovine. Njihov plač, vapaj, strah od represije od strane aktivista SDS BiH, nukaju me u ovome trenutku da ovde javno zahtevam: ostavite Srbe iz BiH svi vi koji želite Veliku Srbiju na ovim prostorima, koji želite nekakvu 'Srpsku državu BiH'. Odlazite odavde! Vi ovde nemate šta da tražite, tim više što od neukoga srpskog naroda pravite budalu, pravite genocidan i etnocidan narod, suprotstavljate ga njegovim komšijama, rođacima. Jer ovdašnji srpski narod, a tu mislim na njegov razumni deo ne na nacionalističke provokatore, ludake i krvi žedne kliničke slučajeve, željan je prvenstveno hleba koga ste mu vi oteli i stavili na svoje bankovne račune kao nekakvi 'stranački prvoborci'. Stidite se toga! Ja, titularni osnivač SDS BiH, odlično znam ko je osnovao ovu stranku i koji su intelektualci bili uz nju od samoga početka. Od tih ljudi ni jedan ne sedi u ovoj sali. Zato mi se gadi i samo moje prisustvo ovde, ali došao sam da vam, između ostaloga, to javno kažem, da to kažem i ovim jadnim predstavnicima Srpske pravoslavne crkve BiH što svojim prisustvom legalizuju pljačku, politička ubistva, terorizam i sve drugo, što je u suprotnosti sa pravoslavljem vizantijskoga i svetosavskog tipa... (Borba, 1. april 1992)

◊ **General-potpukovnik Andrija Biorčević**, komandant Novosadskog korpusa prilikom susreta sa prethodnicom UNPROFOR-a u Dalju, 16. mart: "Sve srpske zemlje i srpski narod mora da bude u jednoj državi. A vi ako to ne

budete omogućili diplomatski, mi ćemo ratom omogućiti to. I biće krvi do kolena..." (Vreme, 30. mart 1992)

◊ **Dobrosav Bjelečić**, vd generalnog direktora RTV Srbije: "Nezadovoljan sam što pojedinci kleveću kuću u kojoj zarađuju hleb, a neće iz nje da odu. Gospodo, idite za svojim ubeđenjem, to je pošteno. Ne sanjarite, oslobodite se iluzije da ćete izvršiti prevrat u Televiziji (...) Šta hoće ti ljudi? Prvo primaju platu, imaju stimulatívni deo, sve elemente društvenog standarda, uključujući i letovalište na Zlatiboru (...) Zadovoljan sam što je RTV Srbije zakoračila u svet i postala svetska televizija, oslobođena protektorata hrvatske televizije. Imamo svoj kanal u svet, koji koriste i Crna Gora, Makedonija i BiH. Zadovoljan sam što smo pomogli srpskom narodu u Hrvatskoj da ga ustaše ne ubijaju dva puta: jednom duhovno, drugi put fizički. Pokrili smo celu Hrvatsku u pogledu čujnosti i gledanosti RTV programa. Srećan sam što smo srpskom narodu u Hrvatskoj, posebno u Krajini, pomogli u stvaranju vlastitog radio i tv-programa". (Večernje Novosti, 30. mart 1992)

31. mart

◊ **Dobrica Ćosić**, akademik: "Mi Srbi, Muslimani i Hrvati uvažavanjem istorijskih iskustava i sadašnjeg stanja među nama, moramo se što pre pravednije razdeliti i razgraničiti da bismo uklonili razloge da se mrzimo i ubijamo i da sutra možemo sa što manje prepreka da se ujedinujemo u svemu što nam je obostrano razumno i korisno". (Borba, 31. mart 1992)

◊ **Željko Ražnatović Arkan**: "Ja sam ratnik, to moram da kažem, jer nemam šta da krijem. Dok god ne uništimo fašizam, dok ih ne porazimo do kolena, dok ih ne vidim da kleče po trgu u Zagrebu, nećemo imati mira. Oni će da se koprcaju i, u saradnji sa svojim gospodarima, fašističkom Nemačkom, da nam prave probleme. Prema tome, ja kao ratnik poručujem: čuvajte se srpske dobrovoljačke garde i srpskog naroda..." (Borba, 31. mart 1992)

◊ U Skoplju veliki miting Albanaca koji su zahtevali promenu republičkog ustava, odnosno priznanje Albancima statusa državotvornog naroda.

1. april

◊ U Skupštini Srbije Vojislav Šešelj izjavio da građane hrvatske nacionalnosti treba po "principu retorizije spakovati u kamione i poslati u Zagreb".

2. april

◊ Dobrovoljci Željka Ražnatovića Arkana u potpunosti stavili Bijeljinu pod kontrolu, uz brojne muslimanske žrtve i proterivanje muslimanskog stanovništva.

3. april

◊ **Mirko Kulić**, SPS, narodni poslanik: "U ovoj situaciji kad Hrvati sprovode genocid nad Srbima objektivno se nameće pitanje da li mi treba tako da reagujemo prema Hrvatima... Nisam za iste mere jer bi to podrazumevalo da i mi koljemo, ubijamo Hrvate u Srbiji, ali bi se moglo po principu dobrovoljnosti izvršiti razmena, preseljenje stanovništva." (*Borba*, 3. april 1992)

◊ Oružani sukobi širom BiH.

4. april

◊ Prva sarajevska žrtva na mostu Vrbanja.

◊ **Dobrovoljac Srpske radikalne stranke**, čuvar vinarije u "oslobođenom" Vukovaru: "Sve je dozvoljeno što nije zabranjeno, a ništa nije zabranjeno... Pijem dok ne zaboli glava". (RTS I, 4. april 1992)

◊ **Brana Crnčević**, pesnik: "Slobodana Miloševića smatram ozbiljnim državljanom i smatram da on državničke poslove u ovakvoj Srbiji kakva je obavlja izvanredno. On je na vreme razumeo da regionalizacija Evrope i oduzimanje volje i moći državama komunističke povenijencije spada u pokušaj kupovine rascepanih država, i zbog toga njegov slogan svi Srbi u istoj državi i predstavlja izazov za one kojima taj slogan ne odgovara, ili u inostranstvu ili ovde". (*NIN*, 4. april 1992)

◊ **Života Panić**, general pukovnik JNA: JNA se iz Bosne ne sme povući po modelu povlačenja iz Makedonije, bez obzira na priznanje. Po njegovoj oceni "bliži smo ratu nego miru" istakavši da je "nepobitna činjenica da je u toj republici na delu hrvatsko-muslimanska zavera i koalicija".

◊ **Voja Kuprešanin**, predsednik Skupštine SAO Bosanske Krajine: Ne možemo da se pomirimo sa odlukom EZ. Srpski narod na ovim prostorima ima svoj Ustav, svoju republiku, a svakog časa može da ima i svoju vojsku.

◊ **Milorad Bojović**, predsednik Vlade SAO Hercegovine: Svako rešenje koje je nametnuto nije trajno i ako vodi sukobima do istrebljenja EZ je pristala na kaos. Mi ćemo se boriti do poslednjeg Srbina i nećemo pristati na nametnuta rešenja ma od koga ona dolazila. (*Borba*, 8. april 1992)

6. april

◊ Savet ministara EZ priznao nezavisnost BiH.

◊ Na sednici krnjeg predsedništva SFRJ ocenjeno da je stanje u BiH direktna posledica politike razbijanja Jugoslavije i odluke EZ o međunarodnom priznavanju BiH, što je dovelo do međunacionalnih sukoba.

◊ **Enriko Josif**, kompozitor: "Ja sam zaljubljenik srpskog naroda i kada je u velikim vrlinama i manama, jer i njegove mane nestaće jer ima velike vrline. On je otvoren narod, to je kao hemija, kao kiseonik koji se vezuje sa svakim. Retko koji narod ima tu sposobnost u sebi, čudesnu, ona je iskonska, suštinska, moram da kažem da je ono što je istinski suštinsko, da je božansko". (*Otvoreni studio TV Beograd*, 6. april 1992.)

◊ **Rajko Petrov Nogo**, pesnik: "Zid na našoj kući sada je provaljen. Krov prikišjava. Dinamit u temelje stavljaju razbraća. Ni rod ni pomozbog zaposjeo nam je okućnice. Pojeden je meki dio Srbije. Pod maskom dobroćudnog gosta, našom kućom upravlja cinični stranac. Neki Srbi nas javno uvjeravaju da ćemo biti spaseni ako nam se ne posreći da nas 'čim prije' okupiraju. Rak je počeo da nas razjeda prije 70 godina. Ovo sada je metastaza, jer se, eto, Srbi množe dijeljenjem - od jednoga tri-četiri naroda nastadoše, i skoro svi su nam danas zakleti neprijatelji. Tako se naša krvava istorija uglavnom događa u krugu porodice". (*Politika*, 6. april 1992)

◊ **Gojko Đogo**, pjesnik: "Srbi ne smeju, ni po koju cenu, odustati od vekovnog cilja: da žive u jednoj državi. Taj ideal nema cenu. Mi se moramo ponašati kao i drugi ozbiljni istorijski narodi u sličnim prilikama. Kao Englezi i Nemci, kad je njihov nacionalni interes u pitanju. To što oni misle da jedno pravo važi za njih, a drugo za nas, primer je političkog licemerja. Ko u jednoj ruci drži povelju o ljudskim pravima, a u drugoj bombu, smrdi mu iz usta. Mi se sa takvom gospodom ne smemo ljubiti. Srpski narod mora povratiti svoje samoljublje i samopozudanje. I mora se braniti. Makar ostao sam na svetu ili protiv celog sveta. A vi, dragi zemljaci, dobro znate, ako budete morali ustati na noge, da nećete ustati ni ostati sami. Ma kakvi ih trovali otrovi, Srbi neće izgubiti dušu. I neće zakasnuti, ako budu morali da dođu". (*Politika ekspres*, 6. april 1992)

7. april

◊ Skupština srpskog naroda BiH proglasila nezavisnost Srpske republike BiH.

◊ SAD priznale nezavisnost BiH, Slovenije i Hrvatske.

◊ Hrvatska priznala nezavisnost BiH.

8. april

◊ Osnovana Srpska novinska agencija (SRNA) u BiH

9. april

◊ U Zvornik ušla Arkanova Srpska dobrovoljačka garda

◊ **Dragan Rogojević**, član Glavnog odbora SPO iz Loznice: "Dame i gospodo, rekao bih nešto u vezi tačke 1 2 dnevnog reda. Radi se o situaciji u opštini Zvornik. Nekad jedno od najbogatijih mesta u BiH, gde je pre ovog rata živelo 70 odsto muslimanskog življa, bilo je izloženo napadima vojske JNA, Šešeljeve, Arkanove i ostalih vojski. Epilog je stravičan. Izmasakrirano je i pobijeno, sada ćete se zgranuti, između 4500 -7000 Muslimana! Ljudi su bacani u jame, buldožerima zakopavani, poružene su džamije, preživelo muslimansko stanovništvo je opljačkano i proterano!" (*Srpska reč*, 10. maj 1993)

10. april

◊ Alija Izetbegović zatražio od Slobodana Miloševića da "naredi povlačenje paravojskih jedinica iz BiH". Ministarstvo za informacije Srbije odgovorilo da na tlu Republike Srbije ne postoje paravojsne formacije.

◊ KOS podmetnuo bombu u centru Zagreba. Uništen Muzej Srpske pravoslavne crkve i rezidencija mitropolita zagrebačko-ljubljanskog.

11 – 12 april

◊ **Murat Šabanović** pretio da će minirati branu hidroelektrane Višegrad kao odgovor na srpske napade na taj grad.

◊ **Mitropolit Amfilohije Radović** o Makedoniji: "Ne treba izgubiti iz vida, recimo, da je Makedonija i u balkanskim ratovima i u Prvom svetskom ratu dobila svoju slobodu na kostima srpskih ratnika. Kad kažem srpskih, onda mislim da ih je bilo i iz Crne Gore, a naročito iz Srbije. Makedonija je posijana kostima srpskim, a da ne idemo dublje u tokove koji idu u hramove, u pamćenje istorijsko i da se ne dotičemo toga da tamo postoji lavovski dio naroda koji i pored sveg pranja mozga i dalje osjeća da pripada srpskom stablu. Nije reč samo o Skopskoj Crnoj Gori, već ti tokovi idu do Ohrida... Stoga pitanje Makedonije neće moći biti olako riješeno". (*Duga*, 12-25, april 1992).

15. april

◊ **Radovan Karadžić**: "Mi Dobrinju možemo uzeti za dva dana. Ne želimo da bude pucanja. Naše snage sada stežu обруч oko Dobrinje. Mi hoćemo da ih isteramo putem pritiska, putem našeg prisustva, mi smo svuda okolo. Doduše nad svim našim grupama nemamo jedinstvenu komandu, ali radimo zajednički. Idemo na to da se oni povuku. To ćemo raditi i ubuduće.

Nema puta, ni kopnenog ni vazdušnog kojim bi oni mogli da dovlače oružje. Mi kontrolišemo sve puteve oko Sarajeva i mi Sarajevo možemo uzeti za 5-6 sati borbe. Mi možemo Sarajevo osloboditi za čas, ali idemo drugom taktikom, taktikom stezanja обруча oko Sarajeva da prisilimo paravojsne formacije, i 'zelene beretke' i ostale na raspuštanje". (*Borba*, 15. april, 1992)

◊ Predsedništvo Srpske Republike BiH proglasilo neposrednu ratnu opasnost i osnovalo Teritorijalnu odbranu srpskog naroda.

19. april

◊ U Novom Pazaru, u organizaciji Udruženja književnika Sandžaka i kulturnog društva "Preporod", održan je skup muslimanskih intelektualca iz Srbije i Crne Gore. Usvojena je Rezolucija koja zahteva dolazak mirovnih snaga UN u Sandžak.

20. april

◊ **Amfilohije Radović**, mitropolit: Kičmena moždina tih Ujedinjenih zemalja već se zna i ona se - i pored svih tegoba - ponovo oblikuje, a to je Srbija i Crna Gora. zatim tu spada istočna Hercegovina, jedan dobar dio Bosanske Krajine, Srpska Krajina... Konture tih srpskih zemalja već su se nazrele tako jasno u svim ovim zbivanjima i samo je velika nesreća što na vapaj i krik Srpske Krajine nije uslišeno u pravom trenutku... (*Duga*, 20. april 1992.)

27. april

◊ Delegati Saveznog veća Skupštine SFRJ usvojili Ustav Savezne Republike Jugoslavije, koja je sastavljena od dve federalne jedinice: Srbije i Crne Gore. Ustav počiva na načelu ravnopravnosti dve federalne jedinice. Pokrajine se ne pominju.

2-3 maj

◊ Zbog pogoršane situacije u BiH Alija Izetbegović prekinuo Mirovnu konferenciju o BiH u Lisabonu. Na povratku u Sarajevo Alija Izetbegović uhapšen na aerodromu i zadržan u kasarni Lukavica. Uz posredovanje predstavnika UNPROFOR i predstavnika EZ, Izetbegović je dao garancije komandantu Druge vojne oblasti, generalu Milutinu Kukanjcu za bezbedno izvlačenje JNA iz zgrade Komande.

3. maj

◊ **Enriko Josif**, na promociji knjige "Genocid sa blagoslovom Vatikana": "Čovečanstvo je dovedeno pred ambis katastrofe, ali će se ona

završiti ipak svetskom harmonijom u kojoj je posebno mesto namenjeno srpskom narodu. U tom budućem božanskom carstvu i svetu nevinom, srpski narod igra sudbonosnu ulogu." (*Politika*, 3. maj 1992)

4. maj

◊ Predsedništvo krnje SFRJ je donelo Odluku o povlačenju JNA iz BiH, odnosno građana SRJ do 19. maja. U tom trenutku u JNA 85 odsto postojećeg sastava jedinica JNA u BiH činili su vojnici srpske nacionalnosti.

5. maj

◊ **Atanasije Jevtić** na parastosu u u manastiru Vavedenje: Srbi pod ovakvom političkom i vojnom komandom čine zločine. Posle borbe, koliko znamo, u Zvorniku je pobijeno oko 400 Muslimana, a čuje se da je i u Foči bilo toga. Nije srpski običaj da se posle borbe ubija, pljačka, a čini se da nećemo izaći iz ovog rata čista obraza, pa makar je to trebalo i po cenu naših većih žrtava. (*Borba*, 5. maj 1992)

8. maj

◊ **Antonije Isaković**, pisac i akademik: "U suštini, iza prve, druge, pa i ove treće Jugoslavije, koja će, nadam se, da postoji, stoje velike sile. Kada su velike sile odlučile da im je potrebna Jugoslavija, onda su 1918, tu Jugoslaviju i stvorile. Zatim su se 1945. opet saglasile da Jugoslavija postoji i obnovile su je. Sad im nije bilo u interesu da Jugoslavija i dalje postoji, i zato se dogodilo ovo što se dogodilo. U tome, naravno, najveći ceh plaća srpski narod, jer nije uspeo u dovoljnoj meri da se odvoji od jugoslovenske ideje i komuniizma da izađe iz tih muka Jugoslavije.

(...) Mislim da smo uspeli, bolje nego ikad, da postavimo geografiju srpskih zemalja. Vidite, čak ni u Srbiji, u Šumadiji, u Kragujevcu, nije se, takoreći, znalo u dovoljnoj meri za Srbe u krajinama. Sada su te srpske zemlje definisane, sada se za Srbe u Slavoniji, Srbe u Bosni i Srbe u Kninu zna, sada to zna ceo svet, znaju i Ujedinjene nacije. Pogledajmo ovu novu Jugoslaviju. Nju sada grde, grde novi Ustav, kažu da je sve to napravljeno na brzinu. Opozicija je, međutim, Socijalističku partiju uvek kritikovala da zakašnjava, a sada, kada je nešto brzo uradila, kritikuje je što je to uradila na brzinu.

(...) Ako već ja ocenjujem Slobodana Miloševića, sigurno je da on u sebi nosi više Karađorđevog principa, ali mislim da ima i princip Milošev. O tome sam nešto i pisao, pokazaću vam to i konkretnim primerom. Milošević je napisao ono pismo Milanu Babiću. Nije bio za to da dođu plavi šlemovi, bio je protiv. Ali onog trenutka kada su odvojene sve teritorije Krajine i kada je pao

Vukovar, bio je za plave šlemove i dao je pristanak. Jedno vreme je govorio da svi Srbi budu u jednoj državi, međutim, kad je video da to nije moguće, trudio se da stvori onu geografiju o kojoj sam maločas govorio.

(...) Mislim da je to ime (Srbija i Crna Gora kao SRJ) dobro zbog perspektive. Ako neko bude hteo da uđe ili da se vrati u tu državu, onda mu je mnogo lakše da uđe u Jugoslaviju nego u Srbiju. Mislim da nova Jugoslavija mora posebnu pažnju da posveti Muslimanima i da sa njima razvija odnose, bez obzira na ovu situaciju sa Alijom Izetbegovićem. Ipak nam je to blizak svet, to je u suštini mek i blag svet.

(...) Ali nismo mi krenuli u rat protiv Hrvatske, kako kažu Hrvati i neki delovi naše opozicije, rat je počeo na Plitvicama i u Borovu Selu. Oni su nasilno ušli u Borovo Selo, na Plitvice i u Pakrac. To je prljavi rat, kako kaže opozicija, ali svaki rat je prljav. Ako, međutim, branim svoje selo, onda to nije prljavo". (*NIN*, 8. maj, 1992)

◊ Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba oružanih snaga Jugoslavije i vršioca dužnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu, podeno ostavku. Na njegovo mesto je postavljen general-pukovnik Života Panić.

11. maj

◊ **Klara Mandić**, sekretar Društva srpsko-jevrejskog prijateljstva: "Vi ste zaista jedan od retkih naroda u svetu - taj broj se može nabrojati prstima samo jedne ruke, možda i manje od toga - koji ne zna da mrzi. Tu osobinu vam je, srećom po vaše neprijatelje, Bog oduzeo. Vi ne mrzite ni one koji su vam zla učinili (...) Dakle, ta toplina, ta neverovatna i u svetu već davno nestala gostoljubivost, dobrodušnost, to su osobine koje ne znamo kod drugih naroda. Vi ste stvarno jedan narod kome čovek mora da se divi zbog svih osobina koje ste sačuvali u ovom zlom i ružnom svetu. (...) Kad govorim o utiscima koje imam kao pripadnik drugog naroda, mogu vam reći da meni nije težak Tuđman. On, takav kakav je, vodi neku svoju nacionalnu politiku. A kakvu politiku vode Vesna Pešić, i Nebojša Popov, i Vuk Drašković, i Zagorka Golubović, i razni vojvođanski autonomaši, i reformisti, i ujdijevci - čije se gazde nalaze u Zagrebu - i takzvani nezavisni intelektualci, kad im nije jasno da je srpski narod napadnut od Evropske zajednice i njene demokratije. Ja to kažem - razbojničke demokratije Evropske zajednice! Eto, takvi Srbi su meni teški, a ne Tuđman!" (*Osmica*, 11. maj 1992)

12. maj

◊ U Banjaluci iza zatvorenih vrata zasedala Skupština Srpske Republike BiH. Izabrano Predsedništvo SR BiH: za predsednika Predsed-

ništva izabran je Radovan Karadžić, a za potpredsednika Biljana Plavšić i Nikola Koljević. Doneta je i odluka o formiranju Srpske vojske, za čijeg komandanta je imenovana general Ratko Mladić.

14. maj

◊ Lideri Srpske Republike BiH na pres konferenciji u Beogradu izjavili da se rat odvija u područjima gde će se povlačiti granice budućih država tri konstitutivna naroda BiH.

16. maj

◊ JNA minirala bihački vojni aerodrom pod Plješevicom, jedan od najskupljih vojnih aerodroma u svetu (9 milijardi dolara) da ne bi pao u ruke suprotne strane.

◊ **Warren Cimmerman**, ambasador SAD, napustio Beograd.

17. maj

◊ **Vojislav Šešelj**, predizborna kampanja u Čačku: "Trenutno se vodi rat za srpsku BiH, i u njemu srpski narod pobeđuje. Oslobodio je sve srpske teritorije i ostalo je još da se očiste džepovi uz Drinu, srpski deo Sarajeva i osigura koridor prema Krajinama. Istovremeno, dolazak plavih šlemova u Krajinu pokazaće se kao dobar korak. Oni se mogu povući u samo dva slučaja: ako Hrvatska tamo izazove novi rat i naterala nas da oslobodimo sve što je naše, ili ako se srpski narod u Krajinama, na plebiscitu pod međunarodnom kontrolom izjasni za pripajanje Jugoslaviji." (*Borba*, 17. maj 1992)

◊ **Hoze Marija Mendiluce**, član Evropskog parlamenta i bivši predstavnik UNHCR u bivšoj Jugoslaviji:

"Nekoliko dana beogradski su mediji pisali o 'muslimanskoj zaveri' u Zvorniku da se poubijaju Srbi u gradu. Vlasti iz Zvornika su me zamolile da dođem i Srbima dam sve garancije kako im se ništa neće dogoditi, kao i da im objasnim da je sve to manevar radikala da poubijaju Muslimane. Govorili su da ne žele da Srbi napuste Zvornik jer su znali da će im se - ako se to dogodi - ponoviti ono što se dogodilo u Bjeljini i drugim gradovima duž Drine... I ja sam, već, znao za takvu matricu ponašanja. Mnoge srpske izbeglice s kojima sam razgovarao su mi rekli da su ih radikalni i paravojni elementi koji su došli iz Srbije naterali da napuste svoje domove, kako bi imali 'čistu situaciju' u gradu ili selu. Hteli su da ostanu samo Muslimani, kako bi mogli da upotrebe sva raspoloživa oružja da bi spravili grad ili selo sa zemljom i isterali nesrpsko stanovništvo.

Kada sam stigao u Zvornik, bilo je prekasno. Na drugoj strani Drine već je bilo na hiljade Srba iz Zvornika, evakuisanih da bi se 'sprečio masakr', koji je na sva zvona najavila beogradska štampa. Nastavio sam za Beograd, gde sam sa predsednikom Miloševićem razgovarao o slobodi kretanja naših konvoja.

Dva dana kasnije, vraćao sam se u Sarajevo. Dok sam se vraćao, javili su mi da nikome nije dopušteno da prođe kroz Zvornik. Niko me, međutim, nije zaustavio i ja sam ušao u grad. Bilo je dosta vojske, tenkova i pucnjave. Valjda su bili toliko zauzete pucanjem i ubijanjem, da me nisu videli. Prošao sam kroz deo grada. Video sam mnogo leševa: žena, dece, staraca... Bilo je nekog otpora od tzv. zelenih beretki, koje su bile na drugoj strani Zvornika i pokušavale da zaštite povlačenje civila iz grada, u okolna brda. Kada su videli da Srbi napuštaju, Muslimani su pokušali da se organizuju za odbranu, jer su znali šta će se dogoditi. Nisu imali dovoljno oružja, nisu bili organizovani, a ono što sam video bili su mladi ljudi koji su pokušavali da zaštite civile koji su bežali pred napadom paravojnih formacija. Bilo je mnogo leševa unaokolo i video sam kako ubijaju neke starije ljude koji nisu uspeli da pobegnu... Sve je već bilo razoreno, radnje su bile ispražnjene i razrušene, a bilo je i nekoliko kamiona koji su skupljali leševe.

U jednom trenutku sam video snažnu minobacačku vatru na okolna brda, gde su – kako sam kasnije utvrdio – bežali stanovnici Zvornika. Vatra je dolazila s druge strane Drine, sa srpske teritorije, gde su bile artiljerijske pozicije JNA.

Onda su me zaustavili i dva sata sam čekao da dođe komandant, ne znam kako se zove, možda bih ga prepoznao ako bih video njegovu fotografiju. Nije hteo da me pusti, tvrdeći da će me Muslimani ubiti. Nije ništa objašnjavao, a ni ja nisam nista pitao. Mislio sam da će me, možda, ubiti, jer sam previše video. Mogli su to vrlo lako da učine i da optuže Muslimane. Ja sam pravio 'šou' pretvarajući se da radio-vezom razgovaram sa Beogradom i Sarajevom, mada nisam mogao da uspostavim vezu ni sa kime, valjda zbog okolnih brda. Ali, bilo mi je važno da oni poveruju kako se u Beogradu i Sarajevu zna da sam u Zvorniku, i u rukama srpskih snaga. Insistirao sam da dolazim iz Beograda, gde sam razgovarao sa Miloševićem, i da idem na Pale, da se sretnem sa Karadžićem. Posle dvočasovnog natezanja, dozvolili su mi da pođem.

Posle nekih 500 metara našao sam se među Muslimanima, naoružanim civilima. rekli su mi da je nekoliko hiljada ljudi sklonjeno u malu dolinu s druge strane planine, da su pod minobacackom vatrom i da među njima ima mnogo ranjenih. Otišao sam da ih vidim. Zatekao sam oko 5.000 prestravljenih civila, mnogo ranjenih, deca ubijena u naručju majki... Bili su apsolutno prestravljeni. Mogao sam da čujem kako granate padaju sve bliže i bliže... Uspeo sam da uspostavim vezu sa Sarajevom i da zatražim nekoliko kamiona prve pomoći u

hrani i pokrivačima. Od kolega sam, takođe, tražio da stupe u vezu sa Karadžićem ili nekim s Pala, i da im kažu kako su ti ljudi stavljeni pod zastitu Visokog komesara. Uz podršku ljudi iz Tuzle, uspeli smo da ih evakuišemo. Bila je to prva veća grupa izbeglica koja je došla u Tuzlu." (*Borba*, 29-30. oktobar 1994)

19. maj

◇ **Ratko Mladić**: "Čim je usledila odluka da se od 19. maja 1992, JNA povuče sa prostora BiH, mi smo se sastali na najvišem vojno-političkom nivou i doneli odluku da se formira srpska vojska i Glavni štab. Ona je formirana na skupštinskom zasedanju u Banjaluci 11. i 12. maja. Ja sam otisao u Banjaluku i tamo sam se sreo sa predsednikom Radovanom Karadžićem i poslanicima. Oni su mi saopštili da je doneta odluka da preuzmem dužnost komandanta." (*NIN*, januar 1994)

◇ **Vojislav Šešelj** u predizbornoj kampanji u Dečanima: ... SRS neće odustati od svog osnovnog programskog cilja da u sastav sadašnje srpske države pripoji i srpsku BiH, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Slavoniju i Baranju i Srpsku kninsku krajinu." (*Borba*, 19. maj 1992)

21. maj

◇ Senat SAD doneo zakon kojim se SRJ uskraćuje pomoć SAD radi "sprečavanja i kažnjavanja agresije protiv novih nezavisnih država nekadašnje SFRJ i radi unapređenja ljudskih prava u novokonstituisanoj Saveznoj Republici Jugoslaviji".

23. maj

◇ **General-pukovnik Marko Negovanović**, ministar vojni u Vladi Srbije: "Bez obzira na sve, mi koji hoćemo da živimo u Jugoslaviji, dobićemo sve ono što smo spremni sabljom da dobijemo i odbranimo. To mora svakome biti jasno. Tamo gde stane naš vojnik i to održi, to može i politički da se brani." (*Duga*, 23. maj - 6. jun 1992)

◇ **Dobrica Ćosić**: "Uvideti i imenovati preimućstva civilizacijske zaostalosti, a ona postoje, osobito u sferi ekonomije i urbanizacije. Naša dosadašnja razvojna politika nije ih uvažavala. Optimalno iskoristiti preimućstva zaostalosti. Ona su naš početni intelektualni kapital." "Teze za novu politiku", u *Srpsko pitanje*, Politika, 1992

◇ "Ne težiti etnički čistoj Srbiji, ali osloboditi one koji se sa Srbima ne osećaju slobodnim i koji Srbima ograničavaju i zagađuju slobode na njihovoj zemlji". "Promene", *Dnevnik*, Novi Sad, 1992, str. 176.

24. maj

◇ Na Kosovu održani "prvi slobodni, višestranački parlamentarni i predsednički izbori". Vlasti u Srbiji su ih proglasile nelegalnim. Za predsednika Republike Kosovo je izabran Ibrahim Rugova, kandidat Demokratskog saveza Kosova.

26. maj

◇ Na sastanku KEBS u Helsinkiju SAD tražile da se Jugoslavija isključi iz članstva KEBS.

27. maj

◇ U ulici Vase Miskina bačena granata na ljude dok su čekali u redu za hleb. Tom prilikom 14 je ubijeno a 144 ranjeno.

◇ Komitet stalnih predstavnika EZ je zbog toga odlučio da "u svetlu najnovijih teških događaja u BiH" uvede trgovinski embargo protiv Srbije i Crne Gore. Osim toga, Komitet je odlučio da od Saveta bezbednosti UN zahteva uvođenje totalnog embarga protiv Srbije i Crne Gore, koji bi uključivao i isporuke nafte, kao i zamrzavanje njihovih sredstava u svetskim bankama.

28. maj

◇ **Vojislav Šešelj** u predizbornoj kampanji u Beogradu: "U BiH je ostalo još samo da se obezbedi koridor između Bosanske Krajine i Semberije i da se oslobodi srpski deo Sarajeva, dok je sve ostalo u našim rukama". "Jedva čekamo da se otvori južni front, pa da se kosovsko pitanje definitivno reši". (*Borba*, 28. maj 1992)

◇ Sveti arhijerejski Sabor Srpske pravoslavne crkve izdao je *Memorandum* (14. do 27. maja) u kome je, između ostalog, istaknuto: "Srpska pravoslavna crkva se otvoreno ograđuje i distancira od ove i ovakve vlasti i njenih nosilaca, kao i njihovog bez naroda donetog Ustava i pripremanih izbora. Srpska crkva ponovo poziva na stvaranje vlade narodnog poverenja, nacionalnog jedinstva i svenarodnog spasa. Podsećamo sve na vlasti, posebno u Srbiji, da ničija stolica nije važnija od sudbine i slobode celog naroda i da niko nema monopol nad narodom i budućnošću naše dece. Srpska crkva se *Memorandumom*, kao dokumentom o stradanju srpskog naroda i svemu što je do toga dovelo, obraća narodu i međunarodnoj javnosti i posebno skreće pažnju Evropskoj zajednici da se srpski narod ne sme poistevećivati sa režimom koji vlada u Srbiji".

29. maj

◊ U Sarajevu proglašena opšta mobilizacija.

30. maj

◊ Savet bezbednosti usvojio Rezoluciju 757 o Jugoslaviji kojom se uvode sankcije Srbiji i Crnoj Gori: potpuna ekonomska blokada i prekid svih naučnih, kulturnih i sportskih veza. Diplomatska predstavništva u Beogradu su spuštена na niži nivo.

14. juni

◊ **Milorad Ekmečić**, istoričar i akademik: "Sadašnji rat u Bosni praktično je počeo 1804. godine, kada su Srbi ustali i počeli da se oslobađaju od turske okupacije. Taj ustanak definitivno je uticao i na promene u Bosni. Odluka o priznavanju samostalnosti Bosne i Hercegovine bila bi nemoguća da je neko u SAD i EZ znao istoriju tog područja i nacionalni sastav Republike. Odlukom o priznavanju Bosne, bačen je u blato princip o konsenzusu tri naroda, koji je praktično održavao postojanje Bosne, u toj republici je ukinuta demokratija i uvedena autokratija. Sadašnja situacija u Bosni je samo još jedan dokaz da ona svojom složenošću već dva veka predstavlja pravu glavobolju Evrope". (*Politika*, 14. jun 1992)

4. avgust

◊ **Dobrica Ćosić**: "Srpska pravoslavna crkva u duhovnoj obnovi srpskog naroda svojom sabornošću i unošenjem u narodnu svest osnovnog dubinskog, svetosavskog identiteta, obznanila se kao snažan tvorački činilac. Međutim, pojavu Pravoslavne crkve na političkoj sceni Srbije i Crne Gore ne smatram samo duhovnom pojavom. Ta politička aktivnost Crkve, tačnije rečeno, izvesnih njenih jerarha i sveštenika, nije uvek i jedino izraz brige za sudbinu naroda kome hristoljubljem i molitvama treba da služi. Politička aktivnost Crkve ponekad poprima ideološki i stranački karakter. Time Crkva postaje i raskolni činilac srpskog naroda, svejedno što ona teži nacionalnom i duhovnom, što je to jedinstveno, odnosno, sabornost - njena božanska suština i smisao.

(...) Prednosti nove savezne države nad Titovom Jugoslavijom su, verujem, tako očigledne da mi je banalno da ih nabrajam. Srbija i Crna Gora su – istorijom i sudbinom, prirodom i grobljima, duhom i putevima, hlebom i knjigom, Vukom i Njegošem - toliko jedinstvena ljudska zajednica da ih nikakve državne granice, politokratije i njihove ustanove i belezi ne mogu otuđiti i razdvojiti.

(...) Vekovna težnja Srba da žive u jednoj državi, težnja nošena oslobodilačkim ustancima, ratovima, narodnom revolucijom današnjim otporom velikohrvatskoj genocidnoj agresiji aneksiji, otporom i muslimanskom fanatičnom ratoborstvu za islamsku hegemoniju i islamsku državu Bosnu i Hercegovinu, dakle, ta egzistencijalna, oslobodilačka i demokratska težnja srpskog naroda za svojim ujedinjenjem, danas ne treba da se izražava u apsolutnoj etnocentričkoj i etnokratskoj formuli. Ali, cilj ujedinjenja nacionalno kompaktnih celina dijasporičnog srpskog naroda, korišćenjem prava na samoopredeljenje, prava koje su iskoristili Hrvati, Slovenci, Makedonci i Muslimani, dakle, ujedinjenje isključivo političkim nenasilnim putem, ostaće trajni životni cilj Srba, sve dok pamte hrvatski i muslimanski genocid, dok im države u kojoj su protiv svoje volje ostali prisilnim, ultimativnim raspadom Jugoslavije i administrativno-komunističkim granicama, dok te nove države ugrožavaju i poništavaju nacionalni identitet i intergritet, osnovna ljudska prava Srba, dakle, sve dok te države svojim nacionalnim ideologijama nastoje da budu 'etnički čiste' biće u svakom pogledu legitimna težnja srpskog naroda da živi u jednoj državnoj zajednici". (*Večernje novosti*, 4. avgust, 1992)

21. avgust

◊ **General Andrija Biorčević**, komandant korpusa Vojske Jugoslavije: "Ono što mi osvojimo to je naše. Osvajamo samo ono što je naše. Ko hoće sa nama, u redu, ko neće, metak u leđa"! (*NIN*, 21. avgust 1992)

2. septembar

◊ **Dobrića Ćosić**: "Najgore što je EZ, od samog početka sukoba, stala na stranu jednih, a ne drugih. U tome se Evropa ponela jako loše, sprovodeći jednu partizansku i katastrofičnu politiku. Praktično je Evropa ta koja nas je gurnula u rat.

(...) Postulat hrvatskog nacionalizma, počev od sredine XIX veka, jeste vera. Hrvat, pre nego što je nacionalista, on je katolik: katoličanstvo u Hrvatskoj ima funkciju ustavnog principa. Otuda i duboko neprijateljstvo Hrvata prema Srbima, krivima zbog dvostrukog greha - pravoslavlja ili ateizma, kada su komunisti! Nasuprot tome, osnovni princip kod Srba, kao i u svim drugim modernim državama, jeste jedinstvo jezika, dakle - nacije, civilizacijsko i državljansko. Tako velike karakterne razlike nisu mogle a da ne generišu praktično nepremostiv antagonizam. (Italijanski nedeljnik *Espresso*, 2. septembar 1992)

12. septembar

◊ **Potpukovnik Veselin Šljivančanin:** "Na Vukovaru je trebalo slomiti JNA, baciti je na koljena, dokazati da je nesposobna. Da tada Vukovar nije zauzet ili oslobođen, armija bi doživela krah... Rušili smo ga i neka". (*Duga*, 12-26. septembar 1992)

◊ **Dr Đorđe Očić,** ministar u Vladi tzv. SAO Krajine: "Da je Vukovar brzo pao, a mogao je, moralo se ići dalje, ali to ne bi bilo u skladu sa sporazumom Milošević-Tuđman". (*Duga*, 12-26. septembar 1992)

◊ **Momčilo Selić,** književnik-dobrovoljac "Nema nama ničeg dok ne oteramo sve kuda im je mesto, zatvorimo granice kao nekada Enver Hodžina Albanija, napravimo unitarnu, Pravu Srbiju, pa neka ciči kako ko hoće." (*Duga*, 12-26. septembar 1992)

2. oktobar

◊ **Dobrica Ćosić:** "Savezna Republika Jugoslavija ima nacionalnu, političku i moralnu dužnost da brine o sudbini dva i po miliona Srba koji žive izvan naše države, kao što je sada slučaj. To je čisto politička zabrinutost i mi ćemo borbu za njihova prava voditi čisto političkim i mirnim sredstvima.

(...) Ja predlažem da se sami Srbi iz Hrvatske uključe u rešavanje svojih nacionalnih prava u Hrvatskoj u okviru Vensovog plana, što znači da Srbi u krajinama treba da se za svoja prava bore i direktno pregovaraju sa hrvatskim vlastima uz učešće međunarodne zajednice. Jedino, najljudskije i najdemokratskije rešenje bi bilo da se Srbima prizna pravo na samoopredeljenje, kao što je to pravo dato Hrvatima, Slovencima, Muslimanima i Makedoncima". (*BBC*, 12. oktobar 1992, Oven Benet-Džouns)

10. oktobar

◊ **Arsenije Jovanović, reditelj:** (...) "Nad opštim raspadanjem popustile su sve moralne spona, sve barijere razuma i racionalnosti. Ruši se, potpuno, čitav jedan sistem, opšti moralni raspad. Mislim da je to jedan opšti amok. Ako bismo se popeli na neku visinu, bukvalno, geografsku videli bismo, čini mi se jedan oboleli, zaraženi deo planete, onako kako se vidi bolest na koži, lišaj na kamenu ili drvetu... To bi trebalo da izučava medicina, nauka, antropologija, onako kako se izučavaju neobične kataklizmične pojave u prirodi.

(...) Ali to što ja vidim spolja, to što mi dopire do očiju, doživljavam kao biblijske, apokaliptične prizore rasula i pometenosti. To je opšta slika, beznađe i ravnodušnost. Kao da je stigla nekakva božja kazna. Srpski narod je već pogubno dugo bez pravog prethodnika, bez vođe, bez otpornijih opredeljenja. Zna za gospodara i tlačitelje, manje za pastire i izbavitelje. Učitelja pravog

odavno nema. U ime programa za njegovo spasenje i boljitak, svašta i koješta mu se može uturiti. Sramota je ko mu sve i šta mu se sve, bez sile i bez veće prinude, nametnulo da njime vlada, da u njegovo ime govori i radi.

(...) Srpski narod je bez omeđene orijentacije, bez ozbiljnih duhovnih načela, bez snažnog i realnog istorijskog usmerenja. Narod s ozbiljnim unutrašnjim boljkama, nekako u sebi ukopanom nesrećom, unezveren, u paničnom komešanju. Davno je pogubio, ili su mu oduzete, sve njegove svetinje, pa su mu onda, preko noći, kada su mu sva živa, religiozna i druga, najtemeljnija osećanja – već odavno utrnila, opet tutnuli u ruke te stare i nove svitnje, pa se on sad... s tim svojim savremenim kumirima i svecima tetura, luta, bez žive svesti i prave vere. I to više iz panične zbunjenosti nego bilo čega drugog! Prevaren narod. Zaslepljen i oslepljen narod. Kad se bude probudio iz košmara biće za mnogo što šta kasno.

Uzročnici i uzorci, oni koji bi se mogli imenovati, i krivci, oni na koje se još uvek može pokazati prstom – sve će to za čas ispariti. Tako će, svi uzorci i sve posledice, svi računi za svu sramotu i za sve krivice – biti podneseni tog istoj jadnoj masi srpskog naroda. Ostaće groblja za pomen večni.

(...) Srpska elita bi se svakako morala osetiti krivom. Neophodno za početak sporazumevanja i razumevanja nesreće... Većina srpskih intelektualaca, od onih koji su se upetljali u politiku, bila je daleko ispod vrednosti sopstvenih dela. Mislim na stvaraoce vredne pomena samo. Njima, kao da je politika bila oblik zabave, čaršijska zanimacija. U kakav se to krvavi cirkus ta zanimacija pred našim očima pretvorila svedoče i učesnici. Ima začuđujućih primera neshvatljivog slepila čak i među najznačajnijim srpskim autorima. Pa kako onda kriviti narod? Elita je, prvo, dugo traćila vreme s mrtvom zverkom, plivala opušteno u nekakvim mitološkim nebulozama, svašta fantazirala, prenebregavala, ignorisala mišljenje sveta – kao da sama živi na planeti. Utrkivala se u pravljenju lokalnih viceva na račun tog sveta i čvrsto verovala da se globus sa svim svojim civilizacijama urotio protiv srpskog naroda. Tako je sebi obezbedila alibi za apsolutno sve što se i njoj i tom neukom srpskom narodu može dogoditi. Ta, srpska elita, već deceniju i više, koliko ja to iz prikrajka, svog možda i eskapističkog skrovišta pratim, uvek je optuživala čitav svet, očekivala da će planeta, pre ili kasnije, morati da razume nekakav tragičan srpski problem. Takva se naivnost graniči s glupošću.

(...) Ovih dana sam sreo jednog dragog prijatelja, Hrvata koji mi je sa iskrenim užasom, sa očiglednim poštenjem u očima i rečima, rekao 'Pa, ja sam Mihiza slušao dvadeset godina. Ja sam sve to vreme mislio da se on zeza'. Možda se Mihiz, čak, zezao. Ja to ne znam... I sam sam tu 'Rovinjsku akademiju' dugo shvatio kao oblik prepodnevne kafanska zabave. Za mene su to bili

ljudi koji su za sat ili dva izbegli dosadu sopstvenih kuća, siti sopstvenih ili tuđih žena, usamljenosti ili nečeg trećeg. Šta god da je, Mihiz je svakako igrao ulogu neumornog, genijalnog zabavljača svih društvenih slojeva. Napominjem da drugi, oni daleko delotvorniji, opasniji, dakle, od otvorenog Mihiza, nisu bili uvaženi 'akademci', i posetioci 'Batane' oni su radili ispod 'Batanine' tezge, ma gde da su se nalazili. Svejedno, šta god da je i kako je to govorio – tolika i takva okrenutost jednonacionalnoj mikromitologiji, takva opsesija jednom te istom svirkom, bar što se mene tiče, ne zadovoljava potrebe ni dobre zabave. I inače, ta jednonacionalna mikromitologija, koja se kao bolest svuda rasprostirala, bez ozbiljnih i pravih veza s mitologijom sveta, tragična je greška srpskog intelektualnog kruga.

(...) Oprostačenost srpskog naroda dobila je nepojmljive razmere. To oprostačenje grada, ulica, institucija, ljudskih odnosa... dobijalo je takve dimenzije da se to više, jednostavno, ne može podnositi. Ja ne optužujem tu sredinu. Ja je žalim i smatram to teškom socijalnom bolešću. To je postala sredina koja više ne ume da bude ni ljubazna, ni nasmejana, masa u takvom apokaliptičnom vrenju da tu više nema dijaloga. Mene više ne čudi da nema pozicije, ni opozicije, ni vođa, ni antivođa... Da, prosto, nema ničega. Jedna opšta bespomoćnost i jalovost. Kakvo je to prokletstvo koje ne da da se sakupi dobar i neiskvareni deo tog naroda u jednu zanesenu orijentaciju ka dobru?

(...) Za mene je 'Kolubarska bitka', što i osvajanje novog mora. Zatim, izazivao me je čitav zbir tabu tema. Pre svega, Ćosić - disident. Zatim, trenutak nacionalne istorije, a da to pod milim bogom nije imalo bilo kakve veze s NOB-om. Bila je to žestoka tabu tema... Nije mi ni u snu moglo pasti na pamet da bi taj moj posao mogao nekog povrediti, sem dežurnih ideologa i ponekog strastvenog zaljubljenika u teatar avangarde... Jer, 'Kolubarska bitka' naravno, nije ni sa avangardom imala veze. A kasnije, kada mi je ponuđeno da uradim jednu drugu, sličnu stvar bio sam potpuno nezainteresovan. More je bilo osvojeno. Ali, nažalost, postoji ipak nešto što bistru priču, poprilično muti: otkrio sam, veoma kasno, da je u tom mom moru, i oko toga mora, svuda, već uveliko bilo mnoštvo zlih duhova. Ali ja tu više ništa ne mogu.

(...) Dobricu Ćosića... Za mene je on oduvek bio kao neko ko pripada sasvim drugom svetu. Svetu koji vlada, koji je izvan mog životnog prostora slobodnog od svake ideologije i poslušničke pripadnosti.

(...) Ćosić je uvek bio na osvetljenim i prometnim mestima, uvek na vidljivom horizontu srpskog naroda... On bi trebalo da bude miran, ugledan akademik, pisac takav kakav jeste, a da neko drugi vodi srpski narod...

(...) Ćosić gazi prema dubokoj starosti, Njegov život je bogat. Pravio je veliki luk od tog svog romantičnog, partizanskog života, preko lagodne

faze... Nagrađivan, mažen... Bio je u pobjedničkoj eliti gde su i te kako umeli da se međusobno časte... Pa onda disident. Za ovo danas pre bih rekao da je tragičan ishod srpske istorije nego što bi trebalo da se tumači kao Ćosićeva lična drama...

(...) Odnos inteligencije prema Slobodanu Miloševiću... To mi je apsolutno tajanstveno. Očigledno je reč o provincijalizmu u provincijalizmu. O inferiornosti. O usađenom strahu od vlasti... Ne mogu da kažem da su to nečasni ljudi izloženi korupciji, ali ja se sećam, kad je 'grupa beogradskih intelektualaca' pozvana na razgovor kod Miloševića, da se među njima sa velikim uzbuđenjem govorilo o tom razgovoru. I da su, kasnije, često govorili ko je sve kod njega bio. Eto, to uzbuđenje bio je za mene vrlo rđav znak. On bi trebalo da bude uzbuđen, a ne oni.

(...) Video sam da su mnogi od tih ljudi potpuno slepo i primitivno spremni da prihvate i rat kao oblik rešavanja problema. I žrtve. Govorili su, naravno, o novim srpskim žrtvama. Kao da su to krompiri. Kada sam jednom rekao da je za srpski narod bolje, ako mu tako nešto bude priprećeno, da bude čak i taj famozni rob, da prividno prihvati i poniženje nego da se laća bilo kakvog oružja, ni kamena, ni pračke – oni su smatrali da sam ja lud, nepatriotičan. Pa šta je uradio taj njihov patriotizam? Sve je sujeta u kojoj je više primitivizma nego patriotizma". (*Borba*, 10-11. oktobar 1992)

◊ **Dr Milan Bulajić:** "Ujedinjenjem Nemačke i razbijanjem Sovjetskog Saveza, i saradnjom Nemačke i Francuske, ponovo je došlo do razbijanja jugoslovenske države. Ovo razbijanje vršeno je, a obavlja se i danas, njagrubljim kršenjem osnovnih principa međunarodnog prava, pre svega prava naroda na samoopredeljenje..." (*Politika*, 10. oktobar 1992)

16. oktobar

◊ **Milorad Ekmečić,** istoričar i akademik: "Danas, kada se govori o samoopredeljenju naroda i pravu na otcepljenje, danas to nije ona celina koja je postojala 1918. godine. Promenilo se shvatanje šta je zapravo samoopredeljenje naroda i kome se ono može dati. Rekao bih da se promenilo zbog toga što se promenila kultura u Evropi koja je nosilac političke ideologije danas. Godine 1918, to je bila sekularna francuska kultura koja je uvek smatrala da je jezik osnova nacije i da je nacija – jezik. Danas je nosilac političke ideologije Evrope nemačka kultura koja je odveć opterećena religioznim faktorom. Možda grešim kada kažem da je to nemačka kultura. To je pre poimanje vladajuće partije u Nemačkoj koja je, ipak, katolička klerikalna partija. Po ideologiji katoličkih partija, ideal okupljanja je preko regionalizacije Evrope. Tu se i status nacije poima drugačije, kao i osnove po kojima se daje

narodima pravo na samoopredeljenje. Danas to više nije jedna zajednica porekla i jezika, kao što su to smatrali 1918. godine misleći da su Jugosloveni jedan narod podeljenj u tri plemena, danas je to nešto što se ispoljava kao balkanska religiozna regija. Koliko će to biti čvrsta osnova za budućnost, to ćemo tek videti. Ja u to ne verujem.

(...) Rat u Bosni je klasičan primer verskog rata u Evropi. I rat u Hrvatskoj je bio verski. Svi odnosi Srba i Hrvata su, na kraju, religiozni odnosi jer je činjenica da su i Srbi i Hrvati konstituisali kao nacije po jednoj verskoj granici". (*Intervju*, 16. oktobar 1992)

27. oktobar

◊ **Dobrica Ćosić:** "Nesreća Bosne i Hercegovine je u tome što je muslimanska strana na čelu sa Izetbegovićem usled svoje ideologije internacionalizovala verski karakter ovog rata. Smatram da najveću opasnost za balkanski prostor i za jugoistog Evrope predstavlja panislamska internacionalizacija rata u Bosni. Tome teži Izetbegović. To može biti poražavajuće za jugoistok Evrope, jer Muslimani ne žive samo u Bosni i Hercegovini. Oni takođe žive na području Crne Gore, u Albaniji, Trakiji i Makedoniji. Dakle, postoji realna opasnost da će se ovaj rat proširiti na sva ova područja. I to je najveća opasnost. Ako se rat ubrzo ne zaustavi političkim dogovorom sva tri naroda u Bosni i Hercegovini, smatram da nam predstoji tragedija bez kraja.

(...) Evropa je napravila poražavajuću grešku što je podstakla secesiju i dozvolila da ona postane legitimna. Otcepljenje Slovenije i Hrvatske sprovedeno je na neadekvatan način, jer granice između Srbije i Hrvatske nisu etničke granice, to su administrativne granice iz komunističkog doba.

(...) U Saveznoj Republici Jugoslaviji živi pola miliona izbeglica, od toga 230.000 dece. Srbiji ima čak hrvatskih kao i oko 40.000 muslimanskih izbeglica. **Tuđman i ja smo se dogovorili da je razumno i humano da države pomognu u organizovanom preseljavanju i razmeni stanovništva. Ljudi više ne mogu da se vrate svojim domovima. Možda ćemo morati da stvorimo naročite institucije i agencije koje će regulisati razmenu imovine, stanova, kuća. Moramo rešiti sukob između višenacionalnih i multikonfesionalnih zajednica**". (*Sddeutsche Zeitung*, 27. oktobar 1992, Jozef Riedmiller)

13. novembar

◊ **Željko Ražnatić Arkan:** "Mi smo imali veoma velikog uspeha u ovom ratu. Dok se JNA, na primer, nije pokazala u ovom ratu jer je mnogo koristila alkohol.

(...) Mi smo odbranili naš narod na prostorima Slavonije, Baranje i zapadnog Srema. Oslobodili smo koliko smo mogli ta naša srpska sela.. Vodili smo odbrambeni rat. Digla se, kao što znate, velika prašina oko Bijeljine. Međutim, da mi nismo tada reagovali na vreme i da nismo zauzeli Bijeljinu, ona bi sada bila muslimanska i granica bi bila ponovo na Drini. Isto tako, reagovali smo na vreme i što se tice samog Zvornika.

(...) Mi smo tamo bili pozvani ne samo od srpskog življa nego i od muslimanskog. Tamo su došli albanski ekstremisti koji su bili u Hrvatskoj i pozvani su u Bosnu da izazovu sukob i da naprave granicu na Drini i da odvoje taj deo od Jugoslavije. Srpski živalj bi sad bio odsečen. Kad smo mi ušli u Bijeljinu, grad je bio u njihovim rukama. Sve su držali snajperskom vatrom. Mi smo ušli, i normalno, počelo je čišćenje. Borbe su trajale oko dva dana. **Mi smo čistili deo po deo. Moram reći da je vrlo teško bilo čistiti snajperiste, ali smo ih eliminisali sve.** Tu narodna armija nije htela da se meša, ili je bila preplašena. Bila je u kasarnama. Kad je sve završilo, oni su hteli da reaguju i da izbace tenkove na ulicu, ali ja to nisam dozvolio. Tu smo prvi put ušli u konflikt sa JNA. Ja sam sa mojim privatnim oklopnim jedinicama opkolio kasarnu i nisam dao da izađu tenkovi na ulice grada. Oni su hteli da poberu lovorike i da ispadnu da su oni smirili ekstremiste." (O optužbi da je počeo rat u Bosni)

(...) Granice su ove koje smo odredili vojno i te granice moraju da ostanu..

(...) Oni (Muslimani) mogu da dobiju tamo negde, ako im da Iran ili Irak neku slobodnu državu. Pa nek tamo sprovode džihad i svoju državu. Oni u Evropi nemaju šta da traže. Oni su Srbi mučenici, ali oni ne shvataju da su Srbi. To su Srbi koji su se poturčili i primili islamsku veru." (*Intervju*, 13. novembra 1992)

21. novembar

◊ **Matija Bećković,** pesnik i akademik: "Verovalo se da je Zapad čuvar istine koju će kad- tad reći. Ispostavilo se ne samo što nije brinuo o našim istinama nego da se potrudio da ozakoni sve što je komunizam izmislio. A izmislio je čitave istorije, države i nacije. Ono što je komunizam uveo bezakonjem počeli su da verifikuju demokratskim sredstvima. Ono što se dogodilo u Jajcu potvrđeno je u Briselu. Što je odlučeno u pećinama ozakonjuje se u evropskim parlamentima. Možda i ne može drugačije. Ali tu je naša tragedija i ironija istorije". (*Duga*, 21. novembar 1992)

23. novembar

◊ **Milorad Ekmečić:** "Mislim da je rat u BiH izbio zato što je nad njom izvršeno nasilje i što je proglašena nezavisnost bez konsultovanja jednog dela njenog stanovništva, pri čemu je povređeno međunarodno pravo. Taj rat, stoga, ima legitimnu osnovu. To je ustvari srpska narodna revolucija, jer, kad jedan narod ne može preko ustava i zakona da zaštiti svoje interese, njegova pobuna protiv nametnutih tuđih rešenja je legitimna. Srpski narod i u BiH i u Hrvatskoj svojom pobunom imao je cilj da se, koliko god je moguće, spasava jugoslovenska zajednica u kojoj je trebalo da Srbi imaju ista, podjednako važeća prava kao što su ih imali i drugi.

(...) To, bez sumnje, neće izazvati nikakav međunarodni poremećaj, ni poremećaj u jugoslovenskoj politici. Ta namera je potvrda ciljeva srpskog naroda da živi u jednoj zajedničkoj državi. Ne mislim da u ovom trenutku ona može da ima i nekih praktičnih rezultata, jer je za takvo ujedinjenje potrebno da istu deklaraciju izglasa i parlament jugoslovenske savezne republike... Smatram da je neizbežno, ne samo priznati srpskom narodu pravo na samoopredeljenje, a to znači i njegovo pravo da se ujedini sa srpskim narodom u Srbiji i Crnoj Gori u jednoj zajedničkoj državi, nego da je to nešto što svet neće moći da izbegne u budućnosti. Mislim da bi najbolje bilo da u ovome prvi korak bude slanje određenih delegacija parlamenata Srpske Republike i Srpske Republike Krajina u savezni parlament. One tu ne bi imale pravo odlučivanja, ali bi mogle da stavljaju određene primedbe i da diskutuju u slučajevima kad se raspravlja o njihovoj sudbini. Ujedinjenje srpskog naroda u jednu celinu, čvrsto sam uveren, jeste neizbežnost i toliko realna perspektiva da od nje niko neće moći pobeći, bez obzira što ne znamo kakva će to celina biti u teritorijalnom pogledu.

(...) Kao istoričar, ostajem, takođe, pri uverenju da je neminovno da se obnavlja i neka forma jugoslovenskog jedinstva. Jugoslavija 1918, ipak, nije stvorena slučajno. Jednog dana, srpski narod će se ujediniti i biti kičma novog povezivanja jugoslovenskih oblasti, kako se jugoslovenska država, kakva je u prošlosti postojala, nikada više neće ponoviti.

(...) Ono što je danas karakteristično u zemljama Istočne Evrope, jeste da, manje-više, svuda postoji neka ideja da se obnovi demokratija po španskom modelu, a to znači da religija, to jest, crkva i u većini slučajeva zaboravljena monarhija vrši ulogu duhovnog i političkog preobražaja.(23.novembar 1992.)

◊ **David Owen:** (...) "od iskusnog terenskog radnika UNHCR-a čuli smo kako je došao do borbene linije između Banja Luke i Travnika i sa brdašca gledao kako se, na rastojanju od milje ili nešto više, na drumu

zaustavljaju autobusi iz Prijedora; posmatrao je kako gomile mladih i staraca isteruju i primoravaju da preko ničije zemlje od mesta gde su čekala UNHCR vozila. Dok su hodali, natovareni torbama sa ono malo imovine što su uspeli da prikupe, Srbi su počeli da gađaju iz ručnog oružja preko njihovih glava, te se nekolicina, ranjenih i usmrćenih, srušila. Kada su izašli iz domašaja započela je paljba granatama, a on je gledao kako se batrgaju i beže dok oko njih padaju granate. Neki su bili pogođeni. Osećao se nemoćnim da išta učini, ali je stajao kao ukopan pred grozotom celog prizora, da bi odjednom shvatio da mu se niz lice slivaju suze. Dok je govorio, u sobi nije bilo oka koje nije zasuzilo; i vojnici i političari su ostali bez reči. Spetljano smo prešli na ostala pitanja, ali sumnjam da će ma ko od onih koji su ga čuli ikad zaboraviti". (David Owen, *Balkanska odiseja*, str. 81)

17. decembar

◊ **Slobodan Milošević,** predsednik Srbije, kaže Milanu Babiću (prema Babiću): "Kažu mi neki akademici da tebe treba ubiti".(*Duga*, 17-31. decembar 1992)

1993.

22. januar

◇ **Milorad Ekmečić**, historičar i akademik, povodom Ženevskih pregovora i odluke Skupštine Republike Srpske: "Postojanje Srpske Republike BiH *de facto* priznato, ali se mora izvršiti 'devatikanizacija' jugoslovenske krize, to jest moraju se osujetiti pokušaji Vatikana da na Drini napravi istočnu granicu katolicizma. Nije se još do sada dogodilo da rimski papa četiri puta poziva stranu intervenciju.

(...) glavni protivnik srpskog naroda u poslednjih 200 godina je centralna Evropa, odnosno nemački narod, pre svega, nemačke katoličke, partije i njima slične iz Austrije, Mađarske, Italije, Belgije.

(...) Nama se nameće jedno rešenje iz političke ideologije katoličke crkve (koje se primenjuje u nekim delovima Evrope – u kome pobeđuje samo jedna strana – i to ona koju podržava katolička crkva". (*Politika*, 22. januar 1993)

1. februar

◇ **Milorad Ekmečić**, historičar i akademik: "Nema nacionalnih i nenacionalnih Srba ovde, već svi mi, hteli to ili ne, vršimo jednu funkciju u izgradnji buduće demokratske države. Neki, pri tom, imaju u vidu demokratsku državu srpskog naroda u celini, ja spadam u njih. Mislim da Srbija nikada neće moći da bude demokratska država, ukoliko ne bude izgradila celinu. U njoj će uvek postojati iredentistički elementi, unutrašnje zavere, kao što je bila *Crna ruka* koje nisu demokratske institucije i uvek će biti tajnih parapolitičkih i paramilitarnih organizacija u političkim partijama, koje će sliku prave demokratije i njene ciljeve onemogućavati. Ja sam, ipak, uveren da većina smatra da nije ni humano ostaviti tako velike nacionalne

komplekse, kao što je nekoliko miliona Srba u bivšoj BiH i Hrvatskoj, na cedilu i prepustiti da ih pojedju na bojnem pilju.

(...) Srpski nacionalni interes se, pre svega, mora indentifikovati. Da li, zaista, postoje ljudi u Srbiji koji ne žele ujedinjenje Srba iz Bosne i Hrvatske u jednu srpsku državu? Mislim da ih je toliko malo da o njima ne treba govoriti. Uveren sam da sve političke partije žele da se ostvari ujedinjenje svih Srba u jednu demokratsku državu. To što ima ljudi koji misle da je to u ovom trenutku nerealno, ne znači da to nije i njihov cilj. Trebalo bi, po mom mišljenju, stvoriti jednu zajedničku svesrpsku instituciju, ali da ona bude zbir zavađenih intelektualaca. Crkva to ne može da stvori. Učinila je plemenite napore, ali nije uspelo. Ni akademija nauka ne može da bude takva institucija. Po mom uverenju, to bi moglo biti jedan tolerantni savezni parlament.

(...) Ako bi se to shvatilo kao uticaj (Memoranduma) na stvaranje programa srpskog nacionalnog pokreta i za stvaranje demokratske države, mislim da je bio jako veliki. Ono što se danas dešava srpskom narodu, svakako nije rezultat Memoranduma, ali je njegova pojava najviše doprinela da srpski narod glasno progovori o svojim ciljevima. On je ukazao na nedemokratsku strukturu Jugoslavije i otvorio vrata demokratizovanju komunističkog sistema, čiji su procesi išli u suprotnom smeru, pa mu u tom pogledu pripada velika zasluga za demokratizovanje i Srbije i Jugoslavije". (*Politika ekspres*, 1. februar 1993)

◇ 3. mart

Biljana Plavšić: "JNA smatram najodgovornijom za izbijanje rata u BiH; JNA bez osećanja odgovornosti, bilo je to takvo rasulo, takva obezglavljenost, kao da im je neko dao drogu..."

(...) Mislim da je Sarajevo isuviše rano došlo u fokus svetskog interesovanja... A inače u jednom periodu verujem da bi Sarajevo palo za samo 2-3 dana. Sarajevo je gađano selektivno. Bombardovani su određeni ciljevi, objekti u gradu. Radi se o nekoliko objekata. Kako je došlo do širenja te linije gađanja, ja to zaista ne znam". (*TV novosti*, 3. mart 1993)

6. jun

◇ **Ratko Mladić**: "Nema drugog rešenja osim onog šta se faktički uradilo na terenu. Čak i tako su Srbi oštećeni. Nema šta mi da razmenjujemo teritorije. Nećemo da delimo ono što smo im ostavili tamo. Bitni su rezultati rata. Oni sad kažu: Nećemo priznati rezultate rata. Pa šta su onda ratovali. Hoćemo samo da raščistimo neke stvari iz istorije, da im kažemo: to ste nam dužni, ali vam opraštamo zbog toga i toga". (*NIN*, 25. jun 1993)

18. jun

◊ **Dobrica Ćosić**, intervju sa Adamom Mihnjikom za *Gazeta Wyborza*:

(...) Pad Rankovića je bio veliki moralni poraz naše generacije. U ime nekih ideoloških himera i dalje prećutujemo tu sramotu. Svi smo prihvatili laž u duhu stare komunističke formule: cilj opravdava sredstva. A cilj je bio – samoupravljanje, bratstvo, jedinstvo i drug Tito.

(...) Tri godine sam potrošio na stvaranje jugoslovenske opozicije. Pre svega u Beogradu i Ljubljani, jer je Zagreb bio demoralizovan i nepripremljen za bilo kakvu jugoslovensku opoziciju. Verovao sam da beogradski i ljubljanski intelektualci mogu inspirisati reforme jugoslovenskog društva... Ali, ništa od toga nije ispalo. Svi slovenački intelektualci su bili nacionalisti, a mnogi – šovinisti, prikriveni ili otvoreni.

(...) U razgovorima sam proveo doslovno stotine noći. Sve je bilo u redu dok se radilo o rušenju titoizma. Ali braniti Jugoslaviju – ne, mi idemo sopstvenim putem. Imamo sopstveni etnički identitet, ali smo mali narod. Ugrožen. Moramo se čuvati.

(...) Hvata me jeza. Imam utisak da su nacionalističke emocije žestoko raspaljena sve strane. Kako se može govoriti o Hrvatima da je to genocidan narod? Nema genocidnih naroda.

(...) Ali, postoje narodi koji su više ili manje obogaljeni nacionalističkom ideologijom. Tragediju hrvatskog naroda je njegov nacionalizam. Od toga deli samo jedan korak do šovinizma.

(...) Kroz celu istoriju Hrvatske, sve do Tuđmana, provlači se šovinistička linija – antisrpska, antipravoroslavna. Ona se ispoljava prilikom svake krize. Od antisrpskih demonstracija 1902, u toku oba svetska rata (u prvom je Stjepan Radić pozivao na sveti rat protiv Srba, u drugom su se pojavile ustaše), sve to raspada Jugoslaviju.

Srbi su počinili veliku grešku ne ceneći dovoljno ideju državnosti Hrvata. Mi smo Jugoslaviju tretirali kao svoju državu, a sebe kao narod u dijaspori, raspršen na njenoj teritoriji. Hrvati nikada nisu mogli prihvatiti tu državu kao svoju. A mi smo bili nepravedni, jer nismo razumeli njihovo stremljenje prema sopstvenoj državnosti.

(...) Srpski nacionalizam je vrlo jak. Ima objektivnu motivaciju: egzistencijalni strah za opstanak koji je izazvan destrukcijom Jugoslavije. Četvrtine naroda našlo se u drugim državama. Mnogi su izloženi etničkim progonomima. Traje rat u Bosni. Danas je najopasniji nacionalizam partije Šešelja.

(...) Milošević je ustao u odbranu jednakosti srpskog naroda sa društvenim zajednicama u drugim republikama Jugoslavije. Otuda njegov uspeh. Srbi su bili raspršeni, frustrirani autonomnim oblastima, sa osećanjem

niže vrednosti. Miloševića su dočekali kao izbavitelja. On ipak, intelektualno nije bio za to pripremljen. Počeo je nekako društveni preobražaj, ali ga nikada nije završio.

(...) Ta istina sigurno nije srpska agresija. Agresija u sopstvenoj kući? Radi se o zemlji Srba. Do 1961, oni su bili najbrojniji narod u Bosni. Ne zauzimaju oni niti muslimansku niti hrvatsku zemlju. Jednostavno održavaju svoju teritoriju.

(...) Srbi vode odbrambeni rat. Nisu imali nikakvog povoda da se bore protiv Muslimana i Hrvata". (Prenela *Duga*, 18. juni 1993)

27. Jul

◊ **Ratko Mladić**: "Od februara do 27. jula 1993. izveli smo niz operacija na istočnim prostorima republike Srpske, prevashodno u Podrinju, sve do Bjelasnice. Sve ove operacije su plod veoma duboke analize Glavnog štaba i prvog nivoa rukovođenja i komandovanja, gde je značajan doprinos dala i Vrhovna komanda, da se primeni znanje i nauka. ... Ove operacije rezultirale su uspešnim pohodom od Zvornika do planina Igmana i Bjelašnice, gde su potučene i potpuno poražene muslimanske snage. To je omogućilo da se Hercegovina teritorijalno poveže sa sarajevsko-romanijskim basenom i da se time realizuje jedan od naših stratezijskih ciljeva - povezivanje prostora Republike Srpske". (*NIN*, januar 1994)

6. avgust

◊ **Atanasije Jevtić**: "Ja ne pristajem na taj naziv 'bivša BiH'. Ako neko ne voli Bosnu zato što je Alija svojata, ja je volim. Bosna je stari srpski naziv, Bosna ponosna, a Hercegovina pogotovo. Prema tome, ostaćemo mi pri tome da je to BiH i da su srpske. Ne kažem da su samo srpske, ali su svakao srpske, matične zemlje srpske.

Mnogi će reći da smo mi dijaspora, i da je navodno samo središnja Srbija matica. To nije tačno. Ne borimo se mi samo za živalj na ovom prostoru nego i za mnogo više. Čovek nije samo goli život.

Mi u svakom slučaju moramo sići na Neretvu, makar do mučeničkih Klepaca i Prebilovaca, do srpskih hramova koji su porušeni, i na srpsko more. Jer je Dalmacija, samo padina BiH. I da BiH praktično silazi na more. Ne mogu se Hercegovci odreći mora". (*NIN*, 6. avgust 1993)

6. septembar

◊ Intervju Borislava Mihajlovića Mihiza, pisac:

Petar Lazić: "Pre dve godine u *NIN-u* ste izneli, *Predlog za razmišljanje u deset tačaka*. Između ostalog, tada ste predložili da se odmah obrazuje koaliciona i koncentraciona vlada... da Srbija odmah prizna de fakto samostalnu i suverenu Republiku Sloveniju, da izjavi da će priznati legitimitet nezavisne hrvatske države onoga trenutka kad Republika Hrvatska, srpskom narodu prizna identično pravo da slobodno odlučuje o svojoj sudbini; da se obaveže da će poštovati odluku muslimanskog, srpskog i hrvatskog stanovništva u BiH ako odluče da teritorije na kojima su u većini priključe Srbiji, odnosno Hrvatskoj... Na taj Vaš putokaz ono koji nas vode nisu obratili pažnju. Ako ne znate šta će se dogoditi sutra, znate li bar put kojim treba ići da nam se ne bi ponovilo sve ovo što nam se ispodešavalo u prethodne dve godine?

Mihiz: Dragi moj Petre, moram Vam odgovoriti kao i Dušanu Kovačeviću. Ne verujem više ni sebi. Gde tražiti putokaz? Odavno znam da istorija nije učiteljica života, već učiteljica smrti pa putokaz tražim kod pesnika i ne nalazim ga ni tamo.

'I danas kad dođe do poslednjeg boja,
Neozaren starog oreola sjajem,
Ja ću dati život otadžbino moja,
Znajući šta dajem i zašto ga dajem'.

Rakić je imao pravo da to kaže. Mi nemamo. Danas jedni Srbi neće da daju život, a drugi, istinski ili lažno, 'ozareni starog oreola sjajem' besomučno daju svoje i ukidaju tuđe živote, nesvesni da to čine u nedoba, u jednom himeričkom i nepotrebnom ratu. Čitam Dučićevu 'Ave Serbia':

'Mlekom svoje dojke nas si odnjihala,
U jadu i bolu da budemo prvi,
jer su dva blizanca što si na svet dala,
Mučenik i heroj, kap suze i krvi'.

Mi smo, nizašta, proizveli nekoliko stotina hiljada izbegličkih mučenika, svojih i tuđih, i nekoliko stotina 'heroja' – zlikovaca".

Petar Lazić: "A pomislite li na Šantića? 'Ostajte ovdje'".

Mihiz: - Kad pomislim na Šantića ja se sledim. 'Ostajte ovdje' pozivao je Mostarac komšije Muslimane kad su se selili u Tursku. Malo ljudi zna da se Muslimani posle onog rata počinju seliti za Tursku i Šantić peva njima a ne ekonomskim emigrantima. A danas, u Mostaru nema više Srba, baš kao što u Trebinju nema više Muslimana".

Petar Lazić: "Da li to važi i za neke Vaše intimne prijatelje?"

Mihiz: "Naravno. Kad spadnu s vlasti doći će kod Mihiza na rame, kao nekad dok su bili pisci. U narodnoj pesmi, znam, čekaju me isti romanijski

hajduci i isti 'Turci iz Kladuše' starac Vujadin i 'prokleto Lijevno' u 'u kom će ga biti i mučiti'. Ipak, prvi put ih primećujem kod poslednjih stihova najkraće naše epske pesme:

'Gledajući dolje niz drumove
kud prolaze Turci i trgovci'.

Znao je, znači, narodni pevač da srpska hajdučija vreba 'Turke izelice', ali, bogme, napada i pleni i mirne trgovce što sa esapom promiču niz drumove. Ali nigde nije zabeležio da jedni drugima ruše crkve i džamije, napastvuju žensku čeljad i izgone iz domova starce i nejač.

Ne znam da li i ovo da kažem... ali moram. 'Gorski vijenac' ne smem ni da otvorim. Šta ću sa podnaslovom 'istraga poturica' kuda da denem stih 'nek bude borba neprestana' i poruku, 'trijebimo gubu iz torina'".

Petar Lazić: "Ali, ima u našoj pesničkoj tradiciji i drugačijih glasova".

Mihiz: "Naravno. Kod Disa me, na primer, čeka iznenađenje. Šta li bi taj prozaični, lunatičarski pesnik 'sa očima iznad svakog zla' pevao o našem divljem vremenu koje očima televizije gleda sva moguća zla ovog sveta, kada je o mirnom, nama se danas čini čistom i staloženom vremenu sa početka veka, sudio ovako strogo".

Petar Lazić: "Šta je to po Vama današnji prosečan Srbin? Kojim biste ga rečima opisali?"

Mihiz: "Jedan moj prijatelj – po zanimanju cinik – ovako ga je opisao: Današnji prosečan Srbin je čudo neviđeno. Niko kao on ne može tako da spoji nespojivo. On, sa argumentima i ideologijom bivših četnika, podražava i glasa za vlast bivših boljševika. Lupiče vas samouvereno po ramenu: 'Ne brini, bre, burazeru, nama Srbima niko ne može ništa', a odmah zatim, ne trepnuvši, kukaće i plačipičkarati šta nam sve drugi rade. I kako su nas satrli i uništili. Još sinoć je bio vatreni jugoslovenski unitarista, od jutros je ratoborni srpski separatista, a već sutra čim prenoći, posraće vens-ovenovski mirotvorac. Veruje da je najveća muškarčina na svetu, švaler bez premca, srkoše za njim nezadovoljne od svojih šmokljana evropske cure i žene, sa po četvoro dece, a sam pravi jedno ili nijedno dete. Nizašta što mu se desilo nije on kriv, već za ovo danas krivi sve neke krupne međunarodne zavere, Vatikan i 'novi svetski poredak' koji nema pametnija posla, no da njega uništi, a za ono tuže Kominternu i Josipa Broza, u čiju je čast u mladosti, noseći štafetu, pretrčao desetosruku razdaljinu do Meseca i natrag.

Trošio je i ono što nije imao, da sa tristotinak zvanica, rođaka, kumova i prijatelja ispraća sina u vojsku, pevao srećan i pijan 'rado ide Srbin u vojnike' guslao 'rani sina i šalji na vojsku' a najbolja mu deca, najzdravija mlada pamet,

i budućnost države i naroda, besomučno beži u svet ili se krije kod tetaka i ujni da pozivar ne bi mogao da uruči poziv.

Hvali se kako je pripadnik najdržavotvornijeg naroda na Balkanu, kako je još u XIX veku, dok većina suseda nije imala nijednu, on stvorio čak dve samostalne države, a ne pita se kako se to desilo da danas on, tako državotvoran, jedini nema svoju državu, ili što je još gore, da je svetski rekorder u državama, da ih ima čak pet, ali nijednu pravovaljanu priznatu."

Petar Lazić: "I sve to kaže Vaš cinični prijatelj?"

Mihiz: "I još mnogo toga. Da je današnji Srbin 'miles gloriosus' pobjednički gubitnik sa nesposobnom i neodgovornom vlašću, sa jednom od najnaoružanijih evropskih armija, desetak hajdučkih paravojski i harambaša, uspeo da za dve godine naknadno izgubi dva balkanska i dva svetska rata. Da jedini na svetu prima platu u milionima, a gola je sirotinja i najlošije plaćeni radnik u Evropi. Da je paru nekada krio od lopova, od žene i od sebe samoga u 'čarapi i u slamarici', a stigao je da bude već dvaput opljačkani štediša, jednom od države, drugi put od svoje lakovernosti. Da je pokorni boljševički antiboljševik i odloženi demokrata; on će za opoziciju glasati kada ona dođe na vlast.

Svoj paradoks o Srbinu cinik završava podsmevkom: Današnji prosečni Srbin je, uz sve ovo, još i vernik-početnik. On ceo milenijum posle Ćirila i Metodija ponovo prima hrišćanstvo."

Petar Lazić: "Jedinstvo ludih i zbunjenih na istom poslu kod nas je ostvareno, ali nisam siguran da tom zbunjivanju samo vlast doprinosi, ili bar ono što se pod vlašću podrazumeva. Plašim se da ni uloga srpske inteligencije u toj raboti nije zanemarljiva."

Mihiz: "Svoj ne, ali doprinos sluđivanju prosečnog Srbina dali su i srpski intelektualci, a među njima i Borislav Mihajlović Mihiz. Liberalni Evropljani po obrazovanju i ubeđenju, a Balkanci prinuđeni da još uvek rešavaju 'istočno pitanje' naroda hiljadu godina kuvanih u istom karakazanskom ćadavom kotlu, a da im se čorbe nisu 'smiješale'. Hvalioci srpskih demokratskih tradicija, ne pitaju se kako to da je za sto trideset godina otkako se u Srbiji glasa, opozicija pobedila jedan jedini put. Golom načelnom frazom i sobnim glasovima konferencija za štampu suprotstavljaju se bezočnim demagozima plebejskog populizma. Svojim demokratskim ubeđenjima protivureče svojim izrazitim, često umišljenim elitizmon, a svoje pokrete za zajedničku akciju, neodgovorno kidaju i raskidaju liderskim razmašicama i ogovaračkim surevnjivostima. Podeljena im duša između naloga herojske trdicije, srpskoepske pogibeljomanije i zdravorazumskih civilizacijskih zahteva savremenog sveta, pa buridanski i magareći prosečnog Srbina

upućuju čas na jednu, čas na drugu stranu, i sa njim zajedno udaraju glavom o kavez u koji ih je zatvorio savremeni svet, nemoćni da se odupru, a nevoljni da se pokore."

Petar Lazić: "Hoće li nam i razrešenje priče biti kao kod Domanovića? Šta učiniti da ne bude?"

Mihiz: "Za poslednje tri godine ne rešivši ništa, potrošili smo tri rata, desetak izbora i referenduma, petnaestak republičkih i saveznih vlada i bar toliko donetih i promenjenih ustava, za pet fantomskih srpskih republika. Sve sami svetski rekorderi. Okrnjili smo ugled Crkve, Univerzititeta, Akademije, Francuske 7, i gotovo svih javnih ličnosti koje su nešto značile. Spiskali smo narodnu privredu, proćerdali državu, i standard njenog stanovništva, a srpski narod obesramili na rubu sveta. Vladajuće režimske garniture koje su dovele do tog katastrofalnog bilansa bez premca, a bogami i mnogi njihovi protivnici koji u tome nisu ni umeli da ih spreče, moraju da odu sa političke scene. Među njima, razume se, i onaj koji Vam govori". (*Borba*, 6. septembar 1993)

13. septembar

◊ **Biljana Plavšić:** "Ja bih najviše volela da istočnu Bosnu očistimo, nemojte da me neko uhvati za reč, pa da misli da govorim o etničkom čišćenju. Oni su nam jednu sasvim prirodnu pojavu podmetnuli pod taj naziv etničko čišćenje i okvalifikovali to kao ratni zločin. Sve i da zadržimo 70 odsto teritorije nema tu mira. Za nas nema mira. Ja njima, ovako da kažem, ne želim, ništa dobro. Ali da ja budem mirna, moramo im dati nešto, da imaju gde sebi da organizuju život, da ne bi mene cijelo vreme uznemiravali. Tako ja shvatam tih muslimanskih 30 odsto.

Silovanje je, nazalost, strategija ratovanja Muslimana i dela Hrvata prema Srbima. Za islam je to normalno jer toleriše poligamiju. Istorijski, kroz 500 godina turske okupacije, sasvim je normalno bilo pravo bega ili age na prvu bračnu noć sa ženom iz populacije raje. Takođe, islamska religija određuje da se nacija deteta određuje isključivo po ocu.

No, taj seksualni teror provodi se i na muškarcima i ima genocidne karakteristike. A svet, izgleda, uopšte neće da čuje istinu. Verujem da će se, makar, istorija baviti time..." (*Vreme*, 13. septembar 1993. prenosi iz *Sveta*)

25. septembar

◊ **Antonije Isaković,** pisac i akademik: "Moj politički koncept uključuje postojanje Ujedinjenih srpskih zemalja, ili Savez srpskih zemalja. Ja polazim od sledećeg iskustva: postojale su dve Jugoslavije i sada postoji ova treća. Da se razumemo, neću da rušim Jugoslaviju, ali mislim da je taj državni

oblik naneo veliku štetu srpskom narodu. Prema tome, mnogo su čistija posla da se zovemo Savez srpskih zemalja, ili – prosto Srbija.

(...) Termin Velika Srbija nije dobar. Uzgred budi rečeno, termin Velika Srbija mi nismo ni insirali, već je to učinila Austro-Ugarska.

(...) Ja, sanjam Ujedinjene srpske zemlje.

(...) Sve one zemlje koje smatraju da su srpske. To znači: Srpska Bosna, Srpska Krajina, Crna Gora – ako se ona smatra da je srpska zemlja. Eto, ja ne mogu sada da sam protiv ove Jugoslavije i zbog Crnogoraca. Ali, neću da pristanem ni da oni igraju jednako na tome da od nacije prave profesiju i uvek nešto muvaju. Ne može se imati rezervna nacija- i da to bude Srbija, u koju se može doći i u njoj postati narodni poslanik, predsednik vlade, književnik, dekan, rektor, prorektor i šta ja znam šta sve ne ... A da ja odem u Crnu Goru, ne bih mogao biti ni rektor, ni prorektor, niti bilo šta drugo. Da se razumemo, ja nemam ništa protiv njih, ja volim što su oni tu, ali nemojte da mi pričate o nekim ne znam kakvim posebnostima. Ja dozvoljavam te posebnosti onoliko koliko dozvoljavam Srbima u Srbiji, Srbima u Hrvatskoj da imaju posebnosti, Srbima u Vojvodini da imaju svoju posebnost, Srbima u Bosni...

(...) Ono što se sada dešava tamo (u Bosni) strašnije je od onog što se dešavalo za vreme minulog rata. Građanski rat je užasan, a još je užasniji kad su u njega umešane religije – a mi ovde imamo tri religije! Ja ne mislim da su naši Srbi tamo naivni i nevini: I oni su sigurno činili odmazde i masakre. Ali, koliko ja znam mentalitet mog naroda – kome pripadam, on nikad ne napada prvi. On biva napadnut, biva razapet... Sad ću vam pokazati jednu sliku i tvrdim vam da sličnu fotografiju kod nas ne možete da nađete, - a ona najbolje pokazuje dubinu tog zločina. Evo, vidite, to je ta fotografija : na njoj se vidi mlad bračni par sa bebom, i ruka koja bebi daje pištolj. Tekst ispod fotografije glasi: "Dragi kumiću! Poklanjam ti ovaj pištolj. Kad narasteš da budeš ustaša kao tvoj djed i otac i da ubijaš Srbe i srpske četnike za našu NDH.

(...) Srbi su Muslimanima ogledalo. Oni kad vide Srbe, kažu: 'Ja sam preverio'. Naime, Musliman zna da je njegov predak, koji je bio pravoslavan i bio Srbin, prešao u islam – znači, prevario je. Ali, Musliman neće to da zna i da se ne bi na to podsećao, on čini masakre i zverstva, ne bi li uništio Srbina u sebi. Odatle ide to klanje. Muslimani, ustvari, neće da se sećaju svog porekla. A ja mislim da je cela stvar u muslimanstvu u tome da se oni sete svog porekla. Onaj koji je to uradio, on je oslobođen. To je uradio Meša Selimović. On je znao da Selimovići potiču od Vujovića sa granice Crne Gore i Hercegovine, koji su prešli u islam. Znao je to Meša, a znao je i njegov otac. I, osećao se Srbinom muslimanske vere. A nije slučajno ni Vuk Karadžić rekao: 'Srbi Muhamedovog zakona, rimskog zakona...'

(...) Muslimani treba da čine jeste da se ne stide svog porekla, koje ne seže više od trista godina unazad. To nije tako duga istorija, sve može da se istraži. Međutim, oni neće da se sete svog srpskog porekla." (*Duga*, 25. septembar, 1993)

♦ **Prof. dr Mihajlo Ćurić:** "Ali i bez tih zlogukih glasova je jasno da je današnji položaj srpskog naroda veoma težak, da su Srbi danas pretvoreni u parija-narod, da su prikovani na stub srama kao nekada Jevreji, po čudovišnoj presudi novih gospodara Evrope koji su se prošle godine arogantno umešeli u događaje u našoj zemlji i prisvojili sebi pravo da odlučuju o našoj sudbini, mada Srbima nikada nisu cvetale ruže na jugoslovenskim prostorima, tako da njihov položaj nije bio bogzna koliko bolji ni znatno pre nego što su Ujedinjene nacije zavele prinudnu upravu nad njim. Ni u svojoj nekadašnjoj državi, prvoj i drugoj poratnoj Jugoslaviji, za čije je stvaranje i održavanje podneo najveće žrtve i zbog koje se odrekao i svog imena, srpski narod nije mogao da živi svojski. Iz neke urođene prostosrdačnosti, uvek se nekako povlačio i povijao pred drugima. Mučio se i patio kao svaki dobar domaćin koji je primio pod krov slučajne prolaznike, ne bi li samo udovoljio njihovim prohtevima. Nije važno koliko nas je stajalo to dugogodišnje velikodušno pružanje gostoprimstva našim prevrtljivim Latinima i poturicama, jer nema ni smisla ni potrebe da u ovom času pokazujemo svetlu naše žive rane.

Dve su osnovne stvari zbog kojih je srpski narod zapao u težak položaj, koje su ga iznutra potkopale i rastočile, koje su izvor svih njegovih današnjih nedaća i nevolja: 1) pitanje srpskog nacionalnog identiteta i integriteta, to jest pitanje državno-pravnog povezivanja svih delova naroda u jednu celinu, i 2) pitanje društvenog i političkog uređenja, to jest pitanje načina organizovanja zajedničkog života u zemlji u kojoj taj narod hoće da živi. Oko tih dveju stvari – što u našoj današnjoj političkoj teoriji i praksi podrazumeva mogućnost opredeljenja za Srbiju ili Jugoslaviju, odnosno mogućnost izbora između socijalizma i demokratije – Srbi su se opasno podelili i zavadili, čak do te mere zakrvili da izgleda kao da su ih nedajbože spopale neke nečiste sile. Svi današnji sporovi i sukobi između vlasti i opozicije su samo izvedeni oblici ili produženi kraci dubokog raskola u samom narodu oko ovih dveju osnovnih alternativa.

Umesto da se odmah okrene sebi i odlučno istakne zahtev za obnovom svoje nacionalne države, srpski narod je dopustio da ga zavedu i obmanu njegovi politički predstavnici i zastupnici. Olako im je poverovao kako je u njegovom najboljem interesu da istraje na ideji jugoslovenstva, makar samo u smislu čisto pragmatičnog vezivanja za njeno slovo, ako ne i za njen duh, jer će tako najpre moći da okupi i poveže sve svoje raštrkane delove

u jednoj državi. Nije ni slutio da će političari odustati od datog obećanja čim se međunarodna politička situacija promeni u korist njegovih neprijatelja. Privučen mogućnošću da na miran način dođe do cilja, i plašeći se da bi, inače, mogao biti optužen da hoće da prisvoji tuđe teritorije, srpski narod je sam sebi navukao omču oko vrata. Nije uspeo da se otrese starih zabluda i predrasuda, već se, štaviše, još dublje zapleo u njih. Po drugi put je propustio da blagovremeno proklamuje osnovna načela srpske nacionalne politike i odvažno krene da jednom uistinu ostvari svoj davnašnji, dugo odlagani naum. Umesto da bez ustručavanja pokrene pitanje svojih nacionalnih istorijskih granica, sledeći svoj najdublji životni interes, pustio je da ga zbunjuju i iscrpljuju beskonačnim pričama o tome kako mu je neophodno da najpre izgradi celovit nacionalni program.

Što je još gore, pristao je da ga na brzinu upregnu u neku nazovitreću jugoslovensku državu, čime je nepovratno navukao na sebe mržnju domaćih i podozrenje inostranih neprijatelja, koji su u tom nastojanju da se očuva kontinuitet jugoslovenske države videli samo pokušaj drske obmane međunarodne javnosti.

U opštem procesu demokratizacije, koji je nezadrživo uzeo maha posle sloma totalitarnog režima u Jugoslaviji, srpski narod nije dobro shvatio ni za koji oblik društvenog i političkog uređenja treba da se opredeli, pa nije uspeo da preuredi odnose u svojoj kući na način koji bi više odgovarao njegovim stvarnim potrebama i njegovoj bogatoj slobodarskoj tradiciji. Kao da je predosetio opasnost građanskog rata, pa nije hteo ništa da rizikuje, već se ukopao u poznatom i oveštalom. Poveo se za starom vlašću, koja je zakratko zadobila njegovo gotovo neograničeno poverenje time što je podržala očajnički pokret Srba sa Kosova i Metohije protiv šiptarskog zuluma, tako da je svojim pretežno pozitivnim izjašnjavanjem na prvim višestranačkim izborima posle tih za nacionalno otrežnjenje i osvešćenje čitavog naroda značajnih događaja, potvrdio i učvrstio autoritet te vlasti sa svim njenim nasleđenim i lako prepoznatljivim slabostima i nedostacima". (*Srpsko zvono*, Br.7, Knin, 1993)

31. oktobar – 3. novembar

◊ Na vanrednom zasedanju Sabora SPC u Ostrogu poručeno je (Miloševiću) da "ničija stolica nije važnija od sudbine i slobode celog naroda i da "niko nema monopol nad narodom i budućnošću naše zemlje". U saopštenju se dalje kaže da... "srpsko pitanje koje nije od juče, nije rešeno – niti može biti rešeno – onako kako su ga rešavali bezbožni komunisti, niti ovako kako ga, po komunističkim ('avnojevskim') granicama, želi rešiti Evropska

zajednica, ili po pritiskom moćnika OUN, Srbi u BiH, u Hrvatskoj, u Slavoniji i Dalmaciji, nisu tamo od juče...". Kaže se takođe da srpski narod ne može da se odrekne nijednog dela svoje teritorije, po kojoj su rasute njegove kosti, a političkim vođama se upućuje apel da nikada ne izgube iz vida celinu i jedinstvo srpskog naroda". (*Pravoslavlje*, br. 640, 1993)

12. novembar

◊ **Vojislav Šešelj**: "Svi dobrovoljci su bili pod komandom JNA ili lokalnih TO RS i RSK. Prećutkuje se podatak da su neki dobrovoljci SRS, uključeni u specijalne jedinice policije i vojske SRJ, prelazili Drinu i učestvovali u ratnim dejstvima u Bosni.

(...) Po Šešeljevim rečima, ratnim operacijama su komandovali Obrad Stevanović u Skelanima, Mihajl Kertes u istočnoj Slavoniji, Radovan Stojčić - Badža u Bršadinu". (*Borba*, 12. novembar 1993)

1994-2006.

1994.

Januar

◊ **Ratko Mladić:** "Da je došlo do spajanja srpskih snaga iz pravca Grbavice i Koševa Sarajevo ne bi bilo u muslimanskim rukama. I sam uži, urbani deo Sarajeva bio bi pod našom kontrolom.

Da smo zadržali naš deo Sarajeva u meri u kojoj smo to mogli, verovatno bi Aliji Izetbegoviću i njegovoj agresivnoj politici davno bili izbrojani dani. Nakon Trnova, imali smo veoma jake okršaje za selo OSMAČE. **To je bilo veliko muslimansko selo u koje nikad nije stupila srpska noga, dok ga nismo oslobodili.** U to selo general Milan Gvero i ja stigli smo helikopterom, kada je u njega već ušla naša vojska. Pošto ne mogu svuda da stignem ja često koristim helikopter.

Potom smo nastavili prema srpskom selu Brezani, koje su Muslimani spalili. Tu je i srpsko selo Turija. To je između Osmače i Srebrenice. Hteli smo da oslobodimo ta naša, srpska sela. Tamo ima jedan trigonometar 945 (brdo, vojnička trigonometrička tacka 945). Potom sam otišao u Zvornik. Na trigonometar sam krenuo sa predsednikom opštine Skelani, inače lekarom. Tu sam malo desantirao. To je bio prvi srpski desant. Prebacio sam tridesetak vojnika, jedan vod do položaja prema selu Brezani.

Srebrenicu nismo oslobodili jer se u to umešao Morion. Muslimani su tu bili gotovi. Srebrenica im je ostala kao onaj kavez u kojem je Morion odneo papagaja. Svet je, naročito svetski mediji, napravili su od Srebrenice nekakvu pozornicu. Stvorena je takva klima da smo mi morali postupiti onako kako smo postupili. Slučaj Srebrenice je napravljen da bi se prikrio rat, koji je tada bujao, između Muslimana i Hrvata.

Trebali smo jos tada Srebrenicu da oslobodimo. To je bilo veliko muslimansko i tursko uporište, od njihovog dolaska na ove prostore pa do ovog rata. To naselje podignuto je na srpskoj zemlji, pa ono, po pravilu nasleđa, njima ne pripada, iako su tamo bili većinsko stanovništvo. Oni su u ovom ratu prvi put poraženi na tom prostoru. Da nije bilo uplitanja međunarodne zajednice, platili bi cenu za sve ono što su do sada činili srpskom narodu. Kada je trebalo da oslobodimo Srebrenicu, Savet bezbednosti UN doneo je Rezoluciju o zaštićenim zonama, tako da nam nije odgovaralo da idemo dalje. Osim toga, poslali smo, i od činjenice da se tamo skrvalo mnogo muslimanskog stanovništva iz okolnih mesta - Zvornika, Višegrada, Vlasenice i okolnih sela... Inače, srebrenički Turci počinili su najveće zločine nad srpskim narodom i u gušenju Bune protiv dahija. Oni su tada i Mačvu zavili u crno.

Zbog muslimanskog ekstremizma, mi smo bili prinuđeni da jednom složenom i vojnički efikasnom operacijom zaustavimo to njihovo divljanje i da ih adekvatno kaznimo za ono sto su napravili i u prošlosti i u sadašnjosti.

Operacija 'Lukavac 93' zahvatila je međuprostor planine Jahorine, Igmana, Bjelasnice i Treskavice. To je prostor od Goražda do Ivan-sedla. Cilj ove operacije bio je spajanje Hercegovine sa ostalim prostorima Republike Srpske i teritorijalno povezivanje srpskog naroda od Kupe i Korane do Timoka.

Za nas Srbe zapadno od Drine, reka Drina nikad nije bila granica. Niti će biti. Drina je naša kičma. Ona protiče kroz centar srpskih teritorija. O njoj treba da pevamo bar onoliko koliko pevamo o Moravi... Za Muslimane Drina je bila nekakav simbol, preko koje su želeli da se povežu sa islamskim svetom, sve do Kineskog zida. Drina je za njih sinonim dominacije nad srpskim narodom, još iz vremena moćne turske imperije, kada su preko te reke odvođeni srpski dečaci od pet do sedam godina i pretvarani u janičare, da bi se posle usmeravali protiv sopstvenog naroda.

Mi ne želimo celo Sarajevo, već samo da ga podelimo. Drugo, išli smo na Igman i Bjelasnicu zato što su muslimani, uz pomoć UNPROFOR-a naročito generala Morijona, prokopali tunel ispod sarajevskog aerodroma, od Dobrinje do Sokolović-kolonije. Prokopali su ga ispod srpske zemlje, ispod aerodroma, koji smo ustupili za humanitarne svrhe. Ovim kanalom distribuirali su snage i sredstva, pojačavajući se čas u Sarajevu, čas iz Sarajeva". (*NIN*, januar 1994)

9. april

◇ **Dobrica Ćosić:** (...) Pomagao sam i, koliko sam mogao, zalagao da se srpski narod politički organizuje u Bosni. Da se mine podela na četnike i partizane. Bio sam ubeđen da raspadom Jugoslavije mora da se raspadne i Bosna (naznačio u pismu kongresu intelektualaca u Sarajevu – mart 1992). zalagao sam se za mirno i pravredno razgraničenje, čime bi se možda izbegao rat.

(...) Ja sam pre osnivanja SDS uveliko radio sa Karadžićem i savetovao sve protagoniste političkog organizovanja Srba u Bosni da idu kod Karadžića i da se povezuju s njim. S Karadžićem sam bio u veoma tesnim odnosima, naredio sam mu: 'Prihvati se privremeno te dužnosti'. Nisam mogao pretpostaviti da će on postati ovakva figura. To je najdarovitiji srpski političar danas.

(...) Ja sam se zalagao za federaciju Bosne i Srbije. Tvrdio sam da Muslimani imaju sve istorijske razloge da budu sa Srbima.

(...) niko nije razumeo da se srpski oslobodilački pokret u Bosni toliko osamostalio da više niko na njega nije mogao odlučujuće da utiče: ni Slobodan ni ja.

(...) neminovna je rascep Bosne, neminovna je etnička podela Bosne i dugotrajan nemir, nestabilne granice, jedno palestinsko tle za Istočnu Bosnu, za Drinu, za Sandžak, za te veze. Tu mira nema. Podela Bosne mora da bude kompromisna. Razume se, niko ne može da bude zadovoljan, ali svi mora da se bore za državnost". (*Duga*, 9. april 1994)

22-23 april◇ **Drugi Kongres srpskih intelektualaca**

Biljana Plavšić, potpredsednik Republike Srpske: "Očekujem da ćete biti hrabri približno našim borcima na frontovima, i da nećete podleći malodušnosti pojedinih intelektualaca pesimistički nastrojenim koji neoprostivo rade na uspavlivanju srpskog naroda govoreći mu 'da još nije sazrelo vreme za ujedinjenje, da su to još daleke želje, da treba čekati, da se treba nekoga ustručavati'. To može da ostavi pogrešan utisak o željama većine srpskog naroda i da razočara naše borce, koji ne žale svoje živote da bi se ostvario taj vekovni san Srba da žive u jednoj državi i da u njoj ostvaruju svoje svestrane sposobnosti i da stvore jednu demokratsku, naprednu i jedinstvenu srpsku zemlju".

Milorad Ekmečić: (...) "Očigledno je da se i crkva uključila u traženje istočnih granica, pre svega zbog činjenice da je destabilizacija najpre pogodila katoličku Poljsku. Treba uzeti u obzir da je Vatikan svuda prisutan kao svetska sila, koja odlučuje o svim političkim promenama i događajima. U posleratnim decenijama Katolička crkva doživela je radikalnu transformaciju

– od stabilnog potporna svih diktatura i autoritarnih vlada, do zagovornika demokratskih rešenja po američkom poimanju. Njeno uključivanje u borbu za ljudska prava po zapadnim merilima jedan istoričar je ocenio kao, pored boljševičke, drugu, veliku revoluciju XX veka.

(...) Jugoslavija je propala zbog trošnog kostura na kome je podignuta, i to rušenje došlo je iznutra, a ne spolja. Ipak je nemoguće prećutati ulogu spoljnog pritiska za nabeđivanje srpskog naroda za izbijanje građanskog i religioznog rata. U prvim danima jugoslovenskog sloma, Nemačka je, neobičnim ispoljavanjem diplomatske inicijative i snage, ubedila jedanaest ostalih članova Evropske zajednice da slede njeno vođstvo u priznavanju Slovenije i Hrvatske. Kao rezultat rešenosti pape da dostigne jaku podršku dvema katoličkim zemljama Vatikan je požurio s priznavanjem čak i pre nego što je to uradila Zajednica. SAD su se pridružile evropskom vođstvu. Tako su se vodeći činoci zapadne civilizacije ujedinili sa svojim suvernicima.

(...) Do sada je to uvek kod nas bio Jug. Sada je to cela nacija. Uzeto na dugu stazu, srpski narod ne ratuje samo za potvrdu svog ljudskog prava na jedinstvenu državu nego i brani duh jednog pravičnijeg sistema, gde će i on biti pravično i podjednako tolerisan, a ne da i dalje ostaje merilo preferiranja svega što stoji zapadno od njegovih granica.

(...) Iz svega što je ovde rečeno proizlazi zaključak da se uspostavljanje punog jedinstva ujedinjenja srpskog naroda ne može očekivati uskoro i u jednom zahvatu. Stvar je istorijske upornosti da to izdržimo. U časovima današnje tragedije, niko nema moralno pravo da to kaže drugome, ali ima pravo na ispovest – da to kaže sam sebi. To i jeste zadatak današnjeg Drugog kongresa srpskih intelektualaca. Kao ni pre 1914, nama danas ne ostaje ništa bolje nego da gajimo nade u zapadnu demokratiju, onu demokratiju u kojoj potonja antikomunistička svest nije stvorila hladni rat i izmenjene norme morala i međunarodnog prava koje je on proizveo. Možda je i danas aktuelna Skerlićeva deviza da je 'Zapad zakon života'. Ako u Rusiji tražimo saveznika, to bez sumnje ne mogu biti dozivi atamanske sablje niti imperijalne moći velike svetske sile. U Rusiji je naš jedini istorijski saveznik nova demokratija koju oni još nemaju, ili joj izlazak na površinu onemogućuju tenkovskom paljbom. Naš jedini i prirodni saveznik u Rusiji mora biti demokratski pokret koji sporo, ali nezadrživo, preuzima vođstvo u njenoj politici. Pored toga što ruska demokratija može ponovo postati glavni faktor demokratizovanja cele Istočne Evrope, kao što se to desilo nakon revolucije 1905, i one iz 1917. godine, jedino ona može stvoriti vladu u toj zemlji koja se, u nužnosti pogađanja i davanja ustupaka zapadnim silama, neće pogađati na naš račun. Istorija nas uči da se upravo danas, kad nova Rusija ponovo izlazi na svetsku

scenu, moramo pribojavati da njeno vođstvo žrtvuje naše interese u cenkanju sa Zapadom, kao što je bio slučaj 1876-1878, i nakon 1941.

(...) Postojeći građanski rat, pored neviđenog gubitka ljudskih života, za glavnu posledicu ima uništenje osnova jedinstva jugoslovenskih naroda. Perspektive zajedničkog državnog života propale su, barem za nesagledivo vreme. Decenijama dugo nazadovanje sekularnog identifikovanja nacije konačno je završeno. Ako je u svoje vreme Vuk Karadžić smatrao da identifikovanje nacije i religije pripada stanju 'nesrećnih ljudi' sada treba prihvatiti činjenicu da je to načelo definitivno pobedilo. To će ostati trajnim obeležjem našeg budućeg života.

(...) Prvi i osnovni preduslov za srpsko nacionalno jedinstvo u jednoj modernoj, demokratskoj i evropskoj državi jeste uspostavljanje mira na postojećim ratištima. Uspostavljanje mira će otvoriti tokove koje nikakva ljudska ruka ne može unapred stvoriti. U tom okviru će se rešavati formula jedinstva, čak i sa Crnom Gorom, koja formalno izlazi iz onih gorućih pitanja koje se nameću u Bosni i Krajini. Vladajuća stranka u Crnoj Gori, a s njom i deo inteligencije, nisu načisto s idejom o posebnoj crnogorskoj naciji. Socijalna kriza proizvela je osećanje bespuća kod omladine. Velike žrtve u ratu za Prevlaku ostale su bez racionalnog opravdanja. Budućnost kojom separatisti nastoje da pokriju golotinju svojih zahteva ne bi trebala da dovede u pitanje i uverenje da je nemoguće razbiti jedinstvo između dva dela srpskog naroda. Za deo crnogorskog javnog mišljenja još vredi staro pravilo da oni rešavaju politička i sudbinska pitanja načinom koji se primenjuje u Rusiji. Ako tamo počne razaranje republičkih granica, u Crnoj Gori se sličan proces neće moći zaustaviti.

(...) Za ujedinjenje sa Srbima iz Bosne i Krajine treba usvojiti polazište da se ne smeju praviti nikakve političke prepreke na putevima integrisanja tog područja koje će buduća civilizacija zahtevati. U tom pogledu treba otvarati sve saobraćajne veze sa hrvatskom i muslimanskom stranom ukoliko to nije vezano za opasnost produženja rata. Lokalna tržišta na granici i razmena dobara učiniće da život prostruji svuda gde je ratom ubijen. Kulturne kontakte, uzajamne posete grupa intelektualaca, treba osloboditi tihe i uvek prisutne sumnje da su deo neke političke zavere o uspostavljanju jugoslovenske države, ili deo plana o odvajanju od srpske matice. Zaustavljanje uzajamnog optuživanja i praštanje grehova, koji bi se mogli oprostiti, nisu stvar samo religije. U tom pogledu, treba odmah odustajati od upotrebe uvredljivih naziva koje druga strana za sebe ne upotrebljava.

(...) Kulturno ujedinjavanje pretpostavka je političkom ujedinjavanju. Standardizovanje jedinstvenog književnog jezika istorijska je neminovnost,

koja će se jednom morati dovršiti. Nema naroda na svetu koji se trajno miri sa standardnom diglosijom, kao što nema ni naroda koji je jezičko pitanje silom rešio. Pokušaj u Republici Srpskoj da se usvoji ekavski izgovor u jezičkom standardu treba doživeti kao prvi proplamsaj procesa koji će celinom biti razvijen kasnije. Ne treba napominjati da je jezik osnova kulture. Treba usaglašavati zajedničke praznike i državne simbole, a nastaviti s radom u školi.

Političko jedinstvo zavisice od budućeg mira i ostvariće se uporedo s mirovnim pregovorima. Po pravu na samoopredeljenje četiri postojeće srpske države ujedinice se u jednu, s pažljivim merenjem koraka u mirovnim pregovorima. To će potrajati dugo, a srpski političari ne smeju napraviti pogrešku kao sa Prevlakom – da napuštaju malog vrapca iz ruke za prazna obećanja na grani. Mir i vreme rade za nas, a ako Hrvatska nametne nov rat, onda državno jedinstvo treba proglasiti odmah.

(...) U međuvremenu treba uporno raditi na ujedinjenju svih političkih, kulturnih, prosvetnih, sportskih i, tamo gde je moguće, državnih ustanova. Ujedinjenje političkih stranaka zahteva i pomeranje njihovih glavnih odbora u Beograd, ili barem za to stvarati privremena središta. Postoji opasnost da se usvajanjem administrativnih i ustavnih rešenja u Bosni i Krajini poveća rascep sa Srbijom i Crnom Gorom. U te dve pokrajine kao da se naglašava potreba da se Šumadija pretekne u patriotizmu, pa se državni, politički i kulturni simboli više vežu za nacionalnu tradiciju nego što se to pokazuje volja u Beogradu. Upadljivo je da su u te dve pokrajine sve državne mere čvršće vežu za crkvu i pravoslavnu religiju. Tu je i istrčavanje pred rudu, u sirovom antikomunističkom i antisocijalističkom rečniku. Ponegde se žuri s proglašenjem monarhije, a guslarsko veče doživljava se kao najviši domet nacionalne kulture. U isto vreme zaostaje se za Šumadijom u izgradnji pravne države i poštovanja zakona. Odveć je popustljiv odnos prema nezakonitom bogaćenju i hajdučkom ponašanju. Neopravdano se zadocnjava u rešavanju socijalnih pitanja.

(...) Osnovno polazište u pitanjima uređenja budućeg zajedničkog društva i jedinstvene države podrazumeva da se to mora raditi sporazumno, a ne nametanjem preuranjenih rešenja. Nerazvijene oblasti nesvesno će povećati rascep ako socijalnu strukturu društva i političku organizaciju države nameću razvijenoj Šumadiji. Od 1804. Šumadija je u tome bila model za srpski narod u svim pokrajinama. S druge strane, svaki pokušaj da se iz Beograda preduzimaju nedogovorene mere u ovom smislu, kao što je pritisak da se menjaju politička vođstva u Bosni i Krajini, u njima izaziva talase sumnjičenja da se to radi zbog nekih nekazanih namera, da se buduća rešenja o ujedinjenju

srpskog naroda traže u pregovorima sa Hrvatima iza zatvorenih vrata. Treba prepustiti demokratskoj proceduri da se pokrajinska rukovodstva sama stabilizuju, pa tako oslobode ovog straha.

(...) Jedan od hitnih zadataka je izrada zajedničkog kodeksa ponašanja partija u sve četiri srpske države. U zemljama u kojima su političke stranke nastajale u prirodnoj evoluciji parlamentarnog života, takav kodeks nije bio uobičajen i zamenjivalo ga je običajno pravo po kome sve što sud jednom nije kaznio može biti dopušteno.

(...) Pored postojećih zajedničkih poslova koje vrše četiri srpske vlade treba pristupiti i usaglašavanju rada četiri parlamenta. Na kraju, od ovih prethodnih parlamentarnih kontakata zavisi i trenutak kada će se sazvati zajednička ustavotvorna skupština. Kontakti na vladinom nivou nisu adekvatan supstitut parlamentarnoj saradnji. Oni imaju i tu prednost da oslobađaju srpsku vladu političke odgovornosti pred stranim silama. U njima učestvuju i sve političke stranke. Trebalo bi da četiri parlamenta formiraju jedno zajedničko telo koje bi izrađivalo politički program. Pokušaji da takav nacionalni program rade grupe intelektualaca i kulturne ustanove imale su za posledicu da se množe centri informisanja, u šta su se te ustanove nužno pretvarale. Imao je pravo Makijaveli 'da su nenaoružani proroci propadali, a naoružani pobeđivali'. U našoj istoriji bile su realne samo one deklaracije koje je donosila država ili nacionalni parlament. Krfsku deklaraciju 1917. svi su slušali, a Slobodana Jovanovića 1941. nije niko.

Postojeća jugoslovenska kriza i građanski rat, kao njen glavni motiv, trajaće još dugo. To ne zavisi samo od spremnosti naših političara da se priklanjaju realnim rešenjima, i da se, po potrebi, savija i koleno. Ako strane sile, čije je dosadašnje ponašanje izazvalo građanski rat i kasnije ga stalno generisalo, nastave s destabilizovanjem postojeće jugoslovenske države, one preuzimaju i odgovornost za ojačavanje iredentističkog karaktera srpske politike. Staro je pravilo da stabilna Srbija uslovljava stabilan Balkan. Oto Bauer, 1904, i Jovan Cvijić, kasnije, zaslužni su za teoriju da glavne strateške tačke celog Balkana leže na srpskom području. Pre nego što su zauzeli Konstantinopolj 1453. Turci su morali da vode Kosovsku bitku 1389. i učvrste svoju vlast na Kosovu i u vardarskoj Makedoniji.

(...) Svako odustajanje od osnovnog cilja – jedinstva srpskog naroda – proizvodi udare iredentističkih motiva i jača politički ekstremizam svake vrste. Uvek je spoj iredentizma i visoke inflacije davao diktature i iz mraka podizao autoritarne ideologije. Strane sile se mogu opredeliti za to da izlaz iz ćorsokaka u koji su uvele ovaj prostor traže u obnavljanju jugoslovenske države. Za srpsku politiku to je jedno od onih pitanja gde se stavlja u

iskušenje njena spremnost da se ravna po realnim potrebama. Bez naše krivice, građanski rat je srušio jugoslovensku ideju za koju smo se mi najupornije i najduže borili. Ona je sada podređena prioritetu ujedinjenja srpskog naroda u svojoj nacionalnoj državi, barem dok svi svoje rane ne polizemo. Ako je Jugoslavija ponovo suđena – stвориće je neko bolje doba."

Vasilije Krestić: "Duhovna integracija danas je jedno od značajnijih pitanja srpskog naroda. Da ne bi bilo zabune, ističemo da pod duhovnom integracijom podrazumevamo svest o istoj nacionalnoj, verskoj, kulturnoj i civilizacijskoj pripadnosti, svest o istim težnjama, ciljevima i interesima, bez obzira na geografske prostore na kojima Srbi žive i ideološku i partijsko-političku pripadnost.

(...) Imajući u vidu ovakvo stanje među Srbima, već je uočeno da kod nas 'svako ima svoju posebnu filozofiju, sopstvena merila, svoje posebne račune'. Drugim rečima, naša merila najmanje su srpska, jer kod nas 'niko nikog ne sluša, niko ne određuje, niko ne naređuje, niko ne izvršava'.

Takvi kakvi smo, nejedinstveni, razbijeni i međusobno zavađeni, mi nikome ne možemo biti i nismo uzor na koji se valja ugledati. Zbog toga i nemamo privlačne snage, ali ni otpornosti. Uato smo lakše asimilovani no što smo bili u stanju druge da asimilujemo. Na taj način smo lakše, brže i u većem broju postajali Hrvati, Albanci i muslimani no što su oni postajali Srbi. Zbog toga i spadamo u grupu naroda, kao što su, na primer, Jevreji i Jermeni, koji su podložni masovnom uništavanju. Navikli da se borimo i ginemo za slobodu, mi nismo naučili da cenimo život onako kako ga cene drugi, kulturniji i civilizovaniji narodi. A kad sopstvene živote ne cenimo mi sami, kad nemamo dovoljno otporne snage, zašto bi naše živote cenili oni koji nam ne žele dobro, kojima smetamo samom činjenicom što postojimo i što nastanjujemo one geografske prostore s kojih nas, zbog etničke i verske čistote, žele proterati?"

Pavle Ivić: "Rat u Bosni i Hercegovini, koji je po sebi užasna nesreća, imao je i pozitivnih posledica. Učvrstio je među Srbima svest o potrebi srpskog jedinstva i probudio uspavane energije. Ujedinjenje Srba, ali potpuno, ne samo političko već i privredno, kulturno, jezičko, postalo je ideal naroda koji je shvatio da mu nema opstanka bez oslonca na maticu istočno od Drine. Samo u takvim izuzetnim prilikama bilo je moguće ono što je učinjeno u Republici Srpskoj. Reč je o jedinstvenoj istorijskoj šansi. Doduše, u samoj Srbiji, čija sloboda nije neposredno ugrožena, nije bilo te neodoljive plime čežnje za integracijom. Reagovanje javnosti bilo je podeljeno. Možda je i bolje što je tako. Nikako ne bi bilo dobro da je inicijativa potekla odavde. Ovako, niko ne može reći da je iz Srbije nešto nametnuto Republici Srpskoj."

Miodrag Jovičić: "S gledišta srpskog naroda, otcepljenje Slovenije nije tangiralo njegove nacionalne interese, s obzirom na gotovo potpunu homogenost slovenačkog naroda u ovoj republici. To već nije bio slučaj s otcepljenjem Makedonije, u kojoj živi znatan, precizno neutvrđen broj Srba. Međutim, otcepljenje Hrvatske, na jednoj, i Bosne i Hercegovine, na drugoj strani, značilo je ugrožavanje srpskog nacionalnog bića u njegovoj srži. Otuda je ono, onako kako je izvedeno, bilo za srpski narod neprihvatljivo.

(...) Srpski narod je početkom 1992. doneo odluku o obrazovanju posebne Srpske Republike Bosne i Hercegovine, kasnije preimenovane u Republiku Srpsku, i sve do sada, pod borbom, uspeo da joj uglavnom obezbedi granice koje se poklapaju s prostiranjem srpskog naroda, u oko 61 odsto od ukupne teritorije Bosne i Hercegovine. Spremna da doprinese uspostavljanju mira u Bosni i Hercegovini, Republika Srpska je prihvatila da procenat svoga učešća u teritorijalnoj raspodeli svede na oko 50 odsto, ali ne i ispod te granice. Kao što je poznato, sporazum tri strane o podeli još nije postignut zbog nerazumnog protivljenja Muslimana, podržavanih od različitih snaga iz inostranstva, ne samo onih sa Zapada, nego pre svega muslimanskih zemalja.

Srpski narod u Bosni i Hercegovini faktički je uspeo da realizuje svoje pravo na samoopredeljenje. U ovoj fazi, to je opredeljenje za Republiku Srpsku, koja je stvarnost i koju je međunarodna zajednica, *volens nolens* prinuđena da priznaje kao poseban međunarodni subjekat.

Srpski narod, i pored svih nedaća koje su ga pratile u ovom veku, a posebno poslednjih pedesetak godina, mora da ostane veran svom istorijskom opredeljenju – ujedinjenju svih Srba u jednu državu. (Ovo 'svih Srba' znači svih Srba nastanjenih na područjima gde predstavljaju većinu.) Prepreke na tome putu nisu male, i neće biti male, ali se one, spojem mudrosti i hrabrosti, moraju savladati.

(...) Pravo srpskog naroda na samoopredeljenje u Bosni i Hercegovini, koje je takođe neosporno, u načelu je, po svemu sudeći, prihvaćeno od inostranih faktora, tako da ne bi smelo biti prepreka na putu njegovog ostvarenja.

Osnovno pitanje koje se danas pred nas postavlja jeste kako pristupiti poslu ujedinjenja srpskog naroda. Ne upuštajući se u razmatranje svih puteva i načina za postizanje toga cilaja, ja bih se, u okviru svoje teme, ograničio na kratko izlaganje o modalitetima ostvarenja prava na samoopredeljenje srpskog naroda.

To pravo moralo bi da bude ostvareno putem plebiscita, koji bi bio organizovan u sadašnjoj SR Jugoslaviji, u Republici Srpskoj i u Republici

Srpskoj Krajini. Samo pak pitanje postavljeno na plebiscitu jednostavno bi glasilo: 'Jeste li za ujedinjenje srpskog naroda u jednu državu?'

Ujedinjenje srpskog naroda i stvaranje jedne snažne države, zasnovane, razume se, na demokratiji, značilo bi, s obzirom na geopolitički položaj te države, postojanje pravog predziđa i prema germanskoj i prema islamsko-fundamentalističkoj opasnosti. Evropa, koja se sada tako sramno ponaša prema srpskom narodu, morala bi mu za to jednom biti zahvalna". (*Srpsko pitanje danas*, Drugi kongres srpskih intelektualaca, Beograd 1995)

19. avgust

◊ **Slobodan Milošević** o odluci rukovodstva sa Pala povodom plana Kontakt-grupe: "Odluka rukovodstva na Palama nesumnjivo je najteža odluka protiv interesa građana same Republike Srpske, ali i protiv interesa celog srpskog naroda i protiv interesa građana SRJ.

Odbija mir u času kada im je priznata Republika Srpska na polovini teritorije bivše BiH i kada se, prihvatanjem mira, skidaju sankcije onima, bez kojih ne bi postojali.

Raspisali su referendum, da bi sakrili svoju odgovornost iza leđa građana i naroda, koji svakodnevno krvari i koji su o pravom stanjustvari obavestili samo onoliko koliko su oni želeli. Raspisali su referendum da bi građane učinili odgovornim za državnu politiku, za koju nisu pitali građane i koju građani nisu vodili. Srpski narod u Republici Srpskoj, na taj način treba da postane saučesnik u odlukama na svoju sopstvenu štetu. Utoliko je ova odluka rukovodstva protiv naroda teža i podlija.

Njihova odluka da odbiju mir, ni po jednom kriterijumu istine i pravde ne može biti u interesu ratnih profitera i u interesu onih ljudi, čija je savest nečista, koji se boje dolaska mira, u kome će sva nedela isplivati na površinu.

(...) Oni koji stvarno odlučuju nemaju sinove na frontu.

Pokazali su svirepu bezobzirnost prema interesima ogromne većine srpskog naroda i svih građana Jugoslavije.

Uzurpirali su pravo da odlučuju o sudbini jedanaest miliona građana SRJ.

Svojom odlukom teško su ugrozili bezbednost i interese Srpske Krajine.

Bezbroj puta do sada dali su nam razloge da prekinemo svaku vezu sa njima, jer nijednu datu reč nisu održali: od Sarajeva do Atine, od Atine do Goražda, od Goražda do Skupštine, od Skupštine do ovog poslednjeg referenduma, za koji su nam takođe rekli da neće raspisivati.

Sada su direktno stali protiv narodnog interesa i sebi prisvojili pravo da odluče o životima miliona ljudi. Ništa teže i ništa gore protiv interesa svog naroda nisu u stanju da više naprave. Zato moramo prekinuti svaki dalji odnos i saradnju sa takvim rukovodstvom." (*Večernje novosti*, 19. avgust 1994)

20. avgust

◊ **Zoran Lilić**, predsjednik SRJ, povodom odbijanja paljanskog rukovodstva da potpiše mirovni plan Kontak grupe: (...) "U pozadini najnovijih događaja, zapravo, stoji beskrajno nesebična i, u istoriji, jedinstvena solidarnost Srbije i Crne Gore sa srpskim narodom preko Drine, s jedne, i s druge strane meni nerazumno i neprihvatljivo ponašanje rukovodstva Republike Srpske.

(...) Niko nije rekao da je mirovni plan savršen, niti da je najpravedniji, ali on je sigurno težišna tačka između rata i mira. On, naime, donosi mir. Tim planom srpskom narodu u Republici Srpskoj otvaraju se potpuno realne perspektive da ostvari sve za šta se borio, ali u sasvim promenjenim uslovima - u miru: bez daljih uzaludnih pogibija i rušenja.

(...) Srpski narod u republici Srpskoj obezbedio je svoj nacionalni i državni identitet.

(...) Države se ne grade preko noći, a postigli smo ogroman rezultat. Sada je na nama da gradimo ekonomske, privredne, finansijsko, monetarne veze, druge systemske veze, kao što su zakonske, obrazovne, kulturne i njima slične.

(...) Ako od nečega srpski narod treba da bude zaštićen, onda je to od takvog rukovodstva... I zaista, svako treba da se zapita imaju li prava da 'upropaste' ovolika odricanja i žrtve zato što im je malo pola BiH... Muslimana i Hrvata, koji su zajedno dobili drugu polovinu, dvostruko je više i to je realnost koju treba prihvatiti.

(...) Proizilazi da na Palama bolje znaju šta je interes celog srpskog naroda od Slobodana Miloševića, koji je prvi podmetnuo svoju glavu za interese svog naroda, a i bolje nego svi mi zajedno, legalno političko rukovodstvo Jugoslavije, Srbije i Crne Gore, koji smo od prvog dana vodili jasnu i doslednu politiku.

Davno smo uvideli da rukovodstvo Republike Srpske takve osobine ne krasi. Većina se obogatila, čak, da dodam, prošle godine su u kriminal umešali i najvišu monetarnu instituciju - Narodnu banku Republike Srpske koja je emitovala novac bez pokrića, snabdevala dilere i tako ubrzala požar inflacije u Jugoslaviji.

Takva i slična dela nikada neće moći da budu opravdana, a kad bi ih iko mogao rangirati, onda bi po svojoj svireposti i bezobzirnosti bili gori oni koji su nalogodavci nego oni koji su izvršioci.

Narod u RS nema predstavu šta se može postići kroz mirovni proces i šta u celini uzev znači ono što je ponuđeno. Zato i naša odluka o prekidu odnosa treba da otrezni ljude, ne bi li shvatili o čemu je reč. Jednostavno ne dopuštamo da tri čoveka na Palama odluče o svima nama. O celom srpskom narodu. Oni taj mandat nemaju.

Oni sada, slobodno možemo reći, manipulišu borcima i građanima Republike Srpske. Videćete, uostalom, rezultate referenduma, brojke. Svako zna da je pre rata bilo milion i četiri stotine hiljada Srba, od bebe do staraca. Ovde kod nas je izbeglo oko 500.000, u inostranstvu je bar 100.000, a na teritoriji koju kontrolišu muslimani i – Sarajevo, Tuzla, Zenica i drugi gradovi: još bar 150.000 ljudi. Od preostalog broja, ni polovina ljudi ne zna koje su prave mogućnosti mirnog rešenja. Oni su se postarali čak da se pogase repetitori da se ne bi gledao nas televizijski program, da se ne bi slušao naš radio program, ne dozvoljavaju da štampa dođe do ljudi." (*Politika*, 20. avgust 1994)

28. novembar

◊ **Matija Bećković**, pesnik i akademik: "Poslednjih 70 godina činjene sustvari koji nijedan narod ne može činiti bez ozbiljnih posledica za svoju sudbinu. Ko je mogao zamisliti i u čiju glavu može to stati da će se 20 godina posle slavnih bojeva na Ceru i Suvoboru u kuću vrhovnog komandanta srpske vojske useliti neprijateljski vojnik koji je na tim kotama na njega pucao. Čak mu je i ta slika s tog fronta bila u bukvaru, a Duško Radović mi je govorio da bi balistički stručnjaci mogli utvrditi kako se na toj slici vidi kako nišani na Dimitrija Tucovića. Taj isti švapski vodnik streljače komandanta jugoslovenske vojske u otadžbini kao saradnika Švaba i uči u srpsku istoriju kao onaj koji nas je sprečio da ne budemo sluge i saradnici okupatora." (*Interju*, 28. novembar, 1993)

1995.

24. februar

◊ **Ljubomir Tadić**, filozof i akademik: "Narod u RS i RSK je u čitavoj svojoj istoriji morao da brani svoj opstanak ustancima. Nikakvi pravni razgovori i prigovori nisu mogli da pomognu kada nasuprot sebe imaju nekoga ko

hoće da ih silom satera u lance i udavi. U takvim prilikama ostaje samo ustanak. Pravo na ustanak, na otpor i pobunu – strao je prirodno pravo. Cela evropska tradicija je zasnovana na tom pravu." (*Intervju*, 24. februara 1995)

5. maj

◊ **Antonije Isaković**, pisac i akademik: (...) "Ja mislim da je insistiranje na Jugoslaviji bio pogrešan potez. Iz nekoliko razloga: Prvi je što od Jugoslavije zaziru ostali narodi. Oni misle da ćemo ih preveslati, ugurati u neki torbak i iskoristiti, iako mi to nikada nismo činili, niti nam je potrebno. Drugi, mnogo važniji je što se državnom formom Jugoslavije najlakše vlada Srbima. Toga je bio svestan Broz, toga su bili svesni Rusi i velike imperijalne sile, toga su danas svesni i Amerikanci koji će, verujem, sutra zagovarati novu asocijaciju u kojoj će Srbi biti u kavezu. Zato sam za savez srpskih zemalja, to bi odgovaralo većini srpskog naroda, a i Crnogorci bi se izležili svoje raspolućenosti jesu li Srbi crnogorskog porekla ili Crnogorci srpskog porekla.

(...) On (Slobodan Milošević) je prinuđen da odlučuje sam jer živimo u svetu kad je obaveštajni rad toliko razvijen da malo šta može ostati tajna. Zato ih je Milošević uvek iznenađivao svojim odlukama i bio ispred njih. Oni su uvek bili zatečeni i iznenađeni njegovim potezima. E, da je Milošević to radio timski, svakako bi bio provaljen. To opet znači da on na sebe preuzima ogromnu odgovornost. Milošević je vrlo inteligentan čovek, prodoran, racionalan, on ne donosi odluke pod temperaturom, odlučan je, ima jednu neopisivu hrabrost. Milošević ima inteligentnu prodornost i kad sluša i kad odgovara protivniku. To se najbolje videlo u emisiji 'Kamera pamti', kad je šest predsednika putovalo po Jugoslaviji i odgovaralo na novinarska pitanja. Od cele te grupe, čovek koji je bio politički najспособniji i najinteligentniji bio je Milošević. Tuđman je bio isceđeni limun koji se muči da nešto progovori. O ostalima da i ne govorimo. Pitate me da li sam promenio svoje mišljenje o Miloševiću. Možda sam ponekad bio ljut što mene, kao druga s kojim je osnivao stranku i čoveka koji je 50 godina na levisi, ne poziva da razgovaramo, bar da svoju muku podeli sa mnom. Međutim, njemu nije lako i ja ga razumem, za razliku od ove naše opozicije." (*Intervju*, 5. maj, 1995)

◊ Operacija hrvatske vojske "Bljesak". Oslobođanje zapadne Slavonije.

6-11 juli

◊ Pad Srebrenice. Ubijeno oko 8.000 Muslimana, najveći pojedinačni zločin (genocid) nakon Drugog svetskog rata u Evropi.

4. avgust

◊ Operacija hrvatskih snaga "Oluja", oslobađanje južnog dela Krajine. Organizovani egzodus 150.000 Srba iz Hrvatske.

Novembar

◊ Pregovori u Dejtonu.

12. decembar

◊ **Sinod SPC** izrazio je veliku zabrinutost povodom Dejtonskog ugovora i izjavio da potpis patrijarha smatra nevažećim. "Saopštavajući našoj javnosti tekst ovog obraćanja, upućenog međunarodnim činiocima, Sveti Arhijerejski Sinod oseća, takođe, svojom dužnošću da – zbog nastalih nedoumica ili čak pogrešnih interpretacija, dobronamernih i nedobronamernih – obavesti javnost da nedavni potpis Njegove Svetosti Patrijarha Srpskog na dogovoru predstavnika Republike Srbije, odnosno Jugoslavije, i Republike Srpske ni u kom slučaju ne znači da on lično, ili Crkva uopšte, stoje iza konkretnih inicijativa potpisinika". (*Pravoslavlje*, br. 690, 1995)

14. decembar

◊ U Parizu potpisan Dejtonski sporazum.

29. decembar

◊ **Vreme je da se narodi bivše SFRJ vrate sebi**

Dobrica Ćosić, akademik i pisac, predsednik SRJ (1992 – 1993):

"(...) Intelektualci i pisci su u jugoslovenskim kulturama bili vesnici i idejni nosioci velikih promena u životu nacije. Oni su tvorili duhovno jedinstvo i dubili deobe mu nacijama. Deklaracija o nazivu hrvatskog književnog jezika, koju su 1967. godine objavile hrvatske kulturne institucije, dala je bitan ideološki i duhovni legitimitet hrvatskom separatizmu izraženom u 'maspoku' na početku sedamdesetih godina. Predlog za razmišljanje- odgovor šetrdesetorice srpskih pisaca hrvatskoj Deklaraciji, iako je predstavljao samo tolerantno saglašavanje sa hrvatskim odbacivanjem Novosadskog dogovora o srpskohrvatskom jeziku, zasnovao je u srpskoj kulturi konfrontaciju u najavljenom hrvatskoj dezintegraciji Jugoslavije. Konceptije obe književne "elite", hrvatske i srpske, u koje su se ulile političke energije nacionalnih ideologija, nezadrživom evolucijom postale su jedan od bitnih činilaca raspada jugoslovenstva i kvasac separatizma do militantnih konfrontacija u građanskom i međunacionalnom ratu devedesetih godina.

Javni inicijalni događaj slovenačko-srpske diferencijacije i najava dezintegracije socijalističke Jugoslavije predstavlja prva javna polemika o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji koju smo vodili Dušan Pirjevec i ja 1962. i 1963. godine. Raspravljali smo o jugoslovenstvu kao intergrativnoj, socijalističkoj ideologiji, što je bilo moje stanovište, i kritici jugoslovenskog integralizma sa stanovišta prava nacija (slovenačke) na samostalan razvoj, što je bilo Pirjevčevo stanovište. U toj polemici istorija je pobjedu dodelila mom partizanskom drugu Dušanu Pirjevcu, ali ja se danas ne osećam poraženim. Konačniji ishod i te polemike o jugoslovenstvu i državnim ideologijama xx veka, ispoljiće se u narednim decenijama XXI veka.

A novije "prelomne tačke" u raspravama o budućnosti Jugoslavije koje smo vodili mi – protivnici titoizma, rasprave između predstavnika srpske opozicije (Lj. Tadić, M. Marković, D. Čosić) i slovenačke opozicije (N. Grafenauer, T. Kermauner, M. Apih, F. Bučar, S. Hribar, T. Hribar, I. Ivančič, M. Rožanc, J. Smole), nesumnjivo je bila prelomna tačka u kulturnim i ideološkim strujanjima oba naroda. Razgovarali smo desetak sati, načelno konfrontirani, u ljubljanskom restoranu "Mrak" 16. septembra 1985. godine. Mi Srbi smo branili opstanak demokratizovane, reformisane Jugoslavije, a Slovenci su zastupali pravo na samostalnost Slovenije. Slovenačka policija je našu raspravu tehnički savršeno snimila.

(...) Zalagao sam se za stvaranje platforme jugoslovenske opozicije koja bi povelala borbu za radikalnu demokratsku – političku, ekonomsku i ustavno- pravnu reformu Jugoslavije. Slovenački intelektualci su se takođe zalagali za demokratiju, ali su imali drugi cilj: odvajanje od Jugoslavije i državnu samostalnost Slovenije. Ja sam se u tim godinama borio za reformisanu, socijaldemokratsku Jugoslaviju, uveren da će nam njeno nasilno razbijanje koje se najavljivalo, izazvati užasan građanski i međunacionalni rat. Priče o konfederaciji Jugoslavije su političke floskule i taktičke obmane, jer su hrvatski i slovenački narod nedvosmisleno želeli da stvore svoje nacionalne države.

Rupel je tipičan predstavnik antisrpske državne politike Slovenije. Ta politika ima dva motiva: antijugoslovenstvo koje je utemeljila Komiterna, poistovećujući ga sa velikosrpstvom i hegemonizmom čiji su ideološki protagonisti bili boljševici Kardelj, Boris Krajer, Dolanc, Kučan i drugi; i antijugoslovenstvo utemeljeno u autohtonoj slovenačkoj nacionalnoj i državnoj ideologiji koje je zastupala slovenačka desnica od klerikalne do Demosovske – Pučar, Bučar, Zlobec, Hribarevi, Grafenauer, Rupel, Urbančin, Janša, Drvnošek...

(...) Srbi su imali odlučujuću ulogu, nije teško utvrditi da su Srbi u čitavom XX veku svugda bili uz Slovence (u ratu za Istru i Trst, u borbi za nacionalna prava u Koruškoj), a da su Slovenci u srpskim krizama bili na strani njihovih neprijatelja. A teško je danas poverovati da su Slovenci svugda bili na strani slobode, prava i pravde, a Srbi hegemonisti, agresori, ratni zločinci koji su zaslužili i bombardovanje NATO alijanse.

(...) Oduvek sam visoko cenio opšti civilizacijski stupanj Slovenije, vrednoću, građansku kulturu, proizvodno - privredne sposobnosti slovenačkog naroda. Privredni uspesi Slovenije ostvareni u "tranziciji" i visoki životni standard, zaslužuju poštovanje. Ali nemam utisak da su vam i kulturno – stvaralački potencijali u izrazitom usponu. Za duhovno stvaralaštvo suzili su vam se tržište i uslovi afirmacije. To se dogodilo svim nacionalnim kulturama na bivšem jugoslovenskom tlu.

(...) Ratovi u Hrvatskoj i Bosni nisu bili ratovi za Veliku Srbiju. To ni Haški tribunal ne može da dokaže, iako je sa tim ciljem osnovan. Ja sam o tim ratovima, njihovim uzrocima, tokovima i ishodima pisao u svojim knjigama i nije ovaj razgovor prilika da se o tome razjašnjavam. Generalno govoreći, to su, po mom uverenju, bili prevashodno međunacionalni i građanski ratovi sa državoboračkim ciljem i jakim verskim motivima. Slovenci su ratovali za nezavisnu Sloveniju; Hrvati su ratovali za etnički čistu Hrvatsku, Srbi su ratovali za Jugoslaviju i svoja nacionalna i građanska prava; Muslimani su ratovali za islamsku Bosnu, Albanci za Veliku Albaniju....

(...) Konfederacija nije bila stvarni cilj nijednog jugoslovenskog naroda. Ako je bila u retorici slovenačkih ili nekih drugih nacionalnih birokrata, bila je to taktička igra koja je prikrivala glavni cilj: razbijanje Jugoslavije i stvaranje nacionalnih država u avnojevim, komunističkim, neetničkim granicama. Što se tiče položaja Srba u Hrvatskoj, Tuđman sa celokupnom proustaškom strukturom hrvatske vlasti i opozicije, nijednog trenutka nije bio spreman na bilo koji oblik autonomije Srba, niti na bilo kakva kolektivna prava Srbima. Ja sam o tome tri puta razgovarao sa Tuđmanom, a on je sa poznatom žestinom odbacivao svako rešenje srpskog pitanja u Hrvatskoj koje nije predstavljalo nacionalno potčinjavanje i obespravljavanje Srba.

(...) Duboko sam uveren da moja politička misao nije, niti je mogla biti upotrebljena za ciljeve poslednjih ratova. Takvo tumačenje mojih ideja čuje se od lumperintelektualaca, srbofoba i nadničara inostranih institucija. I naravno, od ljudi koji nisu čitali moje knjige. Opšte poznato da su moje knjige i shvatanja koja sam javno izražavao bili po svemu humanistički i demokratski i da su kao takvi budili demokratsku, građansku i nacionalnu samosvest i kritički odnos prema titoizmu.

(...) O kraju XX veka, razaranju Jugoslavije, o ratovima - pobedama i porazima na tlu bivše Jugoslavije i srpskim ratovima posebno - teško je danas istinito i celovito suditi. Mnogo smo blizu tim događajima da bismo sagledali njihove trajnije posledice i o njima istinito sudili. Sada se govori samo politički, dakle, interesno, korisno, jednostrano. Treba da isteknu najmanje tri evropske decenije da bi se mogle sagledati bitnije i trajnije posledice zbivanja s kraja XX veka.

Ustaško proterivanje Srba iz Hrvatske i albansko etničko čišćenje Kosova, jesu srpski porazi. Ali kao što se dobro zna, nijedan ratni poraz nije pobednicima bio samo ratna pobjeda. Ishodi tih ratova nisu konačni. Ja sam kao pisac *Deoba* i Srbin, istinski nesrećan što su u tim ratovima i Srbi činili zločine nedostojne srpskog etosa. A što se tiče mišljenja intelektualnih opskuranata o mojim shvatanjima i idejama - potpuno sam ravnodušan.

(...) Na temelju mojih ideja nije mogla da oživi nikakva velikosrpska ideologija. Jer se u mojih tridesetak knjiga ne može pročitati nijedna, ponavljam: nijedna nacionalistička, velikosrpska, šovinistička rečenica. Činjenica je da sam u drugoj polovini XX veka, dakle, u Titovoj, samoupravnoj socijalističkoj Jugoslaviji, u svim jugoslovenskim literaturama napisao najviše antinacionalističkih tekstova.

Zato što sam na sednici Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije 1968. godine načelno i oštro kritikovao ideologiju nacionalizma koju je zastupalo vođstvo Saveza komunista Jugoslavije s Titom i Kardeljem na čelu. A uzeo sam za primer šovinističko-separatistički teror Albanaca nad Srbima na Kosovu i Metohiji. Proglašen sam nacionalistom zato što su srpski boljševici bili u svemu inferiorni pred Titom, Kardeljem i Bakarićem koji su pod vidom samoupravljanja vodili politiku dezintegracije Jugoslavije i srpskog naroda, što najbolje potvrđuje Brionski ustav 1974. godine.

Većina Srba nije želela da živi u samostalnoj Bosni i Hrvatskoj, jer nije mogla da živi slobodno. Srbi u samostalnoj, Tuđmanovoj, proustaškoj Hrvatskoj su bili izloženi obespravljenu i teror, pa su digli buni za svoja osnovna ljudska prava. Verujem da pamтите ustašku diskriminaciju i progone Srba, izbacivanje iz Ustava, paljenje hiljada srpskih kuća po Dalmaciji, otpuštanje s posla i sa svih rukovodećih položaja, progon ćirilice i srpske knjige, politiku asimilacije itd. A da se ne podsećamo davljenje vojnika u Splitu, pa blokade kasarni i teror nad oficirskim porodicama, pa ubistva Srba u Zagrebu, Lici, Slavoniji... Na to su sledile srpske osvete, pa zločin za zločin, sve do užasnog, krvoločnog i pljačkaškog međusobnog ubijanja. Ja sam kao predsednik SR Jugoslavije 15. jula 1992. godine osudio zločine sve tri ratujuće strane u Bosni.

A iz Hrvatske u Bosnu se preneo građanski rat. Bosna je bila i internacionalno, islamsko, mudžahedinsko bojište. Istorijski gledano, bio je to rat fundamentalističkog islama za islamsku državu u Evropi. Ratom u Bosni dirigovala je Amerika.

(...) Svi ti ratovi na Balkanu s kraja XX veka su završeci Drugog svetskog rata i počeci novog rata protiv Evrope u kojima je, na svoju nesreću, agresijom NATO na Srbiju 1999. godine, učestovala i sama Evropa. Vinovnici su isti i žrtve su iste. Znamo ih.

Sada kada je Milošević iza šengenskih rešetaka i kada mu sudi Haški tribunal, politički sud koji nije sud istine i pravde, ja neću da govorim o politici Slobodana Miloševića. Samo ću pokušati da vam malo razjasnim često zloupotrebljavanu i tendenciozno krivotvorenu moju rečenicu izgovorenu, mislim, 1990. godine. Dakle, i sada posle 15 godina od tog intervjua *Politici*, ja verujem da posle Nikole Pašića u Prvom svetskom ratu, osobito u 1915. godini, nijedan srpski političar nije imao veće i teže političko breme od Slobodana Miloševića. A kako ga je nosio i politički rešavao, o tome sam kritički pisao i govorio. Po mom mišljenju, njegova generalna nacionalna politika bila je "realistična i dobro usmerena" dok se zalagala za ravnopravnost srpskog naroda u Jugoslaviji i opstanak te države u kojoj je živeo, ne i svuda ravnopravan, dijasporičan srpski narod.

Želim da vas podsetim da sam 1989. godine predlagao plebiscit i mirno, sporazumno " razrešenje jugoslovenske krize". O tome postoje mnogi tekstovi u mojim knjigama Srpsko pitanje I, Srpsko pitanje II, Piščevi zapisi 1981-1991 i Piščevi zapisi 1992/1993.

Isti onakav kakav sam imao kao predsednik SR Jugoslavije 1992. i 1993. godine. Sve tri ratujuće strane činile su ratne zločine, pljačke i paljevine. Sadašnje kvantitativne procene ratnih zločina su šovinističke i lažne. Bez istine o tom građanskom ratu nema ozbiljne saradnje i međusobnog uvažavanja među nacijama koje su ratovala. Smatram neophodnom reviziju procena međusobnih zločina, koju bi izvršio međunarodni forum imenovan od Evropske unije, a sačinjen od kompetentnih i objektivnih ljudi. I razume se, adekvatnu osudu svih zločina.

Ne možemo biti zadovoljni karakterom i stupnjem odnosa i saradnje između nekadašnjih republika SFRJ. Pre svega, mi nismo utvrdili objektivne istorijske istine o zbivanjima na tlu bivše Jugoslavije u poslednjim decenijama xx veka. O tim zbivanjima se danas govori i piše pristrasno, nacional-ideološki, lažno. Predsednici republika se ritualno, neovlašćeno i neubedljivo izvinjavaju i mire. A sportski stadioni su ponovo šovinistička razbojišta. Moralizatori uporno falsifikuju broj žrtava. Imam utisak da među narodima

bivše Jugoslavije nikad nije bilo toliko animoznosti i stihijne mržnje kakve su danas. Te pojave ne jenjavaju, niti se ozbiljno radi na njihovom prevazilaženju za koje je, inače, potrebno dugo vreme. Neophodna je promišljena humanizacija političke svesti u svim nacijama. Te promene mogu da se vrše samo na istorijskim istinama o nama, na poštenoj obaveštenosti o našim sadašnjim stanjima, na stvarnoj toleranciji razlika, na spremnosti da uvažimo visok stupanj međuzavisnosti koju nam uslovljava i integracija u Evropsku uniju.

Čini mi se da bi za opstanak i razvoj kultura bivših jugoslovenskih nacija trebalo obnoviti i planski organizovati jugoslovensko kulturno tržište i potisnuti vladajuću ignoraciju i ideološke animozitete od kojih svi patimo. Dve decenije smo bez kulturnih komunikacija. Naš prostor je danas duhovno antagonizovan i depresivan prostor u Evropi. Vratimo se sebi. Čitav vek smo živeli kao bliske kulture, uticali na druge, prožimali se. Značili smo nešto." (NIN, 29. decembar. 2005 - Intervju je prenet iz slovenačkog *Dela*)

1996.

1. mart

◇ **Antonije Isaković**, pisac i akademik: (...) Sigurno da je srpski narod bio primoran da napusti neke teritorije na kojima je od pamtiveka živeo. Nas su odatle očistili i sada po tim šumama, izvorima, kamenjarima, na toj zemlji gde su Srbi vekovima sušili pršut, gde su pravili sir, gde su ojkali, gde su sahranjivani, gde su posojali ljudi u kojima je ukorenjeno Kosovo, na toj zemlji, nas više nema. Možda postoji neko naše kuće ili mačka. U tom smislu mi smi izgubili rat. Ali kad vidimou kakvom svetu živimo, koje smo sve pritiske izdržali, a ipak ostali jedna celina, onda ne možem da kažemo da je to poraz. Sačuvali smo jedno jezgro odakle ćemo krenuti da se razvijamo kao narod, da ostvarimo komunikaciju sa Evropom i svetom. Mi jesmo izgubili neke teritorije, ali smo neke i dobili. I to čistije nego što su bile. I tu Bijeljinu, i taj Zvornik, i taj Višegrad. Izvršilo se jedno geopolitičko skupljanje. Mi smo bili suviše disperzivni, rasuti. Sad smo se skupili. Nemoguće je imati i Benkovac i Knin. Imamo što imamo. Ali ta borba, ta bitka nije završena. Moramo biti uporni i pametni da ne damo što je naše, da prelazimo prepreke.

(...) Ja sam za stvaranje Saveza srpskih država. To je moja želja koja se u ovom istorijskom trenutku nije ostvarila. Mislim da je Jugoslavija kao pojam nesrećna. Uvek kada kažemo jugoslavija, uvek nekome nije pravo. Uvek neki narod koji živi mora da se oseća podređeno. Ja zato mislim da je ta ideja o ujedinjenju srpskih zemalja dobra. Te srpske zemlje su različite i dalje

smatram da bi njihovim ujedinjenjem dobili jednu lepu državu. I vas Crnogorce bih naterao da priznate da ste srpska zemlja. Mislim da je to puno čistija stvar. Ne postoji jugoslovenski jezik, niti jugoslovenska književnost, nego postoji srpska. (*Interuju*, 1. mart 1996.)

◇ **Svetislav Basara**, pisac: "Ko je Dobrica Ćosić? Kao čovek oskudne pismenosti, komitetskog obrazovanja, površne načitanosti; raspoloživi izvesnom promućurnošću i orijentalnim lukavstvom, gonjen nezajažljivom ambicijom i razobručenim slavloljubljem, Ćosić je izveo grandioznu simulaciju, jedan konceptualistički perfomans koji se protegao na decenije, a koji je ovdašnjoj književnoj i političkoj kulturi napisao neprocenjivu štetu. Njegova lična delatnost usmerena na kome da svoju osobu proizvede u rang istorijske figure, figure od formata, po svojoj korozivnosti rabna je paralelnom delovanju još jedne, paralelne komunističke partije.

Problem, međutim, nije u tome; nevolja je u njegovoj primitivnoj istorijskoj optici. On neće da uđe u stvarnu istoriju, o kojoj, uostalom ne zna ništa; on hoće da svoje skućeno viđenje istorije nametne kao univerzalno; on hoće istoriju u kojoj je centralna ličnost, otac nacije. On hoće kosmogoniju. I to mu, zamalo, polazi za rukom. Zahvaćena beznadežnom inercijom, ogrezla u intelektualnu tromost, ovdašnja javnost je spremna da prihvati svaki ponuđeni model. Ćosićev projekt je doživeo slom zahvaljujući unutrašnjoj istrošenosti sopstvene konstrukcije zasnovane na iluzijama, mitomaniji, poluistinama; on savršeno funkcioniše u uslovima mentalne hibernacije, ali pri susretu sa istinskom događajima, ruši se kao kula do karata. Simulakrum nije delatan. Sa njim se ništa ne može učiniti, niti se nešto može promeniti. Ovdašnja bezvoljnost, nespremnost na promene, dosta duguje delovanju Ćosića i legiji njegovih saradnika, tendenata na upražnjena mesta u jednoj istoriji koja je morala potiskivati stvarnu istoriju iz prostog razloga što ni za Ćosića, ni za njegove sledbenike, u takvoj istoriji nema mesta". (Svetislav Basara, *Virtualna kabala*, 1996)

Septembar

◇ Slobodan Milošević i Ibrahim Rugova potpisali Sporazum o obrazovanju za Kosovo.

Novembar

◇ Demonstracije građana Srbije zbog krađe glasova na lokalnim izborima

10. novembar

◇ **Dobrica Ćosić** na književnoj večeri u Kraljevu je rekao: "Mi još nismo uspeli da razjasnimo šta nam se to dogodilo u 20. veku. Raspad Jugoslavije započeo je šezdesetih godina političkom likvidacijom Rankovića i pobedom ideje o konfederaciji. Tada se i sam Tito odrekao jugoslovenstva. Nemačka je ovih godina samo legalizovala secesioniste i tako u miru dobila Drugi svetski rat". (*Dnevni telegraf*, 10. novembra 1996)

◇ Kolaps albanske države.

1997.

◇ Demonstracije građana zbog krađe glasova na lokalnim izborima.
◇ Lex specialis.

1998.

◇ Početak ratnih sukoba na Kosovu.

Februar

◇ Snage MUP Srbije ubile 14 članova porodice Jašari.

Oktobar

◇ Na Kosovu nasilno izmešteno više od 300.000 ljudi.
◇ Dolazak misije OEBS.

1999.

Februar

◇ Ubistvo albanskih civila u selu Račak

Mart

◇ Pregovori u Rambujeu

24. Mart

◇ 24. marta počela NATO intervencija koja je trajala 78 dana.

Jun

◇ Potpisivanje Kumanovskog sporazuma

2000.

Septembar

◇ Na septembarskim izborima pobedila koalicija 18 partija udruženih u DOS

Oktobar

◇ 5. oktobra Slobodan Milošević priznao poraz.

2001.

Mart

◇ Formirana nova republička vlada na čelu sa Zoranom Đinđićem

31. mart

◇ Uhapšen Slobodan Milošević.

28. jun

◇ Slobodan Milošević poslat u Hag

11. septembar

◇ Teroristički napad islamskih fundamentalista na Njujork i Vašington.

Oktobar

◇ Pobuna "Crvenih beretki" zbog saradnje Vlade Srbije sa Haškim tribunalom.

2003.

februar

◇ Usvojena Ustavna povelja kojom je SRJ prestala da postoji. Nova država se zove Državna zajednica Srbija i Crna Gora

12. mart

- ◊ Ubijen premijer Srbije Zoran Đinđić.
- ◊ Pokrenuta policijska akcija "Sablja" kao reakcija na ubistvo premijera

Novembar

- ◊ Prevremeni izbori na kojima pobeđuju nacionalističke partije. Radikali osvojili najviše mesta u Parlamentu.

2004.

- ◊ Formirana manjinska kolaiciona vlada na čelu sa Vojislavom Koštunicom.
- ◊ Vlada je prekinula svaku saradnju sa Haškim tribunalom.

2005.

- ◊ Pod pritiskom međunarodne zajednice Vlada Vojislava Koštunice predala 15 optuženika Haškom tribunalu. Kao nagrada za to EU pokreće pregovore o pridruživanju sa EU.

2006.

Mart

- ◊ Počeli pregovori o statusu Kosova u Beču

11. mart

- ◊ Umro Slobodan Milošević.

12. mart

- ◊ Zamoljen da prokomentariše smrt Slobodana Miloševića, Dobrica Ćosić kaže: "Verujte, bolestan sam i ne mogu ništa da vam kažem. Čuo sam da je Slobodan Milošević umro, ali ne mogu da pričam. Zvali su me mnogi novinari". (*Glas javnosti*, 12. mart 2006)

15. mart

- ◊ Povodom odluke suda da se Mirjani Marković, supruzi Slobodana Miloševića za kojom je raspisana poternica, dozvoli dolazak u zemlju na

sahranu supruga, Vojislav Koštunica, na funkciji premijera Vlade Srbije izjavio: "Sahrana je civilizacijski čin koji se poštuje. To je i u duhu naše tradicije i uveren sam da će se svi, u ovakvoj prilici, odnositi na ovaj način". (*Politika*, 15. mart 2006)

◊ U telegramu patrijarha srpskog Pavla, povodom smrti Slobodana Miloševića, piše: "Povodom iznenadne smrti Slobodana Miloševića u Hagu, u svoje i u ime naše Crkve, izražavamo vam naše duboko saučešće. Očekujemo u ovom trenutku od državnih organa i od sveukupnog našeg naroda da budu na visini svoje odgovornosti pred Bogom, istorijom i tragičnim krajem Miloševićevog zemnog života. Smrt je svetinja i svako ima neotuđivo pravo na grob i dostojnu sahranu, pogotovo ljudi koji su, kao Slobodan Milošević, obeležili sobom svoje vreme i sudbinska događanja u životu kako srpskog, tako i drugih naroda ove smutne epohe". (*Politika*, 15. mart 2006)

20. maj

- ◊ Referendum u Crnoj Gori za osamostaljivanje Crne Gore

21. maj

◊ Crna Gora se na referendumu sa 55,5 odsto glasova opredelila za samostalnost.

23. maj

◊ Boris Tadić, predsednik Srbije pod pritiskom međunarodne zajednice priznao Crnu Goru.

15. jun

Nakon povratka predsednika vlade R. Srbije Vojislava Koštunice iz Rusije, kojom prilikom je razgovarao sa ruskim predsednikom Vladimirom Putinom (14. juna), Vlada Srbije odlučila da prizna Crnu Goru.

Sonja Biserko

(Za pisanje ove hronologije korišćena je i knjiga "Hronologija jugoslovenske krize", Slobodanka Kovačević i Putnik Dajić, Beograd, 1997)